

EDİTÖR: DOÇ. DR. HASAN YERKAZAN

SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI

3

AMASYA
ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI

SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI -3-

Editör

Doç. Dr. Hasan YERKAZAN

Dr. Öğr. Üyesi Şerafettin GEDİK

AMASYA
ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI

**AMASYA
ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI**

Kıtabın Adı

SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI - 3 -

Editör

Doç. Dr. Hasan YERKAZAN

Kapak Tasarımı

Dr. Öğr. Üyesi Aysel GÜNEY TÜRKEÇ

Yayın Yönetmeni

Timur YILMAZ

ISBN: 978-605-80546-8-4

Yayın No: 9

Baskı Sayısı ve Tarihi

1. Baskı / Mayıs 2023 (Sonçağ Akademi)

2. Baskı / Mart 2024

Baskı

Amasya Üniversitesi Yayınları

© Doç. Dr. Hasan YERKAZAN

Bu eserde yayımlanan yazıların içerikleriyle ilgili her türlü yasal sorumluluk, yazar veya yazarlarına aittir. Yazarın izni alınmadan kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, çoğaltılması yapılamaz. Yalnızca kaynak gösterilerek kullanılabilir.

ÖN SÖZ

Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitümüz kurulduğu günden itibaren öğrencilerine en iyi ve kaliteli lisansüstü eğitim, öğretim ve araştırma imkânı sunma gayreti içerisinde. Her geçen gün yeni programları bünyesine dahil eden kurumumuz hedefleri doğrultusunda çalışmalarını sürdürmekte; ulusal ve uluslararası düzeyde saygın, çağın gerektirdiği bilgi birikimine sahip üstün nitelikli bilim insanı, uzman ve araştırmacılar yetiştirme yolunda ilerlemektedir.

Enstitümüz, öğrencilerini mevcut lisansüstü öğrenimlerinin yanı sıra tezlerden üretilme kitap bölümü, öğrenci sempozyumu ve webinar gibi faaliyetleri ile destekleme gayreti içerisinde.

“Sosyal Bilimler Araştırmaları -3-” kitabı 27-28 Nisan 2023 tarihleri arasında Enstitümüzün düzenlediği Sosyal Bilimler Araştırmaları -I Öğrenci Sempozyumu’nda sunulan bildirilerden bir kısmının genişleterek kitap bölümü olarak değerlendirilmesinden teşekkür ettirilmişti. Bugün ise bahse konu kitabın ikinci baskısının Amasya Üniversitesi Yayınları arasında yayımlanmasının heyecanını yaşamaktayız.

“Sosyal Bilimler Araştırmaları -3-” isimli kitabımız toplam oniki bölümden oluşmaktadır. İçerik ve çeşitlilik açısından Sosyal Bilimlerin neredeyse tamamına ilişkin araştırma konularını kapsamaktadır. Bu eserde *Suriye Türkmen Türkçesi Ağızları Ve Bu Ağızlar Üzerine Yapılan Çalışmalar Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi; Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye’de Ve Türk Borçlar Kanununda Vekâlet Akdi; Aile Yaşam Döngüsü İçerisinde Ruh Sağlığı Açısından Riskli Ve Özel Gruplar; Amasya Tamimi’nin Şahidi: Saraydüzü Kışlası (Dünü Ve Bugünü); İşlevsel Halk Bilimi Kuramı Bağlamında Geçiş Dönemlerinde Hediyeleşmenin İşlevleri; Celâl Bey İle İpek Sultan Hikâyesinin Epizot Tahlili Ve Motif Yapısı; İbn Cüzey el-Kelbî’nin et-Teshîl li Ulûmi’t-Tenzîl Eserinin Mukaddimesinde Kur’ân İlimleri; İşbaşı Eğitim Programlarının Meslek Ve Meslek Grupları Bağlamında Analizi: Amasya İli Örneği; Hurufat Defterlerine Göre Konuralp’te Cami Vakıfları Ve Tevcihatları (1703-1827); Üniversitelerin Kadın ve Aile Ana Bilim Dallarında*

Üretilen Lisansüstü Tezler e Yönelik Bir Analiz ve Öğretmenlerin Birleştirilmiş Sınıflarda Karşılaştıkları Sorunların Tespit Edilmesine Yönelik Çalışmaların İçerik Analizi adlı bölümlere yer verilmiştir. Kitap bölümleri makale formatında birçok veri tabanında taranıp okuyucuların istifadesine sunulduğundan dolayı bölüm başlarına Türkçe ve İngilizce özetler de eklenmiştir.

Bundan sonraki süreçte Enstitümüz bünyesinde tamamlanan tezlerden, sunulan bildirilerden ve diğ er akademik çalışmalardan üretilen kitap bölümlerini sürekli olarak yayınlamayı, bu vesileyle Enstitümüzde yapılan akademik çalışmalardan daha fazla istifade edilmesini hedeflemekteyiz. Son olarak bu eserin ortaya çıkmasına sebep olan öğrencilerimize, danışman hocalarımıza ve üniversite yönetimine teşekkür ederiz.

Gayret bizden, tevfi k Allah'tandır.

Doç. Dr. Hasan YERKAZAN
Dr. Öğr. Üyesi Şerafettin GEDİK
Amasya-2024

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ..... 1

**AİLE YAŞAM DÖNGÜSÜ İÇERİSİNDE RUH SAĞLIĞI AÇISINDAN
RİSKLİ VE ÖZEL GRUPLAR..... 5**

Merve ÖZEL-Gonca ÜSTÜN

**ÜNİVERSİTELERİN KADIN VE AİLE ANA BİLİM DALLARINDA
ÜRETİLEN LİSANSÜSTÜ TEZLERE YÖNELİK BİR ANALİZ..... 27**

Mediha Duygu ÖZER-Nazan KAHRAMAN

**İŞBAŞI EĞİTİM PROGRAMLARININ MESLEK VE MESLEK
GRUPLARI BAĞLAMINDA ANALİZİ: AMASYA İLİ ÖRNEĞİ..... 55**

Sinan KETEN-Nazan KAHRAMAN

**İBN CÜZEY EL-KELBÎ'NİN ET-TESHÎL Lİ ULÛMÎ'T-TENZÎL
ESERİNİN MUKADDİMESİNDE KUR'ÂN İLİMLERİ 87**

Saadet ŞAŞA

**MECELLE-İ AHKÂM-I ADLİYYE'DE VE TÜRK BORÇLAR
KANUNUNDA VEKÂLET AKDİ..... 105**

Ayşe GÜN

**AMASYA TAMİMİ'NİN ŞAHİDİ: SARAYDÜZÜ KIŞLASI (DÜNYÜ
VE BUGÜNÜ)..... 127**

İsmail BİLGİLİ

**HURUFAT DEFTERLERİNE GÖRE KONURALP'TE CAMİ
VAKIFLARI VE TEVCİHATLARI (1703 -1827) 163**

Mustafa ALTUNIŞIK

**ÖĞRETMENLERİN BİRLEŞTİRİLMİŞ SINIFLARDA
KARŞILAŞTIKLARI SORUNLARIN TESPİT EDİLMESİNE YÖNELİK
ÇALIŞMALARIN İÇERİK ANALİZİ 181**

Furkan DOĞRU-Fatih İRAP-Asım ÇOBAN

**İŞLEVSEL HALK BİLİMİ KURAMI BAĞLAMINDA GEÇİŞ
DÖNEMLERİNDE HEDİYELEŞMENİN İŞLEVLERİ 203**

Rabia KAÇMAZ

**CELÂL BEY İLE İPEK SULTAN HİKÂYESİNİN EPİZOT TAHLİLİ VE
MOTİF YAPISI..... 223**

Ali Sait ERASLAN

**SURİYE TÜRKMEN TÜRKÇESİ AĞIZLARI VE BU AĞIZLAR
ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR HAKKINDA BİR
BİBLİYOGRAFYA DENEMESİ 241**

Asena YALNIZ

AİLE YAŞAM DÖNGÜSÜ İÇERİSİNDE RUH SAĞLIĞI AÇISINDAN RİSKLİ VE ÖZEL GRUPLAR*

Merve ÖZEL**
Gonca ÜSTÜN***

Öz

Ruh sağlığı; bireyin kendisi ile barışık, aile ve toplum içerisinde uyumlu olması, kişilerarası ilişkilerinde dengeyi sağlayabilmesi, üretken olabilmesi, stresle baş edebilmesi ve yaşamdan anlam bulabilmesidir. Bununla birlikte bireyin duygu, düşünce ve davranışlarındaki uygunluğu, yeterliliği ve tutarlılığı olarak da tanımlanmaktadır. Ruh sağlığı yerinde olan her birey, doğumdan ölüme kadar değişen yaşam koşullarına uyum sağlama potansiyeline sahiptir. Ancak yaş, cinsiyet, sosyoekonomik durum, eğitim durumu gibi demografik özellikler ve bunlara eşlik eden çevresel faktörler, bireylerin psikososyal sorunlar karşısında gösterdikleri tepkileri etkilemektedir. Aile yaşam döngüsü içerisinde bu sorunlara maruz kalan ve ruhsal açıdan daha fazla etkilenen riskli (incinebilir) ve özel gruplar bulunmaktadır. Bu gruplar; kadınlar, çocuk ve ergenler, yaşlılar, özel gereksinimi olanlar, bağımlılar ve işsizler olarak ele alınmaktadır. Bu literatür taraması ile aile yaşam döngüsü içerisinde ruh sağlığı açısından riskli ve özel grupların tanımlanması, nedenleri ve sonuçlarının açıklanması amaçlanmaktadır. Kadınlar erkeklere oranla daha fazla ruhsal sorun yaşamakta, erkeklerden iki kat daha fazla depresyona maruz kalmaktadırlar. Özellikle aile içinde kadınların ev içi sorumluluklarının çeşitliliği, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, hormonal değişiklikler, şiddet ve boşanma gibi nedenler kadınların incinebilir olduğunu göstermektedir. Erkekler bu

* Bu çalışma 27-28 Nisan 2023 tarihinde Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları-I Öğrenci Sempozyumu'nda sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

** Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, kalemerv05@gmail.com.

*** Amasya Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, gonca_ustun@hotmail.com. <https://orcid.org/0000-0003-3548-4351>.

gruba dâhil edilmemiş gibi görünse de bağımlılık sorunları erkeklerde kadınlara oranla daha fazla yaşanmakta; işsizlik, yoksulluk, maddi kaygılar gibi nedenlerle erkeklerin de ruhsal açıdan riskli oldukları bilinmektedir. Aynı zamanda çocuklar ve yaşlılar da cinsiyet gözetmeksizin riskli kabul edilmektedir. Her iki grubun da bakıma ihtiyacının olması, onları ihmal ve istismara açık hale getirmektedir. Aile içerisinde de sıklıkla ihmal edilen bu grupların ruhsal açıdan etkilenmeleri kaçınılmazdır. Gerek yaşlılık gerekse herhangi bir engel durumundan kaynaklı özel gereksinimlerin varlığı da bireylerin yaşama uyum sağlamalarını zorlaştırmakta ve baş etme becerileri sağlıklı bireylere göre yetersiz kalabilmektedir. Bu grupların her biri başka bir psikososyal faktörün eşlik etmesi ile daha riskli konuma gelebileceği gibi basit bir sosyal desteğin sağlanması ile bu risk en aza da indirilebilmektedir. Bu doğrultuda bireysel olarak benliğin farkına varılması, hangi yaşta olunursa olunsun stresle baş etme becerilerinin geliştirilmesi ve değişimlere uyum çabasının sürdürülmesi gerekmektedir. Aile ve toplumun da riskli grupları fark etmesi, bu konuda bilinçli olması ve gerekli psikososyal desteği sağlaması oldukça önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Aile Yaşam Döngüsü, İncinebilir Gruplar, Riskli Gruplar, Ruh Sağlığı.

Risky and Special Groups in terms of Mental Health in the Family Life Cycle

Abstract

Mental health; it is the individual's being at peace with himself, being compatible in the family and society, maintaining balance in his interpersonal relationships, being productive, coping with stress and finding meaning in life. In addition, it is also defined as the suitability, adequacy and consistency of the individual's feelings, thoughts and behaviors. Every individual with good mental health has the potential to adapt to changing living conditions from birth to death. However, demographic characteristics such as age, gender, socioeconomic status, educational status and accompanying environmental factors affect the responses of

individuals to psychosocial problems. There are risky (vulnerable) and special groups who are exposed to these problems in the family life cycle and are more affected psychologically. These groups are; women, children and adolescents, the elderly, those with special needs, addicts and the unemployed. With this literature review, it is aimed to define the risky and special groups in terms of mental health in the family life cycle, and to explain the causes and consequences. Women experience more mental problems than men, and are exposed to depression twice as often as men. Especially the diversity of women's domestic responsibilities within the family, gender inequality, hormonal changes, violence and divorce show that women are vulnerable. Although men do not seem to be included in this group, addiction problems are more common in men than in women; it is known that men are also mentally risky for reasons such as unemployment, poverty, and financial concerns. At the same time, children and the elderly are considered risky regardless of gender. The fact that both groups need care makes them vulnerable to neglect and abuse. It is inevitable that these groups, which are often neglected in the family, are affected psychologically. The existence of special needs arising from both old age and any disability makes it difficult for individuals to adapt to life and their coping skills may be insufficient compared to healthy individuals. Each of these groups can become more risky with the accompanying of another psychosocial factor, and this risk can be minimized by providing simple social support. In this direction, it is necessary to realize the self as an individual, to develop the skills of coping with stress no matter what age one is, and to continue the effort to adapt to changes. It is very important for the family and society to be aware of risky groups, to be conscious about this issue and to provide the necessary psychosocial support.

Keywords: Family Life Cycle, Mental Health, Risk Groups, Vulnerable Groups.

Giriş

Ruh sağlığı herkes için kritik derecede önemli olup, genel sağlık durumunun ayrılmaz bir parçasıdır. Ruh sağlığı bireylerin potansiyellerini tam olarak gerçekleştirmelerini, güçlüklerin ortasında dayanıklılık göstermelerini, günlük hayatın çeşitli alanlarında üretken olmalarını, anlamlı ilişkiler kurmalarını ve topluma katılımlarını sağlayarak iyilik halinin sürdürülmesine katkıda bulunmaktadır (WHO, 2023). Ruhsal bozukluk ise genellikle önemli işlevsellik alanlarında sıkıntı veya bozulma ile ilişkili olup bireylerin duygu, düşünce ve davranışlarında klinik olarak önemli bir rahatsızlık ile karakterize bir tablodur. Dünya Sağlık rgt (DSÖ)'ne göre her sekiz kişiden biri herhangi bir ruhsal bozukluk yaşamakta, sıklıkla da anksiyete ve depresif bozukluk tanısı almaktadır (WHO, 2022).

Psikiyatrik epidemiyoloji çalışmalarında yaş, cinsiyet, medeni durum, sosyoekonomik düzey, eğitim düzeyi ve yerleşim yerinin ruh sağlığı ile ilişkili olduğu belirlenmiştir. Aynı zamanda bu faktörler toplumda riskli grupların tanılanmasını sağlamakta, bu gruplar savunmasız/dezavantajlı olarak kabul edilmektedir. Cinsiyet bakımından değerlendirildiğinde ister geleneksel ister modern toplumlarda olsun kadınların daha dezavantajlı oldukları, tüm ruhsal sorunların kadınlarda erkeklere göre daha yaygın olduğu bilinmektedir. Kadınlarda özellikle depresyon, uyku bozuklukları, yeme bozuklukları, psikosomatik hastalıklar prevelansı daha yüksek iken; erkeklerde alkol ve madde bağımlılığı ve kişilik bozuklukları daha yaygın grlmektedir. Yaş değişkeni bakımından da ocuk olmak ve ileri yaşta olmak belirleyicidir ve her iki grubun da bağımlı olmaları nedeniyle riskli oldukları öngörülmektedir. Yaşla birlikte ruhsal sorunlar da artmakta; 40 yaş üzerinde depresyon ve uyku bozuklukları, 65 yaş üzerinde ise demans ve Alzheimer daha yaygın grlmektedir. Tüm ruhsal bozukluklar evli kadınlarda, evli erkeklere göre daha yaygındır. Aynı zamanda evlilerde bekrlara göre nevroz ve psikosomatik hastalıklar; bekrlarda ise evlilere göre uyku bozuklukları daha yaygındır. Kırsal kesimden kente doğru gidildikçe ruhsal bozukluk

prevelansları artış göstermektedir. Psikozlar kırsal kesimlerde daha yaygındır. Düşük sosyoekonomik düzey ve öğrenim düzeyinde ruhsal bozukluklar daha yaygın görülmektedir. Kültürel özellikler ya da dini köken bakımından da bireyin azınlık bir grubun üyesi olması risk kabul edilmektedir (Elmas, 2018; Güleç, 1995). Bu doğrultuda bu özelliklere sahip bireylerin ruh sağlığı açısından riskli (incinebilir) oldukları düşünülmektedir.

Riskli bireyler temel yaşam fonksiyonlarını yerine getirebilmek için yardıma ihtiyaç duyan, toplumda sosyal ilişkiler kurmayı engelleyen bir duruma sahip olan ya da şiddetten, kötü davranışlardan ve istismardan kendini koruyamayan savunmasız, toplum tarafından ötekileştirilmiş ve ayrımcılığa uğrayan bireyler olarak tanımlanmaktadır (Mechanic & Tanner, 2007; Yılmaz, 2020). Bu gruplar arasında çocuklar, ergenler, yaşlılar, kadınlar, işsizler, yoksullar, bağımlılar, engelliler, mülteciler, azınlıklar, göçmenler, farklı cinsel yönelimi olan bireyler gibi gruplar yer almaktadır (Yılmaz, 2020; Yiğitbaş, 2020). Riskli grupların karşılaşılabilecekleri sorunlar; bireylerin temel gereksinimlerinin yeterince karşılanmaması, gerekli kaynaklara ve hizmetlere ulaşamama veya yetersiz ulaşma, uygun barınma koşullarına ve yeterli gelire sahip olmama, yoksulluk yaşama, sosyal gereksinimlerini karşılayamama, eğitim alamama, yeterli güvenliğe sahip olamama, şiddet ortamlarında bulunma veya şiddete maruz kalma, bedensel engelli olma, kendini gerçekleştirilememesi şeklinde sıralanabilir (Yiğitbaş, 2020). Karşılaşılan bu zorluklar, aile yaşam döngüsü içerisinde de kaçınılmaz olmaktadır. Aile içerisinde zamana bağlı yaşam değişimleri sıklıkla kadınlar, çocuklar, ergenler ve yaşlıları etkilemekte; ayrıca özel gereksinimli, bağımlı ve işsiz bireyler de ailede riskli olarak değerlendirilmektedir.

Bu bölümde aile yaşam döngüsü içerisinde ruh sağlığı açısından riskli ve özel gruplar olarak; kadınlar, çocuk ve ergenler, yaşlılar, özel gereksinimi olanlar, bağımlılar ve işsizler ele alınmıştır. Her grup kendi içinde tanımlanmış, grubun ruh sağlığı açısından riskli olma nedenleri açıklanmış,

bu risk faktörlerinin bireysel ve aile içindeki olası ruhsal sonuçları tartışılmıştır.

Kadınlar

Kadınlar yaşamı boyunca, anne karnından başlayarak, çocukluk, ergenlik, yetişkinlik ve yaşlılık dönemlerinin tümünde erkeklere göre daha fazla risk faktörüne maruz kalmaktadırlar (Koyun ve ark., 2011). Kadının fiziksel gücü, kadına karşı geleneksel önyargılı kural ve uygulamalar, kültürel yapılar, sosyal çevre, ev içi rol ve sorumluluklar gibi birçok sebepten dolayı kadınlar savunmasız grupta yer almaktadır (Yeşilorman, 2001). Gebe ve infertil kadınlar, genç kızlar, göçmen kadınlar, silahlı çatışma altındaki kadınlar, cinsel yönelimi farklı olan kadınlar, seks işçileri, tutuklu kadınlar, özel gereksinimli (engelli) kadınlar riskli grupları oluşturmaktadır (Uzel & Vefikuluçay Yılmaz, 2020). Dünyada kadınlar aile yapısı, çocuk sayısı, aile yaşamı, eğitim düzeyi, çalışma yaşamı ve gelir durumu gibi birçok faktörden etkilenmekte; aşırı iş yükü, şiddet, yoksulluk gibi olumsuz ve zorlayıcı yaşantılar nedeniyle ruhsal bozukluklara daha yatkın olabilmektedirler (Koyun ve ark., 2011; Polat, 2021).

Kadınlar, ev dışında eşleriyle karşılaştırılabilir saatlerce çalışsalar ve aynı geliri getirirler bile, çocuk bakımı ve ev işlerinin büyük kısmını yapmaktadırlar. Ev işleri bölündüğünde, kadınlar yemek hazırlamak, alışveriş yapmak, temizlik yapmak ve çamaşır yıkamak gibi daha az takdir getiren ve sık sık tekrarlanması gereken işleri yapma eğilimindedirler. Ev işleriyle ilgili bu sorumluluklar genellikle kadınların depresyon ve anksiyete belirtilerini artırmaktadır. Ek olarak çocuk bakımının da stresi ile kadınlar yüksek düzeyde ruhsal sorunlara maruz kalmaktadırlar (Rosenfield & Smith, 2010). Bununla birlikte geleneksel anlayışa göre kadının en temel görevi, ev içinde annelik rolü ve çocuk bakımını sürdürmek olduğundan kadınların işgücüne katılımları istenen düzeyde değildir. Erkek egemen aile tipi ise birçok toplumda kadınların çalışma hayatına katılımını daha da zorlaştırmaktadır. Diğer taraftan çalışan kadınların çalışma koşulları da erkeklere göre daha fazla olumsuzluklar içermektedir (Gül ve ark., 2014; Yiğitbaş, 2020). Özellikle

kadınlar daha fazla kalitesiz ve güvencesiz işte çalıştırılmakta, erkek meslektaşlarından önemli ölçüde daha düşük ücret almaktadırlar. Bu da kadınların erkeklere göre daha düşük gelire sahip olmaları ve yoksulluk yaşamaları anlamına gelmektedir. Dünyadaki yoksulların yaklaşık %70'ini kadınlar oluşturmaktadır (WHO, 2000).

Ailelerin yoksulluk içinde yaşayıp yaşamadıklarına bakılmaksızın, kadınlar ve çocuklar erkeklere kıyasla orantısız olarak yüksek oranda aile içi şiddete maruz kalmaktadırlar. Tüm toplumlarda kadınlar, gelirleri, sınıfları veya kültürleri ne olursa olsun cinsel, fiziksel, duygusal ve ekonomik şiddete maruz kalmakta ve bunun sonucunda ciddi ruhsal sağlık sorunları yaşamaktadırlar (McGibbon & McPherson, 2013). Kadına yönelik şiddet, kadına zarar veren, onu inciten, fiziksel, ruhsal ve cinsel hasarla sonuçlanma ihtimali olan, özel yaşamında, aile içinde veya toplum içerisinde ona baskı yapılması ve özgürlüklerinin kasıtlı olarak sınırlandırılmasına sebep olan bütün davranışlardır (Koyun ve ark., 2011). Dünya Sağlık Örgütü'ne göre kadınların yaşam sürecinde şiddet görme olasılığı %16-50 arasında değişmektedir. Ülkemizde ise kadına yönelik aile içi şiddet araştırması sonuçlarına göre her 10 kadından dördü fiziksel şiddete maruz kalmaktadır (Koyun ve ark., 2011). Bireylerin kişisel özellikleri (demografik özellikler, çocuklukta şiddete maruz kalma, alkol kötüye kullanımı vb.), kişilerarası ilişkilerinin özellikleri (karar alma sürecinde kişilerarası eşitsizlikler, evlenme şekli, çiftler arası çatışma, maddi gelir üzerindeki kontrol vb.), sosyal etkenler (çekirdek veya geniş aile gibi aile türleri, ailenin yaşadığı yerleşim yeri, yakın çevrenin şiddete karşı tutumları vb.), toplumun özellikleri (ataerkil toplum yapısı, cinsiyetçilik, sınıfsal eşitsizlikler vb.) gibi etmenler kadına yönelik şiddetin nedenleri arasında yer almaktadır (Boyacıoğlu, 2016).

Kadınların riskli grupta yer almasının bir diğer sebebi ise üreme ve cinsel sağlık sorunları ile mücadele etmesidir. Kadınlar sıklıkla bu sorunlarla karşılaşmakta ancak toplumsal ve ailevi baskılardan dolayı sağlık hizmetlerinden yeterince yararlanamamaktadır (Yiğitbaş, 2020). Kadınların üreme işleviyle özdeşleştirilmesi ruh sağlığının ihmal edilmesine yol

açmaktadır. Yetersiz üreme sağlığı bakımı ve üreme haklarının ihlali, fiziksel zarara hatta ölüme neden olmaktadır. Az eğitim, erken yaşta evlilik, ergen gebeliği, aile planlamasına erişim eksikliği veya kültürel özellikler nedeniyle kısa aralıklarla tekrarlanan gebelikler, erkek çocuk tercihi ve kızlara ve kadınlara daha az yiyecek verilmesi üreme sağlığı sorunları olasılığını artırmaktadır. Ayrıca kadın sağlığı, meme ve rahim ağzı kanseri, premenstrüel sendrom, doğum kontrolü, gebelik ve çocuk doğurma, hormonal sorunlar, doğum sonrası bozukluklar ve menopoz gibi biyolojik temelli konular kadınları erkeklerden biyolojik olarak farklılaştırmakta ve kadınların ruh sağlığını etkilemektedir (WHO, 2000).

Çocuk ve Ergenler

Çocukluk ve ergenlik dönemleri bireyin en hızlı değişim ve gelişim gösterdiği, riskli durumların en çok hissedildiği ve yaşama uyum çabası gerektiren bir dönemdir. Bu dönem içerisinde bulunan riskli durumlar yaşam boyu devam edebilecek düzeylerde olumsuz sonuçlara neden olabilmektedir. Çocukluk dönemindeki ruh sağlığını etkileyen riskli durumlar birbirini etkilemekte veya tetiklemekte, birden fazla dezavantajlı durum bir araya gelerek karmaşık bir yapı oluşturmaktadır. Çocuğun içinde bulunduğu ailenin yapısı ve toplumun özellikleri bu karmaşık yapının durumunu etkilemektedir. Çocuklar yaşa bağlı ortaya çıkan gelişimsel krizlerle birlikte işlevi bozulmuş aile yapısı, düşük sosyoekonomik koşullar, savaş, göç ve doğal afetler, hastalık ve kısıtlılık durumları, ihmal ve istismara maruz kalma gibi konularla ilişkili olarak hassas, savunmasız ve incinebilir bir grup olarak erişkin bireylere göre daha fazla risk altındadırlar (Çelebioğlu & Kaya, 2020; Meriç & Oflaz, 2020).

Çocuk ve ergenlerde davranış sorunlarına neden olan etkenlerin yaş, cinsiyet, doğum sırası, aile büyüklüğü, ailenin ekonomik durumu, annenin gebeliği sırasında yaşanan güçlükler, stresli yaşam olayları gibi konular olduğu belirlenmiştir (Erol ve ark., 2008). Yapılan çalışmalar çocuk ve ergen ruh sağlığı üzerinde en önemli etki yaratan durumların istismar ve aile içi şiddet olduğunu göstermiştir (Almış ve ark., 2020; Soylu ve ark., 2012). İstismar, çocukların beden ve ruh

sağlığına zarar veren ya da büyümesini engelleyen eylemlerdir. Bir başka deyişle istismar, kaza sonucu olmayan fiziksel, cinsel ve ruhsal açıdan çocuğun toplum ya da devlet tarafından olumsuz davranışlara maruz kalması olarak ifade edilmektedir (Gürhan, 2015).

Çocuklarda istismar, fiziksel, duygusal ve cinsel istismar olmak üzere üç başlık altında ele alınmaktadır (Yıldırım Doğru, 2014). En sık karşılaşılan ve fark edilmesi daha kolay olan istismar türü fiziksel istismardır. Fiziksel istismara uğramış çocuklar içe kapanık ve özgüvensiz olma eğiliminde olabilirler. Kendilerini çaresiz hisseder, istismarı uygulayan kişiyle fiziksel temastan kaçınmakla birlikte o kişiyle evde yalnız kalmaktan korkabilirler. Bununla birlikte fiziksel şiddeti problem çözmek için bir araç olarak öğrenirler ve yetişkin bir birey olduklarında kendileri de şiddet uygulayan bir eş ya da anne-baba olabilirler. Fiziksel istismara uğrayan çocuklarda okula uyumsuzluk, okuldan kaçma, yeme bozuklukları, madde kötüye kullanımı, riskli ortamlarda bulunma, öfke kontrolünü sağlayamama, depresyon, kendine zarar verme ve intihar girişimleri görülebilmektedir (zgen, 2017). Duygusal istismar sonucu çocuklarda duygusal problemler, davranışsal problemler, ilişki problemleri, fiziksel problemler, benlik saygısı ve psikolojik bozukluklar yaşanabilmektedir (Zoroğlu ve ark., 2001). Cinsel istismara uğramış çocuklarda ise utanma, suçluluk, yalnızlık, depresyon, başarısızlık, saldırganlık, arkadaş ilişkilerinde sorunlar, suça yönelme, uyku sorunu ve intihar girişimleri gibi önemli sonuçlar görülebilmektedir (Alpaslan, 2014). Çocukların özellikle bakım verenleri tarafından ihmal edilmesi de ciddi ruhsal sorunlar yaşamalarına neden olmaktadır (Gürhan, 2015; Yıldırım Doğru, 2014).

Ergenlik döneminin en önemli psikososyal özelliği kimlik kazanılmasıdır. Ayrı bir birey olarak ailesinden bağımsızlaşmaya başlayan ergen için bu dönemde arkadaşlık ilişkileri çok fazla önem taşımaktadır. Genç birey, arkadaş gruplarında kendini kabul ettirebilmek için kendini arkadaşlarının etkisine bırakmaktadır. Bu dönemde ebeveynlerinin yerini özdeşim kurdukları kişiiler almakta ve

ergen bu kişilere benzemeye çalışmaktadır. Ergenlik döneminde kimlik karmaşası tüm gençlerin yaşadığı doğal bir süreç olabilmektedir. Kimlik karmaşasından çıkamayan ve olumsuz bir kimlik geliştiren ergen, madde kullanımı ve diğer bağımlılıklar gibi önemli sorunlarla da karşı karşıya kalabilmektedir (Kalyoncu, 2009; Mutlu, 2013).

Yaşlılar

Ulusal Yaşlanma Enstitüsü, 65 yaş ve üzerini yaşlı olarak kabul etmektedir (NIH, 2022). Sağlık alanındaki teknolojik ve bilimsel gelişmelerin artması, hastalıkların önlenmesi, doğum oranlarının azalması ve ortalama yaşam sürelerinin uzaması nedeniyle ülkemizde de yaşlı nüfus giderek artmaktadır. Artan bu yaşlı nüfusla birlikte yaşlıların karşılaştıkları biyolojik ve psikososyal birtakım sorunlar da ortaya çıkmaktadır. Genellikle sağlık, konut ve eğitim gibi temel sosyal ve kültürel kaynaklardan yoksun olan riskli gruplardan biri de yaşlılardır (Boyacıoğlu & Küçük, 2020).

Yaşlandıkça, bireylerde ruhsal açıdan da çeşitli değişiklikler meydana gelmektedir. Eski günlere duyulan özlemin gün geçtikçe artması ve genç nesillerle aralarındaki mesafenin artması yaşlı insanlarda ruhsal açıdan görülen değişim belirtilerinden bazılarını oluşturmaktadır. Her gün yeni olaylarla karşılaşmakta ve bu yeniliklere uyum sağlamaya çalışmaktadırlar. Yaşlı bireyler, zamanla kendilerini çevrelerinden ve dış dünyadan soyutlamakta ve daha fazla içe kapanmaktadırlar. Ölüm korkusu ve gelecekle ilgili endişeler, çocuklarının eğitim, iş veya gelir gibi farklı nedenlere bağlı olarak evden ayrılması, eşin veya akranlarının ölmesi, diğerlerine olan güven azlığı, şiddete maruz kalma korkusu, emeklilik sonrası maddi imkânların yetersiz olması gibi konular da yaşlı bireylerin ruhsal sorunlar yaşamasına sebep olmaktadır (Er, 2009). Yaşlı birey emekli olduğunda üretkenlik işlevi azalmakta, işe yaramazlık ve değersizlik duygularıyla yalnızlık yaşamakta, toplumsal statü ve rollerin kaybı nedeniyle ruh sağlığı olumsuz yönde etkilenmekte, buna bağlı olarak suçluluk, öfke duyguları, depresyon, somatik ve paranoid yakınmalar ortaya çıkabilmektedir. Aynı zamanda uğraşı alanları kısıtlanmış hissetmekte ve eski toplumsal

ilişkileri zayıflamakta, sosyal iletişimi de bozulmaktadır (Bahar ve ark., 2009). Özellikle yalnız yaşayan yaşlı bireylerde görülen en önemli ruhsal sorunlar depresyon ve intihar girişimlerinin artmasıdır. Bu oran erkeklerde kadınlara oranla daha yüksektir (Öz, 2002). Yaşlıları savunmasız duruma getiren bir başka konu da istismar ve ihmaldir. Yaşlıların en fazla psikolojik istismar kapsamında olan sözel hakaretlere maruz kaldıkları, aynı zamanda ekonomik ve fiziksel istismarın da yaygın görüldüğü belirtilmektedir (Artan, 2013). İstismar ve ihmal yaşlılarda çaresizlik hissi, suçluluk, utanç, korku, anksiyete, stres ve depresyona neden olmaktadır (Kıssal, 2008).

Yaşlılık aile yaşam döngüsünün son basamağı olarak belirlenen dönemdir. Yaşın biyolojik duruma bağlı olarak ilerlemesi bilişsel ve fiziksel açıdan fonksiyonların azalması anlamına gelmektedir. Bu evrede aile ile ilişkili çeşitli sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bunlar emekli olmaya bağlı gelişen hareketsizlik ve boşluk hissinin getirdiği stres, çocuklarla ve torunlarla kurulan ilişkilerde kopukluk, aile sorunlarının dışında tutulma, aile içinde kararlarının önemsenmemesi, yaşlılıkla birlikte ortaya çıkan sağlık problemleri, ölümü huzurla karşılayamama şeklinde sıralanabilir (Cihan, 2020; Demirhan, 2021). Aile içinde yetişkin çocukların yaşlı anne ya da babalarına karşı ebeveyn konumuna geçmeleri, onların tercih hakkı dikkate alınmadan onlar adına kararlar alması yaşlı bireyi fiziksel yetersizliğinin yanı sıra özerk değerlerini yaşama konusunda da engellenmiş hissettirmektedir. Bu durumda yaşlı birey sahip olduğu haklarından mahrum edilmiş olacak, kendi gücü ve potansiyelini kullanmasına fırsat verilmediği için üretkenliğini sürdürmeyecektir. Böylece yaşam doyumu azalacak ve ruhsal açıdan da savunmasız kalacaktır (Öz, 2002).

Özel Gereksinimi Olanlar

Özel gereksinimli bireyler (engelliler) toplumun en büyük azınlık gruplarından biridir. Bu insanlar engelli olmaları sebebiyle hem özel alanda hem de toplumsal alanda çeşitli fiziksel, sosyal, kültürel, ekonomik problemler ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Engelli bireylerin en önemli

problemleri toplumdaki dışlanma, ayrımcılığa maruz kalma ve toplumun önyargılarıdır (Arıkan, 2002). Engelli bireyler, diğeri insanlarla aynı haklara ve imkânlarla sahip olmalarına rağmen, ayrımcı müdahalelerle karşılaşabilirler. Bu özel hizmetler ve programlar, engellilerin toplumda damgalanmasına, soyutlanmasına ve yalnızlaşmasına neden olmaktadır. Herkes gibi engelli bireyler de toplum içinde kendilerini gerçekleştirme ihtiyacı hissederler. Bu ihtiyaç karşılanmadığında, bireylerde yaşamdan doyumсуuzluk ve yetersizlik hissi oluşabilir. Ancak engellilerin de toplumda eşit şekilde yer alabilecekleri bir ortam yaratmak mümkündür. Bu sayede engelli bireylerin yaşam kalitesi artacak, kendilerini gerçekleştirmeleri için gerekli olan imkânlar sağlanacak ve toplumsal hayata daha fazla katılımları teşvik edilecektir (Karataş, 1998).

Engelli bireylerin, günlük yaşama katılımları oldukça sınırlı kalmaktadır. Eğitim, sağlık, iş hayatı, kültür-sanat, spor, ulaşım gibi birçok alanda ciddi sorunlar yaşanmaktadır. Ayrıca, ruhsal ve sosyal destek, aile danışmanlığı hizmetleri, mesleki rehabilitasyon gibi konularda da çözüm bekleyen problemler mevcuttur. Engelli bireylerin yaşam kalitesini artırmak ve toplumsal hayata daha fazla katılımını sağlamak için bu sorunların çözüme kavuşturulması gerekmektedir. Bunun için, sağlık hizmetlerinin engelli bireylere uygun hale getirilmesi, eğitim ve iş hayatında engelli bireylerin haklarına saygı gösterilmesi, kültür-sanat etkinliklerinin engelli bireylerin erişebilirliğine uygun hale getirilmesi, sosyal yaşama katılımın artırılması gibi birçok alanda çalışmalar yapılması gerekmektedir. Bu şekilde, engelli bireylerin toplumda tam olarak yer alabilmesi mümkün olacaktır. Bedensel engellilik yaşayan bireyler, çoğunlukla işe yaramazlık duygusuyla karşı karşıya kalmaktadır. Engel durumlarından kaynaklanan psikolojik sorunlar, bireylerin kendilerini hayattan izole etmelerine neden olmakta ve bu da günlük yaşama katılımlarını olumsuz etkilemektedir. Kendilerine yönelik duyguları ve engellerini kabul etme süreci, bedensel engellilik yaşayan bireylerin yaşam kalitesini belirleyen önemli bir faktördür. Bu sebeple, engelli bireylerin

psikolojik destek olarak bu süreci tamamlamaları ve günlük hayata daha aktif bir Şekilde katılmaları sağlanmalıdır. Ayrıca, toplumda engellilerin farkındalığını artırmak ve engelli bireyleri kabul eden bir toplum oluşturmak da önem arz etmektedir (zrller Şurası, 1999).

Engellilik, toplumun yapısal özelliklerine bağlı olarak, engelli birey ve ailelerinin ruhsal, sosyal ve ekonomik problemler yaşamasına neden olmaktadır. Engelli bireyler ve aileleri, toplumsal yaşamlarında birçok zorlukla karşı karşıya kalmakta, ayrımcılığa maruz kalmakta, toplum tarafından dıŐlanmakta ve farklılıkları nedeniyle kabul görmediklerini hissetmektedirler. Bu durum, engelli bireylerin günlük hayata katılımını sınırlamaktadır. Engelli bireyler ve aileleri, yeterli düzeyde sosyal destek alamamanın ve kabul görmeme sorunlarının yanı sıra ihtiyaçlarının giderilmesi ve problemlerinin zm için yeterli kurumsal hizmetlerden faydalanamamanın da zorlukları ile karşı karşıya gelmektedirler. Bu durumda, engelli bireyler ve ebeveynleri kendilerini yeterince güçlü hissetmemekte ve toplumun rol, sorumluluk ve iŐlevlerini yerine getirememektedirler. Engellilikle ilgili yeterli bilgi ve farkındalığa sahip olmayan toplum, engelli bireylerin toplumla sağlıklı ilişkiler kurabilmesine de engel olmaktadır (ikizoğlu, 2005).

Bağımlılar

Bağımlılık; bir maddenin fiziksel, ruhsal veya sosyal sorunlara yol amasına rağmen, alımına devam edilmesi, bırakma isteğine rağmen bırakılamaması ve maddeyi alma isteğinin durdurulamamasıdır (Sağlık Bakanlığı, 2020). Dünya genelinde alınan önlemlere rağmen son yıllarda endüstrileŐme, teknolojik gelişmeler ve bağımlılık yapan maddelerin üretimindeki artış gibi sebeplerle bağımlılık sorunu dünya çapında yaygınlaşmıştır. Kolayca ulaŐılabilir hale gelen bağımlılık yapan maddeler, fiziksel, zihinsel ve sosyal sorunlara neden olmasına rağmen, kullanıcıların bu maddeleri bırakamaması önemli bir halk sağlığı sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır (Dikeç & Kutlu, 2020).

Bağımlılık tıbbi sorunların yanında yalnızlık, dışlanma ve ayrımcılık, iş gücü kaybı, mesleki ve yasal sorunlar, evsizlik,

ciddi enfeksiyon hastalıkları, düşük benlik saygısı, kişilerarası sosyal ilişkilerde içe kapanma veya bağımlı ilişkiler sergileme, duygularını ifade etmekte güçlük çekme, anksiyete ve depresyon gibi birçok psikososyal soruna neden olmaktadır (Dikeç & Kutlu, 2020; Karakaş & Ersöğütçü, 2016). Madde bağımlılığı, bireylerin toplumda rol ve sorumluluklarını yerine getiremeyerek kabul edilmeyen davranışlar sunmalarına, çaresizlik ve yetersizlik duyguları yaşamalarına yol açmaktadır. Aynı zamanda bağımlılıkla mücadele eden bireyler, genellikle sosyal ayrımcılık ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu durumlar da bireylerin toplumdan soyutlanmalarına ve yalnızlaşmalarına, kişilerarası ilişkilerinde çatışmalar yaşamalarına sebep olabilmektedir. Bağımlı kişilerin yaşadıkları bu sosyal problemlerle başa çıkmak için tekrar alkol ve maddeye yönelmeleri kaçınılmaz olmaktadır (Cüceler ve ark., 2022; Dikeç & Kutlu, 2020). Bağımlılık, bireylerin psikolojik sağlığını önemli ölçüde etkileyen ve olumsuz sonuçlara yol açabilen bir problemdir. Bağımlılıkla birlikte depresyon gibi ruhsal bozukluklar da sıklıkla ortaya çıkmaktadır ve bu da intihar riskini artırmaktadır. Ayrıca, bağımlı bireylerde öfke ve saldırganlık davranışları da gözlemlenmektedir. Düşük benlik saygısı da bağımlılıkla ilişkilidir ve bağımlılık, benlik saygısı ihtiyacını karşılamaya yönelik bir davranış olarak da kabul edilmektedir (Cüceler ve ark., 2022; Dikeç & Kutlu, 2020).

Bağımlı bireylerin varlığı aile bireyleri arasında gerilim, çatışma ve iletişim problemlerine neden olabilmektedir. Bu durumda, aile bireyleri çoğunlukla üzüntü, endişe ve keder gibi olumsuz duygular yaşamaktadır. Bağımlı bireylerin davranışları ve bağımlılıkla ilgili problemler, ailede maddi, hukuki ve sosyal problemlere sebep olabilmektedir. Böylece bağımlılık, sadece bireysel bir sorun olmaktan çıkıp tüm aileyi etkileyen bir durum haline gelmektedir (Mutlu, 2013). Madde bağımlılığı, bireylerin iş hayatı ve ekonomik durumları üzerinde de ciddi etkileri olan bir problemdir. Bağımlı bireyler genellikle işlerinde başarısız olmakta, sürekli iş değiştirmekte veya işsiz kalmaktadırlar. Bu durum hem bağımlı bireyin hem de ailenin ekonomik durumunu olumsuz yönde

etkilemektedir. Ayrıca, madde bağımlılığı nedeniyle iş kaybı ve işsizlik gibi sorunlarla karşılaşan bireyler, genellikle düşük ücretli ve sosyal güvencesiz işlerde çalışmak zorunda kalmaktadır. Bu durum ailenin yoksullaşmasına ve ekonomik zorluklarla karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır (Cüceler ve ark., 2022).

Bağımlılık, ailelerin hem fiziksel hem de duygusal anlamda sağlıklarını olumsuz yönde etkileyen ciddi bir sorundur. Bağımlı bireylerin ve ailelerinin sıklıkla karşılaştığı problemler arasında; aile içi şiddet, çocuk istismarı ve ihmali, eşler arasında sorunlar ve boşanma, aile yaşamının bozulması gibi zorluklar yer almaktadır (Cüceler ve ark., 2022; Dikeç & Kutlu, 2020). Bağımlılık, aile dinamiklerini bozarak aile içi çatışmaların artmasına ve aile üyeleri arasında derin yaralar açılmasına sebep olmaktadır. Bağımlı bireyin aile üyelerine yalan söylemesi, saldırgan davranışlarda bulunması ve sorumluluklarını yerine getirememesi aile içindeki stresi artırmakta ve diğer üyeleri de olumsuz yönde etkilemektedir. Aile üyeleri, madde bağımlılığına sahip birinin varlığı nedeniyle psikolojik olarak zor bir durumla karşı karşıya kalabilmekte ve aile üyeleri arasında duygusal yüklerin artmasına sebep olmakta; hayal kırıklığı, utanç, suçluluk, korku, endişe ve öfke gibi duyguları tetiklemektedir (Cüceler ve ark., 2022).

Bağımlılık, ailedeki ilişkileri ve işlevleri olumsuz etkilemekle kalmayıp, aynı zamanda çocukların da gelişimini etkileyebilmektedir. Bağımlılık, ebeveynlerin çocuklarına olan ilgisini ve desteğini azaltabilmekte, çocukların güvenli bir ortamda büyümesine engel oluşturmaktadır. Ayrıca anne-babanın madde kullanımı, çocukların sağlığı üzerinde ciddi etkiler bırakabilmekte ve çocuklarda davranış sorunlarına neden olabilmektedir. Bu çocuklar, gelecekte de benzer problemlerle karşılaşma riski taşımaktadır. Bu çocuklarda aynı zamanda evden kaçma, yalan söyleme, kavgaya etme, hırsızlık yapma gibi ciddi davranışsal sorunlar görülmektedir. Bu nedenle, bağımlılığın aile ve çocuklar üzerindeki etkileri, tüm aile üyelerinin dikkatli olması gereken bir konudur (Eke, 2007; Mutlu, 2013).

İşsizler

Çalışmak sadece gelir elde etmek değil, kişinin özgüvenini artırarak sosyal statü ve kimlik kazanmasını, kendini gerçekleştirmesini, içinde bulunduğu çalışma arkadaşları ve toplumun diğer kesimleri ile iyi ilişkiler geliştirmesini, toplum içinde var olmasını, aynı zamanda psikolojik bir haz kaynağı olarak bireyin çalışma sırasında birtakım başarılar elde etmesini ve kişisel saygınlığını geliştirmesini sağlayan bir yaşam biçimidir (Adak, 2010; Bayrak, 2017). Toplum bakımından işsizlik, üretken kaynakların tam kullanılmamasını ifade ederken; birey bakımından, çalışma istek ve yeteneği olduğu halde iş bulamaması yani fiziksel ve zihinsel olarak çalışmasını engelleyecek bir sakatlığının bulunmaması ve piyasa yeteneğine uygun ücret getiren bir iş bulamaması, işten doğan gelirden mahrum kalması anlamına gelmektedir (Karadağ & Mermer, 2020).

İşsizlik, bireyin psikolojik sağlığında ve sosyal hayatında olumsuz etkilere neden olmaktadır. İşsiz kalan bireyler kendilerini yetersiz ve değersiz hissetmekte, özgüven kaybı yaşamakta ve sosyal statülerini kaybetme endişesiyle karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu durum, bireylerin sosyal ilişkilerini olumsuz etkilemekte ve kendini toplumdan dışlanmış hissetmesine yol açmaktadır. Ayrıca işsizlik, bireyin ailesi ve çevresinden aldığı desteği kaybetmesine ve aile içi huzursuzluğa neden olmaktadır. İşsizlik aynı zamanda toplum baskısını artırarak bireyin stres düzeyini artırmakta ve duygusal sorunlar yaşamasına sebep olmaktadır (Adak, 2010; Bayrak, 2017). İşsizlik, bireylerin psikolojik, maddi ve sosyal açıdan olumsuz etkilere maruz kaldığı bir durumdur. İşsizlik, bireylerde bedensel yakınmalar, stres, depresyon, kaygı bozuklukları, alkol veya madde kullanımı, düşmanca tutumlar, özsaygı kaybı, intihar riski, öfke ve gerginlik gibi ruh sağlığı sorunlarına neden olmaktadır. Ayrıca işsizlik, bireylerin yaşam kalitesini düşürmekte ve kişilerarası ilişkilerini bozmaktadır. Bu nedenle, işsizlik hem bireysel hem de toplumsal açıdan önemli bir sorundur (Karadağ & Mermer, 2020; Kıcır, 2010).

İşsizliğin etkisi sadece ekonomik anlamda değil, aynı zamanda toplumun sosyal ve kültürel yapısını da doğrudan etkilemektedir. Bireylerin işsiz kalması, onların kendilerine ve ailelerine olan güvenlerini kaybetmelerine, sosyal ve toplumsal statülerinde kayıp yaşamalarına sebep olmaktadır. İşsizlik, toplumda sosyal huzursuzluğa, ailelerin ekonomik problemlerle baş etmekte zorlanmasına, suç oranlarında artışa ve genel olarak toplumsal refahın azalmasına yol açmaktadır. Bu nedenle, işsizlik sadece bireysel bir sorun olarak değil toplumsal bir sorun olarak da ele alınmalıdır (Bayrakçı, 2020). Özellikle tek gelir kaynağı olan kişinin işsiz kalması durumunda, ailenin maddi ve sosyal açıdan çeşitli zorluklarla karşılaşması mümkündür. Bu durum aile içi ilişkilerin bozulmasına ve hatta kopmasına kadar giden sonuçlar doğurabilir. Erkek işsizlerin, aile ve çevrenin olumsuz tutumlarına daha fazla maruz kalması ve toplum baskısını daha yoğun hissetmesi gözlemlenmektedir. Ayrıca işsizliğin, psikolojik sıkıntılar, davranış bozuklukları, madde bağımlılığı ve intihar riski gibi ruh sağlığı sorunlarına yol açtığı da bilinmektedir (Adak, 2010).

İşsizlik döneminde aile içi rollerin değişmesi ve erkeklerin diğer aile üyelerine göre daha fazla ruhsal sorun yaşamasının sebebi, ataerkil toplumlarda erkeklere yüklenen toplumsal beklentilerdir (Kurt, 2006). Bu beklentilere göre erkeklerin toplumsal kabul ve saygınlıkları, toplumsal beklentileri ne ölçüde yerine getirdikleriyle doğrudan ilişkilidir. Bu durumda işsizlik, erkeklerin toplumsal beklentileri yerine getirememesi ve toplum içindeki statülerinin düşmesi nedeniyle aile içi ilişkilerde problemlere neden olabilir (Türkoğlu, 2013). Toplumsal cinsiyet rolleri sebebiyle, erkekler çoğunlukla ailelerinin geçimini sağlamakla sorumlu tutulurlar. İşsizlik durumunda, bu sorumluluğu yerine getiremeyen erkekler kendilerini değersiz ve yetersiz hissedebilirler. Bu duygu, aile bireylerinden beklediği destek ve anlayışı alamamasıyla birleştiğinde, aile içi ilişkileri bozabilmekte ve çeşitli aile sorunlarına yol açabilmektedir (Adak, 2010).

Sonuç

Aile yaşam döngüsü içerisinde cinsiyet gözetmeksizin her yaş grubunun ruh sağlığı açısından riskli olduğu kabul edilmektedir. Her bir grup aynı zamanda başka bir psikososyal faktörün eşlik etmesi ile daha riskli olabilmektedir. Riskli grupların aile içerisinde tanımlanmasının bu bireylerin daha güçlü hale gelmeleri için gereken müdahalelere öncülük edeceği düşünülmektedir.

Ruhsal açıdan sağlıklı bireyler, sağlıklı aileleri; sağlıklı aileler ise sağlıklı bir toplumu oluşturmaktadır. Bu nedenle ailedeki riskli grupların belirlenmesi ve riskin en aza indirilmesi toplumsal bir öneme sahiptir. Bu durum bireysel, ailesel ve toplumsal olarak çeşitli sorumlulukları beraberinde getirmektedir. Bireysel olarak benliğin farkına varılması, hangi yaşta olunursa olunsun stresle baş etme becerilerinin geliştirilmesi ve değişimlere uyum çabasının sürdürülmesi gerekmektedir. Aile ve toplumun da riskli grupları fark etmesi, bu konuda bilinçli olması ve gerekli psikososyal desteği sağlaması oldukça önemlidir.

Kaynakça

- Adak, N. (2010). Sosyal bir problem olarak işsizlik ve sonuçları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 21(2), 105-116.
- Almış, B. H., Gümüştas, F., & Kütük, E. K. (2020). Kadına yönelik aile içi şiddetin kadın ve çocukların ruh sağlığına etkileri. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 12(2), 232-242.
- Alpaslan, A. H. (2014). Çocukluk döneminde cinsel istismar. *Kocatepe Tıp Dergisi*, 15(2), 194-201.
- Arıkan, Ç. (2002). Sosyal model çerçevesinde engelliliğe yaklaşım. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 2(1), 12-21.
- Artan, T. (2013). Huzurevinde kalmakta olan yaşlılarda aile içi istismar. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 24, 109-122.
- Bahar, G., Bahar, A., & Savaş, H. A. (2009). Yaşlılık ve yaşlılara sunulan sosyal hizmetler. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 4(12), 85-98.
- Bayrak, S. (2017). İşsizliğin intihar üzerindeki etkileri: Türkiye için bir nedensellik analizi. *Sosyal Siyaset Konferansları*, 73(2), 125-141.

- Bayrakcı, O. (2020). İşsizliğin birey ve aile üzerinde etkisinin ataerkillik bağlamında incelenmesi. *Toplumsal Politika Dergisi*, 1(2), 167-178.
- Boyacıoğlu, İ. (2016). Dünden bugüne Türkiye’de kadına yönelik şiddet ve ulusal kadın çalışmaları: Psikolojik Araştırmalara Davet. *Türk Psikoloji Yazıları*, 19, 126-145.
- Boyacıoğlu, N. E., & Küçük, L. (2020). Dezavantajlı gruplar olarak yaşlıların psikososyal sorunları. M. Yılmaz (Ed.) *Dezavantajlı Gruplar ve Ruh Sağlığı* içinde. 1. Baskı. Ankara: Türkiye Klinikleri, s.14-21.
- Cihan, F. G. (2020). Aile Yaşam Döngüsü. *Konuralp Medical Journal*, 12(2), 313-315.
- Cüceler, S., Yılmaz, M., & Türkleş, S. (2022). Madde bağımlısı bireylerin yaşadığı psikososyal sorunlar, uygulanan kanıt temelli müdahaleler ve hemşireliğin rolü. *Bağımlılık Dergisi*, 23(1), 105-110.
- Çelebioğlu, A., & Kaya, S. (2020). Dezavantajlı gruplar olarak çocuklar ve ruh sağlığı. M. Yılmaz (Ed.) *Dezavantajlı Gruplar ve Ruh Sağlığı* içinde. 1. Baskı. Ankara: Türkiye Klinikleri, s.1-9.
- Demirhan, E. (2021). Ebeveynlik stilleri ve aile yaşam döngüsünün evlilik uyumu üzerindeki etkisi. Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep.
- Dikeç, G., & Kutlu, F. Y. (2020). Dezavantajlı gruplar olarak bağımlıların psikososyal sorunları. M. Yılmaz (Ed.) *Dezavantajlı Gruplar ve Ruh Sağlığı* içinde. 1. Baskı. Ankara: Türkiye Klinikleri, s.50-55.
- Eke, C. (2007). Bağımlı ebeveynlerin çocukları. Ö. Kültegin (Ed.) *Riskli Davranışlar Gösteren Çocuk ve Ergenler* içinde. İstanbul: Yeniden Sağlık ve Eğitim Derneği, s.267-276.
- Elmas, A. (2018). 1923-2016 yılları arası hükümet programlarında dezavantajlı gruplar. *Social Sciences Studies Journal*, 4(15), 945-953.
- Er, D. (2009). Psikososyal açıdan yaşlılık. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 4(11).

- Erol, N., Şimşek, Z., & Münir, K. (2008). Çocuk ve ergen ruh sağlığı epidemiyolojisi. F. Ç. Çetin (Ed.) *Çocuk Ergen Psikiyatrisi Temel Kitabı* içinde. Ankara: Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Derneği Yayınları.
- Gül, H., Yalçınoğlu, N., & Atlı, Z. C. (2014). Türkiye’de çalışma yaşamında kadının konumu ve sorunları. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 13(2), 169-176.
- Güleç, C. (1995). Toplum ruh sağlığı açısından psikiyatrik epidemiyoloji. M. Bertan, Ç. Güler (Ed.) *Halk Sağlığı Temel Bilgiler* içinde. Ankara: Güneş Kitabevi.
- Gürhan, N. (2015). *Her Yönüyle Çocuk İstismar ve İhmali*. 1. Baskı. Ankara: Nobel Tıp Kitapevleri.
- İkizoğlu, M. (2005). Özürlü, özürlü ailesi ve toplum ilişkisi. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 1, 47-60.
- Kalyoncu, A. (2009). *Plastik Düşler*. İstanbul: Kapital Medya Hizmetleri A. Ş.
- Karadağ, G., & Mermer, G. (2020). Dezavantajlı gruplar olarak işsizlerin/yoksulların ruh sağlığının korunması. M. Yılmaz (Ed.) *Dezavantajlı Gruplar ve Ruh Sağlığı* içinde. 1. Baskı. Ankara: Türkiye Klinikleri, s.56-60.
- Karakaş, S. A., & Ersöğütçü, F. (2016). Madde bağımlılığı ve hemşirelik. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, 3(2), 133-139.
- Karataş, K. (1998). Özürlüler kentlerde özgürce hareket etmek istiyorlar. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 4, 10.
- Kırcı, B. (2010). Üniversite son sınıf öğrencilerinde işsizlik kaygısı: Psikolojik etmenler açısından bir inceleme. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Kıssal, A. (2008). İzmir’de bir sağlık ocağı bölgesindeki yaşlıların istismar ve ihmal ile karşılaşma durumları ve etkili olan etmenlerin incelenmesi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Halk Sağlığı Hemşireliği Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Koyun, A., Taşkın, L., & Terzioğlu, F. (2011). Yaşam dönemlerine göre kadın sağlığı ve ruhsal işlevler: hemşirelik yaklaşımlarının değerlendirilmesi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 3(1), 67-99.

- Kurt, Ő. (2006). İşsizliğin psiko-sosyal sonuçları ve Türkiye üzerine muhtemel etkileri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 51, 357-379.
- McGibbon, E., & McPherson, C. (2013). Stress, oppression & women's mental health: A discussion of the health consequences of injustice. *Women's Health and Urban Life*, 12(2), 63-81.
- Mechanic, D, & Tanner, J. (2007). Vulnerable people, groups, and populations: Societal view. *Health Aff (Millwood)*, 26(5), 1220-1230.
- Meriç, M., & Oflaz, F. (2020) Dezavantajlı gruplar olarak öğrenciler/gençlerin ruh sağlığının korunması ve güçlendirilmesi. M. Yılmaz (Ed.) *Dezavantajlı Gruplar ve Ruh Sağlığı* içinde. 1. Baskı. Ankara: Türkiye Klinikleri, s.10-13.
- Mutlu, E. (2013). Madde bağımlılığında ailenin rolü. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, 2, 13-17.
- National Institutes of Health [NIH] (2022). [Erişim tarihi: 21.03.2023] Erişim adresi: <https://www.nih.gov/nih-style-guide/age>
- Öz, F. (2002). Yaşamın son evresi: Yaşlılık psikososyal açıdan gözden geçirme. *Kriz Dergisi*, 10(2), 17-28.
- Özgen, H. (2017). Çocukluk çağı ruhsal travmalarının ebeveyn tutumları üzerindeki yordayıcılığı. İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Özürlüler Şurası (1999). Çağdaş toplum, yaşam ve özürlüler komisyon raporları genel kurul görüşmeleri. 29 Kasım-02 Aralık, Ankara.
- Polat, F. (2021). Kadın ruh sağlığı hastalıklarında hemşirelik yaklaşımları. R. Aylaz, A. Dönmez (Ed.) *Toplum Ruh Sağlığı Hemşireliği* içinde. İstanbul: Medikal Sağlık ve Yayıncılık, s.209-212.
- Rosenfield, S., & Smith, D. (2010). Gender and mental health: Do men and women have different amounts or types of problems?. T. L. Scheid, T. N. Brown (Eds.) In: *A Handbook for the Study of Mental Health: Social Contexts*,

- Theories, and Systems*. 2nd edition. Cambridge University Press, p.256-267.
- Soylu, N., Şentürk Pılan, B., Ayaz, M., & Sönmez, S. (2012). Cinsel istismar mağduru çocuk ve ergenlerde ruh sağlığını etkileyen etkenlerin araştırılması. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 13(4), 292-298.
- T. C. Sağlık Bakanlığı (2020). Bağımlılık Nedir? [Erişim tarihi: 19.03.2023] Erişim adresi: <https://alo191.saglik.gov.tr/TR-21183/bagimlilik-nedir.html>
- Türkoğlu, B. (2013). Fay hattında erkeklikler: Çalışma ve işsizlik ekseninde erkeklığe bakış. *Mülkiye Dergisi*, 37(4), 33-61.
- Uzel, A., & Vefikuluçay Yılmaz, D. (2020). Dezavantajlı gruplar içinde yer alan kadınların psikososyal sağlığı. M. Yılmaz (Ed.) *Dezavantajlı Gruplar ve Ruh Sağlığı* içinde. 1. Baskı. Ankara: Türkiye Klinikleri, s.22-29.
- World Health Organization [WHO] (2000). *Women's Mental Health: An Evidence Based Review*. Geneva.
- World Health Organization [WHO] (2022). *Mental Disorders*. [Erişim tarihi: 19.03.2023] Erişim adresi: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-disorders>
- World Health Organization [WHO] (2023). *Mental Health*. [Erişim tarihi: 19.03.2023] Erişim adresi: https://www.who.int/westernpacific/health-topics/mental-health#tab=tab_1
- Yeşilorman, M. (2001). Toplumsal eşitlikte kör nokta: Kadın eşitsizliğine genel bir bakış. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 269-280.
- Yıldırım Doğru, S. (2014). *Çocuk Hakları ve Koruma*. 2. Baskı. Ankara: Eğiten Kitap.
- Yılmaz, M. (2020). *Dezavantajlı Gruplar ve Ruh Sağlığı*. Türkiye Klinikleri Psikiyatri Hemşireliği-Özel Konular.
- Yiğitbaş, Ç. (2020). Hem dezavantajlı hem de kadın olmak. *Van Tıp Dergisi*, 27(3), 367-370.
- Zoroğlu, S. S., Tüzün, Ü., Şar, V., Öztürk, M., Kora, M. E., & Alyanak, B. (2001). Çocukluk dönemi istismar ve ihmalinin olası sonuçları. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 2(2), 69-78.

ÜNİVERSİTELERİN KADIN VE AİLE ANA BİLİM DALLARINDA ÜRETİLEN LİSANSÜSTÜ TEZLERE YÖNELİK BİR ANALİZ*

Mediha Duygu ÖZER**

Nazan KAHRAMAN***

Öz

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dair yargılara tarihin bütün dönemlerinde rastlamamız mümkündür. Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlayabilmek adına pek çok alanda çeşitli çalışmalar yapılmaya devam etmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamanın en önemli unsurlarından birisi, kadınların toplumsal hayat içindeki varlığına ilişkin üretilen akademik bilgidir. Bu anlamda üniversitelerin kadın odaklı uygulama ve araştırma merkezleri ve lisansüstü ana bilim dalları önemli kurumsal yapılardır. Ülkemizde kadın çalışmalarının kurumsallaşmasına ilişkin ilk adımlar 1989 yılında İstanbul Üniversitesi tarafından atılmış ve süreç içinde pek çok üniversitede farklı adlarla bu anlamda birimler kurulmuştur. Bu çalışmanın amacı, üniversitelerin kadın odaklı kurulan birimlerinde üretilen akademik bilginini incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda çalışmanın konusunu, üniversitelerin kadın odaklı ana bilim dallarında üretilen tezler oluşturmaktadır. Çalışmada Yüksek Öğretim Kurumu'nun tez merkezinde erişime açık/izinli tezler kullanılmıştır. Farklı isimlerle çok fazla sayıda anabilim dalı ve dolayısıyla üretilen lisansüstü çalışma olması nedeniyle örneklem “kadın ve aile” ana bilim dallarıyla ve 2014-2022 yılları ile sınırlandırılmıştır. Dolayısıyla YÖK tez merkezi çevrimiçi veri tabanı detaylı tarama sayfasında ana bilim dalı kısmına ‘kadın ve aile’

* Bu çalışma 27-28 Nisan 2023 tarihinde Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları-I Öğrenci Sempozyumu'nda sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

** Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın ve Aile Araştırmalar Yüksek Lisans Öğrencisi. ozer.mduygu@gmail.com; orcid.org/0009-0002-9739-4001.

*** Doç. Dr. Amasya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, nazan.kahraman@amasya.edu.tr; orcid.org/0000-0003-1001-2243.

kelimeleri yazılarak elde edilen erişime açık 42 tez araştırmanın örneklemini olarak belirlenmiştir.

Araştırmada içerik analizi yöntemi kullanılmış ve oluşturulan kategorilerde tezler konu, yazar cinsiyeti, danışman cinsiyeti, dil, tez türü, yazıldığı yıl, üniversite, ana bilim dallarının tam adı, sayfa sayısı, anahtar kelimeler, kaynakça, yaklaşım, yöntem, veri toplama ve veri analiz aracı gibi özellikler açısından incelenmiştir.

Araştırmada elde edilen en önemli sonuçlardan birisi, incelenen tezlerde en sık kullanılan anahtar kelimenin toplumsal cinsiyet ve tamlamalarından oluştuğudur. Bir diğer sonuç, üretilen tezlerin hem yazar hem de danışmanlarının çoğunlukla kadınlardan oluştuğudur. Kadın danışman tarafından üretilen tezlerin oranı, %74 ve kadın araştırmacılar tarafından üretilen tezlerin oranı ise, %90'dır. Ayrıca tezlerin %98'i yüksek lisans seviyesinde, %2'si doktora seviyesinde üretilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kadın ve Aile, Kadın ve Aile Anabilim Dalları, Toplumsal Cinsiyet, Lisansüstü Tez, İçerik Analizi.

An Analysis of Postgraduate Theses Produced in the Women and Family Departments of Universities

Abstract

It is possible to find judgments about gender inequality in all periods of history. To achieve gender equality, various studies continue to be carried out in many areas. One of the most important elements of achieving gender equality is the academic knowledge produced about the existence of women in social life. In this sense, women-oriented application and research centers and graduate departments of universities are important institutional structures. The first steps towards the institutionalization of women's studies in our country were taken by Istanbul University in 1989 and in the process, units were established in this sense with different names in many universities.

The aim of this study is to examine the academic knowledge produced in the women-oriented units of universities. In line with this purpose, the subject of the study is the theses

produced in the women-oriented departments of universities. In the study, open / authorized theses were used in the thesis center of the Yüksek Öğretim Kurumu [YÖK]. Due to the large number of departments with different names and therefore the graduate studies produced, the sample is limited to "women and family" departments and the years 2014-2022. Therefore, on the detailed search page of the online database of the YÖK thesis center, 42 theses open to access obtained by typing the words 'women and family' in the department section were determined as a sample of the research.

Content analysis method was used in the research and the theses were examined in terms of features such as subject, author gender, advisor gender, language, thesis type, year written, university, full name of the departments, number of pages, keywords, bibliography, approach, method, data collection and data analysis tool in the categories created.

One of the most important results obtained in the research is that the most frequently used keyword in the theses examined consists of gender and its noun phrases. Another conclusion is that both the author and his advisors of the theses produced are mostly women. The proportion of theses produced by female advisor is 74% and the proportion of theses produced by female researchers is 90%. In addition, 98% of the theses were produced at the master's level and 2% at the doctoral level.

Keywords: Woman and Family, Departments of Women and Family, Gender, Graduate Thesis, Content Analysis.

Giriş

Toplumda belirli alanlarda yaşanan problemlerin tespit edilmesi, problemlere yönelik doğru çözümlerin üretilebilmesi ve geliştirilebilmesi için ilgili alanlarda bilimsel çalışmaların yapılması önemlidir. Günümüzde üniversiteler, toplumda yaşanan olayların, sorunların doğru algılanmasına ve yaşanan sorunlara gerçekçi çözüm önerileri geliştirerek bunların uygulamaya aktarılmasına yardımcı olan önemli kurumlardan biridir. Bilimsel bir kurum ve kişi topluluğu olarak değerlendirilebilecek üniversitelerin işlevleri ve

kapsamları farklılık gösterse bile toplumsal fayda sağlama temelinde var oldukları belirtilebilir. Dolayısıyla lisansüstü tezlerin amacı yeni bilgiler üretmek, toplumsal yaşamın farklı alanlarındaki sorunlarına çözüm üretebilmektir. Bu nedenle üniversitelerde lisansüstü tez hazırlayan araştırmacıların konu seçiminde toplumun duyarlılık gösterdiği konular üzerinde yoğunlaşmaları, araştırmanın önemini artıran etkenlerden biri olarak kabul edilmektedir (Benligiray, 2009: 169; Çakır, 2017: 315; Yılmaz ve ark.,2017: 138).

Tüm dünya ülkelerinde, son yıllarda üzerinde en çok çalışılan konulardan biri de toplumsal cinsiyet çalışmalarıdır. Buradaki temel nokta, ülkelerin sürdürülebilir ekonomik ve sosyal kalkınmasında toplumsal cinsiyet eşitliğinin öneminden kaynaklanmaktadır. Özellikle toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlayabilmiş ülkelerin bu alanlarda ciddi boyutta öne çıktıkları görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında akademik alandaki toplumsal cinsiyet, kadın, kadın ve aile çalışmaları kritik bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’de akademide toplumsal cinsiyet ve kadın çalışmalarının kurumsallaşmasının, üniversite düzeyinde ilk kez 1989 yılında İstanbul Üniversitesi’nde ve 1993 yılında Ankara Üniversitesi’nde kurulan kadın araştırmaları merkezleri ile başladığı söylenebilir. Üniversitelere bağlı ana bilim dalları ve araştırma merkezlerinin sayısı her geçen gün artış göstermektedir. Kadın sorunları, kadın hakları, toplumsal cinsiyet, kadın girişimciliği, kadının ailedeki yeri ve kadın sağlığı gibi konular alanda yoğun bir biçimde çalışılan konulardır. Kadınlar hakkında yapılacak araştırma ve çalışmaların kadınların toplumsal hayata katılımı ve görünür olmaları üzerinde yapacağı olumlu katkılara inançla, üniversitelerin farklı disiplinlerinden akademisyenler konuyla ilgili çeşitli projeler yürütmenin yanı sıra kamuoyunun kadın ve toplumsal cinsiyet açısından duyarlı hale gelmesini hedefleyen sempozyum, panel, konferans ve diğer çeşitli toplantılar da düzenlenmektedirler. Bununla beraber üniversitelerin lisansüstü seviyelerde ortaya koymuş olduğu çalışmalar da alana katkı sağlamaya devam etmektedir. Bu

Çalışma özellikle kadın ve aile odaklı lisansüstü tezlerin analizi üzerinedir.

Üniversitelere bağlı ana bilim dalları ve araştırma merkezlerinin sayısı her geçen gün artış göstermektedir. Türkiye’de 1980-2009 yılları arasında kadın konulu 1191 lisansüstü tezi inceleyen şahin ve arkadaşlarının (2011) alışma; lisansüstü çalışmalarda 1987 yılından itibaren bir artışın olduğu, en çok tez 2006 yılında üretildiği, kadın araştırmacıların çoğunlukta olduğu, tez danışmanlarının çoğunlukla profesörlerden olduğu, en çok kullanılan dilin Türkçe olduğu, en çok tez çalışmasının Ankara niversitesi’nde yapıldığı ve en fazla odaklanılan konuların sosyo-kültürel ve ekonomi konuları olduğu bulgularına ulaşılmıştır.

Cansun (2016)’un Türkiye’de “kadın ve siyaset” konusunda Haziran 2016’ya kadar yapılan 52 adet lisansüstü tezi incelediği çalışmada; farklı anabilim dallarında konunun ele alındığı, araştırmacıların ve tez danışmanlarının çoğunlukla kadın olduğu, 2000’li yıllarda alana dair yapılan çalışmalarda artışın meydana geldiği bulgularına ulaşılmıştır.

Efiliti Atay (2018)’in Türkiye’de “medya ve kadın” alanında 2007-2017 yılları arasında yapılmış 95 adet lisansüstü tezi incelediği çalışmada; son 3 yılda tez sayısında bir artış gerçekleştiği, en çok nitel yöntemin ve özellikle içerik analizinin tercih edildiği, yazım dili olarak Türkçe’nin kullanıldığı, tezlerin çoğunluğunun Sosyal Bilimler Enstitüsü ve Radyo Televizyon ve Sinema Ana Bilim Dalı’nda yapıldığı bulgularına ulaşılmıştır.

Teceren (2019)’in “Türkiye’de kadın” alanında 2008-2018 yılları arasında yapılan 738 lisansüstü tezi incelediği çalışmasında; 10 yılda kadın konusunda yazılmış doktora tezlerinin yüksek lisans tezlerine göre daha az olduğu, tezlerin yazım dilinde İngilizce dilinin daha az kullanıldığı, eğitim, cinsellik ve sağlık konularının daha az çalışıldığı, kadın yazarların kadın konusunda daha fazla tez çalışması yapmış olduğu bulgularına ulaşılmıştır.

Kadın ve aile konusu üzerine yazılan lisansüstü tezleri inceleyen çalışmalara bakıldığında doğrudan “kadın ve aile”

konusu üzerine yapılan bir çalışmaya ulaşılammıştır. Bu bakımdan bu çalışmanın, kadın ve aileyle ilgili yapılan araştırmalara dair yapacağı detaylı analizle yönünü alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

Cinsiyet (sex), bireylerin kadın ya da erkek olarak doğuştan sahip oldukları biyolojik özellikleri içermektedir. Cinsiyetin toplumsal boyutu ise zaman içerisinde yapılandırılmakta ve insanlar bu sürece doğuştan itibaren dahil olmaktadır (Vatandaş, 2007, 30). Bir başka ifadeyle biyolojik cinsiyet, anatomi, hormonlar ve fizyoloji bağlamında bir adlandırma; toplumsal cinsiyet ise kültürel, psikolojik ve sosyal araçlarla oluşturulan ve ulaşılan bir statü şeklinde ifade edilebilir. Toplumsal cinsiyet, toplumun kişiden beklentileri ve ona yönelik algılarıyla ilişkilidir (Karasu, Göllüce, Güvenç ve Çelik, 2017: 23). Bu nedenle biyolojik cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasında farklılıklar bulunmaktadır. Farklılıkların temel nedeni cinsiyetin öğrenilmemiş, biyolojik ve evrensel özellikler içermesi, buna karşılık toplumsal cinsiyetin sosyalleşme sürecinde edinilen ve toplumdan topluma farklılık gösteren sosyo-kültürel özellikleri içermesidir (Kadılar, 2011: 4).

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'na göre herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir (m.10). Maddeye 07/05/2004 tarihinde, “Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür.” ifadesi eklenmiştir (m.70/1). Aynı şekilde İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, “Kanun önünde herkes eşittir ve farksız olarak kanunun eşit korumasından istifade hakkını haizdir.” ilkesini koymaktadır (m.7). Ulusal ve uluslararası metinlerde yer alan tanımlamalara göre eşitlik, bireyler arasında ayırım yapılmaması gerektiğini öngörmektedir. Bu nedenle kadın ve erkek arasındaki genetik, fizyolojik ve biyolojik farklılıklar eşitsizlik kaynağı olmamalıdır. Ulusal ve uluslararası çerçeve metinlerine rağmen farklılığı, eşitsizliğe dönüştüren yaklaşım, toplumsal cinsiyet eşitsizliğidir.

Toplumsal cinsiyet kavramını ilk defa kullanan Ann Oakley (1972), “Sex, Gender, Society” isimli kitabında: “Herkes kadın ve erkeğin farklı olduğunu bilir. Ancak bu bilginin altında esas bir tedirginlik vardır: Onlar nasıl farklıdır? Bu farklılığın ölçüsü nedir? Erkek ya da kadın olarak davranmak neden önemlidir ve toplumda nasıl karşılanır? İlk sorular gerçekler ile ilgilidir. Son soru ise bir değer sorusudur.” Ifadesine yer vermektedir. Dolayısıyla, toplum kadın ve erkekten cinsiyetine bağlı birtakım davranış, tavır ve özellikleri içeren kalıplaşmış cinsiyet rollerini benimseyip sergilemesini beklemektedir.

Öte yandan Dünya Bankası, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin sürekli hale gelmesinin nedenleri arasında eşitsizliğin kurumsal ya da politik çözümünün bulunmaması ve pekiştirici bir etken olarak ekonomik eşitsizliğin yanısıra kalıplaşmış toplumsal rolleri saymaktadır (Dünya Kalkınma Raporu, 2012: 15).

Kalıp yargılar, kadın ve erkeğin cinsiyeti nedeniyle toplum içinde yerine getirmesi beklenen roller çerçevelendirerek, toplumsal hayat içindeki davranış kalıplarına etki etmektedir. Örneğin, kadınların çocukları sevmesi beklenirken erkeklerin sevmemesi doğal karşılanabilir, ya da erkeklerin eşini aldatması kaçamak gibi algılanırken kadınların bunu yapması en büyük günah olarak kabul edilmektedir (Ersoy, 2009: 213). Bu kalıp yargılar toplumların cinsiyetlere göre bireylere atfettikleri rollerle ilgilidir. Cinsiyetçi fikir ve ideolojiler, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini arttırmaya ve teşvik etmeye devam etmektedir (Brandt, 2011: 1417). Bu doğrultuda kalıp yargıların aktarımı ve devamlılığının cinsiyetçi bir tutum oluşturarak toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin sürekliliğini sağladığı söylenebilir. Toplumsal cinsiyet rollerinden vazgeçilerek eşitlik odağında birleşmesi, bireylerin cinsiyete dayalı yaşayacağı olumsuzlukları önlerken, geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri, cinsiyete bağlı ayrımı arttırıcı bir etki göstermektedir.

Toplumsal cinsiyet eşitliğini, farklı cinsiyetlere mensup kişilerin toplumdaki eşit olanaklardan yararlanabilmesi ve adil bir yaşam sürdürebilmesi olarak ifade etmemiz mümkündür.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ise cinsiyete dayalı ayrımlar ve kısıtlamalar nedeniyle, genellikle kadınların temel insan haklarından ve özgürlüklerinden yararlanamaması ya da bu haklarının kısıtlanması anlamına gelmektedir (Demirgöz Bal, 2014: 16). Cinsiyete dayalı eşitsizlik ya da ayrımcılık, daha çok kaynak ya da fırsatlara eşit olarak erişememe, temel hizmetlerden yararlanmada yetersizlik, iş yaşamı ve siyasette kadının daha az yer alması şeklinde kendini göstermektedir (Demirbilek, 2007: 14). Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, kadınların politik, ekonomik, sosyal, kültürel ve medeni alanlardaki insan hakları ve temel özgürlüklerinin tanınmasını, kullanılmasını ve bunlardan yararlanılmasını engelleyen, ortadan kaldıran veya bunu hedefleyen, cinsiyete bağlı olarak yapılan ayrımlardır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği kadının öğrenimini, iş yaşamına katılımını ve gelirini olumsuz etkileyerek ve toplumsal baskı oluşturarak kadının sağlığı başta olmak üzere pek çok soruna neden olmaktadır (Şimşek, 2011).

Sosyal konular ve sorunlar incelenirken kadın ve erkekleri dahil edebilmek için bireylerin kendilerini başkalarının yerine koyabilmeleri, bunun için de cinsiyete dayalı sınırların aşılması gerekmektedir. Aksi takdirde kadınları ve erkekleri eşit olarak değerlendirmemiz mümkün olmaz ve sosyo-politik düşünce ve kararların önyargılar çerçevesinde alındığını görürüz. Bir başka ifadeyle toplumda var olan eşitsizliklerle mücadele tüm tarafların katılımı ile sağlanabilir. (Gözütok, Toraman ve Acar-Erdol, 2017: 1038). Bu noktada öne çıkan konulardan birisi, toplumsal hayatta var olan eşitsizliğin görünür kılınması ve mevcut eşitsizliklerle mücadelenin en önemli araçlarından birisi olarak akademi, en önemli kurumsal yapılardan birisidir.

2. Akademi Kadın Çalışmaları

Üniversiteler, bir öğrenme ortamı olarak bilginin özgürlükçü bir ortamda aktarıldığı ortamlardır. Bu öğrenme ortamlarının günümüz dünyasında ne kadar özgür ve demokratik olduğu yönünde bir tartışmayı dışarıda tutarak, toplumsal cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesi konusunda hayati öneme sahip olduğunu söylemek gerekir. Bunun nedeni,

üniversitelerin bilgi ve iktidar arasındaki bağın işlevsel kılınmasının en önemli araçlarından birisi olarak, toplumsal yapıyı etkileyen değerlerin oluşturulması ve yayılmasını amaçlayan mecralar olmasıdır (Bauman, 2005: 159,160). Bu özelliği akademiye diğer öğrenme ortamlarından ayıran en önemli yanıdır.

Akademide toplumsal cinsiyet eşitliğini geliştirmeye yönelik bilginin üretilmesi konusunda kurumsallaşmanın kadın hareketinin birikimi ile yakından ilişkili olduğunu söylemek gerekir. Bu noktada ilk uğrak, 1960'ların toplumsal hareketleri ve özellikle feminist hareketin birikimidir. Üniversitelerde önce dersler, sonra da disiplinler şeklinde örgütlenen kadın çalışmaları, Amerika, Kanada ve İngiltere gibi ülkelerde yaygınlaşmıştır. Üniversitelerde feminist teori ve feminist hareketten güç alarak kadına, kadın emeğine ve kadının statüsüne ilişkin üretilen akademik bilgi, kuşkusuz ki kadın çalışmalarının kurumsallaşması için önemli katkı sağlamıştır. Türkiye'de 1980'lerden sonra kadın üzerine yapılmış çalışmaların hepsi, kadın bakış açısı ile yapılmamış olsa da önemli bir bilgi temeli oluşturulmasına katkı sağlamıştır (Kökalan, 2002: 89).

Temelde kadın odaklı çalışmaların üniversitelerde yaygınlaşmaya başlamasıyla bilim anlayışından, bilim yapma pratiklerine, bilginin doğasına ve kadınların bilgiyle kurdukları ilişkiye kadar bütün düzlemlerdeki konular tartışılmaya başlanmıştır (Atakul, 2002). Üniversitelerde bilginin daha sağlıklı üretilebilmesi, alanda lisansüstü dersleri açılarak öğrencilerin yetiştirilmesi amacıyla 1990 yılında İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü'ne bağlı olarak ilk Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi kurulmuştur. Bunu takip eden süreçte 1994'te Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 1995'te Ankara Üniversitesi ve 1999'da Ege Üniversitesi bünyelerinde yüksek lisans programları açılmıştır. Türkiye'de kadın konusu üzerine çalışmalar yapan ana bilim dallarının ilk adımları böylelikle atılmıştır.

Bu bağlamda akademiye yerleşen ilk kadın feminist akademisyenler bilginin kadın için, kadınlar tarafından ve kadınlarla üretilmesi gerektiğini, mevcut ataerkil bilginin

kadının gerçekliğini anlatmadığını, kadını görünmez kıldığını ve hâkim olanın, yani erkeğin hakkını koruduğunu savunmuş ve hem kendi ana disiplinlerinde hem de kadın çalışmaları ana bilim dallarında kadınlık bilgisini üretmişlerdir (Kökalan, 2002: 96). Bu programların müfredatları Kadın ve Toplum, Kadın ve Siyaset, Kadın ve Din ve benzeri şekillerde ortaya konulmuş, daha çok kadınlarla ilgili bilgi birikimine katkıda bulunmuş ve ana bilim dallarının temelini oluşturmuşlardır.

Yükseköğretim Kurulu ([YÖK], 2020) raporuna göre akademide, Kadın Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi; Kadın Sorunları Uygulama ve Araştırma Merkezi ve Kadın ve Aile Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi isimleri başta olmak üzere 78 adet devlet üniversitesi, 29 adet vakıf üniversitesi bağlantılı toplam 107 adet kadın ve aile odaklı uygulama merkezi bulunmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik akademik bilginin üretimine bağlı olarak YÖK tarafından 29/05/2015 tarihinde Akademide Kadın Çalışmaları ve Sorunları Birimi kurulmuş ve bu alanda çalışmalar yapacak bir komisyon oluşturulmuştur.

3. Yöntem

3.1. Amaç

Çalışmada, üniversitelerin kadın odaklı kurulan birimlerinde üretilen akademik bilginin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda çalışmanın konusunu, üniversitelerin kadın odaklı ana bilim dallarında üretilen tezler oluşturmaktadır. Çalışmada, “kadın ve aile” odaklı yazılmış lisansüstü tezlerin belirli özellikleri incelenerek bir içerik analizi yapıldığından, araştırmacılar, lisansüstü tez çalışmalarındaki birçok bilgiye kısa zamanda ulaşabileceklerdir. Çalışmanın, “kadın ve aile” odaklı lisansüstü tezlerin nitelikleri bakımından araştırmacılara bir ön bilgi sunarak, yapılacak araştırmalara yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Çalışmada içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi kayıtlı metinlerin analizine yönelik bir yöntemdir ve mesajın kapsadığı, tanıdığı ve iletmediği enformasyona odaklanmaktadır (Yıldırım, 2015). İçerik analizi yöntemi ilk olarak, iletişim biliminin içerisinde varlığını göstermişken

günümüzde sosyal bilimlerin bütün alanlarında varlığını göstermektedir. Yıldırım (2015: 126), içerik analizinin uygulama sürecini araştırmanın problemi ve amacı ifade edildikten sonra araştırma soruları veya hipotezlerin belirlenmesi, çözümleme birimlerinin saptanması, örneklemin belirlenmesi, kategorilerin oluşturulması, kodlama ve sonuçların yorumlanması şeklinde ele almıştır.

3.2. Kapsam

Çalışmada YÖK'ün tez merkezinde erişime açık/izinli tezler kullanılmıştır. YÖK tez merkezi çevrimiçi veri tabanı detaylı tarama sayfasında ana bilim dalı kısmına “kadın ve aile” kelimeleri yazılarak elde edilen erişime açık 42 tez araştırmanın örneklemi olarak belirlenmiştir.

Çalışmada içerik analizi yöntemi kullanılmış ve oluşturulan kategorilerde tezler konu, yazar cinsiyeti, danışman cinsiyeti, dil, tez türü, yazıldığı yıl, üniversite, ana bilim dallarının tam adı, sayfa sayısı, anahtar kelimeler, kaynakça, yaklaşım, yöntem, veri toplama ve veri analiz aracı gibi özellikler açısından incelenmiştir.

Bu doğrultuda yukarıda bahsedilen kategoriler Microsoft Excel programında sınıflandırılmış ve her bir kategori kendi içerisinde kodlanarak çalışmanın bulgularını oluşturmuştur.

3.3. Sınırlılıklar

YÖK'ün tez merkezinde sosyal bilimler alanında kadın odaklı yedi ana bilim dalı bulunmaktadır. Bunlar, “Disiplinlerarası Kadın ve Aile Çalışmaları Ana Bilim Dalı”; “Kadın Çalışmaları Ana Bilim Dalı”; “Kadın Araştırmaları Ana Bilim Dalı”; “Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Ana Bilim Dalı”; “Kadın ve Aile Araştırmaları Ana Bilim Dalı”; “Kadın ve Aile Çalışmaları Ana Bilim Dalı” ve “Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Ana Bilim Dalı” ana bilim dallarıdır. Dolayısıyla alanda lisansüstü tez sayısı oldukça fazladır. Sempozyum duyuru tarihi (23 Ocak 2023) ile sempozyum tam metin gönderim tarihi (20 Nisan 2023) arasında yaklaşık üç aylık süre bulunması nedeniyle çalışma “kadın ve aile” ana bilim dallarıyla sınırlandırılmıştır.

Araştırmada, şubat 2023 tarihli aramaya esas olan lisansüstü tezlerin zaman aralığı 2014-2022'dir. Bu nedenle araştırma 2014-2022 yılları arasında yayınlanan tezlerle sınırlıdır.

4. Bulgular ve Tartışma

Araştırmada kadın ve aile odaklı lisansüstü tezler belirli başlıklar altında incelenmiştir.

YÖK tarama merkezinde tezlerin bilim dalı bilgisi yerine tez konusu kullanımı tercih edilmiştir. Bu nedenle çalışma içerisinde tez konusu olarak ele aldığımız bilgi aslında tezlerin bilim dallarıdır. Ayrıca yazılan tezlerin bazıları tek bir bilim dalı içerisinde değil iki ve daha fazla bilim dalıyla ilişkili olarak yazılmıştır. Lisansüstü tezlerin YÖK veri tabanında gösterilen konularına göre dağılımını Tablo-1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Lisansüstü Tezlerin Konularına Göre Dağılımı

Tez Konusu	Yayınlanan Tez Sayısı	%
Sosyoloji	24	57
Eğitim ve Öğretim	9	21
Edebiyat	5	12
Sosyal Hizmetler	5	12
Psikoloji	4	10
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri	3	7
Halk Sağlığı	1	2
İletişim Bilimleri	1	2
Sahne ve Görüntü Sanatları	1	2
Tarih	1	2
Ulaşım	1	2

Not: YÖK veri tabanında yer alan bilgilendirmeye göre tezler içerisinde 2 tez üç; 11 tez iki; 29 tez tek konu üzerine yazılmıştır.

Tablo-1'e göre Kadın ve aile odaklı lisansüstü tezlerin konularına göre dağılımına baktığımızda %57 oranıyla, en çok sosyoloji; %2 oranıyla, en az halk sağlığı, iletişim bilimleri,

sahne ve görüntü sanatları, tarih ve ulaşım konularında yazılmış olduğunu görmekteyiz. İktisat, işletme, siyaset, hukuk gibi konularda alanda hiç çalışma olmaması dikkat çekmektedir. Alana dair bilginin aynı konular üzerinde yoğunlaşması farklı konular üzerinde de çalışmalar yapılması gerektiğini göstermektedir.

Lisansüstü tezlerin yazar ve danışman cinsiyetlerine göre dağılımları Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Lisansüstü Tezlerin Yazar ve Danışmanlarının Cinsiyetine Göre Dağılımı

		Danışman Cinsiyeti	
		Kadın (%)	Erkek(%)
Yazar Cinsiyeti	Kadın (%)	29 (%74)	9 (%10)
	Erkek (%)	2 (%5)	2 (%5)

Tablo-2’ye göre kadın ve aile odaklı üretilen lisansüstü tezler, çoğunlukla kadın yazarlar ve danışmanlar tarafından üretilmektedir. Üretilen tezlerin %90’ı kadın yazarlar, %10’u ise erkek yazarlar tarafından üretilirken; üretilen tezlerin danışmanlığını %74 oranında kadın danışmanlar, %26 oranında erkek danışmanlar yapmıştır. Ayrıca lisansüstü alanda yapılan çalışmaların yazar-danışman cinsiyet dağılımlarına baktığımızda tezlerin %69 oranla kadın-kadın, %21 oranla kadın-erkek, %5 oranla erkek-kadın, %5 oranla erkek-erkek şeklinde olduğu grlmektedir. Bu durum, erkeklerin kadın ve aile odaklı çalışmadıklarını, dolayısıyla toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak adına kadınların akademide daha aktif rol oynadıklarını göstermektedir.

Lisansüstü tezlerin yazıldıkları dillere göre dağılımı Tablo-3’te gösterilmiştir.

Tablo 3. Lisansüstü Tezlerin Yazıldıkları Dillere Göre Dağılımı

Tezlerin Dili	Yayınlanan Tez Sayısı	%
Türkçe	41	98
İngilizce	1	2

Tablo-3'e göre kadın ve aile odaklı üretilen lisansüstü tezlerin yazım dili %98 oranla Türkçe, %2 oranla İngilizce'dir. Kadın ve aile odaklı üretilen lisansüstü çalışmaların, uluslararası geçerliliğinin artması için yabancı dilde yazılacak çalışmaların artış göstermesi gerekmektedir.

Lisansüstü tezlerin türlerine göre dağılımı Tablo-4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Lisansüstü Tezlerin Tez Türlerine Göre Dağılımı

Tezlerin Düzeyi	Yayınlanan Tez Sayısı	%
Yüksek Lisans	41	98
Doktora	1	2

Tablo-4'e göre kadın ve aile odaklı üretilen lisansüstü tezler %98 oranla yüksek lisans, %2 oranla doktora seviyesindedir. Bunun sebebi, üniversitelerde yüksek lisans eğitimi alan öğrenci sayılarının doktora eğitimi alan öğrenci sayılarına göre daha fazla olması ve doktora eğitiminin yüksek lisans eğitimine oranla daha uzun sürmesi ve alanda doktora programlarının yüksek lisans programlarından sayıca daha az olması şeklinde açıklanabilir. Akademide kadın ve aile odaklı yapılan çalışmalar yeterli sayıda değildir, yapılacak çalışmaların özellikle doktora seviyesinde artış göstermesi gerekmektedir.

Lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımı Tablo-5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Lisansüstü Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Yayınlanan Tez Sayısı	%
2014	1	2
2015	2	5
2016	3	7
2018	6	14
2019	6	14
2020	5	12
2021	10	24
2022	9	21

Tablo-5'e göre kadın ve aile odaklı üretilen lisansüstü tezlerin sayısı yer yer düşüş göstermiş olsa bile yıllar içerisinde artış göstermiştir. Alanda gerçekleştirilen çalışmalar 2018 yılından itibaren yoğunlaşmaktadır. Yapılan akademik çalışmaların yıllar içinde artış göstermesi alan için umut vericidir. Ancak bu durum alanda yapılan çalışma sayısının yeterliliğini göstermemektedir. Alana dair 2017 yılında hiçbir bilgi üretilmemiş olması dikkat çekicidir.

Lisansüstü tezlerin üniversitelere göre dağılımı Tablo-6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Lisansüstü Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı

Üniversiteler	Yayınlanan Tez Sayısı	%
Ondokuz Mayıs Üniversitesi	33	79
Hacı Bayram Veli Üniversitesi	4	10
Uludağ Üniversitesi	2	5
Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi	1	2
Mersin Üniversitesi	1	2
Orta Doğu Teknik Üniversitesi	1	2

Ülkemizde toplumsal cinsiyet çalışmaları odaklı farklı isimlerle kurulmuş ana bilim dalları bulunmaktadır. Tablo-6'ya göre kadın ve aile ana bilim dallarında lisansüstü tezler %79 oranla en çok Ondokuz Mayıs Üniversitesi [OMÜ], %2 oranla en az Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi [ASBÜ], Mersin Üniversitesi [MEÜ] ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi [ODTÜ] tarafından üretilmiştir. Belirtilen üniversiteler içerisinde ODTÜ'nün toplumsal cinsiyet odaklı çalışmalarının yoğun olarak gerçekleştirildiğinin ancak "kadın ve aile" odaklı bir adet lisansüstü tezinin bulunduğunu belirtmemiz gerekmektedir.

Kadın ve aile odaklı farklı isimlerle kurulmuş ana bilim dalları bulunmaktadır. Bağlı olunan ana bilim dalı, alanda üretilen bilginin eylem çerçevesini de göstermektedir. Lisansüstü tezlerin bağlı oldukları ana bilim dallarının tam adlarına göre dağılımı Tablo-7'de gösterilmiştir.

Tablo 7. Lisansüstü Tezlerin Ana Bilim Dallarının Tam Adlarına Göre Dağılımı

Ana Bilim Dalları	Yayınlanan Tez Sayısı	%
Kadın ve Aile Araştırmaları	38	91
Kadın ve Aile Çalışmaları	3	7
Disiplinlerarası Kadın ve Aile Çalışmaları	1	2

Toplumsal cinsiyet çalışmalarının ülkemizde başlamasıyla beraber alanda pekçok farklı isimde ana bilim dalı ve uygulama merkezi kurulmuştur. Tablo-7'ye göre kadın ve aile odaklı üretilen lisansüstü tezlerin, bağlı oldukları ana bilim dallarının tam adlarına baktığımızda "Disiplinlerarası Kadın ve Aile Araştırmaları"nda bir lisansüstü tez, "Kadın ve Aile Çalışmaları"nda üç lisansüstü tez, "Kadın ve Aile Araştırmaları"nda otuz sekiz lisansüstü tez olduğu görülmektedir.

Alanya yayınlanan tezler minimum 68, maksimum 210 sayfa şeklinde yazılmıştır. Bu noktada tablo içerisinde sınıflandırma yaparken minimum sayfa sayısı 50, maksimum sayfa sayısı 250, sayfa sayılarındaki artış ise 50 olarak ele alınmıştır. Lisansüstü tezlerin sayfa sayılarına göre dağılımları Tablo-8’de gösterilmiştir.

Tablo 8. Lisansüstü Tezlerin Sayfa Sayılarına Göre Dağılımları

Sayfa Sayısı	Yayınlanan Tez Sayısı	%
50-100	13	31
101-150	20	48
151-200	7	16
201-250	2	5

Tablo-8’e göre kadın ve aile ana bilim dallarında üretilen lisansüstü tezlerin on üç tanesi 50-100 sayfa aralığına, yirmi tanesi 101-150 sayfa aralığında, yedi tanesi 151-200 sayfa aralığında, iki tanesi ise 201-250 sayfa aralığında yazılmıştır. Sayfa sayısı arttıkça, yazılan tez sayısında azalma olduğu görölmektedir.

Kadın ve aile odaklı üretilmiş lisansüstü tezlerde toplam 177 anahtar kelime kullanılmıştır. Kullanılan anahtar kelimelerin sayıca fazlalığı ve farklı olmasından dolayı hepsine tabloda yer vermek yerine sıklıkla kullanılan kelimelere yer verilmiştir. Tabloda gösterilen yüzdeler oran, kullanılan tez sayısı üzerinden hesaplanmıştır. Lisansüstü tezlerde sıklıkla kullanılan anahtar kelimelerin dağılımları Tablo-9’da gösterilmiştir.

Tablo 9. Lisansüstü Tezlerde Sıklıkla Kullanılan Anahtar Kelimelerin Dağılımı

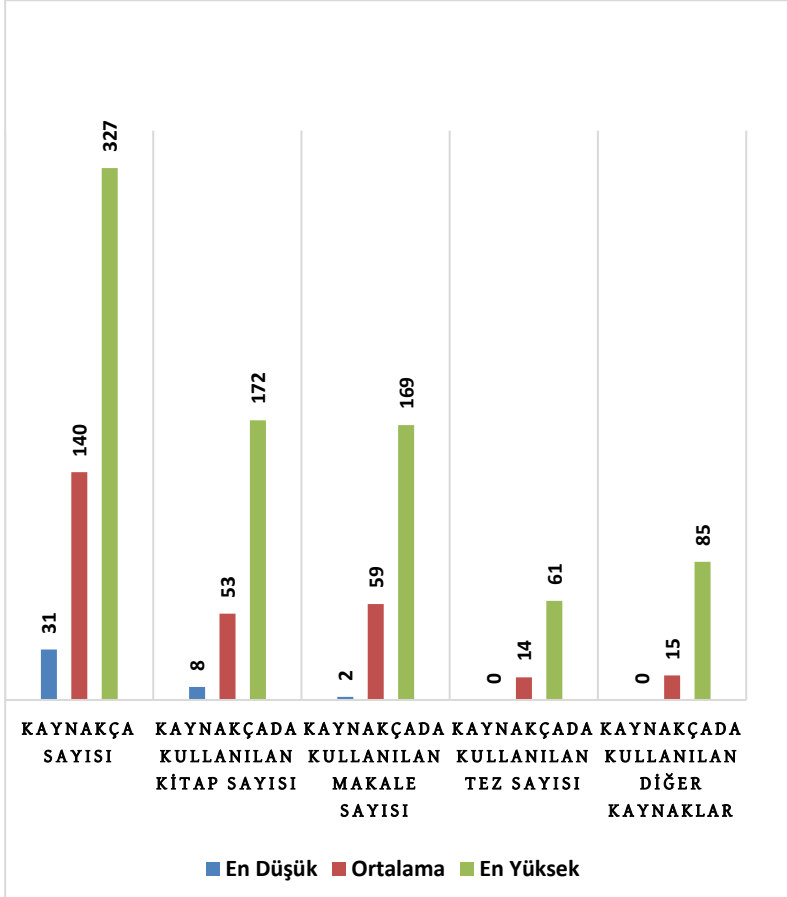
Anahtar Kelimeler	Kullanılan Tez Sayısı	%
Toplumsal cinsiyet	16	38
Cinsiyet	6	14
Aile	4	10
Kadın	4	10
Toplumsal cinsiyet rolleri	3	7

Not. Lisansüstü tezlerde bir ve iki kez yer verilmiş anahtar kelimelere yer yüzdelere tablo içerisinde yer verilmemiştir. ¹

¹ 42 lisansüstü tezin içerisinde “bağımlılık, çelişik duygulu cinsiyetçilik, evlilik, kadın istihdamı, kadın sorunu, kariyer, psikolojik iyi oluş, şiddet, toplumsal cinsiyet kalıp yargıları, üniversite öğrencileri” iki; “1980 dönemi, Adem, Afganistan, aile içi roller, aile içi şiddet, androjen, annelik, ataerkillik, ataerkillik, bağlanma, bakım, baş etme stratejileri, beden, Buket Uzuner, cam tavan, cinsiyet cihadı, cinsiyet eşitliği, cinsiyet kalıp yargıları, cinsiyetçilik, cinsiyete dayalı işbölümü, cinsiyetsizleşme, covid-19, çalışan kadın, çocuğun değeri, çocuk dergileri, çok boyutlu algılanan sosyal destek, dijital ebeveynlik, dindarlık, doğa, doğum izni, doğum türü, duygu sosyalleştirme, dünya masalları, eğitim, eğitim platformları, ekofeminizm, ekonomik güçlenme, engelli kadınlar, engellilik, erkek okul öncesi öğretmenleri, eş seçme stratejileri, ev işleri, evde bakım, evli kadın, evliliğe yönelik tutum, evlilik doyumu, feminist kuram, feminizm, flört şiddeti, flört şiddeti tutumu, gebelerin kendilerini algılaması, gece, geleneksel erkeklik, geleneksel İslami algı, göç, güçlenme, Havva, hegemonik erkeklik, hiyerarşi, internet, İslâm, İslam dini, İslami feminizm, iş-aile çatışmasını yönetme öz-yeterliği, kadın dergileri, kadın dernekleri, kadın edebiyatı, kadın emeği, kadın hakları, kadın hareketi, kadın hareketleri, kadın sürücüler, kadın yazarlar, kadın-erkek, kadının çalışma hayatına katılımı, kadının çalışması, kadının eğitimi, kadının konumu, kadının yaratılışı, kalıpyargı, kalıpyargılar, Karadeniz fıkraları, kariyer danışmanlığı, kişilerarası yeterlik, kurumsal dönüşüm, lisansüstü eğitim niyeti, lise öğrencileri, mahremiyet, meslek seçimi, metafor, Muğla türküleri, mülteci, Müslüman kadın, okul öncesi öğretmeni, ölçek geliştirme, Ömer Seyfettin, önyargı, özgecilik, özne, pandemi, paylaşanababalık, politikalar, psikolojik sağlamlık, sağlık, sağlık personeli, savaş karşıtlığı, sığınmacılar, siber flört şiddeti uygulama, siber flört şiddetine maruz kalma, siberfeminizm, siberpunk filmler, Siborg kadın, sigara, sosyal politika, sürücülük, toplumsal cinsiyet algısı, toplumsal cinsiyet eşitliği, toplumsal cinsiyet rol tutumları, toplumsal cinsiyet rolü, Türk masalları, tween, üst politika belgesi, yapıbozum, yaratılış” bir kez kullanılmış anahtar kelimelerdir.

Tablo-9'a göre lisansüstü tezlerde en çok kullanılan anahtar kelime %38 oranla toplumsal cinsiyettir. Kadın ve aile odaklı çalışmalar için en çok kullanılan anahtar kelimenin toplumsal cinsiyet olması kaçınılmazdır. Ancak odak noktası “kadın ve aile” olan lisansüstü tezlerde kadın ve aile kelimelerinin anahtar kelime olarak oldukça az tercih edilmiş olması dikkat çekicidir. Yapılan çalışmalar içerisinde sadece bir ve iki kez kullanılan anahtar kelime sayısı 144'tür. Bu kelimelerden bazıları tabloda yer verilen kelimelerle birlikte kullanılmıştır (cinsiyet eşitliği, kadın sorunu, toplumsal cinsiyet rol tutumları vb). Kadın ve aile odaklı lisansüstü tezlerde kullanılan anahtar kelimelerin farklılığı, yapılan çalışmaların özgünlüğünü göstermektedir. Lisansüstü tezlerin kullandıkları kaynakçalara göre dağılımı Şekil-1'de gösterilmiştir.

şekil 1. Lisansüstü Tezlerin Kullandıkları Kaynakçalara Göre Dağılımı

46

Not: Resmi raporlar, internet siteleri, filmler gibi kaynaklar kullanılan diğer kaynaklar şeklinde ele alınmıştır.

şekil-1'e göre kadın ve aile odaklı üretilen lisansüstü tezlerde en yüksek 327, ortalama 140, en düşük 31 kaynak kullanılmıştır. Lisansüstü tezler içerisinde ortalama olarak en çok kullanılan kaynak türü makaledir. Bunun temel sebebi, makalelere ulaşımın daha kolay ve makalelerin diğer kaynak türlerine göre daha hızlı okunmasıdır. Ancak bazı tezlerde kaynakça olarak tez ve diğer kaynakların hiç kullanılmamış

olması dikkat çekicidir. Lisansüstü tezlerin yaklaşımlarına göre dağılımı Tablo-10'da gösterilmiştir.

Tablo 10. Lisansüstü Tezlerin Kullandıkları Yaklaşımlara Göre Dağılımı

Belirtilen Yaklaşımlar	Yayınlanan Tez Sayısı	%
Belirtilmeyen	37	88
Eleştirel	1	2
Olgu bilimsel	1	2
Ekofeminist kuram	1	2
Gösterge bilim yaklaşımı	1	2
Eleştirel söylem analizi	1	2
Feminist duruş kuramı	1	2

Tablo-10'a göre incelenen tezlerden beş tanesi tezlerini yazarken kullandıkları yaklaşımları açık bir şekilde belirtmiştir. Roland Barthes'ın gösterge bilim yaklaşımı ve Van Dijk'in eleştirel söylem analizi yaklaşımına aynı çalışma içerisinde yer verilmiştir. Lisansüstü tezlerde kullanılan yaklaşımın açık bir şekilde ifade edilmemesi yürütölen çalışmaların kuramsal temelini açıkça ifade edilmediğini göstermektedir. Ancak bilimsel çalışmalarda kuramsal çerçevenin açık bir şekilde belirtilmesi akademik açıdan daha doğru bir tavidir.

Lisansüstü tezlerin yöntemlerine göre dağılımı Tablo-11'de gösterilmiştir.

Tablo 11. Lisansüstü Tezlerin Kullandıkları Yönteme Göre Dağılımları

Yöntem	Yayınlanan Tez Sayısı	%
Nitel	23	55
Nicel	17	40
Karma	2	5

Tablo-11'e göre kadın ve aile odaklı lisansüstü tezler %55 oranla nitel, %40 oranla nicel, %5 oranla karma yöntemle üretilmiştir. Nitel ve nicel çalışmaların birbirlerine kısmen yakın oranda üretilmiş olması, alanın her iki yöntem içinde elverişli olduğunu göstermektedir. Çalışmalarda karma yöntemin kullanımı teori ve uygulamaya ilişkin daha net, kesin bilgiler üretmesi, farklı görüş ve anlayışları açığa çıkarması açısından önemlidir (Baki ve Gökçek, 2012: 3). Dolayısıyla alanda karma yöntemin kullanımının artış göstermesi gerekmektedir.

48

Lisansüstü tezlerin veri toplama araçlarına göre dağılımı Tablo-12'de gösterilmiştir.

Tablo 12. Lisansüstü Tezlerin Kullandıkları Veri Toplama Araçlarına Göre Dağılımları

Veri Toplama Aracı	Yayınlanan Tez Sayısı	%
Anket	20	48
Edebi Metinler	7	17
Görüşme	6	13
Resmi Metinler	4	10
Dini Kaynaklar	2	5
Film	2	5
Türkü	1	2

Tablo 12'ye göre kadın ve aile odaklı lisansüstü tezlerde %48 oranla en çok anket veri toplama aracı kullanılmıştır. Kısa sürede daha fazla veriye ulaşabilmek için kullanılan anket yönteminin alanda yoğun olarak tercih edilmiş olması, yazar

gözlemlerinin lisansüstü tezlerde etkisinin bulunmadığını göstermektedir.

Lisansüstü tezlerin veri analiz araçlarına göre dağılımı Tablo-13'te gösterilmiştir.

Tablo 13. Lisansüstü Tezlerin Kullandıkları Veri Analiz Araçlarına Göre Dağılımı

Veri Analiz Aracı	Yayınlanan Tez Sayısı	%
Belirtilmemiş	23	55
SPSS	15	36
ANOVA	2	5
AMOS	1	2
NVIVO	1	2

Tablo-13'e göre kadın ve aile odaklı lisansüstü tezlerde %36 oranla en çok SPSS veri analiz aracı kullanılmıştır. SPSS'in en çok kullanılan veri analiz aracı olmasının temel nedeninin ise parametrik ve non-parametrik testlerin yürütülmesine programın izin vermesinden ve kullanımının diğer programlara göre daha kolay olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Sonuç

Toplumsal cinsiyet bağlamında yapılan çalışmalar, toplumlarda süregelen toplumsal cinsiyete ilişkin kalıpların, özellikle kadınları olumsuz yönde etkilediğinin; kadının ikincil konumunu pekiştirdiğinin ve cinsiyete dayalı ayrımcılığı yeniden ürettiğinin altını çizmektedir. Toplumsal cinsiyet çalışmalarının dikkat çektiği bir diğer nokta, kadının kendi aleyhine olan bu süreçleri yeniden üretmek ve pekiştirmek bağlamında sergilediği aktif roldür (Zeybekoğlu Dündar, 2012). Çalışmada, Türkiye'de sosyal bilimler alanında YÖK tez veri tabanında yer alan erişime açık 2014-2022 yılları arasındaki "kadın ve aile" odaklı yazılmış 42 adet lisansüstü tez incelenmiştir.

Türkiye’de 1980’lerden itibaren ekonomik, sosyal, siyasal değişim ve dönüşümlerle beraber pek çok alanda olduğu gibi kadın çalışmalarında da artış görülmüş, 1987’den sonra kadın konulu tezlerdeki artış dikkat çekmiştir. 2000’li yıllarda hem tezlerin sayısı hem de tez konusu çeşitliliğinde artış görülmüştür. Nitekim araştırmamızın bulguları da bunu doğrulamaktadır. Araştırmaya göre kadın ve aile odaklı üretilen tez sayısı yıllar içerisinde artış göstermiştir.

Araştırma bulgularına göre kadın ve aile odaklı üretilen tezler en çok sosyoloji, eğitim ve öğretim ve eğitim disiplinlerini konu edinerek yazılmıştır. Bu disiplinler temelde sosyo-kültürel alanda araştırmalar yapmaktadır. Buradan hareketle kadın ve aile odaklı üretilen tezlerin yoğunlukla sosyo-kültürel konular üzerine olduğunu belirtmemiz gerekmektedir. Şahin ve arkadaşları (2011) ve Teceren (2019)’in çalışmalarıyla bu durum örtüşmektedir. Cansun (2016) siyaset ve kadın, Efilti Atay (2018) medya ve kadın ilişkisi üzerinden çalıştıkları için bulgularına dair karşılaştırma yapılamamaktadır. Ancak Şahin ve arkadaşları (2011) ve Teceren (2019)’in çalışmalarına göre sayıları sınırlı da olsa cinsellik, hukuk, ekonomi, siyaset, yabancı ülkelerde kadının konumu gibi konular üzerine yazılmış tezler bulunmaktadır. Kadın ve aile odaklı yapılan çalışmalarda bu konulara yer verilmemiş olması ise dikkat çekicidir. Kadın tekil olarak ele alındığında bu konular üzerine araştırma yapmak görece daha kolayken, aileyle beraber ele alındığında bu konular üzerine araştırma yapmak zorlaşmaktadır. Bunun temel nedeni ise ailenin kutsal olarak görülmesinden kaynaklı sorgulanamaz olmasıdır.

Araştırmanın bulgularına göre kadın ve aile odaklı çalışan araştırmacıların ve danışmanların çoğunlukta kadınlar olduğu görülmektedir. Bu durum, kadınların kendilerini ilgilendiren konularla erkeklere oranla daha fazla ilgilendikleri ve sorunların çözümüne katkı bulma konusunda emek harcadıklarını göstermektedir. Araştırmanın bu bulgusu yazar cinsiyetleri açısından Şahin ve arkadaşları (2011), Cansun (2016), Efilti Atay (2018) ve Teceren (2019)’in çalışmalarıyla örtüşmektedir. Ancak danışman cinsiyetleri

açısından, Cansun (2016), Efiltili Atay (2018) ve Teceren (2019)'in çalışmalarıyla örtüşürken; Şahin ve arkadaşları (2011)'nın çalışmalarıyla örtüşmemektedir. Şahin ve arkadaşlarının (2011) çalışmalarında danışman cinsiyetleri arasında bariz bir fark görülmemiştir. Bu durum, kadın akademisyenlerin toplumsal cinsiyet eşitliğine dair dönüşümün sağlanmasında kendilerine atfettikleri sorumluluk bilinciyle açıklanabilir.

Sonuç olarak, “kadın ve aile” odaklı yapılan bu çalışmanın kapsamı sadece Türkiye'deki üniversitelerde son sekiz yıl içerisinde hazırlanmış lisansüstü tezlerle sınırlandırılmıştır. Bu kapsamda sadece lisansüstü tezlerin değil, kadın ve aile odaklı günümüze kadar yapılan ulusal ve uluslararası makale, kongre ve sempozyum bildirilerin de kapsama alınarak çalışmalar yapılması, konuya olan akademik ve toplumsal ilginin artması açısından önemlidir.

Kadın ve aile odaklı çalışmalarda öncelikle akademik teşviğin artması gerekmektedir. Sonrasında ise kadın araştırma merkezlerinin gerçekteştirdiği organizasyonların, kadına yönelik çalışmaların sayısının artmasında ve kuramsal çalışmaların pratiğe dönüştürülmesi gerekmektedir. Kadın ve aile sorunlarına yönelik araştırmaların artış göstermesi, bu sorunların çözümlenmesine yönelik projeler yürütülmesi ve kurslar düzenlenmesi ile bu konularda yaygın eğitim programları, seminer ve söyleşi gibi etkinliklerle halkın bilinçlendirilmesi amacıyla faaliyetlerin ülkemizde giderek artması, kadın ve ailenin toplumsal konumunun güçlendirilmesi açısından önemli bir gelişmedir.

Kaynakça

- Atakul, Satı. “Kadın Çalışmaları Öğrencisi Olmak”, *Mülkiye Dergisi*, 37/4 (2002), 181-192.
- Baki, Adnan-Gökçek, Tuba. “Karma Yöntem Araştırmalarına Genel Bir Bakış”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11/42 (2012), 1-21.
- Bauman, Zygmunt. *Bireyselleşmiş Toplum*. çev. Yavuz Alogan. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005.

- Benligiray, Serap. Türkiye’de insan kaynakları yönetimi alanında yapılan lisansüstü tezler ve bu tezlerde incelenen temaların analizi: 1983-2008 dönemi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4/1 (2009), 167-197.
- Brandt, Mark J. Sexism and gender inequality across 57 societies. *Psychological Science*, 22/11 (2011), 1413-1418. <https://doi.org/10.1177/0956797611420445>
- Cansun, Şebnem. Türkiye’de “Kadın ve Siyaset” konulu lisansüstü çalışmalara dair bir inceleme. *Turkish Studies*, 11/13 (2016), 131-140. <https://doi.org/10.7827/turkishstudies.9881>
- Çakır, Mehmet. Demokrasi söylemi: Lisansüstü tezler üzerine bir araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9/22 (2017), 312-326. <https://doi.org/10.20875/makusobed.301461>
- Demirgöz Bal, Meltem. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğine genel bakış. *Kadın Sağlığı Hemşireliği Dergisi*, 1/1 (2014), 15-28.
- Dünya Kalkınma Raporu. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kalkınma, 2012. <http://documents.worldbank.org/curated/en/753081468338506032/pdf/646650V10WDR0B0URKISH0Overview02012.pdf> adresinden alınmıştır.
- Efiltili Atay, Seyran. Türkiye’de medya ve kadın alanında yapılan lisansüstü tezler ve bu tezlerde incelenen temaların analizi: 2007-2017 dönemi. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6/2 (2018), 1406-1423. <https://doi.org/10.19145/e-gifder.437879>
- Ersoy, Ersan. Cinsiyet kültürü içerisinde kadın ve erkek kimliği (Malatya örneği). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19/2 (2009), 209-230.
- Geçici, Fatma vd. Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 8/1 (2017), 21-27. <https://doi.org/10.22312/sdusbed.303098>
- Gözütok, Fatma Dile vd.. Toplumsal cinsiyet eşitliği ölçeğinin (TCEÖ) geliştirilmesi. *İlköğretim Online*, 16/3 (2017), 1036-1048. <https://doi.org/10.17051/ilkonline.2017.330240>

- HSK, Hakimler ve Savcılar Kurulu. “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi”. Erişim 8 Mayıs 2023. <https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/9a3bfe74-cdc4-4ae4-b876-8cb1d7eeae05.pdf>
- Kadılar, Elif. *Üç Kuşak Kadının Cinsiyet Rollerini: Ankara örneği*. Mersin: Mersin Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Kökalan, Füsün. *1980 sonrası Türkiye’de kadın çalışmaları*. Muğla: Muğla Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- Oakley, Ann. *Sex, Gender, Society*. London: Maurice Temple Smith Ltd., 1972, 17.
- şahin, Semiha vd. Türkiye’de kadın konulu tezler üzerine bir değerlendirme. *E-Journal of New World Sciences Academy*, 6/4 (2011), 2413-2424.
- şimşek Hatice. Toplumsal cinsiyet eşişsizliğinin kadın üreme sağlığına etkisi: Türkiye örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakóltesi Dergisi*, 25/2 (2011), 119-126.
- TBMM, Türkiye Büyük Millet Meclisi (2709). “Türkiye Cumhuriyeti Anayasası”. Erişim 8 Mayıs 2023. https://www5.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf
- Teceren, Elif. Türkiye’de Kadın Konusu Üzerine Yazılan Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik İncelemesi. *Sakarya Üniversitesi İşletme Bilimi Dergisi*, 7/2 (2019), 499-530. <https://doi.org/10.22139/jobs.543163>
- Tezcan, Mahmut. Türklerle İlgili Stereotipler (Kalıp Yargılar) ve Türk Değerleri Üzerine Bir Deneme, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakóltesi Yayınları, 1974, 8-12.
- Vatandaş, Celalettin. Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rollerinin algılanışı. *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 35 (2007), 29-56.
- Yıldırım, Besim. İçerik Çözümlemesi Yönteminin Tarihsel Gelişimi Uygulama Alanları ve Aşamaları. Ed. Besim Yıldırım İletişim Araştırmalarında Yöntemler: Uygulama ve Örneklemlerle, 105-155, Konya: Literatür Akademisi, 2015.
- Yılmaz, Fatih, Göçen, Selin ve Yardımcı, Remzi. Toplumsal sorunların çözümünde üniversitelerin rolü. *Electronic Journal of Education Sciences*, 6/12 (2017), 138-149.

YÖK, Yükseköğretim Kurulu. “Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi Raporu (2020)”. Erişim 30 Nisan 2023. <https://kadinclismalari.yok.gov.tr/DuyuruBelgeleri/2020/kasaum-bilgileri/kasaum-raporu.pdf>

Zeybekoğlu Dündar, Özge. Toplumsal cinsiyet rollerinin televizyon reklamlarına yansıması. *ETHOS, Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 5/1 (2012), 121-136.

İŞBAŞI EĞİTİM PROGRAMLARININ MESLEK VE MESLEK GRUPLARI BAĞLAMINDA ANALİZİ: AMASYA İLİ ÖRNEĞİ*

*Sinan KETEN***

*Nazan KAHRAMAN****

Öz

Toplumsal cinsiyet eşitliği temel bir insan hakkı olduğu gibi sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için de temel bir unsurdur. Dolayısıyla alıŐma hayatında cinsiyet eşitliğini vurgulayan politikalara ihtiyaç duyulmaktadır. Ülkemizde nüfusun yarısını oluşturan kadınlar, cinsiyetleri nedeniyle çalışma hayatında erkelerin gerisindedir. Bu ayrımcılığın en önemli unsurlarından birisi, cinsiyete dayalı mesleki ayrımcılıktır. Kadınlar istedikleri meslekleri seememekte veya eğitimini aldıkları mesleklerde yeterince istihdam edilememektedir. Bu nedenle Türkiye'nin ekonomik ve sosyal geliŐmesi açısından kadınların işgücü piyasasına giriŐi ve istihdamın arttırılması ile ilgili yapılacak olan çalışmalar büyük önem taşımaktadır. Bu noktada bir kamu istihdam kurumu olan Türkiye İŞ Kurumu'nun (İŞKUR) kadın istihdamını desteklemeye yönelik çalışmaları oldukça önemlidir. İŞKUR, istihdamın arttırılması, nitelikli işgücünün yetiştirilmesi ve dezavantajlı grupların işgücü piyasasına girişini kolaylaştırmak için aktif işgücü hizmetleri kapsamında mesleki eğitim kursları, iŐbaŐi eğitim programları, toplum yararına programlar, proje ve özel uygulamalar düzenlenmektedir.

Bu çalışmanın amacı, İŞKUR'un mesleki eğitim faaliyetlerinin cinsiyet bağlamında değerlendirilmesidir. Bu amaç doğrultusunda çalışmanın konusunu, kayıtlı işsizlerin mesleki

* Bu alıŐma 27-28 Nisan 2023 tarihinde Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları-I Öğrenci Sempozyumu'nda sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

** Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın ve Aile Araştırmaları Yüksek Lisans Öğrencisi, sinan.keten@iskur.gov.tr orcid.org/0009-0006-4377-1624.

*** Doç. Dr., Amasya Üniversitesi, EĞitim Fakültesi, nazan.kahraman@amasya.edu.tr; orcid.org/0000-0003-1001-2243.

deneyim kazanmalarını sağlamak ve istihdam edilebilirliklerini artırmak amacıyla yürütülen işbaşı eğitim programları oluşturmaktadır.

Çalışmada örneklem olarak Amasya İŞKUR'un 2017-2021 yılları arasında düzenlediği işbaşı eğitim programları seçilmiştir. Kurumun söz konusu yıllara ilişkin faaliyet raporları incelenerek, düzenlenen işbaşı eğitim programlarının meslek, meslek grupları, cinsiyet dağılımları doküman analizi yöntemiyle incelenmiştir. Kurumun işbaşı eğitim programlarının meslek grupları açısından incelenmesi amacıyla yapılan ilk çalışma olması nedeniyle çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışmada elde edilen en önemli sonuçlar, programlardan yararlanan toplam katılımcı sayısı artış gösterirken kadın katılımcı oranının azaldığıdır. Bir diğer önemli sonuç, programlarda en çok kadın katılımcı sayısı sırası ile “hizmet ve satış elemanları”, “sanatkarlar ve ilgili işlerde çalışanlar” ile “tesis ve makine operatörleri ile montajcılar” meslek gruplarındadır. Bir başka sonuç ise, “sanatkarlar ve ilgili işlerde çalışanlar” ile “tesis ve makine operatörleri ile montajcılar” meslek gruplarında kadın katılımcı sayısının %32'sinin “konfeksiyon işçisi” ve “makineci (dikiş)” mesleklerinde sıkıştığı ancak son yıllarda “halat ve kablo ekleyicisi”, “LED aydınlatma ekipmanları montajcısı”, “plastik mamuller montaj işçisi” ile “metal işleri seri üretim tezgâh işçisi” mesleklerinde kadınların erkekler ile birlikte yer aldığıdır. Ayrıca her yıl işbaşı eğitim programı düzenlenmiş olan mesleklerden kadın katılımcısı olmayan meslekler incelendiğinde “galvanizli/galvanizsiz tel ürünleri üretim işçisi”, “yumurta paketleme işçisi”, “mobilya montajcısı” meslekleri ön plana çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Amasya İŞKUR, İşbaşı Eğitim Programı, Meslek, Cinsiyet

Analysis of On-the-Job Training Programmes in the Context of Occupation and Occupational Groups: The Case of Amasya Province

Abstract

Gender equality is a fundamental human right and an essential element for achieving sustainable development. In the workplace, it is important to ensure that everyone, regardless of gender, has access to equal opportunities and treatment. That being said, there is a considerable gap in the workforce between man and women in Türkiye. One of the most important elements of this discrimination is gender-based occupational disparity. Women are often denied the opportunity to choose the professions they aspire to and trained for. Given the importance of gender equity in workplace, it is critical for our nation to conduct more studies that are dedicated to encouraging and ensuring women's full participation to the workforce. At this point, the efforts of the Turkish Employment Agency (İŞKUR), a public employment agency, to support women's employment are very important. İŞKUR organizes vocational training courses, on-the-job training programs, community benefit programs, projects and special applications within the scope of active labor market services in order to increase employment, train qualified labor force and facilitate the entry of disadvantaged groups into the labor market.

The aim of this study is to evaluate İŞKUR's vocational training activities in the context of gender. In line with this purpose, the subject of the study is on-the-job training programs carried out to enable registered unemployed people to gain professional experience and increase their employability.

On-the-job training programs organized by Amasya İŞKUR between 2017-2021 were selected as the sample in the study. By examining the activity reports of the institution for the years in question, the occupation, occupational groups and gender distribution of the on-the-job training programs organized were examined by document analysis method. It is thought that the study will contribute to the literature as it is

the first study to examine the on-the-job training programs of the institution in terms of occupational groups.

The most important results obtained in the study are that while the total number of participants benefiting from the programs has increased, the rate of female participants has decreased. Another important result is that the highest number of female participants in the programs are in the occupational groups of "service and sales personnel", "craftsmen and related trades" and "plant and machine operators and assemblers", respectively. Another result is that 32% of the number of female participants in the occupational groups of "craftsmen and related trades" and "plant and machine operators and assemblers" is stuck in the occupations of "garment worker" and "machinist (sewing)", but in recent years, women have been included with men in the occupations of "rope and cable splicer", "LED lighting equipment assembler", "plastic products assembly worker" and "metal works mass production bench worker". In addition, when the professions that do not have female participants among the professions in which on-the-job training programs are organized every year are examined, the professions of "galvanized / galvanized wire products production worker", "egg packaging worker", "furniture assembler" come to the fore.

Keywords: Amasya İŞKUR, On-the-Job Training Program, Occupation, Gender

Giriş

Problem

Toplumların ekonomik kalkınma hedeflerine ulaşmasında kadınların işgücüne katılımı ile beraber kadın istihdamının artırılması önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle geliŐmekte olan ülkelerde büyüme ve kalkınma için kadınların işgücü piyasasında aktif rol alması gerekli olduğu bilinmektedir (Çelebi ve Bakan, 2022: 9). Kadın istihdamının artırılması, kadınların ekonomik özgürlüğe ulaŐmalarını sağlamakta ve bunun sonucunda toplumsal yapı içerisinde karar alma süreçlerine katılımına olumlu etki etmektedir.

Ayrıca kadınların işgücü piyasasına katılımları sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanmasında, yoksulluğun azaltılmasında ve sosyal kalkınmanın sağlanmasında önemli bir faktördür (Ecevit, 2010: 2). Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK, 2023a) verilerine göre Türkiye nüfusunun %49,9'unu kadınlar, %50,1'ini erkekler oluşturmaktadır. Ülkemizde nüfusun yarısını oluşturan kadınların 2023 Ocak ayında işgücüne katılım oranı %36,1 ile erkeklerin oldukça gerisindedir (TÜİK, 2023b).

Çalışma hayatında kadınların sayısının erkeklere göre az olmasının birçok nedeni vardır. Uygulanan makroekonomik kalkınma politikaları kadınların işgücü piyasasına katılımlarını etkileyen en önemli unsur olup, kadın istihdamını etkileyen faktörler ise işgücü piyasasının kadınlar için oluşturduğu yetersiz talep, çalışma koşulları ve işgücü piyasasının cinsiyete dayalı katmanlaşmasıdır (Dedeoğlu, 2000: 140). Ayrıca kadınlar ile özdeşleştirilen ev içi emek, bakım yükümlüğü, ücretsiz aile işçiliği gibi toplumsal cinsiyet rolleri kadınların işgücü piyasasına katılımını olumsuz etkilemektedir (Serel ve Özdemir, 2017: 133). Toplumsal cinsiyet istatistiklerine göre 2022 yılında işgücüne dâhil olmayan kadınların %47'si işgücüne dâhil olamama nedeni olarak “ev işleri ile meşgul olmayı” belirtirken, erkekler ise bu nedeni hiç belirtmemiştir. (TÜİK, 2023c: 113). Kadınların işgücü piyasasının dışında kalmasının bir başka nedeni ise kadın işgücünün genel ve mesleki eğitim düzeyinin düşük olmasıdır (Karabıyık, 2012: 255).

Ülkemizde kadın istihdamını etkileyen sosyokültürel faktörler ile beraber aynı zamanda işgücü piyasasında cinsiyet temelli mesleki ayrışmaya bağlı olarak kadın işgücüne talep yetersiz kalmaktadır (Toksöz, 2007: 58). Cinsiyet temelli mesleki ayrışma, iş kollarının alt dallarında “kadın işi”-“erkek işi” olarak ortaya çıkmaktadır. Bu ayrışma kadınların beceri gerektiren, kariyer imkânı olmayan ve düşük ücretli işlere yönelmesine sebep olmaktadır. (Uluslararası Çalışma Örgütü, 2018: 22). Cinsiyet temelli mesleki ayrımcılığın sonucunda kadınlar her sektörde eşit iş fırsatı bulamamakta, istedikleri

meslekleri seçememekte veya eğitimini aldıkları mesleklerde yeterince istihdam edilememektedir.

Çalışma hayatında tüm bireyler için insana yaraşır iş fırsatlarının sunulduğu ve toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında işgücünün niteliğinin arttırıldığı politikaların uygulanması önemlidir. Bu bağlamda bir kamu istihdam kurumu olan Türkiye İş Kurumu'nun (İŞKUR) kadın istihdamını desteklemeye yönelik çalışmaları oldukça önemlidir. Bu çalışmanın amacı kayıtlı işsizlerin mesleki deneyim kazanmalarını sağlamak ve istihdam edilebilirliklerini artırmak amacıyla yürütölen işbaşı eğitim programlarının cinsiyet bağlamında değerlendirilmesidir.

Türkiye'de Kadın İstihdamının Durumu

Türkiye'de 2022 yılı itibari ile 15 ve daha yukarı yaşta ki nüfusun %49,5'ini erkekler, %50,5'ini kadınlar oluşturmaktadır. Çalışabilir yaşta ki nüfusun cinsiyetler arasındaki dağılımı hemen hemen eşit olup, kadınların oranı önceki yıllara göre erkeklerin oranından fazladır (TÜİK, 2023b). Tablo 1' de kadınların işgücüne katılım oranında son 10 yılda artış olduğu görölmektedir. Cinsiyetler arasındaki işgücüne katılım oranındaki fark azalmakta ancak çalışabilir nüfusa göre kadınlar erkeklerin çok gerisindedir. Kadınların 2022 yılında işgücüne katılım oranı %35,1 olup çalışabilir kadın nüfusunun %64,9'unun işgücü piyasasına giremediğini söyleyebiliriz.

Tablo 1: Cinsiyete Göre Temel İşgücü Göstergeleri 2013-2022

İşgücü göstergeleri	İşgücüne		İstihdam		İşsizlik oranı	
	katılma oranı		oranı			
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
	%	%	%	%	%	%
2013	68,7	27,9	63,1	24,9	8,1	10,9
2014	71	29,9	64,6	26,3	9	11,9
2015	71,3	31,3	64,7	27,3	9,3	12,6
2016	71,8	32,4	64,8	28	9,6	13,7
2017	72,2	33,4	65,3	28,8	9,5	13,9
2018	72,5	34,1	65,6	29,4	9,6	13,7
2019	71,9	34,3	62,9	28,7	12,4	16,4
2020	67,8	30,8	59,4	26,2	12,4	14,8
2021	70,3	32,8	62,8	28	10,7	14,7
2022	71,4	35,1	65	30,4	8,9	13,4

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri 2023.
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=%C4%B0%C5%9Fg%C3%BCc%C3%BC-%C4%B0statistikleri-Ocak-2023-49386&dil=1>

Tablo 1’de Türkiye’de istihdam oranlarını incelediğimizde kadınların 2013 yılında %24,9 iken 2022 yılında %30,4’e yükseldiği görülmektedir. Kadınların yıllara göre işgücüne katılımlarının artması istihdam oranlarını da artırmıştır. Bu artışa rağmen erkeklerin istihdam oranlarına baktığımızda kadınların istihdam oranlarının iki katından fazla olduğu görülmektedir. İşsizlik oranları yıllar itibari ile incelendiğinde kadın işsizlik oranı 2013 yılında %10,9 iken 2022 yılında %13,4’e yükseldiği görülmektedir. Son 10 yılın işgücüne katılım oranları, istihdam oranları ve işsizlik oranlarını cinsiyet perspektifinden yorumladığımızda kadınların aleyhine bir tablo karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 2: İşgücüne Dâhil Olmama Nedenleri

Nedenler	Erkek		Kadın	
	%		%	
	2021	2022	2021	2022
İş bulma ümidi olmayanlar	8,5	8,4	3,9	4,1
İşbaşı yapabilecek olup iş aramayanlar	5,4	3,8	4,8	3,9
İş arayıp işbaşı yapamayacak olanlar	0,6	0,5	0,2	0,2
Ev işleriyle meşgul	0,00	0,0	45,9	47,1
Eğitim/ Öğretim	24,1	23,9	12,1	12,4
Emekli	39,6	41,5	6,0	6,0
Çalışamaz halde	16,3	16,8	16,1	16,0
Diğer	5,6	5,2	11,1	10,2

Kaynak: TÜİK, Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri 2022.
<https://biruni.tuik.gov.tr/yayin/views/visitorPages/index.zul>

Tablo 2’de 2021 ve 2022 yıllarında işgücüne dâhil olmama nedenleri incelendiğinde kadınlar için en çok sırası ile “ev işleriyle meşgul olma”, “çalışamaz halde olma” ve “eğitim/öğretim” nedenlerinin olduğu görölmektedir. Erkeklerde ise en çok sırası ile “emekli olma”, “eğitim/öğretim” ve “çalışamaz halde olma” nedenleri sıralanmaktadır. Kadınların çalışma hayatında erkeklerin çok gerisinde olduğu istatistiklerden izlenmektedir. Bu durumun

birçok nedeni olduğu bilinmektedir. Toplumsal cinsiyet temelli iş b6l6m6n6n neticesinde ev içi karşılıksız emeğin olağanlaştırılması kadınların işg6c6 piyasasına katılımını etkileyen ve şekillendiren en 6nemli fakt6rd6r (Aşkın, 2015: 53). Tablo 2’de ortaya çıkan durumda 2022 yılında işg6c6ne katılamayan kadınların % 47,1’inin neredeyse yarısı kadarı 6cret almaksızın ev içindeki işleri yapmaktadır.

T6rkiye’de Cinsiyete Dayalı Mesleki Ayrımcılık

işg6c6 piyasasında oluşan eşsizliğinin temel nedenleri cinsiyete dayalı ayrımcılık ve cinsiyete dayalı iş b6l6m6d6r. Toplumsal cinsiyet ayrımcılığı, kadın ve erkeğe toplum tarafından atfedilen roller gereği sosyal, ekonomik, siyasal ve yasal haklara sahip olmada ve kullanmada, hizmetlere ulaşmada kadın ve erkeğin ayrımcılığa uğramasıdır (Ecevit, 2010: 4).

Kadınlara ve erkeklere toplumun değer yargılarına g6re hangi işleri yapması gerektiği hakkında verilen cinsiyete g6re farklılaşan roller ve sorumluluklar cinsiyete dayalı iş b6l6m6n6 oluşurmaktadır (Dedeoğlu-Ekiz G6kmen, 2021: 22). D6nya genelinde beyaz yakalı işlerde kadınlar daha çok b6ro işlerinde; y6netim faaliyetlerinin y6r6t6ld6đ6 pozisyonlarda ise sadece orta d6zey y6neticilikte istihdam edilmektedir (Ecevit, 2021: 69). 6lkemizde temel işg6c6 g6stergeleri ve toplumsal cinsiyet istatistikleri incelendiğinde ise kadınların belirli meslek gruplarında sıkıştığı, 6zellikle imalata dayalı meslek gruplarında daha az yer bulduğu g6r6lmektedir. işg6c6 piyasasına dair oluşan kalıp yargılar ve toplumsal değerlerin etkisi ile meydana gelen bu katmanlaşma kadınların cinsiyete dayalı mesleki ayrımcılığa uğramasına sebep olmaktadır (Parlaktuna, 2010: 1223).

Tablo 3: Meslek Grubuna Göre İstihdam Edilenler

Meslek Grubu	Toplam %		Erkek %		Kadın %	
	2021	2022	2021	2022	2021	2022
Yöneticiler	5,4	5,5	6,4	6,6	3,4	3,1
Profesyonel meslek mensupları	12,2	12,1	9,2	9,2	18,8	18,3
Teknisyenler, teknikerler ve yardımcı profesyonel meslek mensupları	6,3	6,5	6,6	6,7	5,8	6,1
Büro ve müşteri hizmetlerinde çalışan elemanlar	6,9	7	5,8	5,9	9,5	9,3
Hizmet ve satış elemanları	18,6	19,4	18,1	18,3	19,7	21,7
Nitelikli tarım, ormancılık ve su ürünlerinde alışanlar	12,8	11,7	12,2	11,3	14,1	12,6
Sanatkarlar ve ilgili işlerde alışanlar	12,6	12,9	16	16,5	5,1	5,2
Tesis ve makine operatörleri ile montajcılar	9,5	9,7	12,3	12,5	3,4	3,6
Nitelik gerektirmeyen işlerde alışanlar	15,5	15,3	13,4	13,1	20,1	20,1

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri 2023.
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=%C4%B0%C5%9Fg%C3%BCc%C3%BC-%C4%B0statistikleri-Ocak-2023-49386&dil=1>

Tablo 3’ de 15 yaş üstü nüfusta istihdam edilenlerin meslek gruplarının cinsiyete göre dağılımları verilmiştir. Ülkemizde istihdam edilenlerin meslek gruplarına göre dağılımları yıllara göre çok farklılık göstermediği ve toplam oranına baktığımızda en yüksek meslek grubunun hizmet ve satış elemanları olduğunu, en az olan meslek grubunun ise yöneticiler olduğunu görmekteyiz. Kadınların toplam içindeki oranına baktığımızda sırası ile en çok hizmet ve satış elemanları, nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar, profesyonel meslek mensupları ve nitelikli tarım, ormancılık ve su ürünlerinde çalışanlar grubunda istihdam edilmektedir. Meslek gruplarında oluşan cinsiyet farklarına göre değerlendirdiğimizde kadınlar erkeklere göre “sanatkarlar ve ilgili işlerde çalışanlar”, “tesis ve makine operatörleri ile montajcılar” ve “yöneticiler” meslek gruplarında daha az istihdam edilmektedir. Bu meslek gruplarında cinsiyete dayalı bir ayrımcılık olduğu söylenebilir.

Kadınların profesyonel meslek mensupları grubunda erkeklere göre fazla olmasının nedenleri yükseköğrenim sahibi kadınların çalışma hayatına girme taleplerinin yüksek olması (Dedeoğlu ve Ekiz Gökmen, 2021: 75) ve toplum tarafından öğretmenlik, hemşirelik gibi bazı mesleklerin kadın mesleği olarak isimlendirilmesidir. “Sanatkarlar ve ilgili işlerde çalışanlar”, “tesis ve makine operatörleri ve montajcılar” ile “yöneticiler” meslek grubunda kadın çalışan sayısının az olması da yine toplum tarafından bu meslek gruplarının erkek tarafından yapılabileceği düşünceyi almaktadır (Sar, 2021: 40). Birçok toplumda mesleklerin katmanlaşarak “kadın işi” ve “erkek işi” olarak ayrışması kadınları statüsü düşük, güvencesiz, nitelik gerektirmeyen işlere yöneltmektedir (Parlaktuna, 2010: 1222). İşgücü piyasasında oluşan toplumsal cinsiyet temelli düşünce ile kadınların hangi sektörlere ya da hangi mesleklere uygun

olduğuna karar verildiğinden dolayı işverenlerin işe alımlarda cinsiyetçi tutum sergilemesine sebep olmaktadır (Toksöz, 2012: 229-230).

Ülkemizdeki işgücü piyasasının son durumunu özetlediğimizde 15 ve yukarı yaş grubundaki nüfus dağılımında kadınlar ve erkekler açısından dengeli bir görünüm görülürken; işgücüne katılma, istihdam ve işsizlik oranları bakımından kadınların aleyhine bir durum ortaya çıkmaktadır. Ayrıca ev içi ve bakım sorumluluklarının sadece kadınları ilgilendiren bir durum olarak görülmesi sebebiyle işgücü piyasasında kadın ile erkek arasında hem sektörel bazda hem de mesleki bazda cinsiyete dayalı iş bölümünün oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Ülkemizde kadın istihdamının artırılması konusu birçok politika belgesinde yer almıştır. 2019-2023 yılları arasını kapsayan On Birinci Kalkınma Planında (2019) kadınlar ve gençler başta olmak üzere toplumun tüm kesimlerine insana yaraşır iş fırsatları oluşturularak istihdamın artırılması temel amaç olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda işgücü piyasası politikalarının belirlenmesine ve uygulanmasına öncülük eden Türkiye İş Kurumu'nun (İŞKUR) kadın istihdamını desteklemeye yönelik çalışmaları oldukça önemlidir.

İŞKUR Tarafından Düzenlenen Aktif İşgücü Hizmetleri

İŞKUR, “istihdamın korunması, geliştirilmesi, yaygınlaştırılması ve işsizliğin önlenmesi faaliyetlerine yardımcı olmak ve işsizlik sigortası hizmetlerini yürütmek üzere kurulan” bir kamu istihdam kurumudur (İŞKUR, 2023a). Günümüzde işsizlik nedeniyle sosyal ve ekonomik alanlarda ortaya çıkan problemleri çözüme kavuşturmak için pasif istihdam politikalarından uzaklaşarak aktif işgücü piyasası politikalarına daha fazla yer vermeye başlanmıştır (Gökçe ve Erol, 2022: 2831). Ülkemizde aktif işgücü piyasası politikaları kapsamında istihdamın artırılması, nitelikli işgücünün yetiştirilmesi ve dezavantajlı grupların işgücü piyasasına

girişini kolaylaştırmak için aktif işgücü programları ile mesleki eğitim kursları, işbaşı eğitim programları, toplum yararına programlar, proje ve özel uygulamalar İŞKUR tarafından düzenlenmektedir (Aktif İşgücü Hizmetleri Yönetmeliği, 2013). İŞKUR'un temel politika ve önceliklerinin belirlenmesinde esas alınan On Birinci Kalkınma Planında kadınların işgücü piyasasına katılımı ve istihdamının artırılması için bölgesel ihtiyaçlara göre eğitim, staj, işbaşı eğitimi gibi uygulamaların yapılması kararı alınmıştır (İŞKUR, 2023b: 32).

İşbaşı eğitim programları (İEP) 2009 yılından itibaren staj programı olarak İşgücü Uyum Hizmetleri Yönetmeliği kapsamında en az 10 çalışanı olan işyerlerinde işsizlerin mesleki deneyim kazanmaları ve istihdam edilebilirliklerini artırmak amacıyla uygulanmaya başlanmıştır (Aytekin ve Işık, 2022: 263). Aktif İşgücü Hizmetleri Yönetmeliği'nin 2013'te yürürlüğe girmesi ile en az iki çalışanı olan işyerlerinde İŞKUR'a kayıtlı işsizlerin öğrenilen teorik bilgileri pratiğe dönüştürmeleri ve tecrübe kazanmaları amacıyla İEP'ler uygulanmaya başlanmıştır (Aktif İşgücü Hizmetleri Yönetmeliği, 10 Mart 2013). İEP'lerin uygulama süreleri günde en az beş saat en fazla sekiz saat olarak haftalık en fazla 45 saat olarak (Aktif İşgücü Hizmetleri Yönetmeliği, 10 Mart 2013), 2018'de yapılan düzenleme ile imalat ve bilişim sektörlerinde faaliyet gösteren işyerlerinde süre altı aya çıkarılmış, diğer sektörlerde üç ay olarak uygulanmaya devam edilmiştir. Ayrıca geleceğin meslekleri olarak bilinen siber güvenlik, bulut bilişim, oyun geliştirme uzmanı ve kodlama mesleklerinde düzenlenecek olan İEP'ler ise süre dokuz aya kadar uzamaktadır (İŞKUR, 2019a: 45).

Tablo 4: Yıllara Göre İEP Katılımcı Sayısı

	Erkek	Erkek %	Kadın	Kadın %	Toplam
2009	727	56,6	558	43,4	1.285
2010	2.643	56,6	2.028	43,4	4.671
2011	10.474	63,9	5.919	36,1	16.393
2012	18.011	56,7	13.762	43,3	31.773
2013	33.417	52,5	30.243	47,5	63.660
2014	30.028	50,5	29.428	49,5	59.456
2015	81.830	51,4	77.246	48,6	159.076
2016	131.000	55,0	107.205	45,0	238.205
2017	145.867	49,1	151.388	50,9	297.255
2018	141.306	47,0	159.206	53,0	300.512
2019	208.747	51,9	193.646	48,1	402.393
2020	177.318	52,8	158.443	47,2	335.761
2021	176.313	49,0	183.857	51,0	360.170

68

Kaynak: İŞKUR, İstatistik Yıllıkları (2023b).
<https://www.iskur.gov.tr/kurumsal-bilgi/istatistikler/>

İEP'lerin uygulanmaya başladığı 2009 yılından itibaren düzenlenen program sayısı ve programdan yararlanan² kadın-erkek sayıları Tablo 4'te verilmiştir (İŞKUR, 2023c). Yıllar itibari ile programlardan yararlanan toplam katılımcı sayısı sürekli artış göstermiş ve 2021 yılı itibari ile 360.170 olarak gerçekleşmiştir. Bu artış eğiliminde 2020 yılında dünya genelinde yaşanan Covid-19 salgını nedeniyle bir önceki yıla göre 66.362 kişilik azalış gerçekleşmiştir. Katılımcı sayılarının cinsiyetlere göre dağılımını incelendiğinde 2017, 2018 ve 2021 yılları dışında diğer yıllarda erkek katılımcı sayısı kadınlara göre daha fazladır. İEP'lerin uyguladığı ilk yıllara göre yararlanan katılımcıların cinsiyetler arası farkı dengelenmektedir.

² çalışmanın devamında işbaşı eğitim programlarından yararlanan kişiler yerine "katılımcı" ifadesi kullanılacaktır.

Yöntem

Amaç

Bu çalışmanın amacı, İŞKUR'un mesleki eğitim faaliyetlerinin cinsiyet bağlamında değerlendirilmesidir. Bu amaç doğrultusunda çalışmanın konusunu, kayıtlı işsizlerin mesleki deneyim kazanmalarını sağlamak ve istihdam edilebilirliklerini artırmak amacıyla yürütölen işbaşı eğitim programları oluşturmaktadır.

Kapsam

Çalışmada örneklem olarak Amasya İŞKUR'un 2017-2021 yılları arasında düzenlediği işbaşı eğitim programları seçilmiştir. Kurumun söz konusu yıllara ilişkin faaliyet raporları incelenerek, düzenlenen işbaşı eğitim programlarının meslek, meslek grupları, cinsiyet dağılımları doküman analizi yöntemiyle incelenmiştir. Kurumun işbaşı eğitim programlarının meslek grupları aÇısından incelenmesi amacıyla yapılan ilk çalışma olması nedeniyle çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünölmektedir.

Sınırlılıklar

Bu çalışma zaman ve faaliyet raporlarına erişim nedeniyle sadece Amasya ili ile sınırlandırılmıştır. Çalışmada incelenen Amasya İŞKUR faaliyet raporlarından 2016 yılına ait raporun kurum web sayfasından ulaŐılamaması ve 2022 yılı faaliyet raporunun çalışmanın başladığı tarihte henüz yayınlanmaması nedeniyle incelenen dönem 2017-2021 yılları ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca yapılan çalışmaya kaynak olan faaliyet raporlarında programdan yararlanan katılımcılara ait yaş, eğitim durumu gibi demografik bilgiler verilmediğinden çalışmada demografik bilgilere yer verilememiŐtir.

Bulgular

İŞKUR tarafından 2017-2021 yılları arasında Amasya ilinde düzenlenen programlarda katılımcı sayıları Tablo 5'te verilmiştir. Buna göre toplam yararlanan katılımcıların % 54'ünün erkek %46'sının kadın katılımcı olduğu görölmektedir. Kadın katılımcı sayısı durağan bir seyir izlerken erkek katılımcı sayısında ciddi bir artış söz konusudur. 2017 yılında %56 kadın, %44 erkek iken beş yıl iÇinde kadın erkek temsilde tam tersi bir durum söz

konusudur. Kadın katılımcı oranı özellikle de 2020 yılında Covid-19 salgını nedeniyle önceki yıllara göre %39,6 ile en düşük seviyede gerçekteşmiştir.

Tablo 5: İEP Katılımcı Sayılarının Cinsiyete Göre Dağılımı 2017-2021

Yıl	Erkek	Erkek %	Kadın	Kadın %	Toplam
2017	944	44,0	1202	56,0	2146
2018	932	46,3	1083	53,8	2015
2019	1590	55,4	1281	44,6	2871
2020	1972	60,4	1293	39,6	3265
2021	2128	57,3	1584	42,7	3712
Toplam	7566	54,0	6443	46,0	14009

Tablo 6’da 2017-2021 yılları arasında düzenlenen programların meslek gruplarına göre dağılımı incelenmiştir. İncelenen dönem içerisinde en çok program düzenlenen meslek grupları sırası ile “sanatkarlar ve ilgili işlerde çalışanlar”, “tesis ve makine operatörleri ile montajcılar”, “hizmet ve satış elemanları”, “büro hizmetlerinde çalışan elemanlar” olduğu görülmektedir. En az program düzenlenen meslek grupları ise sırası ile “yöneticiler” ile “nitelikli tarım, ormancılık ve su ürünleri çalışanları” meslek gruplarıdır. Yıllar itibari ile katılımcı sayısı en çok artış gösteren “sanatkarlar ve ilgili işlerde çalışanlar” ile “tesis ve makine operatörleri ile montajcılar” meslek gruplarıdır. Bu artışın en önemli nedeni 2018 yılında yapılan değişiklik ile imalat sektöründe düzenlenen program sürelerinin altı aya çıkarılmasından dolayı bu sektördeki işverenlerin daha yoğun talepte bulunmasıdır. Yapılan bu değişikliğin işverenlerin kadın çalışan tercihine nasıl yansıdığını incelemek için meslek gruplarının cinsiyet üzerine dağılımını ortaya çıkarmak gerekmektedir.

Tablo 6: Yıllara Göre İEP Meslek Gruplarına Göre Dağılımı

Meslek Grupları	2017	2018	2019	2020	2021	Toplam
Büro Hizmetlerinde Çalışan Elemanlar	216	160	250	240	204	1070
Hizmet ve Satış Elemanları	562	446	668	677	761	3114
Nitelik Gerektirmeyen Meslekler	142	124	279	196	223	964
Nitelikli Tarım, Ormancılık ve Su Ürünleri Çalışanları	34	2	62	33	25	156
Profesyonel Meslek Mensupları	71	64	117	61	137	450
Sanatkarlar ve İlgili İşlerde Çalışanlar	615	693	773	1114	1197	4392
Teknisyenler, Teknikerler Ve Yardımcı	67	59	54	83	76	339
Profesyonel Meslek Mensupları						
Tesis ve makine operatörleri ile montajcılar	437	467	630	860	1087	3481
Yöneticiler	2	0	38	1	2	43
Toplam	2146	2015	2871	3265	3712	14009

Tablo 7 ile meslek gruplarının cinsiyete göre dağılımı incelendiğinde kadınların en çok yararlandığı meslek grupları ile toplam katılımcısı sayısının en fazla olduğu meslek grupları paralellik göstermektedir. Programlarda en çok kadın katılımcı oranı sırası ile %26,7 “hizmet ve satış elemanları”, %26,2 “sanatkarlar ve ilgili işlerde çalışanlar” ile %23,8 “tesis ve makine operatörleri ile montajcılar” meslek gruplarındadır.

Tablo 7: Meslek Gruplarının Cinsiyete Göre Dağılımı

Meslek Grupları	Erkek %	Kadın %	Toplam %
Büro Hizmetlerinde Çalışan Elemanlar	6,2	9,3	7,6
Hizmet ve Satış Elemanları	18,4	26,7	22,2
Nitelik Gerektirmeyen Meslekler	7,2	6,5	6,9
Nitelikli Tarım, Ormancılık ve Su Ürünleri Çalışanları	1,7	0,5	1,1
Profesyonel Meslek Mensupları	1,9	4,8	3,2
Sanatkarlar ve ilgili işlerde Çalışanlar	35,7	26,2	31,4
Teknisyenler, Teknikerler Ve Yardımcı Profesyonel Meslek Mensupları	2,8	2,0	2,4
Tesis ve makine operatörleri ile montajcılar	25,8	23,8	24,9
Yöneticiler	0,3	0,3	0,3
Toplam	100,0	100,0	100,0

Tablo 8’de programlarda kadınların en çok yararlandığı meslekler incelendiğinde %32,6’sının konfeksiyon işçisi ve makineci (dikiş) mesleklerinde yer aldığı görülmektedir. Meslek grupları açısından incelendiğinde en fazla meslek çeşitliliğinin “hizmet ve satış elemanları” meslek grubunda olduğudur. Kadınların “sanatkarlar ve ilgili işlerde çalışanlar” ile “tesis ve makine operatörleri ile montajcılar” meslek gruplarında daha fazla katılımcı ile yer almasına rağmen sadece iki meslekte görünmelerinden dolayı bu meslek gruplarının ayrıca analizi yapılacaktır.

Tablo 8: İşbaşı Eğitim Programlarında En Fazla Kadın Katılımcısı Olan Meslekler

Meslek	Meslek Grup	Katılımcı Sayısı	Katılımcı Oranı
Konfeksiyon İşçisi	Sanatkarlar ve ilgili İşlerde Çalışanlar	1101	17,1
Makineci (Dikiş)	Tesis ve makine operatörleri ile montajcılar	1000	15,5
Reyon Görevlisi	Hizmet ve Satış Elemanları	340	5,3
Büro İşçisi	Nitelik Gerektirmeyen Meslekler	272	4,2
Garson (Servis Elemanı)	Hizmet ve Satış Elemanları	219	3,4
Büro Memuru (Genel)	Büro Hizmetlerinde Çalışan Elemanlar	202	3,1
Perakende Satış Elemanı (Gıda)	Hizmet ve Satış Elemanları	187	2,9
Satış Danışmanı / Uzmanı	Hizmet ve Satış Elemanları	186	2,9
Aşçı Yardımcısı	Hizmet ve Satış Elemanları	181	2,8
Ön Muhasebeci	Büro Hizmetlerinde Çalışan Elemanlar	127	2,0

Tablo 9’da programlarda erkeklerin en çok yararlandığı meslekler incelendiğinde meslek gruplarının çok farklılaşmadığı bir dağılım görülmektedir. Erkekler en fazla %7,4 ile metal işleri seri üretim tezgâh işçisi mesleğinde programlardan yararlanmışlardır. Ayrıca bu tabloda görüldüğü üzere kadınların en çok istihdam edildiği mesleklerden olan konfeksiyon işçisi ve makineci (dikiş) meslekleri erkeklerin de çok yararlandığı meslekler arasındadır. Meslek grupları açısından incelendiğinde en fazla meslek çeşitliliğinin

“sanatkarlar ve ilgili işlerde çalışanlar” ile “tesis ve makine operatörleri ile montajcılar” meslek gruplarındadır.

Tablo 9: İşbaşı Eğitim Programlarında En Fazla Erkek Katılımcısı Olan Meslekler

Meslek	Meslek Grup	Katılımcı Sayısı	Katılımcı Oranı
Metal İşleri Seri Üretim Tezgâh İşçisi	Sanatkarlar ve ilgili işlerde çalışanlar	563	7,4
Konfeksiyon İşçisi	Sanatkarlar ve ilgili işlerde çalışanlar	377	5,0
Garson (Servis Elemanı)	Hizmet ve Satış Elemanları	355	4,7
Cam Mamul İşlemecisi (Finisaj)	Sanatkarlar ve ilgili işlerde çalışanlar	338	4,5
Makineci (Dikiş)	Tesis ve makine operatörleri ile montajcılar	283	3,7
Reyon Görevlisi	Hizmet ve Satış Elemanları	251	3,3
Büro İşçisi	Nitelik Gerektirmeyen Meslekler	202	2,7
Plastik Mamuller Montaj İşçisi	Tesis ve makine operatörleri ile montajcılar	202	2,7
Büro Memuru (Genel)	Büro Hizmetlerinde Çalışan Elemanlar	177	2,3
Galvanizli/Galvanizsiz Tel Ürünleri Üretim İşçisi	Tesis ve makine operatörleri ile montajcılar	164	2,2

“Sanatkarlar ve ilgili işlerde çalışanlar” ile “tesis ve makine operatörleri ile montajcılar” meslek gruplarında oluşan kadın katılımcı sayısının sınırlı mesleklerde olması nedeniyle bu iki meslek grubu Tablo 10’da ayrıca incelenmiştir. Bu iki meslek grubunda icra edilen mesleklerden erkeklerin fazla olduğu ancak kadınların da istihdam edilebildiği mesleklerin neler oldu ortaya çıkarılmıştır. Kadınların erkeklerle beraber metal, plastik mamuller, mermer ve mobilya işlerinin yapıldığı işletmelerde çalıştığı görülmektedir.

Tablo 10: Seçilmiş Meslek Gruplarında Erkek Katılımcı Sayısı Fazla Olan Mesleklerde Kadın Katılımcı Sayısı

Meslek	Meslek Grupları	Erkek	Kadın
Metal İşleri Seri Üretim Tezgâh İşçisi	Sanatkarlar ve ilgili işlerde çalışanlar	563	105
Cam Mamul İşlemcisi (Finisaj)	Sanatkarlar ve ilgili işlerde çalışanlar	338	29
Plastik Mamuller Montaj İşçisi	Tesis ve makine operatörleri ile montajcılar	202	27
Ambalajcı (Makine ile)	Tesis ve makine operatörleri ile montajcılar	162	11
Plastik Mamuller İmal İşçisi	Tesis ve makine operatörleri ile montajcılar	116	58
Metal Doğramacı	Sanatkarlar ve ilgili işlerde çalışanlar	115	63
Mermer Ebatlandırma İşçisi	Tesis ve makine operatörleri ile montajcılar	100	53
Diğer Mobilya İşçileri	Sanatkarlar ve ilgili işlerde çalışanlar	89	24
Ahşap Mobilya İmalatçısı	Sanatkarlar ve ilgili işlerde çalışanlar	82	17

Süthane/ Mandıra İşçisi	Sanatkarlar ve İlgili İşlerde Çalışanlar	73	16
Montaj İşçisi (Havalı Tornavida)	Tesis ve makine operatörleri ile montajcılar	66	9
Mermer İşçisi	Sanatkarlar ve İlgili İşlerde Çalışanlar	53	10
Mobilya Döşeme İşçisi	Sanatkarlar ve İlgili İşlerde Çalışanlar	31	5

Tablo 11’de 2017–2021 döneminde düzenlenen programlarda kadın katılımcının hiç tercih edilmediği mesleklerde “galvanizli/galvanizsiz tel ürünleri üretim işçisi”, “yumurta paketleme işçisi”, “mobilya montajcısı”, “ambar/depo görevlisi” ve “manav” meslekleri ön plana çıkmaktadır. Kadınlar meslekler bazında “sanatkarlar ve ilgili işlerde çalışanlar” meslek grubuna ait mesleklerde daha çok yer bulamadığı görölmektedir.

76

Tablo 11: Kadın Katılımcı Sayısı Sıfır Olan Meslekler ve Meslek Grupları

Meslek Grubu	Meslekler
Sanatkarlar ve ilgili İşlerde Çalışanlar	Mobilya Montajcısı, Metal Sac İşleme İşçisi, Gazaltı (Mıg-Mag) Kaynakcısı, Elektrikçi (Genel), Elektrikli Ev Aletleri Bakım ve Tamircisi, Oto Bakım Onarımcısı (Oto Mekanikeri), Asansör Montaj İşçisi, Teknik Servis Elemanı, Sıhhi Tesisatçı

Tesis ve makine operatörleri ile montajcılar	Galvanizli/Galvanizsiz Tel Ürünleri Üretim İşçisi, Bitkisel Yağ Üretim Operatörü, Lastik-Cant Montaj İşçisi
Büro Hizmetlerinde Çalışanlar	Ambar/Depo Görevlisi
Hizmet ve Satış Elemanları	Manav
Nitelik Gerektirmeyen Meslekler	Yumurta Paketleme İşçisi

Tablo 12’de 2017’de seçilmiş meslek gruplarında olan mesleklerden kadın katılımcı sayısı sıfır iken yıllar itibari ile kadın katılımcı sayısında her yıl artış gösteren meslekler görülmektedir. Kadın katılımcı sayısının artış gösteren meslekler içerisinde en fazla “halat ve kablo ekleyicisi”, “LED aydınlatma ekipmanları montajcısı” ve “plastik mamuller montaj işçisi” meslekleri öne çıkmaktadır.

Tablo 12: Seçilmiş Meslek Gruplarında Kadın Katılımcı Sayısında Artış Gösteren Meslekler

Meslek	2017	2018	2019	2020	2021	Toplam
Halat ve Kablo Ekleyicisi	0	6	16	17	26	65
LED Aydınlatma Ekipmanları Montajcısı	0	4	7	12	12	35

Plastik Mamuller	0	0	0	1	26	27
Montaj İşçisi						
Et ve Et Ürünleri	0	0	4	4	5	13
İşlemecisi						
Plastik Enjeksiyon Kalıpcısı	0	0	1	2	5	8

Tablo 13’de seçilmiş meslek gruplarında olan mesleklerin kadın katılımcı sayısında artış ve azalış olanlar incelendiğinde “metal doğramacı”, “endüstriyel kalıpcı/kalıp tasarımcısı ve imalatçısı”, “ayakkabı taban boyacısı” ve “metal yüzey boyacısı” mesleklerinde incelenen dönemin ilk yıllarında tercih edilirken son yıllarda kadınların hiç tercih edilmediği görülmektedir. Diğer mesleklerde ise kadın katılımcı sayısının yıllara göre artış ve azalış gösterdiği ancak bunların içerisinde “metal işleri seri üretim tezgâh işçisi”, “endüstriyel hava yastığı imal işçisi” diğer mesleklerle göre daha fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 13: Seçilmiş Meslek Gruplarında Kadın Katılımcı Sayısında Yıllara Göre Artış Azalış Gösteren Meslekler

Meslek	2017	2018	2019	2020	2021	Toplam
Metal İşleri						
Seri Üretim Tezgâh İşçisi	0	0	23	49	33	105
Endüstriyel Hava Yastığı İmal İşçisi	0	31	5	22	12	70
Metal Doğramacı	41	22	0	0	0	63
Plastik Mamuller İmal İşçisi	19	3	1	24	11	58

Mermer Ebatlandırma	15	8	5	13	12	53
İşçisi Endüstriyel Kalıpçı/Kalıp Tasarımcısı ve İmalatçısı	35	16	0	0	0	51
Ayakkabı Taban	29	7	0	0	0	36
Boyacısı Elektrik Pano Montaj İşçisi	0	6	4	10	10	30
Cam Mamul İşlemecisi (Finisaj)	21	5	0	0	3	29
Diğer Mobilya İşçileri	0	7	9	6	2	24
Ahşap Mobilya İmalatçısı	0	9	3	0	5	17
Ambalajcı (Makine İle)	1	3	4	1	2	11
Metal Yüzey Boyacısı	3	2	5	0	0	10
Filtre İmal İşçisi	0	4	4	12	3	23

Sonuçlar

Amasya ili örnekleminde gerçekleştirilen bu çalışmanın amacı İşKUR'un düzenlemiş olduğu mesleki eğitim faaliyetlerinin içerisinde işbaşı eğitim programlarının cinsiyet bağlamında değerlendirilmesidir. Bu amaçla elde edilen verilerden ulaşılan sonuçlar şu şekildedir.

Araştırma kapsamında incelenen beş yıl içinde işbaşı eğitim programlarından yararlanan kişi sayısının 2017 yılında 2146 iken 2021 yılında 3712 kişi olarak gerçekleştiği ve her yıl düzenli bir şekilde arttığı görölmektedir. 2017 yılında

programdan yararlananların %56'sı kadın, %44'ü erkek iken beş yılın sonunda toplam yararlananların %46'sı kadın, %54'ü erkek olarak gerçekleşerek kadın erkek temsiline beş yıl içinde tam tersi bir durum söz konusu olmuştur. Bu durum katılımcı sayısındaki düzenli artışın sadece erkekler ile sınırlı kaldığını göstermektedir. Kadın katılımcı sayısının 2020 yılında ciddi bir azalış gösterdiği görülmektedir. Bu durumun en önemli nedeni, Covid-19 Pandemisi'dir. Pandemi döneminde işverenler programa %60,4 oranında erkek ve %39,6 oranında kadın katılımcı tercih etmiştir. Bu tespit, Pandemi döneminde yatırımların azaldığı, kapanmalar nedeniyle yeterli iş alanlarının oluşturulamadığı ve bunun sonucunda işgücü piyasasında toplumsal cinsiyet rolleri nedeni ile erkeklerin daha çok tercih edilmesinden dolayı kadınların olumsuz etkilendiği çalışmaları desteklemektedir (Tatar, 2022: 390; Özçatal, 2022: 222). Dolayısıyla kadınlar, işgücü piyasasında yaşanan krizden en çok etkilenen grup olarak, işbaşı eğitim programlarında da işveren tercihinde erkeklerin gerisinde kalmaktadır.

Araştırmada incelenen dönemde düzenlenen programların meslek, meslek grupları ve cinsiyet üzerine analizi yapılmıştır. Düzenlenen programlar en çok “sanatkarlar ve ilgili işlerde çalışanlar”, “tesis ve makine operatörleri ile montajcılar”, “hizmet ve satış elemanları”, “büro hizmetlerinde çalışan elemanlar” meslek gruplarıdır. 2018 yılından itibaren imalat sektöründe faaliyet gösteren işyerleri için yapılan süre düzenlemesinin olumlu etkisini katılımcı sayılarına yansıdığını söyleyebiliriz. İstihdamı artırmaya yönelik uygulamalarda sektörel bazda yapılacak olan iyileştirmelerin istihdama olumlu katkısının olduğunu görmekteyiz. Bu bağlamda istihdam odaklı mevcut uygulamaların veya ileride hayata geçirilecek olan uygulamalarda sektörel bazda teşvik sürelerinin daha uzun süreyle uygulanmasının olumlu katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

TÜİK (2023) verilerine göre ülkemizde istihdam edilenlerin meslek gruplarına göre dağılımında kadınların en az istihdam edildiği meslekler grupları arasında “sanatkarlar

ve ilgili işlerde çalışanlar”, “tesis ve makine operatörleri ile montajcılar” meslek grupları bulunmak-tadır. Bu çalışmada ise Amasya ilinde düzenlenen İEP’lerde Türkiye geneli sonuçların tam tersi bir şekilde kadın katılımcı oranının en yüksek olduğu meslek grupları içerisinde “sanatkarlar ve ilgili işlerde çalışanlar” ile “tesis ve makine operatörleri ile montajcılar” meslek gruplarının olduğu görülmektedir. Ancak çalışmanın devamında meslekler analiz edildiğinde kadınlar için öne çıkan bu iki meslek grubunda bulunan “konfeksiyon işçisi” ve “makineci (dikiş)” mesleklerinde kadın katılımcı sayısının sıkıştığı görülmektedir. İmalat sektörü ile ilgili mesleklerde kadın katılımcı sayısında görülen artış sadece giyim eşyalarının imalatı alanında gerçekleşmiştir.

Çalışmamızda erkeklerin en çok metal işleri seri üretim tezgâh işçisi mesleğinde düzenlenen programlarda yer aldığı ve meslek grupları dağılımının çok farklılaşmadığı görülmektedir. Ayrıca erkekler kadınların sayısal olarak en çok olduğu “konfeksiyon işçisi” ve “makineci (dikiş)” mesleklerinde de ciddi bir oranda yer bulduğu söylenebilir. Çalışmamız kapsamında incelenen beş yıl boyunca düzenlenen bazı programlarda sadece erkek katılımcıların tercih edildiği görülmektedir. Bu programların meslekleri incelendiğinde “galvanizli/galvanizsiz tel ürünleri üretim işçisi”, “yumurta paketlenme işçisi”, “mobilya montajcısı”, “ambar/depo görevlisi” ve “manav” meslekleri ön plana çıkmaktadır. Bu durumun oluşmasının nedeninin kadınların söz konusu meslekleri tercih edip etmemeleri veya işverenlerin program katılımcısı belirleme noktasında cinsiyeti ayırıcı bir faktör olarak kullanıp kullanmadığına yönelik çalışmalar yapılmalıdır.

Kadınların işgücü piyasasına katılımını artırmak, istihdam edilebilirliği kolaylaştırmak için kullanılan aktif işgücü politikalarından biri olan İEP’lerde imalat sektörü ile ilgili mesleklerde kadınlar aleyhine oluşan sınırlı meslek dağılımının cinsiyete dayalı bir ayrımcılık oluşturmaması için uygulamada işveren tercihlerinin gözden geçirilmesi gerekmektedir. Bunun için kadınların erkeklerle birlikte yer bulabildiği farklı mesleklerin ön plana çıkarılması gerekir. Bu

bağlamda imalat ile ilgili meslelerde son yıllarda kadın katılımcı sayısının artış gösterdiği meslekler içerisinde en fazla “halat ve kablo ekleyicisi”, “LED aydınlatma ekipmanları montajcısı” ve “plastik mamuller montaj işçisi” meslekleri öne çıkmaktadır. Bu mesleklerde oluşan kadın katılımcı sayısında ki artış eğiliminin devam ettirilmesi için bu mesleklerin icra edildiği ancak program düzenlemeyen veya kadın tercih etmeyen işverenler ile ilgili İŞKUR’un danışmanlık faaliyetleri kapsamında öne çıkarılması sağlanabilir.

Çalışmamızda imalat ile ilgili “metal doğramacı”, “endüstriyel kalıpçı/kalıp tasarımcısı ve imalatçısı”, “ayakkabı taban boyacısı” ve “metal yüzey boyacısı” mesleklerinde kadın katılımcı sayısında azalış olduğu, “metal işleri seri üretim tezgâh işçisi”, “endüstriyel hava yastığı imal işçisi” mesleklerinde ise yıllara göre artış ve azalışın olduğu görülmektedir. Kadın katılımcı sayısında meydana gelen bu azalışın sebeplerinin ortaya çıkarılması, çözüm önerilerinin oluşması için işverenler ile bu mesleklerde çalışan kadınlarla yapılacak çalışmaların kadın istihdamının önündeki engellerden cinsiyete dayalı mesleki ayrımcılığın önüne geçilmesine katkı sunacaktır.

Kaynakça

- Aktif İşgücü Hizmetleri Yönetmeliği. *Resmi Gazete* 28585 (12 Mart 2013). Erişim 10 Nisan 2023. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/03/20130312-7.htm>
- Aşkın, Elif Özlem. “Kadınların İşgücü Piyasasındaki Konumlarını Etkileyen Faktörler”. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 10/1 (2015), 43-66. <https://doi.org/10.19129/sbad.15>
- Aytekin, Çağla Deniz ve Işık, Murşit. “İŞKUR Tarafından Uygulanan İşbaşı Eğitim Programlarına İlişkin İşverenlerin Tutumu Üzerine Bir Araştırma: Isparta İli Örneği”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 27/2 (Nisan 2022), 257-276.
- Çelebi, İffet ve Bakan, Sumru. “Türkiye’de İşgücü Piyasasında Kadın”. *İktisat ve Finans Yazınında Güncel Eğilimler*. ed.

- Hüseyin Çelik ve Hüseyin Yılmaz. 1–22. Ankara: Gazi Kitapevi, 2022.
- Dedeoğlu, Saniye. “Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından Türkiye’de Aile ve Kadın Emeği”. *Toplum ve Bilim Dergisi*, 86 (2000), 139–170.
- Dedeoğlu, Saniye ve Ekiz Gökmen, Çisel. *Dünya’da ve Türkiye’de Çalışma Yaşamında Kadın*. ILO Türkiye Ofisi, 2021.
- Ecevit, Yıldız. *İşgücü Piyasasında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği El Kitabı*. Ankara: Pelin Ofset, 2000.
- Ecevit, Yıldız. *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Temel Kavramları*. Ankara: Ceid Yayınları, 2021.
- Gökçe, Piraye ve Erol, Hatice. “Aktif İstihdam Politikalarının Etki Değerlendirmesi: Aydın İli Örneği”. *Çalışma ve Toplum* 5/75 (Ekim 2022), 2795-2838. <https://doi.org/10.54752/ct.1191462>
- İŞKUR Türkiye İş Kurumu. Amasya İli İl İstihdam ve Mesleki Eğitim Kurulu 2017 Yılı Faaliyet Raporu (2018). <https://media.iskur.gov.tr/14254/amasya-2017.pdf>
- İŞKUR Türkiye İş Kurumu Amasya İli İl İstihdam ve Mesleki Eğitim Kurulu 2018 Yılı Faaliyet Raporu (2019b). <https://media.iskur.gov.tr/30052/amasya.pdf>
- İŞKUR Türkiye İş Kurumu. Amasya İli İl İstihdam ve Mesleki Eğitim Kurulu 2019 Yılı Faaliyet Raporu (2020). <https://media.iskur.gov.tr/39360/amasya.pdf>
- İŞKUR Türkiye İş Kurumu. Amasya İli İl İstihdam ve Mesleki Eğitim Kurulu 2020 Yılı Faaliyet Raporu (2021). <https://media.iskur.gov.tr/48847/amasya.pdf>
- İŞKUR Türkiye İş Kurumu. Amasya İli İl İstihdam ve Mesleki Eğitim Kurulu 2021 Yılı Faaliyet Raporu (2022). <https://media.iskur.gov.tr/57061/amasya.pdf>
- İŞKUR Türkiye İş Kurumu. “Tarihçe”. Erişim 10 Nisan 2023a <https://www.iskur.gov.tr/kurumsal-bilgi/tarihce/>
- İŞKUR Türkiye İş Kurumu. Türkiye İş Kurumu 2018 Yılı Faaliyet Raporu (2019a). <https://media.iskur.gov.tr/63688/2018-yili-faaliyet-raporu.pdf>
- İŞKUR Türkiye İş Kurumu. Türkiye İş Kurumu 2022 yılı faaliyet raporu (2023b). <https://media.iskur.gov.tr/67302/2022-yili-faaliyet-raporu.pdf>

- İşKUR Türkiye İş Kurumu. İstatistik Yıllıkları (2023c). <https://www.iskur.gov.tr/kurumsal-bilgi/istatistikler/>
- Karabıyık, İlyas. “Türkiye’de çalışma hayatında kadın istihdamı.” *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 32/1 (2012), 231-260.
- On Birinci Kalkınma Planı 2019–2023. *Resmi Gazete* 30840 (18 Temmuz 2019). Erişim 11 Nisan 2023. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/07/20190723M1.pdf>
- Özçatal, Elif Özlem. “Covid-19 Salgınının Ücretli ve Ücretsiz Kadın Emeği Üzerindeki Etkileri”. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 12/2 (Aralık 2022), 209-230. <https://doi.org/10.32331/sgd.1223405>
- Parlaktuna, İnci. “Türkiye’de Cinsiyete Dayalı Mesleki Ayrımcılığın Analizi”. *Ege Akademik Bakış* 10/4 (Ekim 2010), 1217–1230. <https://doi.org/10.21121/eab.2010419607>
- Sar, Esra. “alışma Hayatında Kadın İstihdamı ve Türkiye’de Yansımaları”. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi* 4/1 (Nisan 2020), 20–40.
- Serel, Hicran - Özdemir, Burçin Sinem. “Türkiye’de Kadın İstihdamı ve Ekonomik Büyüme İlişkisi”. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 15/3 (Eylül 2017), 132-143. <https://doi.org/10.11611/yead.310569>
- Tatar, Mehmet. “Covid-19 Salgınının Türkiye’de Kadın İşsizliği Üzerindeki Etkileri”. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 9/1 (Ocak 2022), 379-393.
- Toksöz, Gülay. “İşgücü Piyasasının Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Analizi ve Bölgeler Arası Dengesizlikler”, *alışma ve Toplum* 4/15 (2007), 57-79.
- Toksöz, Gülay. *Kalkınmada Kadın Emeği*. İstanbul: Varlık Yayınları. 2012.
- TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu. *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2022* (şubat 2023a). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayal%C4%B1-N%C3%BCfus-Kay%C4%B1t-Sistemi-Sonu%C3%A7lar%C4%B1-2022-49685&dil=1>

TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu. *İşgücü İstatistikleri, 2023* (Mart 2023b). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=%C4%B0%C5%9Fg%C3%BCc%C3%BC-%C4%B0statistikleri-Ocak-2023-49386&dil=1>

TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu. *Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri 2022* (Mart 2023c). <https://biruni.tuik.gov.tr/yayin/views/visitorPages/index.zul>

Uluslararası Çalışma Örgütü. *Çalışma Yaşamında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Eğitim Rehberi, Kadınlar İçin Daha Çok ve Daha İyi İşler: Türkiye’de İnsana Yakışır İş İçin Kadınların Güçlendirilmesi Projesi*. Ankara: ILO, 2018. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/genericdocument/wcms_717638.pdf

İBN CÜZEY EL-KELBÎ'NİN ET-TESHÎL Lİ ULÛMÎ'T-TENZÎL ESERİNİN MUKADDİMESİNDE KUR'ÂN İLİMLERİ*

Saadet ŞAŞA*

Öz

Bu alışmada Kur'ân'ın lafız ve mana açısından anlaşılmasını sağlayan, murâd-ı ilâhîyi ortaya çıkarmada yardımcı olan Kur'ân ilimleri üzerine bir inceleme yapılmıştır. Ancak bu konu, bir akademik çalışmanın hacmine sığmayacak kadar geniş bir araştırma yelpazesi gerektiren bir alan olduğu için doğal olarak takyîd edilmiştir. Bu bağlamda birçok müfessirin referans kaynağı olan, Mâlikî fâkihi ve müfessir İbn Cüzey (ö. 741/1340) ve onun bu alandaki meşhur *et-Teshîl li ulûmi't-tenzîl* eseriyle yetinilmesi uygun görölmüştür. Bu eser, iki mukaddimeden oluşmuştur. Birinci mukaddimede Kur'ân tarihi, Kur'ân ilimleri, Kur'ân ile ilişkili diğer ilim dalları, müfessirler arasındaki ihtilaf sebepleri, müfessir tabakaları ve Kur'ân faziletleri gibi birçok konu ilgili başlıklar açılarak ele alınmıştır. İkinci mukaddimede ise Kur'ân'ı Kerim'de yaygın kullanılan yahut iki veya daha fazla yerde geçen kelimelere dair Arapça alfabetik sıraya göre muhtasar bir kuran sözlüğü derlemiştir. Bu çalışmanın asıl amacı hem Kur'ân ilimleri hakkında detaylı ilmî verilere ulaşmak hem de İbn Cüzey gibi alanın uzmanını tanımak ve tanıtmaktır. Bu araştırmada *et-Teshîl li ulûmi't-tenzîl* eseri asıl kaynak, bununla ilgili klasik ve ağdaş çalışmalar ise fer'î kaynak olarak kullanılmıştır. Bu alışma, alanla ilgili okumalar yapılıp gerekli verilerin ayıklanması ve bunların sentezlenmesiyle oluşturulmuştur. Dolayısıyla bir iddia veya tez ileri sürmek ve kritik yapmanın ötesinde bir tespit çalışmasıdır. Bununla beraber ilgili

* Bu alışma 27-28 Nisan 2023 tarihinde Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları-I Öğrenci Sempozyumu'nda sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

* Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, sasasaadet@gmail.com. <https://orcid.org/0009-0002-6118-3229>

konularda birtakım değerlendirme ve analizlerden hâli değildir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, İbn Cüzey, et-Teshîl, mukaddime, Kur'ân ilimleri

The Sciences Of The Qur'an In The Preface Of İbn Al-Juzay Al-Kalbî's Al-Tashîl Lı Ulûm Al-Tanzîl

Abstract

In this study, an examination has been made on the Qur'anic sciences that enable the understanding of the Qur'an in terms of wording and meaning and help to reveal the divine will. However, since this subject is a field that requires a wide range of research that cannot fit into the volume of an academic study, it is naturally restricted. In this context, it was deemed appropriate to be limited to the Mâlikî jurist and commentator İbn Juzay (d. 741/1340) and his famous work *al-Tashîl li ulûm al-tanzîl*, which is a reference source for many commentators. This work consists of two prefaces. In the first introduction, he discusses many topics such as the history of the Qur'an, the sciences of the Qur'an, other branches of science related to the Qur'an, the reasons for disagreement among the commentators, the layers of commentators and the virtues of the Qur'an. In the second introduction, he compiled a concise Qur'anic dictionary in Arabic alphabetical order on the words commonly used in the Qur'an or mentioned in two or more places. The main purpose of this study is both to reach detailed scholarly data on Qur'anic sciences and to recognize and introduce an expert in the field such as İbn Juzay. In this study, the work *al-Tashîl li ulûm al-tanzîl* is used as the main source, and classical and contemporary studies related to it are used as secondary sources. This study is a synthesis of the readings in the field and the extraction and synthesis of the necessary data. Therefore, it is a study of determination rather than asserting a claim or thesis and making a critique. Nevertheless, it is not devoid of some evaluations and analyses on related issues.

Keywords: Exegesis, İbn Juzay, al-Tashîl, Mukaddima/Preface, Qur'anic sciences.

Giriş

Tefsîr geleneğinde kaleme alınan tefsirlerde bir önsöz ya da giriş mahiyetinde yazılmış mukaddimeler yer almaktadır. Bu bölümler, kaleme alınan tefsirin yazılış amacı, yöntemi ve içeriği, alana getirdiği yenilikleri, ilim dalının tarihi ve gelişimi ile ilgili özlü bilgiler içermektedir. Bu yönüyle mukaddimeler, ilgili ilim dalının metodolojisinin gelişimine katkı sağlayan birer kaynak olarak görölmektedir.³

Bu çalışmada esas alınan *et-Teshîl li ulûmi't-tenzîl* eserinde müfessir, iki mukaddime yazarak bu geleneği sürdürmüştür. Birinci mukaddimedede Kur'ân ilimleri, Kur'ân tarihi, Kur'ân ile ilişkili diğer ilim dalları, müfessirler arasındaki ihtilaf sebepleri, ilk müfessirler ve Kur'ân'ın faziletleri gibi birçok konuyu ilgili başlıklar açarak ele almıştır. Bu bağlamda “Kur'ân'la Alakası Olan İlimler” adlı başlık altında usûlü'd-dîn, tefsîr, nesh, kıraat, usûlü'l-fıkh, hadis, ahkâm, kasas, tasavvuf, nahiv, luğat, beyân vb. ilimleri ele almıştır. Müfessir, kıraat, nesh, kasasul-Kur'ân, ahkâm'ul-Kur'ân gibi alanlar üzerinde yeterince durmuştur. Ancak mecâz, tıbâk, iltifât, kinâye ve mukâbele gibi edebi sanatların sadece tanımlarını vermekle yetinmiştir. İkinci mukaddime de ise Kur'ân'da yaygın kullanılan yahut iki veya daha fazla yerde geçen kelimelere dair Arapça alfabetik sıraya göre muhtasar bir Kur'ân sözlüğü derlemiştir.

İbn Cüzey, mukaddimelerinde hem tefsir ilmiyle akademik düzeyde ilgilenenlere tefsir yazım yöntemiyle ilgili eleştirel bir bakış açısı sunmakta hem de alanı tefsir olmadığı halde tefsir ilmiyle inancından dolayı ilgilenen sade okurlara muhtasar eserleri nasıl okuyacakları hususunda yol göstermektedir. Buna göre söz konusu eserin mukaddimleri, bir nevi *muhtasar tefsir okuma kılavuzu* niteliğinde değerlendirilebilir. Müfessirin tefsir yazım metodu ve tefsir

³ Nefise Efe, “Kurtubî Tefsiri'nin Mukaddimesinin Tefsir İlmî Açısından Değerlendirilmesi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48 (2018), 118.

usûlüyle alakalı ele aldığı ölçütler, eser te'lif eden bütün müfessirlerin dikkate almaları gereken temel kıstaslardır.⁴

Bu alışmada İbn Cüzey'in *et-Teshîl li ulûmi't-tenzîl* adlı eserinde beyan ettiği Kur'ân ilimleri ortaya konulacaktır. Yapılan araştırmalar neticesinde bu konuda bir makale⁵ çalışmasının olduğu tespit edilmiştir. Ancak o çalışmada İbn Cüzey'in mukaddimesi Kur'ân ilimleri ve tefsir usulü konuları şeklinde iki kategoride ele alınmıştır. Bu çalışmada ise böyle bir tasnife gidilmeksizin mukaddimede ele alınan konuların Kur'an ilimleri olarak işlenmesi uygun görölmüştür. Bu çalışmanın asıl amacı hem Kur'ân ilimleri hakkında detaylı ilmî verileri elde etmek hem de İbn Cüzey gibi alanın uzmanını tanımak ve tanıtmaktır. Bu araştırmada İbn Cüzey'in *et-Teshîl li ulûmi't-tenzîl* eserinin mukaddimeleri asıl kaynak, bununla ilgili klasik ve ağdaş çalışmalar ise fer'î kaynak olarak kullanılmıştır. Bu alışma, alanla ilgili okumalar yapılıp gerekli verilerin ayıklanması ve bunların sentezlenmesiyle oluşturulmuştur. Dolayısıyla bir iddia veya tez ileri sürmek ve kritik yapmanın ötesinde bir tespit çalışması olduğu söylenebilir. Bununla beraber ilgili konularda birtakım değerlendirmeler ve analizlerde bulunulmuştur.

Konuya geçmeden önce müfessirin tanınması adına evvela İbn Cüzey'in hayatı ve ilmî kişiliği verilecek, ardından onun mukaddimelerinde değindiği meseleler kısaca izah edilecektir.

1. İbn Cüzey'in Hayatı ve İlmî Kişiliği

Müellifin asıl adı, Muhammed b. Ahmet b. Muhammed b. Abdilllah b. Yahya b. Abdirrahman b. Yusuf b. Cüzey el-Kelbî'dir. 19 Rebülevvel 693 (17 şubat 1294) tarihinde Gırnata'da (Granada) doğmuştur. Mensubu olduğu kabileye nisbetle el-Kelbî, Endülüs bölgesinde doğup yetiştiği için el-Endülisî ve el-Gırnâtî nisbeleriyle anılmıştır. Kendisi Mâlikî

⁴ Sıddık Baysal, "İbn Cüzey'in Bazı Tefsir Eserlerindeki Üslup ve Usûl Sorunlarına Yaklaşımına İlişkin Bir Değerlendirme", *Dinî Araştırmalar* 21/54 (2018), 207.

⁵ Mehmet Bağış, "İbn Cüzey'in *et-Teshîl li 'Ulûmi't-Tenzîl* Adlı Tefsiri'nin Mukaddimesinde Kur'ân İlimleri ve Tefsir Usulü Konuları", *şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakóltesi Dergisi* 9/19 (2018), 7-26.

fâkihi ve müfessirdir. Aslı Yemenli olan ataları ilk İslâm fetihleri sırasında Endülüs'e gelerek Gırnata'nın güneyindeki Velme'ye yerleşmişlerdir. İbn Cüzey Gırnata'da tahsil görmüş tefsir, hadis, fıkıh, kıraat ve Arap dili alanlarında derinleşmiştir. Genç yaşta Gırnata Ulu Camii'nde imam-hatiplik görevi almıştır. Kitap toplamaya meraklı olduğu ve hükümdarlarınkine benzer bir kütüphanesi olduğu nakledilmiştir. Ayrıca takvâ sahibi kişiliği ile de öne çıkmıştır. Gırnata'da hüküm süren Nasrîler'in (Benî Ahmer) en gözde devrinde yaşamıştır. 7 Cemâziyelevvel 741/29 Ekim 1340 tarihinde Nasrîler ile İspanyol ve Portekiz birlikleri arasında Cebelitârik yakınlarındaki Tarîf'te yapılan savaşta şehit olmuştur.⁶

Etkili bir hitabete sahip olan İbn Cüzey, Müslümanları Papanın manevi liderliğindeki Haçlılara karşı birleşip cihâd etmeye çağırmıştır. Ona göre bu çağrı, inancının gereği olduğu gibi ilim ehli olmanın omuzlarına yüklediği manevî mes'uliyetin doğal bir sonucudur. Nitekim kendisi de bu bilinçle hayatını sürdürmeye gayret göstermiştir.⁷

İbn Cüzey, tefsir, hadîs, kelâm, kıraat, fıkıh usûlü, fıkıh, tasavvuf ve tarih gibi ilimlerde eserler kaleme almıştır. Bunun yanı sıra şiirle meşgul olduğu da nakledilmiştir.⁸ Eserlerini şu şekilde listelemek mümkündür:

Akaide dair;

- *ed-Darûrî fi ilmi'd-dîn*

- *en-Nûru'l-mubîn fi kavâidi 'akâidi'd-dîn*

Tefsire dair;

- *et-Teshîl li ulumi't-tenzil (matbu)*

⁶ Ahmet Özel, "İbn Cüzey", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/406-407; Mustafa Öztürk, "İbn Cüzey (ö. 741/1340)'in Tefsirinde Tasavvuf", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 4/11 (2003), 198.

⁷ Ebü'l-Vefâ Burhânuddîn İbrâhîm b. Ali b. Muhammed İbn Ferhûn, *ed-Dibâcu'l-Mezheb fi Ma'rifeti A'yâni Ulemâi'l-Mezheb*, ed. Muhammed el-Ahmedî Ebu'n-Nûr (Beyrut: Dâru't-turâs, 1972), 2/274-276; Baysal, "İbn Cüzey'in Bazı Tefsir Eserlerindeki Üslup ve Usûl Sorunlarına Yaklaşımına İlişkin Bir Değerlendirme", 208.

⁸ Öztürk, "İbn Cüzey (ö. 741/1340)'in Tefsirinde Tasavvuf", 199.

Hadise dair;

- *el-Envâru's-seniyye fi'l-elfâzi's-Sünniyye* (Matbu)
- *Vesîletu'l-Muslim fi tezhibi Sahîhi Muslim*,
- *ed-Daavât ve'l-ezkâru'l-muharrece min sahihi'l-ahbâr*

Kıraate dair;

- *el-Muhtasaru'l-Bari' fi kıraati'n-Nâfi'*
- *Usûlu'l-kurrâi's-sitte gayra en-Nâfi'*

Nahiv alanında;

- *el-Fevâidu'l-âmmе fi lahni'l-âmmе*

Tarih ve terâcime dair;

- *Fehrese*

Fıkıh ve fıkıh usûlüne dair;

- *es-Salat*
- *el-Kavânînu'l-fikhyye fi telbîsi mezhebi'l-Mâlikiyye v'et-tenbîh alâ mezhebi's-Şâfiyye ve'l-Hanefiyye ve'l-Hanbeliyye* (Matbu)

- *Takrîbu'l-vusûl ilâ ilmi'l-husûl* (el yazması)

Tasavvufa dair;

- *Tasfiyetu'l-kulûb fi'l-vusûli ilâ Hadrati 'Allâmî'l-guyûb⁹*

2. Eserin Mukaddimesinde Kur'ân İlimleri

Kur'ân'a dayanan ve onun anlaşılmasına hizmet eden ilimlere, Kur'ân ilimleri anlamına gelen *Ulûmu'l-Kur'ân* denir.¹⁰ Kur'ân'ın bir bölümünü ya da bir yönünü müstakil olarak konu edinen bu ilimlerin bir kısmı Kur'ân'ın tarihi ve birtakım özellikleri hakkında bilgi vermekte iken, bir kısmı da onun doğru anlaşılması ve yorumlanmasına katkı sunmaktadır. Bundan dolayı gerek tefsir tarihi gerekse tefsir usûlüne dair kaynaklarda bu hususlar ele alınmaktadır.¹¹

İbn Cüzey, mukaddimesinde besmele hamdele ve salve faslından sonra Kur'ân-ı Kerîm'in faziletine değinmiştir. Daha sonra müfessirlerin ortaya çıkarmış olduğu literatüre vâkıf olduğunu, bu eserlerin her birinin kendine has bir yöntem ve üslubunun bulunduğunu ve kendisinin de aynı yoldan gitmeyi

⁹ İbn Ferhûn, *ed-Dibâcu'l-Mezheb fi Ma'rifeti A'yâni Ulemâi'l-Mezheb*, 2/274.

¹⁰ Muhammed Abdü'l-Azîm Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, ed. Ahmed İsâ el-Ma'sarâvî (Kâhire: Dâru's-Selâm, 2010), 1/20.

¹¹ Abdurrahman Çetin, "Kur'ân İlimleri ve Kur'an-ı Kerîm Tarihi", *Kur'ân İlimleri ve Kur'an-ı Kerîm Tarihi* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2012), 206.

arzuladığı için böyle bir eser te'lif etmeye karar verdiği ni zikretmiştir.

Müellif, kitabını *et-Teshîl li ulûmi't-tenzîl* olarak isimlendirmiş ve eserine iki mukaddime yazmıştır. Birincisi, Kur'ân ilimleri altın birçok mesele ve faydalı konular hakkındadır. İkincisi ise Kur'ân'da yaygın kullanılan kelimeler hakkındadır.

Eserini Kur'ân ilimleriyle başlattığını ve bunu yaparken de çalışmasını kısa ve öz tutmakla faydalı bir yol izlediğini; böylece dört faydalı amaç gerçekleştirmeyi gaye edindiğini açıklamıştır. Müellifin zikrettiği dört fayda şunlardır:

1. Talebelere kolaylık olması için sair eserlerdeki fazlalık ve faydasız bulduğu tüm kısımları eleyerek eserini son derece muhtasar şekilde telif etmek.

2. İlginç/hoş nüktelere ve başka kitaplarda nadir bulunduğu için yaygın olarak bilinmeyen faydalara eserinde yer vermek.

3. Zor ibarelerin çözülmesi, ihtimallerin azaltılması vb. yollarla müşkil ifadeleri izah etmek.

4. Müfessirlerin görüşlerinin delilleriyle değerlendirilmesi sonucunda bunlardan sahih olanlarını diğerlerinden ayırtmak.¹²

Müellif, bu faydaları gözetmesinin sebebini insanların görüşlerinin derece derece olmasına bağlamıştır.¹³ Onun, bu faydaları gözetip sadece sahih bulduğu görüşleri eserine almak suretiyle ayıklayıcı bir yöntem izlediği görülmektedir. Bu da kendisinin mudakkik bir âlim olmasını göstermesi açısından önem arz etmektedir.

2.1. Kur'ân'ın Nüzûlü, Mushafta Derlenmesi, Noktalanması, Hizb ve Aşrlara Bölünmesi ve İsimleri

2.1.1. Kur'ân'ın Nüzûlü

Kur'ân, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kırk yaşında Mekke'de rasûl olarak gönderilişinden hicrete kadar, daha sonra da Medine'de vefatına kadar inmiştir. Bu sürenin yirmi veya

¹² Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbî el-Gırnâtî İbn Cüzey, *Tefsire Giriş ve Muhtasar Kur'ân Sözlüğü*, ed. Davut Ağbal, çev. Zeynep Demirtaş Rukiye Yaman (İstanbul: Rihle Kitap, 2021), 40-41.

¹³ İbn Cüzey, *Tefsire Giriş ve Muhtasar Kur'ân Sözlüğü*, 41.

yirmi üç sene olduğuna dair görüşler vardır. Bu görüş ayrılığı onun vefat ettiği yaş konusundaki ihtilaftan kaynaklıdır.¹⁴

İbn Cüzey, surelerin bazen tüm olarak bazen parçalar halinde indiğini ve Hz. Peygamber'in inen kısımları ilgili yerlere eklediğini aktarmıştır. Daha sonra ise Kur'ân'da ilk ve son inen ayetler ve bunlara dair ihtilaflara değinmiştir.¹⁵ Bu bağlamda Hz. Aişe'den (r.a.) gelen vahyin başlangıcıyla ilgili meşhur rivayeti¹⁶ zikretmiştir.¹⁷

2.1.2. Kur'ân'ın Mushafta Derlenmesi

İbn Cüzey, bu başlık altında Kur'ân'ın bazısı henüz Hz. Peygamber (s.a.v.) hayatta iken sahifelerde, bazısı ise insanların hafızasında olmak üzere parçalar halinde olduğunu zikretmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) vefat edince de Hz. Ali'nin evinde oturup nüzul sırasına göre Kur'ân'ı cemettiğini aktarmıştır. Bunun akabinde Hz. Ömer'i Kur'ân'ı cemetme fikrine sevk eden amillere değinmiş ve onun Hz. Ebubekir'i ikna etmesi sonucunda Kur'ân'ın sure tertibi gözetilmeksizin bir mushafta toplandığını zikretmiştir. Daha sonra Huzeyfe b. Yemân'ın, insanların ihtilaflarından korktuğu için Hz. Osman'a insanları tek mushaf etrafında toplamaya ikna etme çabalarına değinmiştir. Her iki cem'de de Zeyd b. Sâbit'in heyet başkanı olarak görevlendirildiğini, oluşan herhangi bir ihtilafta ise ayetlerin Kureyş lehçesine göre yazıldığını beyan etmiştir. Müellif, genel kabule göre mushaf tertibinin içtihadî olduğunun altını özellikle çizmiş ve kendisinin de bu fikri benimsediğini ifade etmiştir.¹⁸

2.1.3. Kur'ân'ın Noktalanması ve Hizblere Ayrılması/ Bölümlendirilmesi

Kur'an'ın hareke ve noktalaması ilk defa Haccâc b. Yusuf (ö. 95/714) tarafından Abdülmelik b. Mervân'ın (ö. 86/705) emriyle yapılmış, bu sırada hizbleri de eklenmiştir. Bu işlemi

¹⁴ İbn Cüzey, *Tefsire Giriş ve Muhtasar Kur'ân Sözlüğü*, 47.

¹⁵ İbn Cüzey, *Tefsire Giriş ve Muhtasar Kur'ân Sözlüğü*, 47.

¹⁶ Buhârî, "Bed'u'l-vahy", 1.

¹⁷ İbn Cüzey, *Tefsire Giriş ve Muhtasar Kur'ân Sözlüğü*, 48.

¹⁸ İbn Cüzey, *Tefsire Giriş ve Muhtasar Kur'ân Sözlüğü*, 49-50.

yapan kişinin, Ebu'l-Esved ed-Düelî (ö. 69/688) ya da Yahya b. Ya'mer (ö. 89/708-?) olduğu da nakledilmiştir.¹⁹

2.1.4. Kur'ân'a Aşlırın Eklenmesi

Bu faaliyeti Haccâc'ın yaptığı veya Abbâsî halifesi Memûn'un (ö. 218/833) emriyle yapıldığı nakledilmiştir.²⁰

2.1.5. Kur'ân'ın İsimleri

Müellif, burada Kur'ân'ın; Furkân, Kitâp, Zikr ve Kur'ân olmak üzere dört adı olduğunu beyan etmiştir. Kerîm, Azîm, Mübîn, Mecîd, Azîz gibi ifadelerin ise Kur'ân'ın ismi değil, birer sıfatı olduğunu belirtmiştir. Yukarıda zikredilen Kur'ân isimlerinin anlamlarını açıkladıktan sonra sure ve ayet kelimelerinin anlamlarına da değinmiştir.²¹

2.2. Mekkî ve Medenî Sureler

İbn Cüzey, herbir surenin ismini ayrı ayrı sayarak hangi surelerin Mekkî hangilerinin Medenî olduğunu tayin etmiştir. Ona göre surelerin Mekkî ya da Medenî olarak isimlendirilmesinde ayet ve surelerin iniş yeri esas alınmaz, bu hususta Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hicreti esas alınır. Buna binaen hicretten önce indirilenler Mekkî, hicretten sonra indirilenler ise Medenî olarak isimlendirilmiştir.²² Bu başlık altında müellif, surelerin bu bağlamdaki tasnifini hicreti baz alarak yapmış ve sureleri bu anlamda üç kısma ayırmıştır:

1. İttifakla Medenî olanlar ki bunlar yirmi suredir.
2. Mekkî veya Medenî oldukları konusunda ihtilaf edilen surelerdir ki Bunlar da on üç tanedir.
3. İttifakla Mekkî olanlar. Geriye kalan tüm sureler bu kısımdadır.²³

İbn Cüzey, Mekkî-Medenî surelerin içerik farklılıklarına da değinmeyi ihmal etmemiştir.²⁴ Onun zikrettiğine göre Mekkî ayetler genellikle itikâdî konular, müşriklere karşı cevaplar ve peygamberlerin kıssaları hakkındadır. Medenî ayetler ise genellikle Hz. Peygamber'in (s.a.v.) gazveleri,

¹⁹ İbn Cüzey, *Tefsire Giriş ve Muhtasar Kur'ân Sözlüğü*, 50.

²⁰ İbn Cüzey, *Tefsire Giriş ve Muhtasar Kur'ân Sözlüğü*, 51.

²¹ İbn Cüzey, *Tefsire Giriş ve Muhtasar Kur'ân Sözlüğü*, 51.

²² İbn Cüzey, *Tefsire Giriş ve Muhtasar Kur'ân Sözlüğü*, 53.

²³ İbn Cüzey, *Tefsire Giriş ve Muhtasar Kur'ân Sözlüğü*, 53.

²⁴ İbn Cüzey, *Tefsire Giriş ve Muhtasar Kur'ân Sözlüğü*, 54.

Hıristiyanlara ve Yahudilere karşı cevap, münâfıkların durumları ve şer'î hükümlerle ilgilidir.

2.3. Meâni'l-Kur'ân ve İlimler

Müellif, mukaddimesinde meâni'l-Kur'an konularını ikiye ayırmış ve bu konuyu özlü ve detaylı olmak üzere iki şekilde ele almıştır. Özlü olan boyutu şu şekilde ifade etmiştir: Kur'ân'ın maksadı mahlûkâtı Allah'a ibadete ve onun dinine girmeye davet etmektir. Bu maksat da Kur'ân'ın tüm manalarının esası olan zorunlu iki şeyi beraberinde gerektirmektedir. Bunlardan birincisi insanların davet edildiği ibadetlerin açıklanmasıdır. İkincisi ise insanları ibadete sevk ve teşvik eden amillerin zikredilmesidir. Bu bağlamda ibadetleri, usûlu'l-akâid yani akâid ilkeleri ve ahkâmu'l-a'mâl yani amellerle ilgili hükümler olarak ikiye ayırmıştır. Usûlu'l-akâid bahisleri, itikadla ilgili olup rubûbiyet, nübüvvet, va'd, va'id, meâd ve kasas konularıdır. Ahkâmu'l-a'mâl bahisleri ise amellere dair fikhî konuları kapsar. İbadete götüren amiller de va'd ve va'id olmak üzere iki kısımdır.²⁵

Detaylı olan kısma gelecek olursak İbn Cüzey, bu başlıkta Kur'ân'ın anlamlarını; rubûbiyet ilmi, nübüvvet, ahiret, ahkâm, va'd, va'id ve kıssalar olmak üzere yedi kısma ayırmış ve bunların her birini detaylı olarak açıklamıştır.²⁶

Müfessir, mukaddimedede rubûbiyet konusunun kavramsal analizi yerine doğrudan Kur'an'ın bu meseleyi ele alma nedenlerini tahlil etmiştir. O, bu konunun, Kur'ân'da Allah'ın varlığını ve birliğini ispatlamak üzere ele alındığını ve bu bağlamda Kur'an'ın kullandığı ispat metodunun, insanı yaratılmışlardan Yaratan'a intikal ettirmek amacıyla işlendiğini beyan etmiştir. Böylece Kur'an'ın, sadece vahyi değil; nakille birlikte âfâkî ve enfüsî delilleri de kullandığını zikretmiştir.²⁷

²⁵ Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbî el-Gırnâtî İbn Cüzey, *et-Teshîl li Ulûmi't-Tenzil* (Beyrut: Dârul-Kütübî'l-İlmiyye, 1995), 1/8, 262-265; İbn Cüzey, *Tefsire Giriş ve Muhtasar Kur'ân Sözlüğü*, 55-59.

²⁶ İbn Cüzey, *Tefsire Giriş ve Muhtasar Kur'ân Sözlüğü*, 57.

²⁷ Sıddık Baysal, "Et-Teshîl'de İbn Cüzey'in Meâni'l-Kur'ân Anlayışı", *İslâmi Araştırmalar* 29/3 (2018), 614.

Müellifin zikrettiğine göre Kur'ân, insanın algı düzeyini gözeterek rubûbiyyet konusunu aktarırken antropomorfik bir dil kullanmaktadır. Ancak bu ifade biçimi müfessirin de değindiği üzere Allah'ın ulûhiyyet, rubûbiyyet ve vahdaniyet sıfatlarına zarar verecek manalar doğurmaz. Birtakım mezhepler, mezhebî yorumlarını delillendirmek için Kur'ân'a yaklaşılar da bir müfessirin bu şekilde murâd-ı ilâhiyi ortaya çıkarması olanaksızdır. Kur'ân'ın asıl amaçlarını yakalayabilmek meâni'l-Kur'ân'ın doğru anlaşılması ile mümkündür.²⁸

İbn Cüzey, ilâhi vahyin ibarelerinden murâd-ı ilâhinin doğru anlaşılıp açıklanmasını, nüzûl tarihi bilgisinin yanı sıra Arap dili ve belâğatının da bilinmesine bağlamıştır.²⁹ Nitekim ona göre Kur'an, rubûbiyyetin temeli olan tevhidi tahriften sakındırmak maksadıyla tenzihî bir üslup kullanmaktadır. Buna göre Allah, zâtı ile kaim, ezeli, ebedî, başka varlıklara benzemeyen, hiçbir varlığa ihtiyaç duymayan ve her bakımdan tüm sıfat ve fiillerinde tek ve eşsizdir. Bunu Kur'an'da olduğu gibi âlemin düzeninde de görmek mümkündür.³⁰

2.4. Kur'ân ile İlgili İlim Dalları

İbn Cüzey, bu fasılda Kur'ân hakkında konuşmanın önemine değinmiş ve bunu yapabilmek için tefsîr, hadis, kıraatler, kelâm, usûl-u fıkıh, ahkâm, nesh, kıssalar, tasavvuf, nahiv, lügat ve beyân hakkında bilgi sahibi olmak gerektiğini savunmuştur. Akabinde ise bu kavramlara ve ilimlere tek tek değinmek suretiyle görüşlerini izah etmeye çalışmıştır.³¹

2.5. Müfessirler Arasındaki İhtilaf Sebepleri ve Farklı Görüşler Arasında Tercihe Vesile Olan Durumlar

Müellif, müfessirlerin arasındaki ihtilaf sebeplerini maddeler halinde şu şekilde zikretmiştir:

1. Kıraat farklılıkları.
2. Kıraatler aynı olsa dahi i'râb ve vecihlerinin farklı olması.

²⁸ İbn Cüzey, *et-Teshîl li Ulûmi't-Tenzil*, 1/12.

²⁹ İbn Cüzey, *et-Teshîl li Ulûmi't-Tenzil*, 2/288, 294.

³⁰ İbn Cüzey, *et-Teshîl li Ulûmi't-Tenzil*, 1/9, 19, 61, 80, 127, 141.

³¹ İbn Cüzey, *Tefsire Giriş ve Muhtasar Kur'ân Sözlüğü*, 61-72.

3. Dilocilerin kelimenin anlamı hakkında ihtilaf etmesi.
 4. Lafzın en az iki mana için müşterek olması.
 5. Lafzın umûma da husûsa da muhtemel olması.
 6. Kelimenin mutlak veya mukayyed olma ihtimali bulunması.
 7. Kelimenin hakikate de mecâza da muhtemel olması.
 8. Kelimenin izmâra³² da istiklâlâ³³ de muhtemel olması.
 9. Kelimenin zâid olma veya olmama ihtimali bulunması.
 10. Kelâmın tertip üzere veya takdîm-te'hîr üzere olması.
 11. Hükmün muhkem ya da mensûh olma ihtimali bulunması.
 12. Hz. Peygamber'den (s.a.v) ve seleften gelen tefsir rivâyetlerinin muhtelif olması.³⁴
- Müellife göre farklı görüşler arasında tercihe vesile olan durumlar da vardır. Bunlar da on iki kısımdır. Şöyle ki:
1. Kur'ân'daki bazı ayetlerin diğerlerini tefsir etmesi.
 2. Hz. Peygamber'in (s.a.v) hadisleri.
 3. Bir görüşün cumhurun ya da müfessirlerin çoğunluğunun görüşü olması.
 4. Bir görüşün dört halife ve Hz. Peygamber'in (s.a.v) duası sebebiyle Abdullah b. Abbâs gibi kendisine tabi olunan kişilerin görüşü olması.
 5. Arap kelâmının bir görüşün doğru olduğuna lügat, i'râb, sarf ve dil bilimsel yönlerden delalet etmesi.
 6. Kelâmın bağlamının bir görüşün doğruluğunu desteklemesi ve o görüşe delalet etmesi.
 7. Verilen mananın ilk akla gelen anlam olması.
 8. Hakikatin mecâza tercih edilmesi.
 9. Tahsîse dair bir delil bulunmadıkça umûmun husûsa tercih edilmesi.

³² Konuşan kişinin dinleyiciye duyduğu güven sebebiyle kelâmında bir şeyleri zikretmeyip gizlemesidir. Arap dilinde bir uslüptür.

³³ Kelâmın lafızların zâhirinden anlaşılması durumudur.

³⁴ İbn Cüzey, *Tefsire Giriş ve Muhtasar Kur'ân Sözlüğü*, 73-74.

10. Takyîde işaret eden bir delil bulunmadıkça mutlâkin mukayyede öncelenmesi.

11. İzmâra delâlet eden bir delil bulunmadıkça istiklâlin tercih edilmesi.

12. Takdîm-te'hîr varsa buna dair bir delil bulunmadıkça sözün sıralı tertibe uygun yorumlanması.³⁵

Müfessir, Kur'ân kıssalarının tefsiri ile alakalı olarak bazı tefsirlerde olduğu gibi kıssaların fazlaca teferruatlı bir şekilde hikayeleştirilmiş olmasını hatta bazen peygamberlik makamına yakışmayacak şekilde ele alınmasını yanlış bulmuş ve bu hususta sadece sahih rivâyetlere güvenilmesi gerektiğini belirtmiştir.³⁶

2.6. Müfessirler

İbn Cüzey, selef-i sâlihîn dönemindeki müfessirleri iki gruba ayırarak konuya girmiştir. Onun zikrettiğine göre çoğunluğu oluşturan birinci kesim, Kur'ân'ı tefsir etmiş ve manaları hakkında görüş beyan etmişlerdir. Diğer kesim ise bu konuda şiddetli uyarılar olduğu için tefsir hususunda konuşmaktan ihtiyaten geri durmuştur. Bunu aktardıktan sonra da müellif, müfessirleri şu şekilde tabakalara ayırmıştır:

1. Sahabe tabakası: İlk tabaka olup bunlardan en önde gelen isim Abdullah b. Abbâs'tır. Hz. Ali bu konuda İbn Abbâs'ı övdüğünü beyan eden İbn Cüzey, İbn Abbas ve Hz. Ali'den sonra bazı sahâbîleri daha zikretmiştir.

2. Tâbiûn tabakası: Bu tabaka ikinci tabakayı teşkil etmektedir. İbn Cüzey, bu konuda çokça müfessirin ismini zikretmiş ve onlar hakkında bilgi vermiştir.³⁷

2.7. Nâsîh ve Mensûh

İbn Cüzey, bu başlıkta neshin³⁸ luğat ve ıstılah anlamlarına değinmiş ve Kur'ân'da üç çeşit nesh olduğunu zikretmiştir. Şöyle ki:

³⁵ İbn Cüzey, *Tefsire Giriş ve Muhtasar Kur'ân Sözlüğü*, 74-76.

³⁶ Bağış, "İbn Cüzey'in et-Teshîl li 'Ulûmi't-Tenzîl Adlı Tefsîri'nin Mukaddimesinde Kur'ân İlimleri ve Tefsir Usûlü Konuları", 23.

³⁷ İbn Cüzey, *Tefsire Giriş ve Muhtasar Kur'ân Sözlüğü*, 77-84.

³⁸ Nesh sözlükte, "ortadan kaldırmak, iptal etmek, bir şeyi bir yerden başka bir yere nakletmek, bir şeyi iptal edip yerine başkasını geçirmek" gibi anlamlara gelmektedir. İstilahta ise nesh, dini bir hükmün daha sonra gelen dini bir delille yürürlükten kaldırılması, demektir. Hükmü

1. Hem lafzı hem manası neshedilen kısımdır.
2. Lafzı mensûh, manası bâki olan kısımdır.
3. Manası mensûh, lafzı bâki olan kısımdır. Bu, Kur'ân da örneği en çok bulunan nesh çeşididir. Müellif, bazı âlimlerin bu konuda 212 yeri işaret ettiklerini; ancak bu sayıyı verirken tahsîsi, takyîdi ve istisnayı da neshten kabul ettiklerini zikretmiştir. O, bu konularla nesh arasında belirli farkların olduğuna da dikkat çekmiş, bu örneklerle değinirken ilgili yerlerde bunların açıklamalarını yapmayı da ihmal etmemiştir.³⁹

2.8. Kıraatler

İbn Cüzey, kıraatleri meşhûr ve şâz olmak üzere iki kısımda ele almıştır. Meşhûr kıraatler yedi tanedir. Bunlar: İbn Âmir eş-Şâmî (ö. 118/736), İbn Kesîr el-Mekkî (ö. 120/738), Kûfelilerden Âsım (ö. 127/745), Ebû Amr el-Basrî (ö. 154/771), Hamza (ö. 156/773), Nâfi' el-Medenî (ö. 169-785), el-Kisâî (ö. 189/805). Bunların dışındaki kıraatler şâzdır.⁴⁰

Bunun akabinde ise sahih kıraatin üç şartını zikretmiştir. Bu şartlar şunlardır:

1. Hz. Osman'ın mushafına yani resm-i Osmânîye uygun olması.
2. Bir vecihle de olsa Arap diline uygun düşmesi veya Arap kabilelerinden herhangi birinin lehçesine uygun olması.
3. Meşhur veya mütevâtir bir biçimde nakledilmesi.⁴¹

2.9. Vakflar

İbn Cüzey, vakfların; vakf-ı tâm, vakf-ı kâfî, vakf-ı hasen ve vakf-ı kabîh olmak üzere dört çeşit olduğunu ve bunların

kaldırılan nassa mensûh, hükmü kaldıran nassa nâsîh, bu işleme de nesh denilmektedir. Bu konuda geniş bilgi için bk. Cemâlüddîn Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mukrim İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab* (Beirut: Dâr Sâdir, 1414), 3/61; Ebu'l-Feyz Muhammed b. Muhammed Murtazâ Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs* (y.y.: Dâru'l-Hidâye, ts.), 7/355.; Zürcânî, *Menâhilü'l-İrfân*, 2/517; Seyyid Şerif Ali b. Muhammed Cürçânî, *et-T'arîfât*, ed. Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşlî (Beirut: Dâru'n-Nefâis, 2007), 330; Muhsin Demirci, *Tefsîr usûlî* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2011), 242; Çetin, "Kur'ân İlimleri ve Kur'an-ı Kerîm Tarihi", 289; Mustafa Özel, *Kur'ân ve Tefsîr Terimleri sözlüğü* (İstanbul: Kayihan Yayınları, 2016), 131.

³⁹ İbn Cüzey, *Tefsîre Giriş ve Muhtasar Kur'ân Sözlüğü*, 85-86.

⁴⁰ İbn Cüzey, *Tefsîre Giriş ve Muhtasar Kur'ân Sözlüğü*, 115.

⁴¹ İbn Cüzey, *Tefsîre Giriş ve Muhtasar Kur'ân Sözlüğü*, 116.

mana ve i'râba göre sınıflandırıldıklarını ifade etmiştir. Daha sonra ise bu çeşitleri ayrı ayrı açıklamıştır.⁴²

2.10. Fesâhat, Belâğat ve Beyân Edatları

İbn Cüzey, bu bahiste belâğatın tanımını yapmış ve fesâhatin beş şartını açıklamıştır. Ona göre belâğat; makam ve durumun gerekliliğine göre ruhları ürperten, kalplere tesir eden, dinleyiciyi maksada götüren veya yaklaştıran bir biçimde îcâz, kinâye, tehvîl, itnâb, ta'zîm, tahkîr, tasrih ve delâlet gibi yollarla kelâm etmeye denir.

Müfessir, beyân edatlarının bedî' sanatı olduğunu zikretmiştir. Ona göre bedî' sanatı ise bir nişanın elbiseyi süslediği gibi kelâmı süslemek demektir. Daha sonra Kur'an'da bu sanatın yirmi iki çeşidi bulunduğunu beyan etmiştir. Bunlar: mecâz, kinâye, i'tirâz, iltifât, tecrîd, tecnîs, mutâbakât, müşâkele, mukâbele, terdîd, kalb, tetmîm, taksîm, tekrâr, tehekküm, leffu neşr, lüzûm-u mâ lâ yelzem, tescî', cem', istitrâd, tersî' ve mübâlağadır.⁴³

İbn Cüzey, bu sanatların kullanılmasını olgusal bir durum olarak görmüş, Kur'an'ı anlamada bu sanatları kullanmış, ayetlerdeki birtakım lafızları mecâzî anlamlarına hamletmiştir. Bununla beraber müteşâbih lafızların manasını anlamada ve yorumlamada Arap örfünü ve Kur'an'ın maksatlarını temel ölçüt almayı bir çözüm olarak sunmuştur.⁴⁴

2.11. Kur'an'ın İcâzı ve Allah Katından Olduğunun Delilleri

Müfessir, bu başlık altında Kur'an'ın icâzına delil olan on hususu zikretmiştir. Bunları şöyle sıralamıştır:

1. Kur'an'ın mahlûkâtın kelâmından ayrıştığı fesâhat yönü.
2. Kur'an ayetlerinin bölümlerinde ve kelimelerinin fasıllarındaki müthiş üslûp ve mükemmel nazım.
3. İndiği dönem ve sonrasında şimdiye kadar tüm mahlûkâtın Kur'an'ın bir mislinin ya da benzerini getirmekten âciz kalması.

⁴² İbn Cüzey, *Tefsire Giriş ve Muhtasar Kur'an Sözlüğü*, 119-121.

⁴³ İbn Cüzey, *Tefsire Giriş ve Muhtasar Kur'an Sözlüğü*, 123.

⁴⁴ İbn Cüzey, *et-Teshîl li Ulûmi't-Tenzîl*, 1/10.

4. Hz. Peygamber (s.a.v.) bir kitaptan öğrenmemiş ya da okumamış olduğu halde Kur'ân'da geçmiş asırların ve ümmetlerin haberlerine dair bilgiler verilmesi.

5. Kur'ân'da geleceğe yönelik ğayb haberlerinden bildirilen şeylerin Allah'ın buyurduğu üzere gerçekleşmesi.

6. Kur'ân'da Allah'ı tanıtmaya kabilinden bulunan şeyler, sıfatlarının ve isimlerinin zikri, onun hakkında söylenen düşünülmesi mümkün ve imkânsız olan şeyler, mahlûkâtın Allah'a ibadete ve onu belirlemeye davet edilmesi.

7. Allah'ın Kur'ân'da ahkâm bakımından kanun olarak belirlediği, helal ve haram cihetinden açıkladığı, dünya ve ahiret maslahatları açısından yolunu gösterdiği ve ahlâkî güzellikler olarak yönlendirdiği şeyler. Bu da hizmetin son noktası ve ilimlerin semeresidir.

8. Diğer kitaplardan farklı olarak zamanın uzayıp gitmesiyle Kur'ân'ın başkalaşım ve değişimden korunmuş, ekleme ve çıkarmalardan muhafaza edilmiş olması.

9. Ezberlenmesinin kolay olması.

10. Diğer sözlerden farklı olarak çokça tekrarlanmasına rağmen dinleyen ve okuyan kişinin ondan bıkmaması.⁴⁵

2.12. Kur'ân'ın Faziletleri

Müfessir mukaddimesinde Kur'ân'ın faziletleri üzerinde durmuş ve bu hususta uydurma ve zayıf rivâyetleri almamak suretiyle tefsir ilminde sadece sahîh rivâyetlere itibar ve itimat edilmesi gerektiğini vurgulamıştır.⁴⁶

Sonuç

İbn Cüzey, *et-Teshîl li ulûmi't-tenzîl* eserinin mukaddimesinde, tefsir usulü ve Kur'ân ilimleriyle alakalı önemli bilgileri kendine has bir yöntemle iki mukaddime şeklinde ele almıştır. Birincisinde kendi metodunu tafsilatlı bir şekilde açıkladıktan sonra Kur'ân tarihi, Kur'ân'ın içerdiği temel konular, müfessir tabakaları ve müfessirlerin aralarındaki görüş ayrılıklarına değinmiştir. Buna ek olarak tefsir, usûlu'd-dîn, belâğat, usûlü'l-fıkh gibi ilim dallarının konularını da işlemiştir. Ayrıca müfessir, bu mukaddimede

⁴⁵ İbn Cüzey, *Tefsire Giriş ve Muhtasar Kur'ân Sözlüğü*, 129-130.

⁴⁶ İbn Cüzey, *Tefsire Giriş ve Muhtasar Kur'ân Sözlüğü*, 131-134.

Kur'ân'ın nüzûlü, yazılması, derlenmesi, noktalanması, isimleri ve kıraati gibi bazı konuları da açıklamıştır. İbn Cüzey, Kur'ân'ın mushaftaki sure tertibinin tevkîfî olduğu görüşünü zayıf bulduğu için kabul etmemiştir. Ona göre hali hazırdaki sure tertibi Hz. Osman döneminde Zeyd b. Sâbit riyâsetindeki komisyon tarafından düzenlenen tertiptir.

Müfessir, Kur'ân'ın kıraati hakkındaki farklılıklara da değinmiştir. Bu bağlamda meşhur ve şâz diye iki kısım kıraatin olduğuna değinmiş ve sahih kıraatin şartlarını beyan etmiştir. Bunun yanı sıra vakflar meselesini de ele almıştır. Bu minvalde vakf-ı kâfî, vakf-ı tâm, vakf-ı kabîh, vakf-ı hasen olmak üzere dört çeşit vakf olduğunu, bu durakların mana ve i'râba göre sınırlandırıldığını zikretmiştir.

Mekkî ve Medenî meselesinde de her bir surenin ismini ayrı ayrı sayarak hangi surelerin Mekkî, hangilerinin Medenî olduğunu tayin etmiştir. İbn Cüzey'e göre bu konuda Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hicreti esas alınır, ayet ve surelerin iniş yerlerine bakılmaz. Hicretten önce indirilmiş olan sureler Mekkî, hicretten sonra indirilmiş olanlar ise Medenî kabul edilir.

Müfessir, mukaddimesinde Kur'ân'ın faziletleri üzerinde de durmuş ve bu hususta uydurma ve zayıf rivayetleri almamak suretiyle tefsir ilminde sadece sahîh rivâyetlere itibar ve itimat edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu da yine onun ayıklayıcı üslûbunu oraya koymasından önem arz etmektedir.

İkinci mukaddimede ise İbn Cüzey, Kur'ân'da yaygın kullanılan; anlamı kapalı veya anlaşılması zor olan kelimeleri Arapça alfabetik sırayı baz alarak açıklamış, sarf ve luğat açısından analiz etmiştir.

Kaynakça

- Bağış, Mehmet. "İbn Cüzey'in et-Teshîl li 'Ulûmi't-Tenzîl Adlı Tefsîri'nin Mukaddimesinde Kur'ân İlimleri ve Tefsir Usûlü Konuları". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/19 (2018), 7-26.
- Baysal, Sıddık. "Et-Teshîl'de İbn Cüzey'in Meânî'l-Kur'ân Anlayışı". *İslâmi Araştırmalar* 29/3 (2018), 611-625.

- Baysal, Sıddık. “İbn Cüzey’in Bazı Tefsir Eserlerindeki Üslup ve Usûl Sorunlarına Yaklaşımına İlişkin Bir Değerlendirme”. *Dinî Araştırmalar* 21/54 (2018), 203-223.
- Cürcânî, Seyyid Şerif Ali b. Muhammed. *et-T’arîfât*. ed. Muhammed Abdurrahman el-Mar’aşlî. Beyrut: Dâru’n-Nefâis, 2007.
- Çetin, Abdurrahman. “Kur’ân İlimleri ve Kur’an-ı Kerîm Tarihi”. *Kur’ân İlimleri ve Kur’an-ı Kerîm Tarihi*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2012.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2011.
- Efe, Nefise. “Kurtubî Tefsiri’nin Mukaddimesinin Tefsir İlmi Açısından Değerlendirilmesi”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48 (2018), 118-162.
- İbn Cüzey, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbî el-Gırnâtî. *et-Teshîl li Ulûmi’t-Tenzîl*. Beyrut: Dâru’l-Kütübîl-İlmiyye, 1995.
- İbn Cüzey, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbî el-Gırnâtî. *Tefsire Giriş ve Muhtasar Kur’ân Sözlüğü*. ed. Davut Ağbal. çev. Zeynep Demirtaş Rukiye Yaman. İstanbul: Rihle Kitap, 2021.
- İbn Ferhûn, Ebü’l-Vefâ Burhânuddîn İbrâhîm b. Ali b. Muhammed. *ed-Dibâcu’l-Mezheb fî Ma’rifeti A’yâni Ulemâi’l-Mezheb*. ed. Muhammed el-Ahmedî Ebu’n-Nûr. Beyrut: Dâru’t-turâs, 1972.
- İbn Manzûr, Cemâlüddîn Ebu’l-Fazl Muhammed b. Mukrim. *Lisânu’l-‘Arab*. Beyrut: Dâr Sâdır, 1414.
- Özel, Ahmet. “İbn Cüzey”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/406-407. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Özel, Mustafa. *Kur’ân ve Tefsir Terimleri sözlüğü*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2016.
- Öztürk, Mustafa. “İbn Cüzey (ö. 741/1340)’in Tefsirinde Tasavvuf”. *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 4/11 (2003), 197-212.
- Zebîdî, Ebu’l-Feyz Muhammed b. Muhammed Murtazâ. *Tâcu’l-Arûs*. y.y.: Dâru’l-Hidâye, ts.
- Zürkânî, Muhammed Abdü’l-Azîm. *Menâhilü’l-İrfân*. ed. Ahmed İsâ el-Ma’sarâvî. Kâhire: Dâru’s-Selâm, 2010.

MECELLE-İ AHKÂM-I ADLİYYE'DE VE TÜRK BORÇLAR KANUNUNDA VEKÂLET AKDİ*

Ayşe GÜN**

Öz

Fıkıhın, Müslüman toplumların yıllar boyu sahip oldukları bilgi birikimleri ve yaşayış tarzlarının sonucu oluşan hukuk kültürünün dış dünyaya yansımaları olduğu söylenebilir. İslam hukuku ise ister kadim ister güncel olsun tüm meseleleri asırlar öncesinden yanıtlayarak, Müslümanın hayatının her alanında etkili olarak her anlamda örnek bir hukuk sisteminin var olmasına öncülük etmiştir. İşte hukuk sisteminin her şeyi cevaplandırdığı bu dünyada insanlar yaşayış tarzlarının ve bilgi birikimlerinin kaynağını oluşturan hayatlarının her alanında her konuda bilgi sahibi olamamaktadır. Kişinin bilemediği, üstesinden gelmekte zorlandığı birtakım konular ve sorunlar her zaman olmaktadır. İşte kişinin tecrübesizlik, bilgisizlik veyahut birtakım imkânsızlıklar sebebiyle işlerini veya fiillerini bizzat yapamadıkları takdirde işini veya fiilini güvendiği ve o işin uzmanı olan bir kişiden yapmasını istediği takdirde hukuk dünyasında karşılıklı irade beyanlarına dayalı bir sözleşme gündeme gelmektedir. Böyle bir durumda işinin görülmesini isteyen şahıs ile işi gören şahıs arasında gündeme gelen sözleşmeye, vekâlet sözleşmesi denilmektedir. Temsil ilişkisi ile doğan bu hukuki müesseseye insanın ve insanoğlunun her zamanında ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyaca binaen vekâlet akdi, İslam hukukunun uygulandığı Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'de, mer'î hukukta ise 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nda düzenlenmiştir. Bu çalışmada hem Mecelle ekseninde hem de Türk Borçlar Kanunu ekseninde vekâlet sözleşmesi irdelenerek benzer olan veya farklı olan hususlar dile getirilecektir. Nitekim çeşitli Yargıtay kararları

* Bu çalışma 27-28 Nisan 2023 tarihinde Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları-I Öğrenci Sempozyumu'nda sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

** Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, aysegunn05@gmail.com.
<https://orcid.org/0000-0003-3535-5461>.

ve kadı sicillerinden de örnekler verilerek hem teorik hem de pratik olarak İslam hukuku ve mer'i hukuk boyutunda vekâlet akdi incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Vekâlet, vekil, müvekkil, akit.

Attorney Agreement in Mecelle-i Ahkam, Courthouse and Turkish Code of Obligations

Abstract

The reflection of the legal culture, which is the result of the knowledge and life styles of the Muslim societies over the years, to the outside world is called fiqh. Islamic law, on the other hand, has led to the existence of an exemplary legal system in every sense, being effective in every aspect of a Muslim's life, by answering all issues, whether ancient or contemporary, centuries ago. In this world, where the legal system answers everything, people cannot have information about every aspect of their lives, which is the source of their lifestyles and knowledge. There are always some issues and problems that the person does not know and has difficulty overcoming. If the person cannot perform their work or actions personally due to inexperience, ignorance or some impossibilities, a contract based on mutual declarations of will comes to the fore in the legal world, if the person he or she trusts and asks a person who is an expert in that business to do. In such a case, the contract that comes to the agenda between the person who wants his job to be seen and the person who does the job is called a power of attorney contract. This legal institution, which arises from the relationship of representation, is needed at all times by human beings and human beings. Based on this need, the power of attorney contract is regulated in the Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye, where Islamic law is applied, and in the Turkish Code of Obligations No. 6098 in the enacted law. In this study, both the Mecelle axis and the Turkish Code of Obligations will be examined and the similar or different issues will be expressed. As a matter of fact, by giving examples from various Supreme Court decisions and kadı registries, the power of attorney contract will be

examined both theoretically and practically in the dimension of Islamic law and legal law.

Keywords: proxy, lawyer, client, contract.

Giriş

1. İslam Hukukunda ve Türk Hukukunda Vekâlet Sözleşmesi

Sürekli değişen ve gelişen dünya perspektifinde ne kadar ayrıntılı bir hukuk sistemi olsa da insanların her şeyi bilmesi, her şeye yetişebilmesi ve her konuda ehil olması mümkün değildir. Bu kimi zaman bilgisizlikten kimi zaman tecrübesizlikten kaynaklanmaktadır. İşte burada işin görülmesi için işi, o işte ehil olan kimseye vermek gerekmektedir. Hukuk literatüründe işi ehline vermeye yani bir kimsenin kendisine ait bir işini veya işlemini başka bir kişiye yaptırmasına, ona tevdi etmesine vekâlet adı verilmektedir. Karşılıklı güven ilişkisine dayalı olarak kurulan bu sözleşmeye vekâlet sözleşmesi, işi görülen kişiye vekâlet veren veyahut müvekkil, işi görene vekil denilmektedir.

Osmanlı hukukunda işbu vekâlet sözleşmesinin en ayrıntılı düzenlenmiş biçimine Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye’de rastlamaktayız. Vekâlet sözleşmesi, Mecelle’ nin 11. Kitabında 1449-1530 maddeleri arasında “Kitabü’l-Vekâle” başlığı altında düzenlenmiştir. Günümüz hukukunda ise vekâlet sözleşmesi, 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu’ nun 9. Bölümünde 502-514 maddeleri arasında “Vekâlet Sözleşmesi” başlığı altında düzenlenmiştir. Mer’i hukukta vekâlete ilişkin düzenlemeler sadece Türk Borçlar Kanunu ile sınırlı olmayıp Avukatlık Kanunu, Hukuk Muhakemeleri Kanunu gibi çeşitli kanunlarda da yer almaktadır.

Mecelle ekseninde vekâlet sözleşmesini incelediğimizde günümüz hukukundan farklı olarak kazuistik bir şekilde vekâlet bahsinin İslam hukukunda düzenlendiğini görmekteyiz. İslam hukukunda her detayı ile maddeleştirilmiş bir vekâlet sözleşmesi Mecelle’ de yer almaktadır. Günümüz borçlar hukukunda ise vekâlet sözleşmesi, iş görme sözleşmelerinden olup bir torba sözleşme niteliğindedir. Nitekim burada vekil, bir sonuç garantisi vermediği için

vekâlet sözleşmesi iş görme sözleşmesi olarak kabul edilmektedir. Sözleşme ekseninde müvekkilin işi görülmekte fakat herhangi bir sonucun gerçekleşme garantisi olmamaktadır. Yani hukuk dünyasında bir sözleşme diğer hiçbir sözleşmeye nitelik olarak uymuyorsa ya da şartlarını karşılamıyorsa bu sözleşmeye vekâlet sözleşmesinin hükümleri tatbik edilir. Bu durumda vekâlet sözleşmesi için genel bir sözleşme demek doğru olacaktır.

Günümüzde vekâlet sözleşmesinin en çok uygulandığı sözleşme türü ise avukatlık sözleşmesidir. Bunun dışında günlük yaşantımızda uygulamada sıklıkla rastladığımız mimarlık sözleşmesi ve estetik ameliyatları konu alan hasta-hekim arasındaki sözleşmeler gibi sözleşmelere de doktrinde tartışmalı olmakla birlikte vekâlet sözleşmesi hükümlerinin tatbik edildiğini görülmektedir (Gümüş, 2019: 431-435).

1.1. İslam Hukukunda Vekâlet Akdinin Kurulması ve Unsurları

İslam hukukunda vekâlet, bir işin görülmesi için bir başka kişiye işi bırakmak, işi ona teslim etmek gibi anlamlara gelmektedir (Serahsî, ed. 2015). Caiz olan ve bilinen, belirli bir tasarrufu ifa etmesi için bir kimsenin başkasını kendi yerine koymasudur (Cezîrî, çev. 1991: 1789). İş görülene müvekkil, iş görene vekil, vekâletsiz iş görene ise fuzuli denmektedir. Müvekkil tarafından vekile görmesi için havale edilen işe ise müvekkelün-bih denilmektedir. Müvekkilin, müvekkelün-bihi vekile tevkil edebilmesi için bu işi yapma tasarrufuna yetkili olması gerekmektedir. Nitekim akli melekeleri yerinde olmayanın ve ayırt etme gücüne sahip olmayanların tevkili geçerli olmamaktadır. Vekilin ise temyiz kudretine sahip olması gerekmektedir. Burada vekilin baliğ olması şart değildir. Vekile tevkil edilen müvekkelün-bihin ise müvekkilin bu işi yapmaya bizzat muktedir olması ve işin tasarrufunun müvekkile ait olması gerekmektedir. Bunlar vekâlet akdinin in'ikad şartları olarak da bilinmektedir. Buna ek olarak müvekkelün-bih, hususât ve muamelâta dair olmalıdır (Ali Haydar, 2016: 2462-2494). Nitekim namaz, oruç gibi bedenlen yapılan ibadetlerde vekâlet caiz değilken zekât, nezr gibi ibadetlerde vekâlet caizdir. Hac ve umre gibi hem bedenlen

hem de malen yapılan ibadetlerde ise yerine getirmekten aciz olduğu vakit niyabet geçerli olmaktadır (Bilmen,1949: 319).

İnsanların her zaman her şeyi bilme ve her zaman her şey için hazır olmaları mümkün olmadığı için işlerin görülmesi için vekillere ihtiyaç olduğu açıktır. İşte bu ihtiyaçtan doğan karşılıklı sözleşmenin de hukuki olarak tanımlanarak hukuki koruma altında olması gerekmektedir. Bu sebeple İslam hukukunda bahse konu bu akit, Mecelle' nin 1449.maddesinde vekâletin tanımı ile başlamakta ve vekâletin risalet ile farkını ortaya koyan maddeler ile devam etmektedir (Ali Haydar, 2016: 2440-2443). 1451. Madde ile ise vekâlet akdinin, bir kimseyi vekil tayin etme fiilinin yani tevkilin rüknünden bahsedilmektedir. Her ne kadar bu maddede ayrı bir şekilde tevkilin rüknünden bahsedilse de Mecelle kazuistik bir metot ile hazırlandığı için hem genel olarak akdin tanımını yaparken akdin unsurlarından bahsetmiştir hem de her bir sözleşmeyi ilgili kitaplarında belirtirken o sözleşmenin unsurlarından ayrıca tekrardan açıklamalı olarak belirtmiştir. Bu durum Mecelle'nin muhtevasının kazuistik bir şekilde hazırlanmasından kaynaklanmaktadır (Güllüce, 2014). Nitekim tevkilin rüknü yani kurucu unsurları iki tane olmakla birlikte bunlar; icâb ve kabuldür (Ali Haydar, 2016: 2444-2447). Müvekkilin önerisi ve vekilin kabulü ile sözleşme kurulmuş olur. Müvekkil, vekile “şu hususta seni tevkil ettim” şeklinde beyanda bulunursa ve vekil de “kabul ettim” şeklindeki beyanını iletirse vekâlet sözleşmesi müvekkil ve vekil arasında kurulmuş olmaktadır. Vekâleti olmadan iş gören kişi olan fuzulinin yapmış olduğu işlemler, yani ortada bir kabulün olmadığı ya da müvekkilin tevkile konu işten haberinin olmadığı işlemlerde, yapılan iş öncelikle vekil adına yapılmış sayılmaktadır. İşlem yapıldıktan sonra müvekkilin onay vermesi halinde sözleşme baştan itibaren geçerli olacaktır. Zira icâzetin tevkil yerine geçtiği Mecelle' de 1452. Maddede düzenlenmiştir (Ali Haydar, 2016: 2447).

1.2. Türk Hukukunda Vekâlet Akdinin Kurulması ve Unsurları

Mer'i hukuktada vekâlet sözleşmesi iş görme sözleşmelerinden olup bir torba sözleşme niteliğine haiz olduğundan dolayı bu sözleşmede de kavramsal olarak iş görülüne müvekkil, iş görene ise vekil denilmektedir. İslam hukukunda olduğu gibi vekâletsiz iş gören fuzuli olarak adlandırılmamakta; vekâletsiz iş gören için hukuk dünyasında Türk Borçlar Kanunu'ndaki vekâletsiz iş görme hükümleri tatbik edilmektedir.

Türk hukukunda vekâlet sözleşmesinin kurulmasına ilişkin olarak özel bir madde öngörülmüştür. Sözleşmelerin kurulmasına ilişkin olarak Borçlar Kanunu'ndaki genel hükümlere atıf yapılmış fakat sonradan vekâlet sözleşmenin kurulmasının düzenlendiği Türk Borçlar Kanunu md.503' te özel bir hükme yer verilmiştir. İlgili maddeye göre durum gereği açık kabulün beklenildiği yani iş yapması önerilen kişi resmi bir sığata sahipse avukat vs tevkil onun tarafından hemen reddedilmedikçe örtülü kabul ile de kurulmuş sayılmaktadır (Kılıçoğlu, 2021). Bunun dışında vekâlet sözleşmesinin kurulmasında Borçlar Kanunu'ndaki genel hükümlere atıf yapılarak önerinin, hazır olanlar veya hazır olmayanlar arasındaki usulüne göre kabulüyle kurulmuş sayılmaktadır.

Yine Borçlar Kanunu'nda vekâlet sözleşmesini içeren bölümünde akdin hukuk dünyasında varlık kazanabilmesine ilişkin geçerlilik şartları ise Mecelle' deki gibi ayrıca belirtilmemiştir. Burada vekilin vekil olabilmesine ilişkin, müvekkilin tevkil verebilmesine ilişkin şartların belirlenmesinde Türk Medeni Kanunu' nda düzenlenen ehliyete ilişkin maddeler tatbik edilmektedir. Ayrıca her sözleşmenin belirtildiği yerde tarafların ehliyetlerine ilişkin hususlar ayrıca zikredilmemektedir. Mer'i hukukta da İslam hukukundaki gibi vekilin, iş görebilmesi için temyiz kudretine sahip olması gerekmektedir.

1.3. Vekâlet Akdinde “Şart” Kavramı

Osmanlı medeni hukukunda vekâlet akdinin kurulmasında önerinin şarta bağlanıp bağlanamayacağı hususunu ele almak gerekirse bu konuda Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye’ de 1456.maddesinde ise bu bahisle ilgili olarak tevkil çeşitleri belirtilmiştir. Tevkil, hiçbir şarta veya süreye bağlı kalmaksızın mutlak bir şekilde olabilir, şarta bağlı olabilir, bir süreye bağlı olabilir. Bazen de tevkil bir kayıt ile sınırlandırılmış şekilde olabilir. Vekâlet akdinin hiçbir şarta veya süreye bağlı kalmaksızın yapılmasına vekâlet-i mutlaka, akdin bozucu veya geciktirici bir şarta bağlanarak yapılmasına vekâlet-i muallâka, bir süre belirtilerek yapılmasına vekâlet-i muzâfe ve tevkilin bir kayıt ile sınırlandırılarak yapılmasına ise vekâlet-i mukayyede denilmektedir (Bilmen, 1949: 311-312).

Türk Borçlar Kanunu’na göre de sözleşme bir süreye veya şarta bağlanmadan da yapılabildiği gibi ahlaka, kamu düzenine, kanunun emredici nitelikte olan hükümlerine aykırı olmamak şartıyla şarta bağlı olarak da kurulabilir. Yine buna ilişkin kanunda ilgili bölümde ayrıntılı bir şekilde düzenleme yer almayıp genel hükümlere atıf yapılarak genel hükümlerle birlikte değerlendirilmektedir.

1.4. Vekâlet Sözleşmesinde Ücret

Vekâlet bahsinde ücret hususu Roma hukukundan beri gündemde olan bir husustur. Nitekim Roma hukukunda vekâlet sözleşmesi, bir ücret karşılığı olmaksızın kurulurdu. Gelişen ve değişen dünyada diğer hukuk sistemlerinden olan İslam hukukunda ise vekillik, ücret karşılığı da olmaktadır, bir ücret kararlaştırmadan da olmaktadır. Kural olarak ücretsiz bir şekilde kurulan vekâlet akdinde taraflarca belli bir ücret de kararlaştırılmaktadır (Kılıç, 2019). Akitte açıkça ücret belirtilmediyse vekil, bu ücreti almaya hak kazanmaktadır. Eğer açık bir şekilde ücret belirtilmediyse vekil, başış yapmış sayılacağından dolayı ücret talep etme hakkına sahip olmamaktadır. Ancak böyle bir durumda vekil, o günkü piyasadaki emsal ücreti talep etme hakkına haiz olmaktadır. Vekili talep etmiş olduğu bu ücrete ise ecr-i misil adı verilmektedir (Ali Haydar, 2016: 2520).

Günümüz Türk hukukunda ise vekâlet sözleşmesi taraflar arasında belli bir ücret belirlenerek kurulmaktadır. Nitekim “temsil” hükümlerinin tatbik edildiği birtakım vekâlet hususunun konusuna giren hukuki işlemlerde taraflar arasında ücretsiz olarak da işin görüldüğü görülmektedir. Bir kimsenin, başka bir kimseye kendisi adına bir menkul satma hususunda vekâlet verdiği takdirde işin ücretsiz görülmesi kararlaştırılabilir. Ancak işi yapması önerilen kişi resmi bir sığfata sahipse yani avukat, hekim gibi mesleği gereği bu işi görecek ise, bu durumda vekil, ücrete hak kazanacaktır. Nitekim yapılan hizmetin karşılığı vekilin, makul bir ücret alacağı hem içtihatlarda hem de kanunlarda açıkça belirtilmektedir (AYM, E.2004/8, K.2004/28,3/3/2004).

2. İslam Hukukunda ve Türk Hukukunda Vekâletin Çeşitleri

Öncelikle İslam hukukunda kaynağı bakımından vekâlet çeşitlerini inceleyecek olursak burada iki tür bir vekâletin kurulduğu görülmektedir. Nitekim ilk olarak iki kişi arasındaki öneri ve kabul ile oluşan akitten kaynaklanan vekâlet sözleşmesi bulunmaktadır. İkinci olarak ise herhangi bir icap, kabul gerektirmeyen vekâlet sözleşmesi karşımıza çıkmaktadır. İkinci olarak herhangi bir iradeye bağlı olmadan meydana gelen vekâlet sözleşmesi daha çok mahkeme kararıyla oluşan kayyım atanması, vasi atanması şeklindeki vekâletlerdir (Güllüce, 2014: 36-37).

Günümüz Türk hukukunda ise vekâlet sözleşmesi çoğunlukla iki kişi arasındaki irade beyanlarına dayalı olarak akitten kaynaklanan şekilde görülmektedir. Nitekim vasi atanması, kayyım atanması şeklindeki mahkeme kararları Türk Medeni Kanunu’nun kapsamına girmekte olup, Türk Borçlar Kanunu’nda düzenlenmemiştir (Türk Medeni Kanunu 2001: 426-431). Uygulamada buna ilişkin olarak sıklıkla karşılaşılan küçüklerin yasal temsilcileri ile menfaatlerinin çatışması durumunda küçüğe temsil kayyımı atanmasına ilişkin sulh hukuk mahkemesi kararlarıdır (Yargıtay 2.HD., E.2003/11246, K. 2003/12602, 2/10/2003).

Müvekkelün-bih bakımından vekâlet akdinin çeşitlerini incelendiğinde ise müvekkelün-bihe konu olan hakkın amme

veya şahıs hakkı olup olmaması yönünden bir ayrıma gidilmektedir. Nitekim amme haklarında vekâlette ise birçok örnek olmakla beraber en çok temayüz edilen örneklerden birisi devlet başkanının atama yetkisini kullanması durumlarıdır. Zira kadı gibi birçok devlet yetkilisi, atandıkları yerde padişahın vekili konumunda olduklarından dolayı burada da amme haklarını ilgilendiren bir vekâlet söz konusudur (Güllüce, 2014: 38-40).

Şahıs haklarında vekâlet bahsinde ise satın almada vekâlet, şatişa (bey'a) vekâlet, icâre ve diğerlerinde vekâlet, rehin hakkında vekâlet, nikâh, talak gibi muamelelerde vekâlet, sulh gibi meselelerde vekâlet ve husumete vekâlet olarak başlıklara ayırdıklarını görmekteyiz (Güllüce, 2014: 40).

Modern hukukta ise vekâlete ilişkin olarak böyle ayrıntılı bir tasnif bulunmamaktadır. Devlet başkanının kamu hizmetini icra eden kişileri atamasında her ne kadar atanan görevliler devletin bir temsilcisi konumunda olsalar da bu durum idare hukukunca incelenmekte olup, Türk Medeni Kanunu ya da Türk Borçlar Kanunu bu hususta uygulanmamaktadır. Devlet başkanınca atanan kaymakam her ne kadar atandığı bölgede devlet başkanını temsil etse de bir nevi vekili olsa da gerçekleşen bu hukuki işlem özel hukukun alanında değil kamu hukukunun alanına girmekte ve vekâlet hükümleri tatbik edilememektedir. Nitekim yine ceza hukuku ile ilgili olarak şahıslar sadece kendilerini ilgilendiren davalarda kendisini temsil etmesi için vekil tayin etme hakkına sahiptir. Bunun dışında sözleşme altında kurulmayan diğer hukuki işlemlerde de temsil hükümleri uygulanmaktadır (Türk Borçlar Kanunu 2011: 40-48).

2.1. Nikâhta Vekâlet

Dönemin toplum yapısı da göz önüne alındığında daha çok şahıs haklarını konu alan vekâlet akitlerinin gündemde olduğu görülmektedir. İslam hukukunun günümüzde uygulanmasına örnek olarak özellikle evlilik akdini yapacak taraflar arasında imam nikâhının icra edilmesinde vekâlet sözleşmesinin örneklerine rastlanılmaktadır. Buna karşın resmi nikâhın yapılmasında İslam hukukundaki gibi vekâlet hükümlerinin uygulanması mümkün değildir. Mer'î hukukta

evlenecek taraflar, sadece ilgili kurumlara evlenmeye müracaat ettiklerinde, evlenme işlemlerinin yapılması gereken işlemleri yapabilmesi için noterden bu konuda açık yetki içeren özel vekâletname düzenlemek ve bunu ibraz etmek suretiyle müracaat işlemlerini vekil aracılığıyla takip edebilirler (Evlendirme Yönetmeliği 1985: 17). Müracaat işlemlerinin vekil aracılığıyla takip edilebilmesi mümkün iken evlenme akdinin kurulmasında vekâlet hükümleri uygulanmamaktadır. Evlenme akdi, bu işe yetkili memur önünde tarafların bizzat hazır bulunmaları ve iki şahit eşliğinde sözlü olarak irade beyanlarının alınmasıyla kurulmaktadır. Bundan dolayı vekâlet ile evlenme akdinin kurulması gibi bir durum söz konusu olmamaktadır (Evlendirme Yönetmeliği 1985: 27).

2.2. Talakta (Boşanmada) Vekâlet

Nitekim benzer bir durum boşanmada da geçerlidir. İslam hukukuna göre şahıs, eşini boşaması için birini vekil tayin etse bu tevkil geçerlidir. Vekâlet yoluyla boşanma gerçekleşebilir (Serahsî, ed. 2015). Modern hukukta ise bu durum biraz farklılaşmaktadır. Bir kimsenin resmi olarak boşanmak için dava açması gerekmektedir. Bu durumda müvekkil, noterden boşanma davaları için geçerli olacak şekilde fotoğraflı vekâletname çıkarmak suretiyle vekil yoluyla dava ve duruşmalarda kendisini temsil etmesini sağlayarak boşanma davasını vekil ile takip edebilir. Burada farklı olan husus; anlaşmalı boşanma davalarında karşımıza çıkmaktadır. Boşanma davasının çekişmesiz bir şekilde anlaşmalı olarak açıldığı takdirde taraflar, kendilerini vekil ile temsil ettirseler bile duruşmaya bizzat katılmak ve boşanmaya yönelik irade beyanlarını bizzat hâkime söylemeleri gerekmektedir (Yargıtay HGK, E.2017/1941, K.2019/475, 18/4/2019).

2.3. Husumete Vekâlet

Husumete vekâlet bahsini hem Mecelle' de hem de Türk Borçlar Kanunu ekseninde değerlendirmek gerekirse husumete vekâletin yani murafaaya vekâletin İslam hukukunda caiz olduğunu görmekteyiz. Müdde'i veya müdde'a-aleyh yani davacı veya davalı, hukukta kendisini

temsil ettirmek üzere vekil tayin edebilir. Bu durum Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'de ayrıca düzenlenmektedir (Ali Haydar, 2016: 2579). Bunun günümüzdeki karşılığı ise avukatlık sözleşmeleridir. Avukatlık sözleşmesi ise, konusu bir işin görülmesini kapsadığı için vekâlet sözleşmeleri bağlamında incelenmektedir. Türk Borçlar Kanunu'nda açıkça bir düzenleme bulunmamakla beraber avukatlık sözleşmesi Avukatlık Kanunu'nda özel olarak düzenlenmiştir (Avukatlık Kanunu 1969: 163-175).

Hukuken korunan menfaatlerimiz olan hakkın hâkim huzurunda istenebilmesi için dava müessesesine ihtiyacımız bulunmaktadır. Bir davada, davacı ve davalının, iddialarını ve savunmalarını ispata, ifaya, ikrara, inkâra suretiyle mahkemede bulunmaya kendisini temsil ettirmek üzere vekil tayin etmesine husumete vekâlet denilmektedir (Bilmen, 1949: 346). Erkekler kadınları, kadınlar erkekleri, Müslümanlar gayrimüslimleri, zimmiler Müslümanları vekil tayin edebilirler (Serahsî, ed. 2015: 12). Davada vekil olmak, müvekkilinin sahip olduğu hakkı açıklamaya ve bu hakkı ispat etmeye, müvekkili davada davalı konumunda ise davacının iddialarına cevap vermeye yetkili olmaktadır.

Husumete vekâlet ya tescil suretiyle ya da isbât-ı vekâlet suretiyle olmaktadır (Ali Haydar, 2016: 2580-2581). Buna ilişkin vekâletler, vekâleti vermeye salâhiyetli makamlarca vekile bir vesika şeklinde verilmektedir. Bu vesikaya sahip vekile vekil-i müseccel adı verilmektedir. Bu tescil vekâleti vermeye salâhiyetli makamlardan birisi olan mahkemelerce verilebileceği gibi kâtib-i adl tarafından da verilebilmektedir. Kâtib-i adlin günümüzdeki karşılığını noterler oluşturmaktadır. Müvekkil, hâkimin huzurunda kendisine vekil tayin ettiği kişiyi işaret ederek gösterir. Hâkim, gösterilen kişinin ismini biliyorsa, kimliğinde şüpheye düşmüyorsa bahse konu vesikayı hazırlamaktadır (Bilmen, 1949: 347). Bu vesikayı elinde bulunduran vekil, davada müvekkili temsil etme yetkisine haizdir. Fakat vekil, bu vesikayla bağış yapma, satma ve sulh olma hakkına açıkça yetkilendirilmedikçe haiz değildir (Serahsî, ed.2015: 6). Nitekim yine husumete vekil, müvekkilinin izni olmadan ibra

edemez, müddeabihi bağışlayamaz. Zira bu bahse konu işlemler husumet teşkil eden işlemler olmadığından dolayı müvekkilin ayrıca izni gerekmektedir (Bilmen, 1949: 347). Bu vesika elinde bulunan vekil, hâkim meclisinde müvekkili temsile haizdir. Bu hususta vekil ile temsil edilen davada verilen kararda belirtilmektedir. Nitekim Ahmed b. Abdülvahab'ın Mirzâde Ali'ye olan borcunu vekili olan kardeşi Hüseyin'e ödemesine ilişkin hâkim meclisinde verilen kararda vekilin isbât-ı hüccete haiz olduğu ayrıca beyan edilmiştir. Bahse konu kadı sicilinde yer alan kayıt şöyledir:

“İsbât-ı hüccet-i vekâle, sulhe ve ibrâya ve ahz u kabza ve îsâle Efendi hazretleri imzâsıyladır.

Vilâyet-i Anadolu'da medîne-i Halebü'ş-şehbâda Bâb-ı Kinnesrîn mahallesi ahâlîsinden bendegân tâifesiinden olup vech-i âtî üzere iddi'â-i vekâlet eden bâ'isü hâze'l-kitâb Mîrîzâde demekle ma'rûf el-Hâc Hüseyin b. el-Hâc Abdülvahab nâm kimesne meclis-i şer'-i şerîf-i lâzımü't-teşrifde medîne-i mezbûre ahâlîsinden olup tâife-i mezbûreden olan el-Hâc Ahmed b. Abdülvahab nâm kimesne mahzarında üzerine da'vâ ve takrîr-i kelâm edip li-ebeveyn karındaşım Mirzâde demekle şehîr el-Hâc Ali nâm kimesne târîh-i kitâbdan on üç sene mukaddem mezbûr el-Hâc Ahmed'e bey' ve teslîm, mezbûr el-Hâc Ahmed dahi iştirâ ve tesellüm etdiği beynlerinde ma'lûm altı yüz zirâ' çuka bahâsından bâkî hakkı olan beş yüz esedî guruşu mezbûr el-Hâc Ahmed'den ahz u kabz etmedin âhar diyâra gidip târîh-i kitâbdan bir sene mukaddem ben Ka'be-i mükerrerme'ye âzim olduğum hâlde karındaşım mezbûr el-Hâc Ali diyâr-ı Acem'de kasaba-i İsfahan'da iken medîne-i mezbûre ve Mısır ve İstanbul ve Bursa ve Edirne'de olan ba'zı kimesneler zimmetlerinde hakkı olup beynimizde mikdârı ma'lûm meblağî medyûnlardan taleb ve da'vâ ve ahz u kabza ve kendüye îsâle ve lâzım gelirse sulh ve ibrâya tarafından kabûlüme mevkûfe vekâlet ile beni vekîl ve menâbına nâib nasb u ta'yîn edip vech-i muharrer üzere tevkîlini nâtik mümzâ ve mahtûm bana irsâl etdiği temessük vâsıl oldukda ben dahi vekâlet-i mezbûreyi kabûl ve merâsimini edâya ta'ahhüd etmiş idim. Hâlâ mezbûr el-Hâc Ahmed'e suâl olunup meblağ-ı mezbûru vekâletime binâen bana teslîm ve edâya tenbih olunmak matlûbumdur dedikde gibbe's-suâl mezbûr el-Hâc Ahmed müdde'î-i mezbûrun karındaşım Mîrîzâde demekle ma'rûf mezbûr el-Hâc Ali'ye

cihet-i mezbûreden bâkî el-ân [10b] zimmetinde vâcibü'l-edâ beşyüz esedî guruş deyn olduĝun ikrâr lâkin müdde'î-i mezbûrun vech-i muharrer üzere vekâletini inkâr etmeĝin müdde'î-i mezbûrdan vech-i muharrer üzere vekâletine beyyine taleb olundukda medîne-i mezbûrede () mahallesi ahâlîsinden olup hâlâ mahmiye-i 96 İSTANBUL KADI SİCİLLERİ İstanbul'da Valide Hanı'nda sâkin bâzergân tâifesinden Hasan Çelebi b. Fethullah ve vilâyet-i mezbûre mahrûse-i Musul'da Bâb-ı Irak mahallesi ahâlîsinden olup han-ı mezbûrede sâkin bâzergân tâifesinden İbrahim Çelebi b. el-Hâc Mehmed ve kasaba-i Diyarbekir'de İmad mahallesi ahâlîsinden olup mahmiye-i mezbûrede Vezir Hanı'nda sâkin bâzergân tâifesinden Mehmed Çelebi b. Zekeriya nâm kimesneler li-ecliş-şehâde meclis-i şer'a hâzırân olup istişhâd olunduklarında fi'l-hakîka mahalle-i mezbûre Bâb-ı Kinnesrîn Mîrîzâde demekle ma'rûf mezbûr el-Hâc Ali târîh-i kitâbdan bir sene mukaddem diyâr-ı Acem'de kasaba-i İsfahan'da iken bizim huzûrumuzda medîne-i mezbûre ve Mısır ve İstanbul ve Bursa ve Edirne ahâlîsinden ba'zı kimesneler zimmetlerinde olan hukûkun ol kimesnelerden taleb ve ahz u kabza ve kendüye îsâle ve kabz ü îsâl mütevakıf olduĝu umûrun küllîsine tarafından karındaşı müdde'î-i mezbûru Ağya'nın da kabulüne mevkûfe vekâlet ile vekîl ve menâbına nâib nasb u ta'yîn etmiş idi. Müdde'î-i mezbûr vekâlet-i mezbûreyi kabûl ve mezbûr el-Hâc Ahmed medîne-i mezbûre ahâlîsinden olmaĝla meblaĝ-ı mezbûr beş yüz esedî guruşu müdde'î-i mezbûra teslim ve edâ mezbûr el-Hâc Ahmed üzerine lâzımdır, biz bu husûsa bu vech üzere şâhidleriz şehâdet dahi ederiz deyü her birileri edâ-i şehâdet-i şer'iyye etdiklerinde ba'de't-ta'dîl ve't-tezkiye şehâdetleri makbûle olmaĝın mûcebince müdde'î-i mezbûrun vech-i muharrer üzere vekâletine hükm-i sahîh-i şer'î ile hükm ve kazâ olunduktan sonra meblaĝ-ı mezbûr beş yüz esedî guruşu vekîl-i mezbûra teslim ve edâya merkûm el-Hâc Ahmed'e tenbîh olunmaĝın mâ-vaka'a bi't-taleb ketb olundu." (İstanbul Kadı Sicilleri Bâb Mahkemesi 11 Numaralı Sicil, 2011: 47)

Husumete vekâlet bahsine ilişkin olarak kadılar tarafından birçok kararlar verilmiştir. Kadı sicillerinde bulunan Mehmed b. Hüseyin'in alacaĝını tahsil için Mustafa b. Yusuf 'a vekâlet vermesine ilişkin bir kayıt şöyledir:

“Mahmiye-i İstanbul’da Beyceğiz mahallesinde sâkin Mehmed b. Hüseyin nâm kimesne meclis-i şer’-i şerîff[de] râfi’ü hâze’l-kitâb Mustafa b. Yusuf nâm kimesne mahzarında ikrâr ve takrîr-i kelâm edip gâib ani’l-meclis cilâcılar kethüdâsı Ömer Beşe nâm kimesne zimmetinde olan on beş gurus hakkı mezbûr Ömer Beşe’den taleb ve da’vâ ve ahz u kabza ve bana îsâle mütevakkıf olduğu umûrun küllisine tarafımdan mezbûr Mustafa’yı vekil ve menâbıma nâib nasb ve ta’yîn eyledim ol dahi vekâlet-i merkûmeyi kabûl ve merâsimini edâya ta’ahhüd eyledi dedikde gıbbe’t-tasdîki’s-şer’î mâ vaka’a bi’t-taleb ketb olundu”(İstanbul Kadı Sicilleri Bâb Mahkemesi 46 Numaralı Sicil, 2011: 432)

Günümüz Türk hukukunda ise davacı ve davalı iddialarını ve savunmalarını hâkim huzurunda ifa, ikrar ve inkâr etmek suretiyle kendisini temsil ettirmek üzere vekil tayin edebilir. Bu vekâlet akdi de avukatlık sözleşmesi şeklinde yazılı da olabilir veyahut sözlü bir şekilde de kurulabilir. Herhangi bir şekle bağlı kılınmamıştır. Vekâlet vermek isteyen müvekkil, herhangi bir notere giderek tevkil etmek istediği vekile vekâlet verebilmektedir.

Vekil, vekâletnameyi ilgili dosyaya ibraz ettiği takdirde veya ilgili hukuki işlem yapılırken sunduğu takdirde müvekkilin vekili olarak kayda geçmektedir. Vekil ancak müvekkil tarafından özel yetkilendirildiği takdirde sulhe, ibraya yetkili olmaktadır. Yine vekil özel olarak yetkilendirildiği takdirde feragat etme yetkisine sahiptir. Ancak özel olarak yetkilendirilmedikçe bu yetki vekâletnamede geçmedikçe sulhe ve Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nda belirtilen hukuki işlemleri yapamamaktadır (Hukuk Muhakemeleri Kanunu 2011: 74). Yine vekil, müvekkil tarafından açıkça yetkilendirilmedikçe bağışlama yapamaz, bir taşınmazı devredemez (Türk Borçlar Kanunu 2011: 504).

2.4. Kabza Vekâlet

Kabza konusunun ne olduğuna göre kabza vekâletin husumete vekâlete ilişkin olup olmaması değişmektedir. Eğer kabza, bir ayna ilişkin ise, husumete vekâleti kapsamamaktadır. Bu konuda ulema içerisindeki görüşlerde ittifak bulunmaktadır (Bilmen, 1949: 349). Nitekim bir kimseyi bir davada temsil etmek hukuka ilişkin esasları ve usulleri bilmeyi

gerektirmektedir. Bundan dolayı emin olan bir kimsenin bunları bilmeme ihtimali bulunmaktadır. Eğer kabz, bir alacağa ilişkin ise bu durumda İmam-ı Azam Ebu Hanife'ye göre kabza vekâlet, husumete vekâleti de kapsamaktadır. İmameyn' e göre ise kabza vekâletin ayna veya alacağa ilişkin olup olmamasına bakılmaksızın kabza vekâlet, husumete vekâleti kapsamamaktadır (Güllüce, 2014). Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye' nin 1520.maddesinde de kabza vekâletin, husumete vekâleti içermediği belirtildiğinden dolayı bu konuda Mecelle' de İmameyn' nin görüşünün benimsediği anlaşılmaktadır (Ali Haydar, 2016: 2586-2588).

Husumete vekâletin kabza vekâleti içerip içermediğine ilişkin olarak ise yine Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye' de 1519.maddesinde husumete vekâletin, kabza vekâleti içermediği belirtilmektedir (Ali Haydar, 2016: 2585). Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye' de benimsenen bu görüş, İmam Züfer' in görüşüdür ve mezhepte de çoğunlukla kabul edilen görüş bu görüştür. İmam-ı Azam Ebu Hanide, İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed' e göre de husumete vekâlet, kabza vekâleti kapsamamaktadır. Fakat diğer Hanefi imamları bu görüşün aksine husumete vekâletin, kabza vekâleti kapsadığı görüşündedirler (Bilmen, 1949: 349).

Günümüz Türk hukukunda ise bu durum “ahz-u kabz” ibaresi ile ifade edilmektedir. Ahz-u kabz vekilin, müvekkili adına para tahsili yapabilmesi anlamına gelmektedir. Vekilin, ahz-u kabza yetkili olup olmadığına ilişkin olarak çeşitli tartışmalar Türk Hukuku'nda yaşanmış olup en son 6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu' nun 73/1.maddesindeki avukatın tahsile de yetkili olduğunun belirtilmesi konuyu açıklığa kavuşturmuştur (Hukuk Muhakemeleri Kanunu 2011: 73/1). Nitekim bu hususta Adalet Bakanlığı Adalet Bakanlığı Hukuk İşleri Genel Müdürlüğü 24/11/2011 tarih ve 29359 sayılı aksi açıkça belirtilmediği müddetçe avukatın ahz-u kabz yetkisini kullanabileceği görüş bildiren yazısı da bu durumu kanıtlar niteliktedir.

Nitekim modern hukukta dava vekilliği için avukata noterden çıkarılacak genel bir vekâletnamede çoğunlukla avukata ayrıca ahz-u kabz yetkisi de verilmektedir. Türk

hukuku ile paralel olarak İslam hukuku bağlamında yazılı kaynak teşkil eden kadı sicilleri incelendiğinde genellikle mahkemede hâkim tarafından verilen vekâletlerde de çoğunlukla ahz-u kabz yetkisinin de vekile verildiği tespit edilmiştir. Nitekim müteveffa Bedros'un varislerinin Sefer v. Niko'yu vekil tayin etmeleri için verilen mahkeme ilamında ayrıca ahz-u kabz yetkisinin düzenlendiğini kayıt şöyledir:

“Mahrûse-i Galata muzâfâtından kasaba-i Beşiktaş'a [tâ]bi Ortaköy nâm karyede sâkin iken bundan akdem hâlik olan Bedros v. Arhan nâm Ermeni'nin verâseti zevce-i metrûkesi Saltana nâm Ermeniyeye ile sulbî sagîr oğulları Hırsto ve Agob nâm Ermenilere münhasıra olduğu şer'an müte'ayyin olduktan sonra mezbûre Saltana kendi tarafından asâleten ve sagîrân-ı mezbûrânın kibel-i şer'den mansûbe vasîleri olmağla vesâyeten meclis-i şer'de işbu râfi'ü's-sifr Sefer v. Niko nâm Ermeni muvâcehesinde ikrâr ve takrîr-i kelâm edip hâlik-i mezbûrun zimem-i nâsda olan hukûkunu mezbûrûndan da'vâ ve talebe ve ahz u kabza ve bana îsâle ve ahz u kabz, îsâl mütevakkıf olduğu umûrun cümlesine tarafımdan mezbûr Sefer'i vekîl ve menâbıma nâib nasb u ta'yîn edip ol dahi vekâlet-i mezbûreyi kabûl ve hizmet-i lâzimesini edâya ta'ahhüd eyledi dedikde gibbe't-tasdikî's-şer'î mâ-vaka'a bi't-taleb ketb olundu.” (İstanbul Kadı Sicilleri Bâb Mahkemesi 11 Numaralı Sicil, 2011: 444)

Yine müteveffa Saraç Mehmed Beşe'nin varislerinin Hasan Çelebi'yi vekil tayin etmelerine ilişkin verilen mahkeme ilamı da şöyledir:

“Mahmiye-i İstanbul'da Altıboğça mahallesinde sâkin iken bundan akdem vefât eden Aşçı demekle ma'rûf Saraç Mehmed Beşe b. Mustafa'nın verâseti zevce-i metrûkesi Fâtıma bt. Abdullah ve vâlidesi Ünzile bt. Abdülkerim nâm hatunlar ile sulbî sagîr oğulları Mahmud ve Abdülkerim'e münhasıra olduğu şer'an sâbit olduktan sonra mezbûretân Fâtıma ve Ünzile taraflarından husûs-ı âti'l-beyâna vekîl olup vekâleti mezbûretânın zâtlarını ma'rifet-i şer'iyeye ile ârifân olan Saraç Ahmed Beşe b. Abdülmennan ve Saraç Mustafa Beşe b. Musa nâm kimesneler şehâdetleriyle şer'an sâbite olup sagîrân-ı mezbûrânın li-ebeveyn ammileri kibel-i şer'den mansûb vasîleri olan Ahmed Beşe nâm kimesne meclis-i şer'-i şerîfde Saraç tâifesinden işbu ba'isül-kitâb Hasan Çelebi b. İsmail nâm kimesne

mahzarında bi'l-vesâye ve bi'l-vekâle ikrâr ve takrîr-i kelâm edip bundan akdem müvekkilelerim ile ben müteveffâ-yı mezbûrun medîne-i Edirne Saraçhanesi'nde vâki' dükkânı içinde olup mu'takı Hasan b. Abdullah yedinde olan saraç metâ'nı ahz u kabza ve bize îsâle tarafımızdan mezbûr Hasan Çelebi'yi nakl-i şer'î ile tevkîl ve irsâl edip ol dahi ba'de'l-kabûl medîne-i mezbûreye varıp yedimizde olan defter-i kassâm nâtık olduğu üzere müteveffâ-yı mezbûrun dükkân-ı mezbûr içinde olup altmış sekiz bin yirmi akçeye muhammen olan beynimizde ma'lûm saraç metâ'nı kabz ve mahmiye-i mezbûreye getirip müvekkilelerim ile bana teslim edip biz dahi ahz u kabz eyledik, min-ba'd eşyâ-i mezbûreden mezbûr Hasan Çelebi yedinde bir nesne kalmadı dedikde gıbbe't-tasdik mâ-vaka'a bi't-taleb ketb olundu." (İstanbul Kadı Sicilleri Bâb Mahkemesi 11 Numaralı Sicil, 2011: 353)

3. Vekilin ve Vekâlet Verenin Sorumlulukları

Modern hukukta düzenlenen vekâlet sözleşmesi hükümlerinde, İslam hukukunun benimsenerek hazırlandığı Mecelle' de düzenlenen vekâlet sözleşmesi hükümlerinden farklı olarak vekilin ve vekâlet borçları ayrıca düzenlenmiştir. İlgili maddeler incelendiğinde vekilin müvekkiline karşı işini sadakat ve özen yükümlülüğü çerçevesinde bizzat görme, yapılan işleri müvekkile bildirme, hesap verme borçları düzenlenmiştir. Vekâlet sözleşmesi iki tarafa da borç yükleyen bir sözleşme olduğu için akabinde vekâlet verenin de vekile karşı sorumlulukları düzenlenmiş olup bunlar da vekâlet verenin işi görülürken yapılan masrafları vekile ödemek gibi sorumlulukları düzenlenmiştir (Türk Borçlar Kanunu 2011: 505-511). Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye' de ise vekilin borçlarından sadakat ve özen yükümlülüğü borcuna ilişkin olarak 1453.maddede vedia sözleşmesine atıf yapılarak ilgili maddedeki hükümler somut olaya tatbik edilmektedir (Zorlu, S. , Zorlu, S.E. , 2019).

4. İslam Hukukunda ve Modern Hukukta Vekâlet Akdinin Sona Ermesi

Vekâlet sözleşmesinin sona ermesini ise hem Türk Borçlar Kanunu ekseninde hem de Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye ekseninde inceleyecek olursak sözleşmenin sona ermesi müvekkilin vekili azli veya vekilin istifası ile sona erdiği

görölmektedir. Yine sözleşmenin taraflarından birinin ölümü veya sözleşmenin in'ikad şartlarını gerektirecek şekilde ehliyetini kaybetmesi, tasarruf yetkisini yitirmesi veya müvekkelün-bihin yani tevkili gerektirecek işin sona ermesi veyahut taraflarca veya üçüncü kişilerde sona erdirilmesidir.

Türk Borçlar Kanunu'na göre vekâlet sözleşmesinin sona erdirilmesine ilişkin hükümleri incelediğimizde iki şekilde bir tasnifin yapıldığı görölmektedir. İlk olarak sözleşmenin müvekkilin vekili azli veya vekilin istifası gibi yollarla tek taraflı sona erdirilmesi düzenlenmiştir. İkinci olarak ise diğer sona erme sebepleri olan vekilin veya vekâlet verenin ölümü, geçerlilik şartlarına etki edecek ehliyetini kaybetmesi ve iflas etmeleri sebepleridir. Bu durumda vekâlet sözleşmesinin sona erme sebeplerinin Türk Borçlar Kanunu ile Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye' de örtüştüğünü görmekteyiz. Zira farklı olarak Türk Borçlar Kanunu' nda vekilin veya vekâlet verenin iflas etmesi de bir sözleşmenin sona erme sebepleri olarak düzenlenmiştir.

Sonuç

Hem İslam hukukunda hem de Türk hukukunda sıklıkla kullanılan bir sözleşme türü olarak karşımıza çıkan vekâlet sözleşmesinin iki hukukta da birbiri ile örtüşür mahiyette düzenlendikleri görölmektedir. Her iki hukukta da kurucu unsurların, geçerlilik şartlarının, sözleşmenin şarta bağlanıp bağlanamayacağı hususunun kısacası usule ilişkin hükümlerin benzediği görölmektedir. Farklılaşma vekâlet çeşitlerinde ve sözleşmenin maddelerinin içeriklerinin düzenlenme hususunda olmaktadır. Nitekim ele aldığımız örneklerden evlenme ve boşanmada vekâlet hususu gibi birtakım hükümlerin iki hukuk arasında farklılaştığı anlaşılmaktadır. İslam hukukunda vekâlet çeşitlerinde husumete vekâlet ise değişerek ve gelişerek günümüzde avukatlık mesleği şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

İslam hukukunun tatbikinde örnek teşkil eden Osmanlı hukukunun Medeni Kanunu kabul edilen Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye' de vekâlet sözleşmesi, 11. Kitabında 1449-1530 maddeleri arasında "Kitabü'l-Vekâle" başlığı altında düzenlenmiştir. Türk hukukunda ise vekâlet sözleşmesine

ilişkin hükümler, 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu' nun 9.Bölümünde 502-514 maddeleri arasında “Vekâlet Sözleşmesi” başlığı altında düzenlenmiştir.

İlgili maddeler incelendiğinde Mecelle' de hiçbir detayın atlanmadığı ve vekâlete ilişkin hükümlerin kazuistik bir şekilde düzenlendiği görülmektedir. Nitekim İslam hukukunun temellerinde Kur'an-ı Kerim'deki ahkâm ayetleri bulunmaktadır. Kur'an-ı Kerim'in inmiş olduğu zamanın ve zeminin özellikleri ve ihtiyaçları göz önünde bulundurulduğunda hükümlerin birdenbire inmediği, adım adım, derece derece indiği görülmektedir. Akabinde İslam uleması, kıyas yöntemi ile hükümler çıkarmaya ve içtihatlar oluşturmaya başlamış, böylece zaman içerisinde çeşitli mezhepler oluşarak İslam hukuku tedvin edilmiştir (Canatan, 2021: 195). İslam hukukunun bu yapısının da Mecelle' ye yansıdığı gözlemlenmektedir. Ancak bu durum Mecelle açısından bir eleştiri olmamakta aksine yasamada keyfiyeti engellediğinden ötürü hukuk dünyasında olumlu bir özelliği olmaktadır. Zira Mecelle' nin kanunlarda suiistimal önlenerek toplumsal asayişin bir nevi kamunun düzeninin sağlanmaya yönelik olarak bu şekilde bir metot ile ele alındığı anlaşılmaktadır. Bir hukuk devletinin de en önemli amacının kanunların istismarının önlenerek, yürütmenin yasamadaki keyfiyeti suiistimal etmesini engellemektir.

Kaldı ki Mecelle' de sadece detaylı bir anlatım metodu benimsenmemiş, soyut ve genel ilkelerle oluşan bir yöntem de izlenmiştir. Külli kaideler başlığı altında çalışmalar yapılmış ve Mecelle' nin genel ilkelerle oluşan bir yönteminin de olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Mecelle, toplumun yıllar boyu oluşan bilgi birikimi ve yaşayış tarzının bir yansımasıdır. Zira İslam hukuku hem kazuistik metot hem de soyut ilke metoduna elverişli olduğundan bu durum Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye açısından bir eksiklik olmamakta aksine Mecelle' ye bir zenginlik katmaktadır. Başta vekâlet bahsinde olduğu gibi kazuistik şekilde düzenlenen hükümler var olduğu müddetçe keyfiyet önlenmiş, kanunlara yapılan istismarlar ve kanunların suistimali engellenmiş ve hem hukukun hem de

toplumsal dzenin ihtiyaçlarına karşılık verilerek genel asayiş sağlanmaya çalışılmıştır (Mahmutoğlu, 2012).

İslam hukukundaki bu dzenlemeye nazaran Türk hukukunda vekâlet sözleşmesi, Türk Borçlar Kanunu' nda genel hatlarıyla dzenlenmiş olup çeşitli kanunlarda da zikredilmektedir. Bu şekilde Türk Borçlar Kanunu' nda dzenlenen vekâlet sözleşmesi bir torba sözleşme olup, herhangi bir sözleşmenin özellikleri kendisine tatbik edilemeyen akitlere vekâlet sözleşmesi hükümleri tatbik edilmektedir. Bu durumda her sözleşme için olmasa da bir kısım sözleşmeler bakımından hangi hükümlerin uygulanacağı hususunda doktrinde tartışmalara sebebiyet vermektedir.

Nitekim vekâlet sözleşmesini incelemek isteyen bir hukukunun sadece ilgili maddelerde dzenlenen maddeleri bilmesi yeterli olmayıp diğer kanunlardaki atıf yapılan maddeleri de incelemesi gerekmektedir. Bu da torba bir sözleşme niteliğine haiz olan vekâlet sözleşmesinin dağınık bir şekilde dzenlenmesini beraberinde getirmiştir. Bu dzenleme de doktrinde tartışmaları ve beraberinde sözleşme hükümlerinde bir boşluk olduğunda istismarı da beraberinde getirmektedir.

Kaynakça

- Ali Haydar Efendi. *Dürerü'l-Hkkm şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*. 4 Cilt. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1. Basım, 2016.
- AYM, Anayasa Mahkemesi. K. 2004/8 Esas, 2004/28 Karar (03 Mart 2004).
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuk İslamiyye ve İstilahat Fıkhiyye Kamusu*. 8 Cilt. Fatih-İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1. Basım, 1949.
- Canatan, Kadir. *Mecelle (100 İlke) Felsefi ve Sosyolojik Bir Yorum*. İstanbul: Mana Yayınları, 1. Basım, 2021.
- Cezir, Abdurrahman. *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhu*. ev. Mehmet Keskin. 8 Cilt. İstanbul: ağrı Yayınları, 3. Basım, 1991.

- Güllüce, Sinan. *Klasik Devir Osmanlı Muhakeme Hukukunda Vekâlet Akdi: Husumete Vekâlet*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Gümüş, Mustafa Alper. *Borçlar Hukuku Özel Hükümler*. İstanbul: Filiz Kitabevi Basım Yayın Dağıtım, 4. Basım, 2019.
- Kılıç, Yusuf. *Osmanlı Hukuku'nda Vekâlet Sözleşmesi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Kılıçoğlu, Ahmet M. *Borçlar Hukuku Özel Hükümler*. Ankara: Turhan Kitabevi, 3. Basım, 2021.
- Mahmutoğlu, Yakup. "İslam Hukukunun Kazuistik Yapısı Üzerine". *S. D. Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi* 2/1 (2012).
- Serahsî. *Mebûât*. ed. Mustafa Cevat Akşit. 31 Cilt. İstanbul: Gümüşev Yayınları, 3. Basım, 2015.
- Yargıtay, Yargıtay 2.Hukuk Dairesi. K. 2003/11246 Esas, 2003/12602 Karar (02 Ekim 2003).
- YHGK, Yargıtay Hukuk Genel Kurulu. K. 2017/1941 Esas, 2019/475 Karar (18 Nisan 2019).
- Zorlu, Süheyla - Zorlu, Süleyman Emre. "Günümüz Türk Hukuku ve Mecelle'de Vekâlet Sözleşmesinde Vekilin Borçları". *Selçuk Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu Dergisi* 2/1 (2019), 9-29.
- "Adalet Bakanlığı Hukuk İşleri Genel Müdürlüğü", 24 Kasım 2011.
- Av.K., Avukatlık Kanunu (Kanun No. Resmi Gazete 13168). 1136 (07 Nisan 1969).
- Evlendirme Yönetmeliği, Evlendirme Yönetmeliği (Kanun No. Resmi Gazete 18921). (07 Kasım 1985).
- HMK, Hukuk Muhakemeleri Kanunu (Kanun No. Resmi Gazete 27836). 6100 (12 Ocak 2011).
- İstanbul Kadı Sicilleri Bâb Mahkemesi 46 Numaralı Sicil*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2011.
- İstanbul Kadı Sicilleri Bâb Mahkemesi 11 Numaralı Sicil*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2011.

TBK, Türk Borçlar Kanunu (Kanun No. Resmi Gazete 27836).
6098 (11 Ocak 2011).

TMK, Türk Medeni Kanunu (Kanun No. Resmi Gazete 24607).
4721 (08 Aralık 2001).

AMASYA TAMİMİ'NİN ŞAHİDİ: SARAYDÜZÜ KIŞLASI (DÜNÜ VE BUGÜNÜ)*

İsmail BİLGİLİ**

Öz

Anadolu'nun kadim kentlerinden biri olan, birçok medeniyete ev sahipliği yapan, kültürel açıdan zengin bir şehir görüntüsü sergileyen Amasya'nın tarihi MÖ 3000 yıllarına dek uzanmaktadır. Orta Çağ'dan itibaren Anadolu'nun en mâmur şehirlerden birisi olan Amasya, Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine geçtikten sonra XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Eyalet-i Rum'un merkezi konumuna gelmiştir. Türk tarihinde “Şehzadeler Şehri” olarak bilinen Amasya'da XVI. yüzyıl başlarına kadar idari, dinî, kültürel ve sosyal anlamda toplumsal ihtiyaçlara cevap verecek yapılar inşa edilmiştir. Bu döneme kadar Amasya'da yapılan en önemli tarihî yapılardan biri Saraydüzü olarak bilinen mevkiide yapılan Beyler Sarayı'dır. Bina çeşitli restorasyonlara uğramasına rağmen 1825-26 yılındaki büyük depremle birlikte yıkılmıştır. Çalışmamızın ana konusu olan “Saraydüzü Kışlası” işte bu yıkılan Beyler Sarayı'nın yerine inşa edilmiştir. 19. yüzyıla gelindiğinde Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Fermanı'nın etkisiyle yaşanan değişim ve dönüşümler neticesinde bir dizi yeni yapının inşasına karar verilmiştir. *Osmanlı Modernleşmesi* denilen bu dönemde hem taşradaki asayişin sağlanması hem de devlet otoritesini temsil eden Batı tarzı yeni binaları taşraya da yaymak amacıyla bu binaların yapımı zorunlu kılınmıştır. Bunların başında idari yapılar, eğitim yapıları ve kışla binaları gelmektedir. Asayiş olaylarının sağlanmasında karşılaşılan zorluk ve özellikle de Ermeni-Pontus olayları

* Bu çalışma 27-28 Nisan 2023 tarihinde Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları-I Öğrenci Sempozyumu'nda sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

** Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, bilgin_88@hotmail.com. <https://orcid.org/0000-0003-0974-9731>.

ortaya çıkınca Amasya Sancağı'nda bir tabur asker bulundurulması kararı verilmiştir. Bu sebeple Amasya'da bir kışla binasına ihtiyaç duyulmuştur. Nihayet binanın eksiklerinin tamamlanıp açılması 1901 tarihinde gerçekleşmiştir. Saraydüzü Kışlası olarak adlandırılan yapı Millî Mücadele Dönemi'nin önemli olaylarına tanıklık etmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın 1919 yılı Haziran ayında Amasya'ya gelişinde üs olarak kullandığı kışla, o dönemde 5'inci Kafkas Fırkasının (Tümen) karargâhı olarak hizmet vermekteydi. "Amasya Tamimi"nin görüşülmesine ve kaleme alınmasına ev sahipliği yapmış, "Amasya Görüşmeleri" de yine bu binada gerçekleşmiştir. Daha sonra merkezi Amasya'da yer alan Merkez Ordusu'nun karargâhı olarak da kullanılmıştır. Ancak 1930'lardan itibaren önemini ve özelliğini yitiren yapı 1935'te kısmen, 1944 yılında ise tamamen yıkılmıştır. Tarihin canlı bir şahidi olan kışla binasının yeniden yapılması için 1997-98 yılında karar alınmıştır. Ancak bölgede mevcut olan yapıların varlığı ve doğal afet riski taşınması sebebiyle özgün yerinden farklı bir yere yapılma zorunluluğu ortaya çıkmıştır. 2007 yılında aslına uygun şekilde Yeşilirmak kıyısında, şamlar Mahallesi girişinde ve Künc Köprüsü mevkiinde inşa edilmiştir. 2009 tarihinde bina Kültür Merkezi ve Millî Mücadele Müzesi olarak açılmıştır. 2021 yılında ise Bayezid Külliyesi'nde hizmet veren İl Halk Kütüphanesi, Saraydüzü Kışlası'na taşınmış böylelikle kışla bir müze-kütüphaneye dönüştürülmüştür. Bu alışma için öncelikle çeşitli arşiv belgeleri taranarak bir araştırma yapılmış, daha sonra ise kışlanın adının geçtiği kitap, makale, gazete vb. eserler incelenerek bulgular ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Amasya, Amasya Tamimi, Beyler Sarayı, Millî Mücadele, Saraydüzü Kışlası.

Witness of Amasya Circular: Saraydüzü Barracks (Past and Today)

Abstract

The history of Amasya, one of the ancient cities of Anatolia, home to many civilizations and displaying a culturally rich city image, dates back to 3000 BC. Amasya, which was one of

the most prosperous cities of Anatolia from the Middle Ages, became the center of the Province-i Rum after the second half of the 15th century under the rule of the Ottoman Empire. In Amasya, known as the "City of Princes" in Turkish history, some kind of structures were built to meet the social needs in administrative, religious, cultural, and social terms until the beginning of the 16th century. One of the most important historical buildings built in Amasya until this period is the Beyler Palace, which was built in a location known as Saraydüzü. Despite undergoing various restorations, the building was destroyed by the great earthquake that took place in 1825-1826. Saraydüzü Barracks, which is the main subject of this article, was built on the site of the destroyed Beyler's Palace. In the 19th century, as a result of the changes and transformations experienced by the Nizam-ı Cedid and the Tanzimat Edict, it was decided to build a number of new structures. In this period, which is called Ottoman Modernization, the construction of these buildings was made compulsory both in order to both ensure security in the provinces and to spread the new western-style buildings representing the state authority to the provinces. The most important examples of these structures are barracks and administrative and educational buildings. When the difficulties encountered in ensuring public order events, and when especially the Armenian-Pontic events emerged, it was decided to keep a battalion of soldiers in Amasya Sancak. For this reason, a barracks building was needed in Amasya. Finally, the deficiencies of the building were completed and the barracks were opened in 1901. This building, called Saraydüzü Barracks, has witnessed important events in the National Struggle Period. This barracks, which Mustafa Kemal Pasha used as a base when he came to Amasya in June 1919, was serving as the headquarters of the 5th Caucasian Division of the Ottoman Army at that time. This barracks hosted the discussion and writing of the "Amasya Circular" and also the "Amasya Meetings" took place on it. Later, it was also used as the headquarters of the Central Army, whose headquarters was located in Amasya. However, the building, which lost its

importance and feature since the 1930s, was partially collapsed in 1935 and completely collapsed in 1944. A decision was taken in 1997-98 to reconstruct this barracks building, which is a living witness to history. However, due to the existence of existing structures in the region and the risk of natural disasters, it has become necessary to build it from its original place to another place. It was built in 2007, in accordance with the original, on the shore of Yeşilırmak, at the entrance of Şamlar District and at Künc Bridge locality. In 2009, the building was opened as the Cultural Center and the National Struggle Museum. In 2021, the Provincial Public Library serving in the Bayezid Complex was moved to Saraydüzü Barracks, thus the barracks were transformed into a museum-library. For this study, first of all, research was conducted by scanning the various archive documents, and then the books, articles, newspapers, etc., in which the name of the barracks was mentioned, were examined and the findings were revealed.

Keywords: Amasya, Amasya Circular, Beyler's Palace, National Struggle, Saraydüzü Barracks.

1. Giriş

Amasya, Osmanlı Devleti'nin kontrolüne girdiği vakitten XVI. yüzyıl ortalarına kadar Osmanlı tahtına geçecek şehzadelerin devlet yönetimine dair hazırlandıkları önemli merkezlerden biri olmuştur. Amasya'nın şehzadeler şehri olarak seçilmesinin tesadüfi olmadığı söylenebilir. Bunun anlaşılabilmesi için özellikle 15. yüzyıl içerisinde başta nüfus olmak üzere siyasi, ekonomik ve ticari yapının irdelenmesi gerekir. (Toruk, 2005: 437).

Amasya Fetret devrinden sonra teşekkül eden Rum Beylerbeyliği'nin merkezi hâline gelmiştir. Ancak bu merkez daha sonra Sivas'a kaydırılmış, Amasya ise müstakil vilayet teşkilatlanmasına kadar Rum Beylerbeyliği'nin bünyesinde yer almıştır (Kılıç, 2007: 41). XVI. yüzyıl sonlarına kadar ise Osmanlı Devleti'nin doğu sınırlarında stratejik bir merkez üssü olarak önem kazanmıştır. XVI. yüzyıl sonlarında ise Amasya şehri karışıklıklarla uğraşmak zorunda kalmıştır. Zaman

zaman şehirde celalî eşkıyası hâkimiyeti görülmüştür (Şahin ve Emecen, 1991: 1).

Amasya Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükselme döneminde de önemli bir kültür merkezi olmuştur. Bu dönemde şehirde şu eserler yapılmıştır: Beyler Sarayı, Yakup Paşa Zaviyesi, Bayezid Paşa Cami, Yörgüç Paşa Cami, Sultan Bayezid Külliyesi, Sofular Cami, Mehmet Paşa Cami, Kılari Paşa Cami, Pir Mehmet Çelebi Cami, Gümüşlü Cami, Bülbül Hatun Cami, Büyük Kapı Ağası Medresesi, Küçük Kapı Ağası Medresesi, Mustafa Bey Hamamı, Kumacık Hamamı ve Bedesten (Şenol, 2010: 292). Osmanlı'nın son dönemine ait Amasya'daki değerli kentsel ögeler ise Hatuniye, Helkis, Hacı İlyas, Gümüşlü, Sofular, Mehmet Paşa, Pirinççi, Bayezid Paşa, Şamlar ve Yakup Paşa mahallelerinde bulunan yerleşim dokularıdır. (Türkoğlu, 2006: 2). Bu önemli eserlerden sonra Amasya'da tarihî değeri olan bir yapı daha görülmektedir. Bu yapı, Osmanlı'nın son dönem eserlerinden olan ve Millî Mücadele Dönemi'nin ise şahidi konumunda bulunan Saraydüzü Kışlası'dır.

Osmanlı Devleti'nde askerî yapılanma, 18. yüzyılın sonunda III. Selim'in başlattığı reform hareketleri ile büyük bir değişime uğramıştır. Askerî teşkilattaki yenilik ve düzenlemeler Osmanlı Devleti'nin ve onun toplum yapısının modernleşmesine büyük oranda etki etmiştir (Çiftçi ve Seçkin, 2005:52). Yeni askerî teşkilatlanma Batılı tarzda yeni askerî binaların yapımını da beraberinde getirmiştir. Kışlalar hem modernleşme amacıyla hem de Osmanlı Devleti'nin iç ve dış güvenliği sebebiyle taşralara kadar yayılmıştır. Amasya'da yer alan Saraydüzü Kışlası da bu sebeplerle yapılan kışlalardan sadece birini teşkil etmektedir.

2. Beyler Sarayı

Saraydüzü Kışlası geçmişte Osmanlı Devleti'nin saray olarak kullandığı Beyler Sarayı'nın bulunduğu yere hatta kalıntılarının üzerine yapılmıştır. Bu sebeple Beyler Sarayı'nın tarihî geçmişinin bilinmesi ana konumuz olan Saraydüzü Kışlası'nın daha iyi anlaşılmasını sağlayabilir.

Osmanlı tarihine yön veren pek çok şehzadenin yetiştiği Amasya'da şehzadelerin ikamet ettikleri yer, şehrin doğu

ucunu ve güney yamaçlarını kapsayan, Savadiye Mahallesi'ni (Savakca) ayıran Bülbül Deresi ile sınırdı (Menç, 2018: 110). Halk dilinde “Beyler Sarayı”, “Saray Düzü” ve “Pir İlyas” adlarıyla meşhur olan bu yerde Müslümanların ele geçirmesine kadar kimlerin oturduğu bilinmemektedir. Ancak Danişmentliler'den itibaren Amasya'da hüküm sürmüş olan Müslüman sultanların ve komutanların ikamet merkezi görevi gördüğü için tarihî bir mevki olduğu açık bir gerçektir. Çevresinde ve üstünde görülen harabelerden yola çıkılarak bu değerli yerin, pek çok büyük zat için istirahat yeri ve ayrıca hükümet merkezi olduğu anlaşılmaktadır (Hüsameddin, 1986: 39-40). Beyler Sarayı da bu alanda konumlandırılmıştır. Saray, Yeşilirmak'ın sağ kıyısında, kuzeydoğuda ve şehrin biraz üstündedir. Bu yapı grubu “yapay düzenlenmiş bir terasta” kurulmuştur (Kappert, 1976: 79).

Osmanlı Devleti'nin Amasya'daki ilk imar uygulamasının şehzadeler için yaptırılmış olan Beyler Sarayı olduğu bilinmektedir (Kuzucular, 1994: 53, Toruk, 2008: 49). Bu saray, Danişmentliler zamanında Saray Düzü, Selçuklular döneminde ise Gümüşlüzade Köşkü diye anılan köşkün bulunduğu yerdedir (Toruk, 2005: 438). Kimi müellife göre ise Selçuklu döneminde Amasya'da iki saray bulunmakta biri sur içinde iç kalede diğeri ise şehrin hemen sınırında yer almakta ve yine Selçuklu döneminde de Beyler Sarayı olarak anılmaktadır (Gürbüz, 2007: 93).

Amasya'da Osmanlı hâkimiyetinden önce çeşitli sarayların mevcut olması Beyler Sarayı'nın ne zaman, kim tarafından ve ne için yaptırıldığına dair soruların cevaplarını zorlaştırmakta ve kesin bilgilere ulaşılmasını güçleştirmektedir. Amasya tarihini yazan ya da Amasya'nın kaleleri, sarayları hakkında bilgi veren müelliflerde bu durum açıkça görülmektedir.

Amasya tarihi yazarı olan H. Hüsameddin, Beyler Sarayı hakkında bilgi verirken H.614 (1217) tarihli bir Şer'iyye siciline dayanarak Melik Gıyâseddin Şah olarak bilinen bir kişi adına kayıtlı olduğunu, Selçuklu Sultanı Mesud'un döneminden itibaren şehzadelerin merkez yeri olarak kullanıldığını, H.665 (1267) tarihlerinde ise Gümüşlüzadelerin (Emir Gümüşlü

Eminüddin Yunus el- Müstevfi) kullanımına geçtiğini söyler. Daha sonra Gümüşlü Taceddin Mahmud Çelebi'nin Amasya emiri olduğu zaman burada bir köşk yaptırdığını bu sebeple yerin doğu tarafının “Gümüşlü-zade Köşkü” batı tarafının ise “Gümüşlü-zade Bahçesi” olarak bilindiğini de ayrıca ifade eder. Yine H. Hüsameddin'e göre, H. 800(1398) yılında Çelebi Sultan Mehmed Amasya valisi olduktan sonra Gümüşlüzade Köşkü'nün yerini, Gümüşlüzade Hoca Celaledin Çelebi'den satın alarak buraya büyük bir saray yaptırmıştır (Hüsameddin, 1986: 40). Başka bir müellif olan ve II. Bayezid'in Amasya'daki şehzadeliği sırasında imamlığını üstlenen Mustafa Vazih Efendi, sarayı yaptıran kişinin Sultan Bayezid olduğunu belirtmiştir (Vâzih, 2011: 70). Onunla aynı görüşte olan Amasya Hatıraları adlı eserin yazarı Osman Fevzi Olcay da saray için II. Bayezid Sarayı ifadesini kullanmıştır (Olcay, 2009: 23). Amasya'daki saray olgusundan bahseden bir makalede ise Beyler Sarayı olarak bilinen sarayın Selçuklu Sultanı Sultan Mesud tarafından yaptırıldığı, Kurşunlu Mahallesi'nde yer alabileceği ve sarayın Osmanlı döneminde onarılıp işlev değiştirilmeden kullanıldığı yazılmıştır (Toruk, 2008: 44,49).

Amasya tarihini anlatan bir başka yazar olan A. Demiray'ın verdiği bilgilere göre sarayda, I. Bayezid, Mehmet Çelebi, II. Murad, II. Bayezid, III. Murad; Şehzade Alâeddin, Ahmet, Mustafa ve Bayezid ikamet etmiş yani saray II. Bayezid'den önce yapılmıştır. Padişah II. Mehmet Otlukbeli, Kanuni Sultan Süleyman ise İran Seferi dönüşünde bu sarayda oturmuş ayrıca II. Murad ve Yavuz Sultan Selim bu sarayda doğmuştur (Demiray, 1954: 109-110, Amasya İl Yıllığı, 1967: 177). H. Menç de bu görüşe benzer bilgiler verir, Bayezid'in 8 evladının bu sarayda doğduğunu, Kanuni Sultan Süleyman'ın İran Seferi sonrası 7 ay 22 gün devleti bizzat buradan idare ettiğini hatta “Amasya Antlaşması”nın burada imzalandığını belirtir (Menç, 2018: 111). H. Hüsameddin ise herhangi bir belgeye dayandırmaksızın sultanların ikamet ettiği süreleri vererek Çelebi Mehmet'in 16, II. Murat'ın 20, I. Bayezid'in ise 26 sene bu sarayda oturduğunu söylemektedir (Hüsameddin, 1986: 41). Ancak yazarın verdiği “I. Bayezid 26 sene bu sarayda oturdu” bilgisinde bir yanlışlık olması muhtemeldir. Çünkü

yazarın ifadesiyle Çelebi Mehmed'in 1398 tarihinde Gümüşlüzade Köşkü'nün yerini alıp buraya bir saray yaptırdığı düşünülürse ve Sultan Bayezid'in 1403 senesinde öldüğü göz önüne alınırsa 26 sene sarayda yaşamış olması mümkün değildir.

Sarayın yıkılışı ile ilgili görüşler de çeşitlidir. H. Hüsameddin, bölgenin doğu tarafındaki yüksek mevkiinin Osmanlı Hanedanlığı tarafından 350 yıl kullanıldığını, 1734 tarihine kadar defalarca depremden ve doğal afetlerden etkilenip tamir edildiğini ancak bu tarihten sonra yine meydana gelen çeşitli doğal afetlerden zarar görmesine karşı İran harplerinden dolayı tamir edilemediğini, 1825-26 senesinde tamamen yıkılıp bomboş bir arsa hâline geldiğini ve değerli taşların yer altında kaldığından söz eder (Hüsameddin, 1986: 41). A. Demiray 1734 senesinde vuku bulan depremden sonra sarayın harap olduğuna katılır ancak tamamen yıkılışının 1828 depreminden sonra olduğunu belirtir (Demiray, 1954: 110). P. Kappert, sarayın yıkılış tarihi olarak H. Hüsameddin'e katılır ve "1858'de sadece temel duvarları kalmıştır" der (Kappert, 1976: 79). H. Menç ise bu yazarların tersine sarayın yok oluşunu 1893 senesindeki depremle ilişkilendirir (Menç, 2018: 111).

Günümüze ulaşmayan sarayın görünümüyle ilgili de elimizde çeşitli bilgiler bulunmaktadır. H. Hüsameddin sarayı şöyle anlatır: *"Bu büyük sarayın, vaktiyle büyük bir haremi, selamlığı kapı önünde ağalara mahsus üç büyük dairesi, iki hamamı, iki mutfağı, iki büyük bahçesi, bunların ortasında mermerden birer havuzu ve güneybatı tarafında başka bir saray vardı. Bütün bu müstemilat, büyük kargır bir duvar ile çevrili idi"* (Hüsameddin, 1986: 41).

Kanuni Sultan Süleyman'ın İran Seferi için Amasya'da görüştüğü Avusturya elçisi Busberg'in heyetinde yer alan ve günlük biçiminde yazdığı gezi yazılarıyla tanınan Alman Hans Dernschwamm, bir yazısında Beyler Sarayı olduğu tahmin edilen sarayı şöyle tasvir etmiştir:

"Daha önce Şehzade Mustafa'nın, şimdi de padişahın kaldığı ikametgâh dağın eteğinde bir yerdedir. Burası büyücek, sade, etrafi bahçe ile çevrili bir saraydır. Girişte etrafı kerpiç duvarlarla örülmüş

bir tahta kapı var. Bu kapının yanındaki odalar, bir köy evinin odaları gibi. İçeride avlu kısmında tek katlı bir bina görülüyor. Kerpiçten uzunluğuna yapılmış bir yapı. Binanın ahşap kısımları iyice işlenmemiş, kaba, basit tahta parçalarından ibaret. Bunlar bir kulaç boyunda çam tahtalardır. Bunun yanında bahçe içinde fırınlanmış tuğladan inşa edilmiş tek katlı bir bina daha var. Padişah burada kalıyormuş... Bizdeki alelade bir esnafın evi gibi bir şey bu. Yanı başında kerpiçten örülmüş büyük bir kapı görülüyor. Kapının önünde tahtadan yapılmış bir çardak var. Çardağın altında ellerinde gümüş bastonlar bulunan altın işlemeli elbiseler giymiş 4 kapıcı oturuyor” (Dernschwam, 1992: 284-285).

1640’lı yıllarda Amasya’yı ziyaret eden Evliya Çelebi’ye göre, Amasya’da o dönemde sultana mahsus 2 adet saray vardır ve saraylardan birini şöyle tasvir etmiştir:

“Nehir kenarında İrem bahçeleri gibi güllü gülistanlı, sümbüllü ve reyhanlı şahane çeşit çeşit köşkler ve sayısız odalar ile donanmış ve meyveli ağaçlar ile bezenmiş ibret verici bir saraydır. Hasbahçe ustası, 50 adet sarı külahlı çapacı bağcıları ve bostancıları vardır. Sonra Paşa Sarayı, Mehmed Paşa Camii’ne bitişiktir. Ve iç kalede Sultan Bayezid Sarayı, Şemsi Paşazâde Ahmed Paşa Sarayı, Hoca Ahmed Paşa Sarayı, Yörgüç Paşa Sarayı ve Geldiklanlı Ali Paşa Sarayı...” (Çelebi, 2008: 215).

Evliya Çelebi’nin tasvir ettiği sarayın hangisi olduğu, iç kaledeki Sultan Bayezid Sarayı derken neyi kastettiği tam olarak bilinmemektedir. Bir müellif, Evliya Çelebi’nin 1642’de Amasya’ya gelerek Amasya ile ilgili ayrıntılı bilgiler vermesine ve nehir kenarındaki sarayı anlatmasına rağmen Beyler Sarayı hakkında bilgi vermemesinden yola çıkarak sarayın H. Hüsameddin ve A. Demiray’ın verdiği 1734 tarihinden çok daha önce terk edilmiş olabileceğini söyler (Kuzucular, 1994: 54). Ancak F. Olcay ise farklı bir görüş ortaya atarak Yukarı Savadiye Mahallesi’ni anlatırken Birinci Cihan Harbi’nin ilanından sonra Fırka Karargâhının, Saraydüzü sahasındaki II. Bayezid Sarayı’nın (Beyler Sarayı) harabesini yeniden tamir ve ihya etmek için Soğukpınar Bağları mevkiindeki ağaçların kesildiğini, kesilen ağaçların sarayın imarı için gereken kireç yapımında kullanılmak amacıyla kireç ocağında yaktırıldığını söylemektedir (Olcay, 2009: 23). Bu gibi farklı bilgiler Beyler

Sarayı hakkında net bilgilere sahip olunmadığını ortaya koymakla birlikte Amasya'da vaktiyle bir saray bulunduğunu ve bu sarayın olduğu yere Saraydüzü Kışla binasının inşa edildiği bilgisini bize verir.

3. Saraydüzü Kışlası

Fransız İhtilali'nin getirdiklerinin bir yansıması olarak XIX. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti bir dizi azınlık isyanıyla uğraşmak zorunda kalmıştır. Emperyalist odaklar tarafından özellikle Balkan coğrafyasında teşvik edilen bölücü, ayrılıkçı oyunlar XIX. yüzyıl sonralarından itibaren Anadolu sahasına sıçrayarak Rum ve Ermeni milletleri üzerinden oynanmaya devam etmiştir. Ayestefanos ve Berlin Antlaşmalarıyla uluslararası bir mesele hâline gelen Ermeniler ülkede nüfuslarının kısmen çok olduğu yerlerde sık sık ayaklanmaya başlamışlardır. Bu ayaklanmalarda Avrupa'nın emperyalist devletlerinin Ermenileri kendi çıkarları için kullanarak Osmanlı Devleti'nin çöküşünü hızlandırmak istemeleri bu sebeple Ermenilere maddi manevi destek sağlamaktan çekinmemeleri etkili olmuştur.

Ülkenin genelinde yaşanan isyan ya da isyan girişimleri Amasya Sancağı'nda da görülmüştür. Özellikle XIX. yüzyılda Amasya Sancağı misyonerlere sahip çıkan devletlerin Ermenileri kazanma mücadelesine sahne olmuştur (Sabit, 2021:228). Bu noktada Amasya'daki Ermeni isyanlarının daha iyi anlaşılabilmesi için Ermenilerin o yıllardaki nüfuslarını ve eğitim kurumlarının sayısının bilinmesi faydalı olacaktır. Amasya'nın merkez kasabasında 1882-1893 yılları arasında 6.164 Ermeni, 1907 tarihli Sivas Vilayet Salnamesi'nde Amasya Sancağı'nda 1904 yılı başı itibarıyla ise şehirde 8.855 Ermeni bulunmaktadır (Yurt Ansiklopedisi, 1981: 432). 20. yüzyıl başlarında (1898-1903) Amasya ve kazalarında Ermenilere ait 4 rüşdiye, 18'i iptidai seviyesinde 22 mektebin varlığı da dikkate değerdir (İleri, 1998: 103).

Misyonerler, bir yandan Ermenileri mektepler yoluyla kazanma ve yönlendirme çalışmaları yapmış bir yandan da ülke genelinde Ermenilere yönelik örgütlenme girişimlerine destek sağlamıştır. Bunun akabinde ise Ermeniler arasında örgütlenme süreci başlamıştır. 1892-93 yıllarında Hınçaklar;

Kayseri, Develi, Yozgat, Çorum, Tenüs ve Aziziye'yi içine alan bölgenin kalkışma merkezi olarak Merzifon'u seçmiş; Komita adına isyan faaliyetleri yürütmek üzere Küçük Ermenistan İhtilal Komitesi'ni kurmuşlardır. Komita adına başlangıçta Merzifon'da faaliyet gösteren Ermeniler daha sonra faaliyet alanlarını genişleterek Amasya Sancağı'nın bütününe yayılmaya çalışmışlardır. Devlet ve toplum düzenini adam öldürme, gasp, yağma gibi faaliyetlerle ve silahlı mücadele ile bozmaya çalışmışlar, bununla da yetinmeyerek, Müslüman ahalinin dinî ve millî değerlerine zarar vererek onları galeyana getirip devleti dış güçlerin müdahalesine açık hâle getirmeyi amaçlamışlardır (Genç, 2021: 229-236).

Osmanlı Devleti için Amasya'nın kaybedilmesi Anadolu'nun kaybedilmesi anlamına gelebilirdi. İşte bu yüzden olması muhtemeldir ki Ermeni isyanların artış göstermesi üzerine devlet bir dizi tedbir alma gereği duymuştur. Özellikle Ermenilerin fitne hareketlerine fırsat vermemek için Tokat, Zile, Amasya ve Merzifon'da 150 nefer bulundurulması ve efrad-ı ihtiyatiye, zabtiye, polis gibi takviye kuvvetleri için de Sivas, Tokat ve Amasya'da 16 karakolhanenin yapımı gerekli görülmüştür. Bunların masrafının 100.000 kuruş olduğu Sivas vilayetinden gelen telgrafla bildirilmiştir. İşin sürüncemede bırakılmadan hızlıca yapılması gerektiği de vurgulanmıştır (BOA, BEO 331/24802, BOA, İ.HUS 19-34).

Sivas, Tokat ve Amasya'da kurulacak 16 karakolda ihtiyatiden onar, zaptiyeden dörder ve ihtiyaç hasıl olursa bir zabıta veyahut polis bulundurulmasına karar verilmiştir (BOA, BEO 335/25062). Bu, devletin aldığı tedbirlerden sadece biridir lâkin alınan tedbirlerin yaşanan olayların önüne geçememesi ve Ermeni ayaklanmalarının iç karışıklıklara sebebiyet verecek boyutta devam etmesi üzerine bu sefer Amasya Sancağı bir alay merkezi yapılmış ve burada bir tabur nizamiye askerinin konuşlanmasına karar verilmiştir (Hüsameddin, 1986: 41, Demiray, 1954: 109, Menç 2018: 190). Ermeni ahalesinin yoğun şekilde yaşadığı yer olan Savadiye Mahallesi'nin batı yamacında Şehzade Sultan Bayezid'in Sarayı'nın bulunduğu mevkiide hem çevrenin güvenliğini

sağlamak hem de nizamiye taburunun ikamesi için bir kışla yapılma zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Zaruriyet İstanbul'a bildirilerek gerekli izinler alınmış ve Saraydüzü Kışlası'nın yapımına başlanılmıştır (Menç, 2018: 190).

Hüsameddin, Demiray ve Menç'in eserlerinde Saraydüzü Kışlası'nın yapımı hakkında genel olarak 1898 yılında Mutasarrıf Mehmet Kemal Bey ve subayları tarafından yapımına başlanıldığı ve 1900/1901 yılında tamamlandığı söylenmektedir. Hatta H. Hüsameddin eserinde bu kışlanın inşası hakkında şöyle demiştir: *“Adı geçen subaylar tarafından sarf edilen gayret sayesinde eski hamam ve mutfak yeniletilmiş, bahçe de güzel bir şekilde tanzim edilmiştir. Burada ayrıca, bir talim meydanı yaptırılmıştır. Böylece yapılan bu düzenlenmeler, kışla binası ile Mekteb-i İdâdî, Amasya'da yeni Osmanlı fikirlerinin gelişmesine yardım etmiş; böylece, insafsızca tecavüzlerin önü alınabilmiştir”* (Hüsameddin, 1986: 42).

Konuyla ilgili arşiv belgesi incelediğinde ise H.1311 (1894) tarihinde Amasya Sancağı'nda bir kışla binasının inşa edilmeye başlandığından bahsedilmektedir. Kışlanın inşa masrafları için halktan yardım alındığı görülmektedir. Belgede Molla Mahmud ve Şerif Hacı isimli kişilerden 750 kuruş değerinde kereste temin edilmiştir. Bu kişiler 2 sene geçmesine rağmen paralarını alamadıkları için yazdıkları bir dilekçede alacaklarının mükellef oldukları vergilerden düşülmesini ya da peşin ödeme yapılarak halledilmesini istemişlerdir (BOA, BEO 351/26260). O dönemde Amasya'da inşa edilen başka bir kışla olduğu bilinmediğinden ötürü aslında Saraydüzü olarak nitelendirilen kışlanın yapımının bu belge sayesinde yukarıda bahsedilen yazarların söylediği gibi 1898 değil de 1894 yılında başlamış olması muhtemeldir.

Kışlanın yapılışı ile ilgili bir başka görüş ise Birinci Cihan Harbi sırasında yapıldığı iddiasıdır. Millî Mücadele döneminde Mustafa Kemal Paşa ile Amasya'ya gelenlerden biri olan Hüsrev Gerede anılarında kaldıkları yeri *“Topoğraf Yarbay Pertev'in Birinci Dünya Savaşı'nda menzil müfettişiyken yaptırdığı kışlalara yerleştik... Kışlalardan kentin görünüşü, özellikle ters akan derenin iki yanındaki bahçeler ve meyve ağaçları çok güzel”* diye ifade etmiştir (Önal, 2003: 37). Mustafa Kemal Paşa'nın

Amasya’da olduğu günlerde onun özel telgraf muhaberatı görevini üstlenen Abdurrahman Rahmi Erden de Atatürk ile ilgili anılarını anlattığı eserinde “Paşa’nın karargâhı Saraydüzü kışlasında tesis edilmişti. Bu bina, yıllar önce Şube Reisi Miralay Pertev tarafından inşa edilmiş eski deyimle ‘ahz-ı asker’ askerlik şubesi olarak kullanıyordu... Pir İlyas yatırı da aynı külliyenin içinde bulunduğu için, ayrı bir özelliği ve itibarı vardı” (Fethi, 1989: 39) demiştir. Gerede ile Erden kışlanın kim tarafından yapıldığı görüşünde birleşmişlerdir. Gerede’nin bahsettiği kışla muhtemelen Saraydüzü kışlasıdır lâkin “Birinci Cihan Harbi’nde yapıldığı” ifadesi Saraydüzü Kışlası’nın yapım tarihiyle uyuşmamaktadır. Çünkü H. Hüsameddin’in Amasya tarihini anlattığı eserinde “Balus Kalesi” hakkında bilgi verirken “Halen kışla olarak kullanılan yerin doğusunda...” (Hüsameddin, 1986: 47) demektedir. Yazarın eseri 1908 yılında kaleme aldığı göz önüne alındığında Gerede’nin vermiş olduğu bu bilgide en azından kışlanın yapım tarihinde yanlışlık olması muhtemeldir.

Hangi tarihte ve kim tarafından yaptırıldığına dair farklı bilgiler olsa da arşiv belgelerinden Aramsaz Nizamiye Taburu için halkın yardımlarıyla yapımına başlanıldığı anlaşılan Saraydüzü Kışlası’nın müstemilatının eksik kalan kısımlarının tamamlanıp açılması 1901 yılı Nisan ayına rastlamaktadır. H. (26.12.1318) tarihli belgede Sivas vilayetinden merkeze gönderilen R. 26 Mart (1)317 tarihli telgrafta kışlanın resmi açılışının yapıldığına dair bilgi verilmiştir. Telgrafın geliş tarihi göz önüne alındığında açılışın bu tarihten önce yapılmış olması muhtemeldir (BOA, DH.MKT 2473/30). H. (28.12.1318)⁴⁷ tarihli başka bir belgede de açılış hükümet memurları, nizamiye taburu ve polisi, jandarma efradı, Müslüman, Hristiyan ve bölge ahalisinin ileri gelenlerinin katıldığı bir törenle gerçekleşmiştir. Padişahım çok yaşa duaları ile

⁴⁷ Menç, (2018) a.g.e., s. 190’da bu belgeye dayanarak açılış tarihi 28 Nisan 1901 olarak vermektedir. Ancak R. 26 Mart (1)317 (Miladi olarak 8 Nisan 1901) tarihli gelen telgrafta açılış hakkında bilgi verildiği göz önüne alındığında açılışın bundan önce olması ya da aynı gün olması muhtemeldir. Menç’in verdiği tarih sehven yazılmış olabilir.

gerçekleşen törende haziruna kahve ve limonata ikram kılındığı Amasya Mutasarrıflığından gelen telgraf ile bildirilmiş ve Sivas Valisi Hasan Hilmi tarafından verilen cevapta bu durumdan memnuniyet dile getirilerek hükümet konağı önündeki inşası bitmemiş köprünün de tamamlanması konusunda bölgeye emir verilmiştir (BOA, BEO 1647/123463). Arşivde rastlanan bir diğer H. (05.02.1319) tarihli belgede Sivas Vilayeti Celilesi'nden gelen yazıda Amasya'da ikmal edilen kışlanın çalışmalarında hizmet göstermiş olan Amasya Sancağı Meclis-i İdare azalarından Popodolos/Popatolos Efendi'nin rütbe-i salise ile (mülkiye rütbesi) taltif edildiği de anlaşılmaktadır (BOA, DH.MKT. 2488/53).

Saraydüzü Kışlası hakkında önemli bir mesele de daha evvel karakolhane olarak yapılıp yapılmadığı konusudur. Konuyla ilgili belgelerde şunlar yazar: H. (05.06.1317) tarihli bir belgede Saraydüzü mahallinde harap olmuş karakolun masrafları için Sivas Vilayet Celilesi Meclisi'nden 28 Ağustos (1)1315 tarihli gelen telgraf üzerine karakolun masraflarının daha önce hükümet tarafından karşılanmasından dolayı tekrar yapımı için hükümete müracaat edilmiştir. Müracaat neticesinde durum Seraskeriye-ye havale edilmiştir. Masrafın 13.425 kuruş olduğu da bildirilmiştir (DH, MKT 2255/157). Bu telgrafa cevaben H. (11.08.1317) tarihini taşıyan telgrafta evvelce inzibat-ı mahalliye için ihtiyaç görülmesi üzerine yapılan bu karakolun yeniden inşası için gereken paranın harcanma izninin verilmesi için telgraf gönderildiğinden bahsedilip karakolun inşa masraflarının daha önce hangi kurum tarafından karşılandığının netleştirilmesi ve eğer Dahiliye tahsisatından ödenmiş ise yerel idare tarafından (vilayet bütçesinden) yapılması ve keşif evrakı gönderilmesi gerektiği vurgulanmıştır (DH, MKT 2284/84). H. Menç, eserinde bahsedilen karakolu Saraydüzü Kışlası olarak kabul etmekte ve bu belgeyi kullanmaktadır (Menç, 2018:190). Sivas Vilayeti Celilesi'ne yazılan başka bir belgede de vilayete konuyla ilgili henüz bir bilgi gitmediğinden bahsedilerek harap olan karakolhanenin yeniden yapılması amacıyla daha evvel masraflarının nereden karşılandığı tekrar sorulmuştur (DH, MKT 2320/138). Karakolhanenin Saraydüzü Kışlası

olabilme ihtimali yüksek olmakla birlikte karakolhanenin “evvelce hükümet tarafından yapılmış olduğu” ifadesi ve “harap durumda olması” kışla ile bir alakası olup olmadığı hususunda tam bir netlik sağlamamaktadır. Ancak başka bir belgede de Ermeni ahalinin kışladan rahatsızlık duyması sebebiyle yazılan dilekçede kışlanın evvelce karakolhane şeklinde inşa edilmiş olmasından ve buranın daha sonra silahhane ve baruthane yapılarak genişletilmesinden bahsedilmektedir (DH, İH 19/11). Mevcut olan bir karakolhanenin kışlaya çevrilip çevrilmediği ya da bölgede daha evvelce kışladan bağımsız olarak bir karakolhanenin olup olmadığı araştırılması gereken bir konudur.

Kışlanın yapıldığı bölgede Ermeni nüfusunun çok olması ve Ermenilerin bağımsızlık ateşiyile yanıp tutuşması sebebiyle mevcut kışla Ermenileri rahatsız etmiştir. Bu sebeple yukarıda bahsedilen belgede şikâyetlerini şu şekilde dile getirmişlerdir. Onlara göre, devr-i istibdatta yapılan binanın yapımı sırasında bile ahaliye karşı çeşitli mahzurları bulunmaktaydı. Oturanların istirahat ve sıhhati dikkate alınmamış, yapılan mevkiinin de gayri münasip olduğu, buranın tetkik edilmeden devrin icabı olarak yapıldığından söz etmişlerdir. Geçen süre zarfında 1-2 yüz nefer askerin hanelerden, bağ ve bahçelerden hırsızlık yaptığını ileri sürmüşlerdir. Müslim ve gayrimüslim kadınların, Pir İlyas Hazretlerinin türbe-i ziyaretgâhına, makbere ve ibadethanelere gitmek için kışlanın olduğu yerden başka gidecek yol bulunmadığından buradan geçen kadınlara tasallut olunduğu, bu cihetle namuslu bir kadının kulağından küpesinin askerler tarafından gasp edildiği, kadının ismini meydana çıkarmamak için şikâyetçi olmadığını iddia etmişlerdir. Ermeni ahali buranın debboy, silahhane, baruthane yapılarak genişletilmesinden ve dörtten sekiz tabura kadar asker barındırılabilceğini öğrenmesinden büyük üzüntü duymuştur. Kışlada 1-2 yüz nefer asker bulunduğu zaman iddia ettikleri çeşitli suçların asker sayısının artmasıyla daha fazla olacağından korktuklarını dile getirmişlerdir. Kasabanın asker sayısının artmasıyla susuzluk çekilebileceği, suların pislenebileceği, pislene sular dolayısıyla tifo, kolera gibi hastalıkların artacağından ve

bunların askerlere yayılması durumunda memleketin sıhhat-i umumiyesine zarar verebileceğini de iddia etmişlerdir. Bu sebeple kışlanın başka bir yere taşınmasını istemişlerdir (Fî 18 Kanun-ı sani sene (1)327) (DH, İD 19/11). Bu istekleri için Amasya’da yaşayan bütün Ermeni ahalisinin altına imza koyduğu bir dilekçe hazırlanarak Mutasarrıflık vasıtasıyla Sivas ve İstanbul’a gönderilmiştir. Dilekçede H. Menç’e göre yaklaşık 1500 civarında Ermeni’nin adı ve imzası bulunmakta ve 8 metreye ulaşmaktadır (Menç, 2018: 191).

Ermeni kilisesinin başını çektiği bu “iftiralar” bütünü incelenmiş ve Osmanlı Devleti 1912 yılında isnat edilen suçlamalara karşı bir cevap vermiştir. Kışla Saraydüzü denilen yerde güney tarafında Soğukpınar bağları⁴⁸ batısında Mektebi İdadi ve Pir İlyas kabristanı, şark ve şimal hududu da yol ile sınırlı mahdut arsa üzerine bundan 15 sene önce inşa edilmiştir. Ermenilerin iddia ettiği gibi olmayıp kasaba ile bütünü değil yalnızca alt kısmı ilgilidir. Amasya’da Nizamiye Taburu merkezi olarak yakın bir vakte kadar burada asker idame edilmişse de geçen (1)324 senesi zarfında öylece kalmıştır. Söylendiği gibi askerî nizamiyenin bulunduğu sırada ahaliye karşı ne bir tecavüz ne de bir saldırı şikâyeti ne resmen ne de haricen olmuştur. Memleketin asayişi ve istirahati için ikame edilen askerlere karşı böyle bir iftirada bulunmak gariptir. Bu iddialar kışlanın o mevkide inşasından sonra bazı menfaatleri münkesir olan birkaç şahsın eseridir. Osmanlı Devleti dilekçeyi imzalayanlara karşı ise “dilekçenin manasına bile vakıf olmayan kişilere rastgele imzalatılmış yalandan başka bir şey yoktur” demiştir. Devlet, Ermenilerin su ile ilgili iddialarına karşı olarak ise halkın bir zarar görmediğini, bu hususta müracaat veya şikâyet bulunmadığını, gerçeğin zaten bu şekilde olduğunu dile getirmiştir. Belgede ayrıca kışlanın genişlemesiyle fırka erkanının buraya taşınması keyfiyetiyle ilgili olarak da şu açıklama yapılmıştır: Amasya’nın redif fırkası olarak kabul edilmesi üzerine askeriye, mezkûr kışlanın

⁴⁸ Beyler Sarayı’nın güneydoğusundaki derenin iki tarafında bulunan bağlara, bahçelere ve bu bölgeye Soğukpınar denir. Bkz. Hüsameddin, a.g.e., s. 42.

tamire ihtiyacı olması sebebiyle Bayezid Hazretleri cami-i şerifi karşısındaki askerî daireye geçici olarak sıkışmıştır. Kışlanın tamiri için redif müfettişliğine müracaat edilmiş ve bu sebepten ötürü askerlerin kışlaya nakli zorunluluk olmuştur. Hem daire-i askeriye'nin arkasında boş olan arsanın ekin pazarı olarak kullanılmak istenmesi üzerine buranın istimlâkı ile burada çalışan memurların kışlaya nakli hem de kışlanın genişletilmesi amacıyla belediye ve idare meclisi heyetleriyle, Müslim ve gayrimüslim ahalinin ileri gelenlerinden bir meclisi umumi aktedilmiştir. Burada alınan karara Ermeni Murahhasası da imza atmıştır. Yine Ermenilerin iddia ettikleri gibi 7-8 taburluk askerinin burada istihdam edilmesinin mümkün olamayacağı söylenmiştir. Amasya'da sadece merkez taburu barındırılabilceğinden bunların da kışlada kalmasının ne memlekete ne de halka bir zararı olacağından bahsedilmiştir (DH, İD 19/11). Belgeden anlaşılacağı üzere Ermenilerin şikâyetleri asılsız bulunmuş, Osmanlı Devleti tüm iftiraları çürütmüştür. Böylece Ermeni ahalsinin, kışlanın kasabanın dışına çıkarılma isteği de sonuçsuz kalmıştır.

3.1 Amasya Tamimi'ne Şahitlik

Kimi kaynaklara göre Sofular Mahallesi'ne, kimi kaynaklara göre Savadiye Mahallesi'ne bağlı gözüken Saraydüzü Kışlası aynı zamanda Millî Mücadele Dönemi'nde önemli bir belgeye tarihî şahitlik etmiştir. Bu belge Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Doğum Belgesi olarak nitelendirilen Amasya Tamimi'dir.

Birinci Cihan Harbi'nde Sivas vilayetine bağlı bir sancak merkezi olarak görülen Amasya, Millî Mücadele dönemiyle birlikte de konumunu muhafaza etmiştir. Cihan Harbi esnasında Amasya, merkezi Erzincan'da olan 3'üncü Ordu Müfettişliğinin yine Erzincan'da bulunan 10'uncu Kolordusu'na bağlı 31'inci Tümenin asker alma merkezlerinden birisidir (Evsile, 2007: 307). Atatürk Samsun'a çıktığı zaman merkezi Sivas'ta bulunan 3'üncü Kolordu'ya mensup 5'inci Kafkas Tümeni'nin merkezi Amasya'da bulunmaktaydı (Atatürk, 1970: 8).

Kafkas İslam Ordusu'nun Mondros Mütarekesi neticesinde lağvedilmesiyle birlikte ordu emrinde ve Bakü'de

bulunan tümenlerden biri olan 5'inci Kafkas Tümeni Batum'a sevk edilmiştir. Tümen Batum'dan sonra kara yoluyla kafileler hâlinde Trabzon'a gelmiştir (İSH, 32/40). Daha sonra ise 5'inci Kafkas Tümeni Samsun'a hareket etmiş, Samsun üzerinden de Amasya'ya sevk olunmuştur (Bıyıklıoğlu, 1999: 226-236, İSH, 90/106). Tümene Rum-Pontus çetelerinin faaliyetleri neticesinde Havza-Merzifon-Erbaa-Ladik bölgelerinde takip ve tenkil hareketi görevi verilmiştir (İSH, 825/29). Buradaki amaç bölgede can ve mal güvenliğinin sağlanmasıdır. (Bıyıklıoğlu, 1999: 252). 5'inci Kafkas Tümeni'nin Amasya'daki o günkü karargâhı Saraydüzü Kışlası'ydı (Evsile, 2007: 307).

Saraydüzü Kışlası daha sonra Rum-Pontus eşkıyaları ve asker kaçaklarını ortadan kaldırmakla görevli olan Merkez Ordusu'nun da karargâhı olacaktır (Menç, 2010: 222). 30 Mart 1919'da İngilizlerin Merzifon'u işgal etmesi Pontus Cemiyeti'nin ve Müdafaa-i Meşrute örgütünün harekete geçmesine imkân sağlamıştır (Yurt Ansiklopedisi, 1981: 432). Bu gelişmeye karşılık olarak 407 sayılı kararname doğrultusunda 9 Aralık 1920'de 3'üncü Kolordu kaldırılarak kolorduya ait olan 5'inci Kafkas Tümeni ve 15'inci Tümen ile Sivas'ta yeniden tanzimi düşünülen 6'ncı Piyade Tümeni'nden ve 13'üncü Bağımsız Süvari Tugay'ından teşkil edilen bir Merkez Ordusu oluşturulmuştur. Ordu kumandanlığına Nurettin Paşa tayin edilmiştir (Ertuna, 1974: 290).

Mustafa Kemal Paşa Samsun'dan ayrıldıktan sonra Havza'ya gelmiş, 12 Haziran 1919'da da Amasya'ya teşrif etmiştir⁴⁹ (Atatürk, 1970: 22). Mustafa Kemal Paşa Amasya'da iken söylediği "Bir nokta-i istinad bulsam kuvâ-yı işgaliyeyi allak bullak ederim" dediği "istinad noktasını" Amasya'da bulmuştur (Özdemir, 2010: 21). Amasya halkı büyük bir coşku ve kalabalıkla, Paşa'yı şehrin giriş tarafında Gezilik'te karşılamıştır (Aydemir, 1999: 41). Karşılama töreninden sonra Hükümet Konağı'na gidilmiş ve Paşa burada Amasya halkına bir konuşma yapmıştır.

⁴⁹ Sina Akşin, Paşa'nın 13 Haziran'da Amasya'ya geldiğini söylemektedir. Bkz: "Amasya Toplantısı ve Amasya Kararlarının Mahiyeti" (1986), s. 31

Paşa'nın konuşmasından sonra akşamüzeri Saraydüzü Kışla binasına geçilmiştir (Demiray, 1954: 136). Kışla 5 binadan oluşmaktadır (<http://amasya.gov.tr/sarayduzu-kisla-binasi-ve-milli-mucadele-muzesi>). Atatürk'ün Amasya'ya geldikten sonra ikamet edeceği yer olarak Saraydüzü Kışlası ve kışlaya bitişik olan Askerî Hastane (Vilayet Hastanesi veya Göğüs Hastalıkları Hastanesi)⁵⁰ olarak kullanılan bina tercih edilmiştir. 5'inci Kafkas Fırkası Kumandanı Yarbay Cemil Cahit (Toydemir) askerî hastane olarak kullanılan binayı Atatürk'e ve onun yakınlarına ayırmış, kışlanın bir kısmını da müfettişlik amacıyla karargâha tahsis etmiştir. Cevat Abbas Gürer (Yaver) kışla hakkında şunları söylemiştir: *“Bu bina kışla kadar, gerek Amasya şehrine ve gerekse verimli Yeşilirmak'ın her iki yönündeki gönül açan yeşil vadilerine hakim bulunuyordu. Karargâhımızın korunması bakımından da en emin bir mevkiide idi. Buranın seçilmesi, fırka kumandanının dikkat ve ihtimamını ve Samsun'da başlayıp Havza'da açığa vurulan millî harekete geçmek lüzumuna derin ve sarsılmaz ilgisinin necip tezahürü olarak Atatürk'çe kabul edilmişti”* (Gürer, 2006: 232).

Gazeteci Ruşen Eşref Ünaydın, Mustafa Kemal Paşa ile röportaj yapmak için Amasya'ya gelerek kışla binalarından birinde kalmıştır. Ünaydın, Paşa'nın oturduğu yeri tarif ederken onu kartal yuvasına benzeterek kayaların ve ağaçların arasında Yavuz Sultan Selim'in doğduğu sarayın yanı başında demiştir (Menç, 2010: 139, Özdemir, 2010: 188). Saraydüzü Kışlası bahçesinin alt tarafında üstünde “Fatih'in oğlu Selim'in pederi Bayezid'in gençliği burada geçti” yazan ve 1916 yılında dikilen şehzade Bayezid Anıtı (Velî Bayezid Anıtı) bulunmaktadır (Demiray, 1954: 109). Anıtın alt kısmında kameriyeler ve mermer güneş saati vardır. Ünaydın, Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı mülakatının bir kısmını bu kameriyenin altında gerçekteşirmiştir. Paşa kameriye altında saatlerce İstanbul'u düşlediğini ima etmiş, kışlanın bulunduğu yamaçtan karşıdaki Yeşilirmak yakasını ise Boğaziçi'ne

⁵⁰ Detaylı bilgi için bkz. Menç, (2010) a.g.e., s. 140.

benzetmiştir. Ünaydın, mülakâtı⁵¹ yayımlarken Paşa'nın bu benzetmesine karşı şöyle bir not düşmüştür: “İrili ufaklı, yüksek ve alçak birkaç ışığı ile orası hakikaten Kandilli Burnu'nu andırıyordu. Bâhusus ki gölgeleri dağların hayali tamamlıyordu” (Menç, 2010: 314, 319, 328).

Özelde Mustafa Kemal Paşa'nın genelde ise Millî Mücadele'nin çalışmalarını engellemek isteyen İstanbul Hükümeti, Paşa Amasya'ya gelince yeni bir tedbire başvurdu. Bu tedbir Paşa'yı Amasya'ya gelişlerinde karşıladıkları için postanede çalışan müdür ve personeli görevlerinden azledip yerine Tokat Posta Müdürlüğü'nden yeni bir personel getirme çabasıydı (Taşdemir, 2005: 1078). Mustafa Kemal Paşa duruma karşı tavır takınmış, Amasya'da görevini ifâ eden Abdurrahman Rahmi Erden'e dönerek: “Telgrafçı arkadaşlarına selamlarımı söyle. Ben vazifelerine devamlarını istiyorum. Tokat'tan gelecek olanlar postaneye sokulmayacaklardır” demiştir (Fethi, 1989: 43). İstanbul Hükümeti'nin yine engelleme girişiminde bulunma ihtimali ve iletişimin daha sağlam bir şekilde yapılma zorunluluğu neticesinde Saraydüzü Kışlası'nda özel bir telgrafhane hazırlanmış ve telgrafçı olarak Abdurrahman Rahmi Erden görevlendirilmiştir (Taşdemir, 2005: 107, Fethi, 1986: 51-54, Kılıç, 2004: 51, Menç, 2010: 151-153).

Erden, göreve başlamasını şöyle anlatmıştır: “Artık Saraydüzü'nde Mustafa Kemal Paşa'nın karargâhında idim. Mustafa Kemal Paşa birkaç adım ötede, geniş bir oda da çalışıyor. O'nun da bitişinde yatıyordu... Odama röle de kurulmuştu ve içeriisi alıcı vericilerle küçük bir telgrafhane görünümü almıştı. Özellikle Hayati Bey, Paşa'nın hazırladığı emir ve tebliğlerin metinlerini getiriyor, ben de onları üzerlerindeki mercilere keşide ediyordum” (Fethi, 1989: 54). İşte Saraydüzü Kışla binasında yapılan telgrafhane ve telgrafçı Abdurrahman Rahmi Erden sayesinde 22 Haziran 1919 tarihinde ilan edilecek olan Amasya Tamimi tüm memlekete duyurulacaktı.

⁵¹ Rauf Bey ve Mustafa Kemal Paşa ile yapılan bu mülakat 25 Kasım 1919 tarihinden itibaren üç sayı olarak Tasvir-i Efkâr gazetesinde yayımlanmıştır. Bkz: Özdemir (2010) a.g.e., s. 81.

Mustafa Kemal Paşa Amasya'ya geldikten sonra ilgilendiği ilk konulardan biri Amasya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kuruluşu hakkındadır. Bu amaçla vatandaşları aydınlatmaya ve şehrin ileri gelenlerini bu konuda teşvik etmeye çalışmıştır. Amasyalılar da buna kayıtsız kalmayarak Müftü Hacı Hafız Tevfik Efendi önderliğinde kuruluşun teşekkülünü sağlamıştır (Evsile, 1998: 78-79). Amasya'da gerçekleşen olumlu havalar neticesinde daha önce yapılması planlanan mitingün düzenlenmesine karar verilmiştir. Amasya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin üstlenmesiyle 20 Haziran 1919 Cuma günü yaklaşık 30 bin kişinin katıldığı büyük bir miting düzenlenmiştir. Bu durum Amasya halkının bağımsızlığı isteme arzusunun açık ve güçlü bir tezahürü olmuş, bu heyecan ki Amasya Tamimi'nin imzalanmasında ve yayımlanmasında etkili olmuştur (Kılıç, 2004: 3).

Paşa, 18-19 Haziran günü Amasya'da 20'nci Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa, Hamidiye Kahramanı Rauf Bey ve daha sonra 2'nci Kolordu Komutanı Refet Bey ile buluşmuştur.⁵² Ayrıca Paşa iki kişiyle de temas hâlindeydi. Birisi 15'inci Kolordu Komutanı Kazım Karabekir diğeri ise 2'nci Ordu Müfettişi Mersinli Cemal Paşa idi (Taşdemir, 2023:693). Paşalar ülkenin durumunu görüştükten sonra 18 Haziran'da "Amasya Kararları" denilen Atatürk'ün Nutuk adlı eserinde 4 maddelik bir belge olarak gözüke de aslında bunun kararların genel biçimi olduğu asıl kararlar belgesinin ise 6 maddeden oluştuğu anlaşılan kararları alır. Kararları imzalayan Mustafa Kemal Paşa, Rauf ve Refet Paşa idi. Ancak Refet Bey kararların alındığı görüşmelerin içinde bulunmamıştır. Buna mukabil Kazım Karabekir ve Cemal Paşa'dan da telgrafla onay alınmıştır (Akşin, 1986: 31-33). Ali Fuat Cebesoy Millî Mücadele hatıralarında bu süreci anlatırken Mustafa Kemal Paşa, Hüseyin Rauf Bey, Kazım Dirik ve zaman zaman Hüseyin Gerede ile çalıştıklarını, çalışmaların saatlerce sürdüğünü ve verilen kararların bir kâğıda not edildiğinden bahsetmiştir. Ayrıca kararların 1-2 güne Amasya'ya gelmesi beklenen Refet Bele'ye

⁵² Refet Bele, Binbaşı Selanikli Zeki ile 20 Haziran'da Amasya'ya gelmiştir. Bkz. Önal, a.g.e., s. 39.

de sunulacağı ve Kazım Karabekir ile Mersinli Cemal Paşa'nın da görüşlerinin alınacağını söylemiştir (Cebesoy, 1953: 71-72). Saraydüzü Kışlası'nda gerçekleşen tüm bu süreçlerin nihayetinde ortaya çıkan "kararlar" bazı düzeltmelerle 21-22 Haziran gecesindeki son toplantılarla nihai hâlini almış, Amasya Tamimi olarak 22 Haziran'da asker ve sivil ilgililere telgrafla iletilmiştir (Kuran, 1986: 46).

Tamimle birlikte 22 Haziran'da Amasya'da hukuken olmasa da fiilen millî bir iradeye geçilmiş, tamim de bunu belgeleyen bir vesika olarak tarihe geçmiştir (Taşdemir, 2005: 1079). Paşa'nın yaveri Cevat Abbas Gürer tamimi ilk defa kendisinin kaleme aldığını söyleyerek hatıralarında şöyle demiştir:

"21-22 Haziran 335 (1919) gecesi saat 9'da kumandanımın 'kalem kâğıt alsın gelsin' emriyle çağrıldım. Muhterem General Ali Fuat Cebesoy, çetin ve büyük işler başaracak her türlü kudret ve kabiliyete hâkim gözlerini saklayan güler yüzüyle bu emri bana tebliğ etmişti. Kendileri Ankara ile telgraf başında meşgul olmaya başladılar. Ben aldığım emri yerine getirmiş, uğurlu odanın büyücek yuvarlak masasına yerleşmişim. Bir an içinde etrafıma göz gezdirdim. Bay Hüseyin Rauf Orbay, eski 3. Kolordu Kumandanı Albay Refet (İstanbul Milletvekili), Albay Kazım Dirik, Binbaşı Refik Saydam, Binbaşı Hüsrev Gerede; Atatürk'ün kurtuluş eserini dinlemek için tereddütsüz duruyorlardı. Gözlerinde büyük dikkat ve büyük merak canlanmıştı...Aziz vatan ve sevgili milletinin kurtarılması için Atatürk; kısa mucib esbaplı (gerekli) kurtuluş planının tarihî zengin şerefini arkadaşlarıyla Amasya'nın işbu kutlu odasında paylaştı" (Gürer, 2006: 236-237, Ayrıca bkz: Atatürk, 1970: 30-31).

Telgrafçı Abdurrahman Rahmi Bey hatıratında tamimden bahsederken şöyle demiştir: *"... Nasıl bilebilirdim bunun akabinde ileride kurulacak Türkiye Cumhuriyeti'nin en önemli vesikası olacak 'Amasya Tamimi'nin geleceğini. Ve devletimizin en kalın hatları ile, bu tamimle şekilleneceğini. Ve gene nasıl bilirdim, bu son derece önemli bir vesikanın bir tamimin hat ve noktalar hâline getirilerek benim parmaklarımla memlekete ve cihana duyurulacağını..." (Fethi, 1989: 63).*

Aslında Mustafa Kemal, 18 Haziran 1919 tarihinde Edirne’de bulunan Cafer Tayyar Bey’e bir telgraf çekmiştir. Tamimin ana hatları Paşa’nın bu telgrafında yer almıştır (Tural, 2022: 169). Telgraftan anlaşılan şudur ki kimi yazara göre Anadolu İhtilâli Bildirisi (Selek, 1987: 223) kimine göre Türkiye Cumhuriyeti’nin Doğum Belgesi (Kılıç, 2004: 56, Taşdemir, 2005: 1071) kimine göre de “Milletçi ve Milliyetçi Bir Başkaldırı Bayrağı” (Tural, 2022: 170) olan ve telgraftan dört gün sonra 22 Haziran’da Amasya Tamimi adıyla yayımlanan tarihî kararı Paşa daha önceden zihninde oluşturmuştur (Özdemir, Amasya Tamimi: 2). Cebesoy bu tamime Mukaddes İttifak adını vererek şöyle demektedir: “Amasya içtimai ve mukarreratının ehemmiyet ve hususiyeti çok daha başkadır. Münferit ve mintakavi teşebbüsler birleştirilmiş, bütün milletin, istiklâl ve vatanımızın uğradığı tehlike etrafında müttehit olduğu gerek harice ve gerekse dahile gösterilmiştir... Amasya mukarreratı toplayıcı bir ruh taşımaktadır” (Cebesoy, 1953: 76).

Paşa Nutuk’ta Amasya Tamimi’nin kararları için şöyle demiştir. “Görüyorsunuz ki bu dikte ettiğim husus, zaten vermiş ve dört gün evvel Trakya’ya tebliğ etmiş olduğum bir kararın Anadolu’ya da tamimen tebliğine mütaallik bulunuyor. Bu kararın 21/22 Haziran 1919 gecesi, karanlık bir odada ittihaz edilmiş mahuf ve esrarengiz, yeni bir karar olmadığı, zannımca sühuletle takdir buyurulur” (Atatürk, 1970: 31).

Paşa’nın kullandığı “karanlık oda” tabirinden yola çıkılarak “Amasya Tamimi’nin Saraydüzü Kışla binasında değil de karanlık bir odada” kaleme alındığına dair eserler oluşturulmuştur.

Yunus Nadi bu konuda karanlık oda tabirinden bahseden kişinin Refet Bele olduğunu dile getirerek bu tabirle ilgili şunları söylemiştir: “Benim icra ettiğim tahkikata nazaran ortada öyle anlatılmak istenildiği gibi karanlık oda mukarreratı diye bir ahitname mevcut olmayıp yalnız bazı safhaları haylice çetin olarak devam etmiş olan müzakerenin bazı notları, neticede Mustafa Kemal Paşa tarafından -daha ziyade bir hatıra olarak- arkadaşların imzasına arz edilmiş ve bu imza işi de herkes tarafından öyle kolay kabul ve icra edilivermemiştir” (Nadi, 1998: 28-29).

Karanlık oda tabirinin ortaya çıkmasına neden olan olay aslında şöyledir: Amasya Tamimi kararlarının altına imza atmakta tereddüt eden Refet Bey, Paşa'yı rahatsız etmiştir. Paşa da bu durum karşısında Amasya kararlarının aslında arkadaşları tarafından daha önce de bilindiğine işaret ederek bunun karanlık bir odada alınmadığını dile getirmiştir (Menç, 2010:219-221). Paşa'nın burada söylediği "karanlık oda" teriminin bir betimleme veya mecazî bir anlam kullanımı olduğu kabul edilebilir.

Tabir ilk defa 1930 yılında basılan "Amasya" isimli gazetede geçmiş ve 1986 yılına kadar kullanılmaya devam etmiştir (Menç, 2010: 219-221). Amasya il yıllığında da bu tabir kullanılmış, Paşa'nın Amasya'ya geldiğinde karanlık bir odada kaldığından ve Haziran 1919 gecesi buldukları karanlık odada Amasya Tamimi'ni kaleme aldırıldığı yazılmıştır (Amasya İl Yıllığı, 1967: 97,176).

Atatürk'ün Yaveri Gürer de eserinde bu tabiri kullanmış ancak yerin Saraydüzü Kışlası'nda olduğunu şöyle ifade etmiştir: "Atatürk'ün kurtarıcı kudretinin büyük hamlelerinden birine şahit olan Amasya'daki karanlık oda!.. Kışlanın sınırına bitişik bir binanın, Türkiye kurtuluş nurunun doğduğu ve yer yuvarlığının dört yanına gözler kamaştıran ışıklarını saçtığı odasıdır" (Gürer, 2006: 232). Yine A. Demiray'ın eserinde Saraydüzü mevkiindeki karanlık odadan bahsedilerek Atatürk Heykeli'nin⁵³ bulunduğu yerde olduğu vurgulanmıştır (Demiray, 1954: 137). Atatürk'ü

⁵³ 1928 yılında yapılan bu heykel, Amasyalıların isteği üzerine Atatürk'ün Amasya'ya geldiğinde oturduğu yerde yani Saraydüzü mevkiinde tarihî bir hatıra olarak yaptırılmıştır. Bu iş için Şükrü Kaya tarafından çağırılan Erenköy Zühtü Paşa Okulunda resim öğretmenliği yapan Heykeltraş Kenan A. (Yontunç) görevlendirilmiştir. Bu amaçla Yontunç'un üstlenmesiyle, İvan adlı bir mühendis kaideyi yapan kişi olmuş, denizyolları tersanesinde görevli Celal Ustanın çalışmasıyla da 2.20 m'lik bir heykel ortaya çıkarılmıştır. Bkz: Elibal, Gültekin. (1973). *Atatürk ve Resim Heykel*, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, s. 259-260; Heykelin yerini bizatihi Mustafa Kemal Paşa önermiştir. Saraydüzü mevkiindeki Göğüs Hastanesi bahçesine dikilen bu heykel 29 Ekim 1929'da açılmıştır. Zamanla ise birtakım değişiklikler geçirmiştir. Detaylı bilgi için Bkz. Menç, (2010). a.g.e., s.534-536; Demiray, a.g.e., s.152.

Amasya'ya geldiği günün gecesi Saraydüzü kışla binasında ziyaret eden Sultan Bayezid Camii vaizi Abdurrahman Kâmil (Yetkin) Efendi o geceki ziyaretini anlatırken şöyle demiştir: “...o gece, yani perşembeyi cumaya bağlayan gece Mustafa Kemal Paşa'yı karanlık odada ziyaret ettim...” (Savaş, 1997: 318). Ziyaretin kışlada gerçekleşmesinden de anlaşılacağı üzere “karanlık oda” Saraydüzü Kışlası'ndan başka bir yer değildir.

H. Menç, karanlık oda tabirinin aydınlatılması ve Amasya Tamimi'nin imzalandığı yer olarak Saraydüzü Kışlası'nın hakkını teslim edebilmek için yoğun bir çaba sarf etmiştir. Bu amaçla çeşitli makaleler hazırlayarak bunları farklı yayın organlarında yayımlamıştır. Bununla da yetinmeyen yazar, durumu rapor ederek belediye başkanı ve Amasya valisine sunmuştur. Kendisine ünlü tarihçi Cemal Kutay'dan destek bulmuş ve Kutay 1987 yılında yazdığı makalesinde konuyu ele almıştır. Yazara destek veren diğer bir kişi de TBMM Başkanlığı Hukuk Müşaviri Atilla Köymen olmuştur. Daha sonra belediye başkanlığı resmî yazışmalarda “Karanlık Oda Mevkii” tabirini değiştirmiş, Amasya Valiliği de yazarın bu hususla ilgili olarak bir konferans vermesini sağlamıştır (Menç, 2010: 221).

Cemal Kutay, H. Menç'e destek verdiği makalesinde şunları söylemiştir: “*Millî Mücadelemizin bu ilk temel Anayasası'nın imzalandığı yerin, sanıldığı gibi bugün üzerinde Atatürk'ün anıtının yükseldiği Karanlık oda olduğunu tespit eden kesin bilgi ve belge yok... Ali Fuat, Hüseyin Rauf ve onlarla beraber gelenlerin ikamet ettikleri, metnin esaslarının çatısı altında hazırlandığı tespit edilen Saraydüzü Kışlası'nda imzalandığı araştırılmaya değer*” (Urak ve Aksulu, 2003: 329).

Atilla Köymen ise “Amasya Tamimi” adlı eserinde karanlık oda tanımının üzerinde durup Millî Mücadele'ye zarar vermeyi amaçlayan kişilerce bilinçli olarak kullanıldığını söyleyerek şunları yazmıştır: “*...Amasya Genelgesi'ni imzalayan Mustafa Kemal bir generaldir. 3. Ordu Müfettişidir ve Amasya'daki en yüksek devlet görevlisidir. Kendileri Amasya'da o tarihteki en mükemmel binada Amasyalının derin saygısı, derin sevgisi ve bağlılık duyguları ile ağırlandırlardır. Çalışmalarını yürüttüğü oda da bu en*

mükemmel binanın en mükemmel odasıdır. Mustafa Kemal Paşa çalışırken de bu en mükemmel odanın en mükemmel şekilde aydınlatılmış bulunduğundan kimse şüphe etmemelidir” (Urak ve Aksulu, 2003: 329).

Amasya Tamimi'nin şahidi olan Saraydüzü Kışlası'nın bir önemli tarihî şahitliği daha bulunmaktadır. Millî Mücadele Dönemi tarihinde Amasya Protokolü olarak bilinen ancak *Nutuk*'ta “Amasya Mülakatı” olarak adlandırılan görüşmelere de bu kışla şahitlik etmiştir.

3.2 Amasya Mülakatı'na Şahitlik ve Saraydüzü Kışlası'nın Son Hâli

Millî bir uyanış hareketinin etkisiyle İstanbul'da Ali Rıza Paşa kabinesi kurulmuştur. Ancak kabinenin yaşayabilmesi, milletin gerçek temsilcisi olan Temsil Heyeti'nin kararlarını kabul etmesine bağlıydı. Bu sebeple Ali Rıza Paşa Kabinesi, Temsil Heyeti ile yakından görüşmek ve ayrıntılar üzerinde anlaşabilmek için Amasya'ya bir heyet göndermeye karar vermiştir (Demiray, 1954: 142).

Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları görüşme için Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi olarak 18 Ekim'de Sivas'tan hareketle Tokat üzerinden Amasya'ya gelmiştir. Tümen Komutanı olan Cemil Cahit ve Amasyalılarla tamimden yaklaşık dört ay sonra tekrar buluşmuştur. 20-22 Ekim 1919 günlerinde Amasya'da İstanbul Hükümetini temsilen Bahriye Nazırı Salih Hulusi Paşa ile Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Temsil Heyeti adına Mustafa Kemal Paşa, eski Bahriye Nazırı Hüseyin Rauf, Bekir Sami Bey arasında Amasya Mülakatı yapılmıştır. (Özdemir, Amasya Mülakatı: 1). Mülakat Saraydüzü Kışla binasında gerçekleşmiş ve sonucunda 5 ayrı protokol imzalanmıştır (Menç, 2018: 211).

Tüm bu önemli gelişmelere şahitlik eden Saraydüzü Kışlası, 1930'lu yıllardan sonra önemini yavaş yavaş kaybetmeye başlamıştır. 1935 yılında kısmen yıkılmış, 1944 yılından sonra ise tamamen ortadan kaldırılmıştır (Menç, 2010: 222). Yıkılmasından sonra yerine askerî lojman ve subay

orduevi yaptırılmıştır⁵⁴ (<http://amasya.gov.tr/sarayduzu-kisla-binası-ve-millî-mucadele-muzesi>, Evsile, 1998: 78). Ancak Saraydüzü Kışlası, hem Amasya Tamimi'nin imza edildiği yer hem Mustafa Kemal Paşa'nın Amasya'ya geldiğinde ikamet ettiği yer hem de Amasya Mülakatı'nın da görüşüldüğü yer olmasından ötürü Millî Mücadele Dönemi'nin doğrudan bir şahidi durumundadır. Bundan mütevellit tarihî bir önem arz eden kışla 1998 yılında çağdaş koruma kriterleri açısından tekrar değerlendirmeye tabii tutulmuş, yerel idarenin desteği ile beraber yapının yeniden kazandırılmasının yararlı olacağı düşünülmüştür. Kışlanın yeniden yapımı için yürütülen çalışmalarda konum, dış cephe ve kütle özelliklerini tanımlamada kullanılacak dört adet fotoğraf ile bir adet harita bulunmuştur. Saraydüzü Kışlası'nın görünümü aslı göz önüne alındığında diğer eş zamanlı kışlalar gibi iki katlı, taş yapılar ve simetrik plan ile cephe özellikleri gösterir. İstanbul Taksim Topçu Kışlası'nda görülen "soğan kubbe" Saraydüzü Kışlası'ndakiyle benzerlik gösterir. Saraydüzü Kışlası'na ait eski fotoğraflar incelediğinde kışlanın üzerinde bulunan soğan kubbe, ön cephe girişini belirten bir unsur olarak kullanılmıştır (Urak ve Aksulu, 2003: 334).

Yapının inşa süreci ise şöyle olmuştur: Yapının bulunduğu mevki bilinmesine rağmen en net konumu saptamak için Amasya eşrafından Nazif Yetkin'e danışılarak bir karar verilmiştir. Saraydüzü Kışlası'nın özgün konumu Sofular Mahallesi'nde yer alan askerî lojmanların olduğu yani eski Beyler Sarayı'nın bulunduğu yerdir. Kışlanın yeniden yapımı mevcut olan askerî yapıların varlığından ötürü özgün yerine yapımını olanaksızlaştırdığı için yeni bir yer seçimi zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Amasya Valiliği'nin önerisi ile kışlanın eski özgün konumuna yakın günümüzde ise Valilik Konağı'na bitişik Atatürk Anıtı'nın bulunduğu merasim alanı uygun bir yer olarak seçilmiş ve bu konuda bir çevre

⁵⁴ T.C. Amasya Valiliği, "Saraydüzü Kışla Binası ve Millî Mücadele Müzesi" 1986 yılında heyelandan etkilenme sebebinden ötürü binanın tamamen yıktırıldığı yazmaktadır.

düzenleme planı ortaya konulmuştur (Urak ve Aksulu, 2003: 330-335).⁵⁵

Çalışmalar sonucunda Saraydüzü Kışlası 2007 yılında aslına uygun bir biçimde şamlar Mahallesi (Künç Köprüsü Mevkiinde) girişinde yeniden inşa edilmiştir (Habertürk Gazetesi, 09.09.2021, <http://amasya.gov.tr/sarayduzu-kisla-binasi-ve-milli-mucadele-muzesi>). 27 Ocak 2007'de atılan temel 6 ay gibi kısa bir sürede tamamlanarak 9 Haziran 2007 tarihinde dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından kışlanın açılışı gerçekteştirilmiştir (Yenişafak Gazetesi, 21.02.2016). Daha sonra bina Kültür Merkezi ve Millî Mücadele Müzesi olarak açılmıştır. Müze olarak açılış tarihi 2009 olarak belirtilmiştir (Alaca, 2012: 23).

Günümüzde Amasya İl Halk Kütüphanesi olarak kullanılan Saraydüzü Kışlası'nın son katında Millî Mücadele Salonu yer almaktadır. Yıl boyunca resmi tatil günleri hariç ziyarete açık olan Saraydüzü Kışlası'nın Millî Mücadele Salonu'nda 12 adet bal mumu heykelle Mustafa Kemal Paşa'nın Amasya'ya gelişi ve Culistepe (Kulistepe) Mevkii'nde heyetle karşılanma anı canlandırılmıştır. Müze duvarlarında Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'da bulunduğu sırada padişah tarafından Paşa'ya tevdi edilen resmî görevlendirilmelerine ait orijinal belgelerin kopya ve çevrileri bilgi panoları hâlinde yer almaktadır. Yine müzede Paşa'nın Amasya'da kaldığı gündün ayrılışına kadar gerçekteşen olayların belgeleriyle birlikte anlatıldığı bir pano yer almakta, Amasya Tamimi'nin kaleme alınışını canlandıran heykeller de bulunmaktadır. Kışla binası, Millî Mücadele Dönemi'ne ait bazı belge ve eserlerin sergilendiği bir yer olmasının yanı sıra amfi salonu, sergi salonları ve toplantı odaları ile çeşitli etkinliklerin düzenlediği bir kültür merkezi olarak da faaliyetini sürdürmektedir. Müze Amasya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğu ile Müze Müdürlüğu tarafından işletilmektedir. Müzede ziyaretçiler amatör makinelerle fotoğraf çekimi de yapabilmektedir.

⁵⁵ Bazı eserlerde heyelan tehlikesinden ötürü de buraya yapılmasının uygun olmadığı belirtilmiştir. Bkz. <http://amasya.gov.tr/sarayduzu-kisla-binasi-ve-milli-mucadele-muzesi#>

(https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/amasya/gezilecek_yer/sarayduzu-kisla-bnasi-ml-mucadele-muzes-ve-kongre-merkez,<https://amasya.ktb.gov.tr/TR-59514/sarayduzu-kisla-bnasi-milli-mucadele-muzesi-ve-kongre-.html>).

2021 yılında ise Amasya'daki Saraydüzü Kışla Binası Millî Mücadele Müzesi ve Kongre Merkezi bir dizi yenileme çalışmalarına uğramıştır. Millî Mücadele Salonu yenilenerek daha modern bir hâle getirilmiş ve üst kata taşınmıştır (Habertürk Gazetesi, 09.09.2021). Müzede bulunan silah gibi değerli eşyalar güvenlik sebebiyle Amasya Arkeoloji Müzesi'ne nakledilmiştir. II. Bayezid Külliyesi'nde hizmet veren il halk kütüphanesinin de Saraydüzü Kışlası'na taşınmasıyla birlikte müze Amasya İl Halk Kütüphanesi şekline dönüştürülmüştür. Kütüphane haftanın 7 günü saat sabah 08.00'den gece 24.00'e kadar açıktır. 55-60 bin arası kitabın bulunduğu kütüphanede yetişkin ve çocuk bölümü (zeka oyunlarına dair oyuncukların bulunduğu) ile iki sessiz çalışma bölümü başta olmak üzere toplam 6 adet çalışma salonu bulunmaktadır. Ayrıca kitap kafe ile 336 kişilik konferans salonu da yer almaktadır.

4. Sonuç

Birinci Cihan Harbi'nden yenik ayrılan Osmanlı Devleti 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi ile adilane bir barışa kavuşacağını ümit etmişti. Ancak Osmanlı Devleti özelinden yola çıkarak Türk milletini tarih sahnesinden silmeye çalışan emperyalist devletler, niyetlerini mütareke metninin maddelerinde açıkça ortaya koymuşlardı. Türk milleti önce Mondros Mütarekesi sonra 10 Ağustos 1920 tarihli Sevr Antlaşması ile emperyalist odakların belirlediği "kadere" razı edilmeye çalışılmıştı.

Emperyalist devletlerin tarih boyunca kullanmakta tereddüt etmediği gayri Türk unsurlar da üzerlerine düşen görevi yerine getirmekten geri durmamış, bu odaklardan sağladıkları maddi manevi desteklerle Türk milletinin onurunu yok etmek ve birliğini ortadan kaldırmak için acımasızca hareket etmişlerdir. Dâhilde ve hariçte vuku bulan gelişmeler karşısında "durum tespitleri" yaparak harekete geçen Mustafa Kemal Paşa emperyalistlerin oyunlarını bozarak boşa çıkarmıştır.

Vatanın bütünlüğünü ve milletin istiklâlini tehlikede görerek 9'uncu Ordu Müfettişi unvanıyla 19 Mayıs 1919'da Samsun'a adım atan Mustafa Kemal Paşa, Türk milletinin kendi öz benliğinde/genlerinde barındırdığı "istiklâl" duygusunu fiilen harekete geçiren önder olmuştur. Millî, üniter ve tam bağımsız bir devlet inşasıyla yola çıkan Paşa bu doğrultuda arkadaşlarıyla beraber Amasya'ya geçmiştir. Amasya'ya geçişiyle birlikte "işgal kuvvetlerini allak bullak etmek amacıyla aradığı dayanak noktasını" bu şehirde bulmuştur. Bulduğu dayanak noktasından yola çıkarak Amasya Tamimi'ni ilan etmiştir. Millî Mücadele'nin yol haritasını ise Amasya Tamimi'nde yer alan "Milletin bağımsızlığını, yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır" maddesi ile belirlemiştir.

Milletimiz; tamim ile ulusal birlik ve beraberlik içinde olduğu müddetçe her türlü zorluğun, felaketin üstesinden gelineceğini anlayarak millî bir uyanış hareketi başlatmıştır. Yine bu tamim sayesinde ki muhtevasında barındırdığı kararların getirdikleri ile beraber Sivas Kongresi toplanmış, Meclis-i Mebusan açılmış, bu Meclis ile Misak-i Millî kabul edilmiş, bu kararlar ile de Millî Meclis faaliyete geçmiş ve nihayetinde kutlu bir zafer ile tam bağımsız Türkiye Cumhuriyeti Devleti teşkil edilmiştir. Türk milletinin istiklâl bayrağı olan işte bu tamim Amasya şehrindeki Saraydüzü Kışla binasında yazılarak imzalanmıştır. Amasya Tamimi'nin şahidi olan Saraydüzü Kışlası'nı bilmek ve tanımak, Millî Mücadele Dönemi'nin ruhunu anlamamızı ve öğrenmemizi sağlayacaktır. Millî Mücadele Dönemi'ni anlamak ve öğrenmek ise Türk milletine mensubiyet bağı olan her fert için bir vefa örneği olacaktır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

ATASE, İSH.32/40

ATASE, İSH. 90/106

ATASE, İSH. 825/29

DH, MKT. 2255/157

DH, MKT. 2284/84

DH, İD. 19/11

DH, MKT. 2320/138
BOA, BEO. 1647/123463
BOA, BEO. 351/26260
BOA, BEO 335/25062
BOA, BEO 331/24802
BOA, DH. MKT 2473/30
BOA, DH. MKT 2488/53
BOA, İ.HUS 19-34

Diğer Kaynaklar

- Akşın, Sina. (1986). “Amasya Toplantısı ve Amasya Kararlarının Mahiyeti”. *1. Millî Mücadelede Amasya Sempozyumu*, Amasya Valiliği ve Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi, (1986), 30-35.
- Alaca, Ayşe Mehpare. *Amasya İli Sofular Mahallesi ve Yakın Çevresi Geleneksel Yerleşim Dokusunun Analizi, Değerlendirilmesi ve Koruma Geliştirme Önerisi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Amasya İl Yıllığı*. Ticaret Matbaacılık, 1967.
- “Amasya’daki Saraydüzü Kışla Binası kütüphane oldu”. *Habertürk Gazetesi*, 09.09.2021.
- Atatürk, Mustafa Kemal. *Nutuk*. Cilt:1, İstanbul: Türk Devrim Enstitüsü, Millî Eğitim Basımevi, 1970.
- Aydemir, Şevket Süreyya. *Tek Adam*. İkinci Cilt, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1999.
- Bıyıklıoğlu, Tefik. *Türk İstiklâl Harbi I Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Ankara: Gnkur. Basımevi, 1999.
- Cebesoy, Ali Fuat. *Millî Mücadele Hatıraları*. İstanbul: Vatan Neşriyatı, 1953.
- Çelebi, Evliya. *Günümüz Türkçesiyle Seyahâtname*. 2. Cilt – 1. Kitap Haz: Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, İstanbul: YKY, 2008.
- Çiftçi, Aynur; Seçkin, Nadide. 19. “Yüzyılda İnşa edilen Askerî Yapıların Koruma Sorunları”. *Megaron, YTÜ Mimarlık Fakültesi e-Dergisi*, 1/ 1 (2005), 51-66.

- Demiray, Ahmet. *Resimli Amasya*. Ankara: Güney Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.O. 1954.
- Dernschwam, Hans. *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*. Çev: Prof. Dr. Yaşar Önen, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992.
- Elibal, Gültekin. *Atatürk ve Resim Heykel*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 1973.
- Ertuna, Hamdi. *Türk İstiklâl Harbi VI. Cilt İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*. Ankara: Gnkur. Basımevi, 1974.
- Evsile, Mehmet. "Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele Yıllarında Amasya". *Amasya Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 13-15 Haziran 2007 Amasya*: Amasya Valiliği Yayınları 1.Kitap, (2007), 307-312.
- Evsile, Mehmet. "Amasya Tamimi ve Atatürk'ün Amasya'daki Faaliyetleri". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, XIV* (1998), 70-83.
- Fethi, Turgut. *Makine Başında Mustafa Kemal'le Amasya'da Onbeş Gün*. İstanbul: Fer Yayınları, 1989.
- Genç, Sabit. "XX. Yüzyıl Başlarında Amasya Sancağında Ermeni ve Rumlardan Kaynaklanan Asayiş Problemleri". *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (2021), 219-258.
- Gürbüz, Adnan. "15-17. Yüzyıllarda Amasya Kalesi". *1. Amasya Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 13-15 Haziran 2007 Amasya*: Amasya Valiliği Yayınları 1.Kitap (2007), 85-104.
- Gürer, Cevat Abbas. *Cepheden Meclise Büyük Önder ile 24 Yıl*. Der: Turgut Gürer, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2006.
- Haz: Önal, Sami. *Hüsrev Gerede'nin Anıları*. İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2003.
- Hüsameddin, Abdi-zade Hüseyin. *Amasya Tarihi Cilt 1*. Sadeleştiren: Dr. Ali Yılmaz, Dr. Mehmet Akkuş, Ankara: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, 1986.
- İleri, Turgut. *Maârif Salnâmelerine Göre, 20. Yüzyıl Başlarında (1898-1903) Amasya'da Eğitim ve Eğitim Kurumları*, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1998.
- Kılıç, Mehmet. *Amasya Genelgesi ve Protokolü*. Ankara: Amasya Valiliği Kültür Yayınları, 2004.

- Kılıç, Orhan. “Osmanlı Dönemi İdarî Uygulamalar Bağlamında Şehzadelerden Mutasarrıf Paşalarla Amasya Sancağı'nın Yönetimi”. *1. Amasya Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 13-15 Haziran 2007 Amasya: Amasya Valiliği Yayınları* 1.Kitap (2007), 41-64.
- Kuran, Ercüment. “Millî Mücadele’de Amasya Tamimi’nin Önemi”. *Millî Mücadelede Amasya Sempozyumu*, Amasya Valiliği ve Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi, (1986), 46-50.
- Kuzucular, Kani. *Amasya Kenti’nin Fiziksel Yapısının Tarihsel Gelişimi*, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü. Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1994.
- Menç, Hüseyin. *Millî Mücadele Yıllarında Amasya Olaylar-Belgeler-Portreler*. Ankara: Amasya Belediyesi, 2010.
- Menç, Hüseyin. *Tarih İçinde Amasya*. İstanbul: Amasya Belediyesi Yayınları, 2018.
- Nadi, Yunus. *Mustafa Kemal Paşa Samsun’da*. Cumhuriyet, 1998.
- Olca, Osman Fevzi. *Amasya Hâtıraları*. Ankara: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, 2009.
- Özdemir, Hikmet. *Amasya Belgelerini Yeniden Okumak*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2010.
- Özdemir, Hikmet. (?). “Amasya Mülakatı”
<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/amasya-mulakati/?pdf=3864> Erişim Tarihi: 07.04.2023.
- Özdemir, Hikmet. (?). “Amasya Tamimi”
<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/amasya-tamimi/?pdf=3863> Erişim Tarihi: 09.04.2023.
- Kappert, *Die Osmanischen Prinzen und ihre Residenz Amasya im 15. und 16. Jahrhundert*. Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut te İstanbul, 1976.
- Selek, Sabahattin. *Anadolu İhtilali*. İstanbul: Kastaş Yayınları, 1987.
- Şahin, İlhan; Emecen, Feridun. “Amasya”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 3.cilt (1991), 1-4.
- Savaş, Mevhibe. “Mustafa Kemal, Amasya ve İki Din Adamı”. *Atatürk Yolu Dergisi*, 5. (19), (1997), 315-323.

- “Şehzadeler, Alimler, Aşıklar şehri Amasya”. *Yeni şafak Gazetesi*, 21.02.2016.
- Şenol, Eren. *Amasya'nın Cumhuriyet Dönemi Kentsel Gelişim Süreci ve Kentleşme Sorunları*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2010.
- T.C. Amasya Valiliği, “Saraydüzü Kışla Binası ve Millî Mücadele Müzesi” <http://amasya.gov.tr/sarayduzu-kisla-binası-ve-millı-mucadele-muzesi#>, Erişim Tarihi: 17.04.2023.
- Taşdemir, Serap. “Cumhuriyete Giden Yolda Atılan İlk Adım: Amasya Tamimi”. *Dr. Hüseyin Açca Armağanı*, Ankara: İmajans, (2023), 687-700.
- Taşdemir, Serap. “Türkiye Cumhuriyeti'nin Doğum Belgesi: Amasya Tamimi”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 21 (2005), 1071-1089.
- Toruk, Ferruh. “Amasya Kentinin Fiziksel Oluşum Süreci İçerisinde Saray Olgusu”. *Vakıflar Dergisi*, 29 (2005), 429-449.
- Toruk, Ferruh. “Amasya Kent Dokusunun Fiziksel Gelişimi”. *Vakıflar Dergisi*, 31 (2008), 35-70.
- Tural, Sadık Kemal. *Yüzyıla Damgasını Vuran Önder: Atatürk*. Ankara: Eğitim Dostları Vakfı, 2022.
- Türkoğlu, Emine. *Amasya İli, Hatuniye Mahallesi Geleneksel Yerleşim Dokusunun Analizi, Değerlendirilmesi ve Koruma Geliştirme Önerisi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Türkiye Kültür Portalı, Saraydüzü Kışla Binası Millî Mücadele Müzesi Ve Kongre Merkezi - Amasya, <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/amasya/gezilecekyer/sarayduzu-kisla-bnasi-mlı-mucadele-muzesı-ve-kongre-merkez>, Erişim Tarihi: 21.04.2023.
- T.C. Kültür Bakanlığı, Amasya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, <https://amasya.ktb.gov.tr/TR-59514/sarayduzu-kisla-binası-millı-mucadele-muzesı-ve-kongre-.html>, Erişim Tarihi: 21.04.2023.
- Urak, Gediz, Aksulu Işık. “Belgelere Dayalı bir Restitüsyon Denemesi: Amasya Saraydüzü Kışlası Örneği”. *Her Dem*

Yeşil Yapraklı Bir Ağaç Cevat Erder'e Armağan, ODTÜ:
Mimarlık Fakóltesi Basım İşliği, (2003), 327-346.

Vâzih, Mustafa Efendi. *Amasya Fetvâları ve İlk Amasya Şehir Tarihi*. Amasya Belediyesi Kùltür Yayınları, 2011.

Yurt Ansiklopedisi. 1. Cilt, Amasya. İstanbul: Anadolu Yayıncılık, 1981.

EKLER

Sarayüzü Kışlası Dünü

Saraydüzü Kışlası Bugünü

HURUFAT DEFTERLERİNE GÖRE KONURALP'TE CAMİ VAKIFLARI VE TEVCİHATLARI (1703 -1827)*

*Mustafa ALTUNIŞIK***

Öz

Osmanlı medeniyetini oluşturan en önemli kurumlardan biri vakıf müessesidir. Vakıfların günlük işlemlerine dair kayıtlar Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan Hurufat Defterlerinde yer almaktadır. Çalışmamızda Konuralp kazasına ait 530, 531, 533, 534, 535, 1055,1060, 1062, 1065, 1066, 1069, 1143 ve 1144 numaralı Hurufat Defterleri incelenmiştir. Böylece günümüzde Düzce'nin bir mahallesi konumunda olup, kadim bir şehir olan Konuralp'in tarihi dokusu, ekonomisi, eğitim ve sosyal durumu ile merkez ve köyleri hakkında önemli bilgiler tarafımızca tespit edilmiştir. Söz konusu incelenen defterler Miladi 1703 - 1827 yılları arasında kapsamaktadır. Bu kayıtlar sayesinde Konuralp'te hizmet veren vakıflar, vakıf müesseselerin kurucularının kimler olduğu ve ifa edilen görevler ortaya konulmuştur. Bu açıdan Hurufat Defterleri, Osmanlı ve Konuralp tarihine önemli birer kaynak teşkil etmektedir. Çalışmadaki amacımız, Konuralp'i arşiv belgeleri ışığında inceleyip bilim dünyasına tanıtmaktır. **Anahtar Kelimeler:** İslam Tarihi, Osmanlı Tarihi, Konuralp, Hurufat Defteri, Vakıf, Vakıf Görevlileri, Cami.

Mosque Foundations and Extensions in Konuralp According to Hurufat Registers (1703-1827)

Abstract

One of the most important institutions forming the Ottoman civilization is the foundation (waqf) institution. The records of the daily operations of the foundations are in the Hurufat

* Bu çalışma 27-28 Nisan 2023 tarihinde Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları-I Öğrenci Sempozyumu'nda sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

** Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi.
mustafa.altunisikk@gmail.com

Registers in the Archives of the General Directorate of Foundations. In our study, Hurufat Registers numbered 530, 531, 533, 534, 535, 1055, 1060, 1062, 1065, 1066, 1069, 1143 and 1144 belonging to Konuralp county were examined. Thus, we have determined important information about the historical texture, economy, education and social situation, center and villages of Konuralp, which is an ancient city and is a neighborhood of Düzce today. The Registers examined in question cover the years between 1703 and 1827 A.D. Thanks to these records, the foundations serving in Konuralp, the founders of the foundation institutions and the duties performed were revealed. In this respect, Hurufat Registers constitute an important source for the Ottoman and Konuralp history. Our aim in the study is to examine Konuralp in the light of archival documents and introduce it to the world of science.

Keywords: Islamic History, Ottoman History, Konuralp, Hurufat Register, Foundation, Foundation Officers, Mosque.

Giriş

Osmanlı'da topluma dini, kültürel ve sosyal açıdan hizmet eden kurumların başında vakıflar gelmektedir. Vakıflar,⁵⁶ ya bir hayır sahibi tarafından ya da devlet adamları tarafından toplumun ihtiyacını gidermek üzere kurulmuştur.⁵⁷ Vakıflar yapmış oldukları hizmetlerle bir yandan insanların

⁵⁶ Vakıf: Arapça bir kelime olarak sözlükte “durmak; durdurmak, alıkoymak” anlamlarına gelir. Terim olarak ise “bir malın mâliki tarafından dinî, içtimaî ve hayrî bir gayeye ebediyen tahsisi” şeklinde özetlenebilecek hukukî bir işlemle kurulan ve İslâm medeniyetinin önemli unsurlarından birini teşkil eden hayır müessesesini ifade eder. Bilgi için bkz. Hacı Mehmet Günay, “Vakıf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/475; Fatih Özçelik, “Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti Döneminde Düzce'nin İdari Yapısına Genel Bir Bakış (1323-1960)”, *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3/1 (Temmuz 2016), 98.

⁵⁷ Salih Tañık, “Üsküdar Hurufat Defterlerine Göre Gebze (Gekboze) Kasabasındaki (Nahiyesindeki) Vakıf Eserleri (1060-1061-1063-1065-1067-1068) Numaralı Hurufat Defterleri”, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Sayı:53 (2021), 282.

ihtiyacını giderirken diğer yandan da vakıf kurumlarında çalışan personelin geçimini sağlayan önemli sivil toplum kuruluşları olmuşlardır. Vakıf kuran hayır sahiplerinin isimleri, o hayır sahiplerinin inşa ederek toplumun emrine verdikleri hayır kurumlarının isimleri, vakfın nerede kurulduğu ve bu kurumlarda gerek ücretli gerekse ücretsiz (hasbî) olarak görev yapan tüm personelin kayıtları Hurufat defterlerinde yer almaktadır.

Osmanlı arşiv belgelerinde "rzname defterleri" olarak da geçen Hurûfât defterleri, vakıfların günlük tayin ve terfi işlemleri ile ilgili berat içeriklerinin yazıldığı defterlerdir.⁵⁸ Her türlü görev tevhatının tutulduğu bu defterler atik ve cedit olmak üzere iki seri halinde kaza sistemine göre tutulmuşlardır. Atik kayıtlar, Hicrî 1086 -1103 (Miladi 1675-1691) tarihleri arasındaki görevlendirmeleri kapsarken, cedit kayıtlar Hicrî 1102 -1258 (Miladi 1690-1840) tarihleri arasındaki tayin ve terfi gibi görevlendirmeleri kapsamaktadır. Bu münasebetle bizim çalışmamız cedit kayıtları içermektedir. Kaza sistemine göre tutulan bu defterlerde kazaların isimleri alfabetik sıraya göre dizilmiş ve vakıf işlemleri de ilgili kazanın isminin altına yazılmış olup defterler adını bu alfabetik sıradan almıştır.⁵⁹

Tutuldukları dönem içerisinde Hurûfât defterlerinden kaza merkezindeki mahalle ve mevki adları, köylerin ve mezraların isimleri ile birlikte buralarda bulunan vakıf yapılar tespit edilebilmektedir. Ayrıca kadı ve nâib gibi kamu görevlileri başta olmak üzere şeyhlislm gibi yetkililer tarafından vakıf kurumlarına yapılan imam, hatip, vaiz, müezzin, muallim, müderris, kayyım, ferraş ve devirhan gibi görevlilerin atamaları da bu defter kayıtlarında yer almaktadır. Hulasa olarak bu defterler sayesinde bir kazanın

⁵⁸ Hasan Demirtaş, "Vakıf Araştırmalarında Kaynak Olarak Hurûfât Defterleri: Kangırı rneği", *Vakıflar Dergisi* (Haziran 2012), 49.

⁵⁹ zcan Oğur, Konya Hurufat Defterleri ve Muhteva Analizi (1692-1835 Yılları Arası)", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 4/7 (Temmuz 2018), 132-133; Metin Akis, Mehmet Tektuna, "Hurufat Defterlerine Göre 17.-19. Yüzyıllarda Kilis'te Yönetim ve Dini Yapılar", *Sosyal Bilimler Dergisi* 7/14 (Aralık 2017), 89.

dinî, sosyal ve kültürel müesseseleri hakkında bilgi elde edebilmekteyiz. Bu yönüyle değerlendirildiğinde söz konusu hurufat defterleri tutuldukları dönem aralığında şehir tarihi açısından önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Çalışmamızda defter kayıtları incelenmiş ancak Konuralp kazası vakıflarının cami hizmetlerine ait kayıtları ile sınırlandırılmıştır.

1. Konuralp'in Genel Durumu

Tarihi milattan önceye dayanan Konuralp, muhtelif milletlerin ve devletlerin hâkimiyetinde kalmıştır. Makedon Kralı Büyük İskender tarafından M.Ö. 334 yılından sonra Makedonya imparatorluğu sınırları içine alınan bölge, Kral'ın M.Ö. 323'te Babil'de ölümü üzerine imparatorluğun generalleri arasında bölünmesi sonucunda da Bithynia Krallığı'na dahil edilmiştir.⁶⁰ Bithynia bölgesi ise sırasıyla Mısırlılar, Lidyalılar, Persler, Makedonyalılar, Romalıların eline geçmiştir.⁶¹ Osmanlı'nın kuruluşundan kısa bir süre sonra ise bu devlete bağlanmıştır. Hulasa olarak Konuralp, kadim bir şehir olması hasebiyle araştırmaya değer bir kenttir.

Şehir, tarihi boyunca farklı isimlerle anılmıştır. Hypios Nehri adı verilen Melen ayı yakınlarında yer almasından dolayı "Hypios" adıyla bilinmektedir. Daha sonra ise "Kieros" olarak adlandırılmıştır. Romalılar döneminde Prusias⁶² ad Hypium⁶³ olarak bilinen şehir Osmanlı'nın fethinden sonra Üskübî (Eskibağ, Eskiba) olarak isimlendirilmiştir.⁶⁴ Cumhuriyet döneminde ise daha ziyade fatihinin ismine izafeten bugünkü ismiyle Konuralp olarak adlandırılmıştır. Günümüzde Düzce İlinin merkez ilçesine bağlı mahalledir.

⁶⁰ Düzce Valiliği, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, "Tarihçe" (Erişim 19 Nisan 2023); Düzce Ticaret Borsası, Düzce Ticari Hayatı ve Üretim Durumu Raporu, 2020.

⁶¹ Müstakil Bolu Sanağı Salnâmesi 1334/1916, 259-260.

⁶² Prusias isminin geçtiği salnâme. Detay için bkz. *Müstakil Bolu Livası Salnâmesi* 1334 (1916), 261.

⁶³ Hakan Asan, "547 Nolu Vakıf Defterine Göre Konuralp Vakıfları Tarihi" (Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 37-38.

⁶⁴ *Bolu Livası Salnâmesi* 1334, 261.

Osmanlı'nın temel kurumlarından olan vakıf müessesesi Konuralp'te de varlığını göstermiştir. Osmanlı döneminde kayıtlarda bazen bir kasaba, bazen de bir kaza merkezi olarak geçen bu kent, birçok vakfın kurulduğu ve topluma hizmet ettiği bir yer olmuştur. Bu vakıflardan biri Dilâver Ağa Vakfı'dır. Bu vakıf, Konuralp Hurufat Defterlerinde adına sıkça rastladığımız bir vakıf müessesesidir. Bununla birlikte Dilâver Ağa gibi Konuralp'e büyük hizmeti dokunmuş birçok hayırseverin olduğu da kayıtlardan anlaşılmaktadır. Bu kayıtlar incelendiğinde Konuralp'e bağlı hemen her köyde veya mezrada en az bir vakıf kurumunun tesis edilmiş olduğu, böylece topluma büyük hayrî hizmetler sunulduğu görülmektedir.

3. Konuralp Kazasındaki Vakıf Eserleri

Osmanlı'nın hemen her yerleşim yerinde olduğu gibi Konuralp'te de yoğun bir vakıf faaliyeti olduğu arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır. İncelenen kayıtlar vesilesiyle camilerden, mescitlere ve mekteplere kadar birçok vakıf müessesenin varlığından haberdar olmaktadır. Çalışmada cami vakıflarına yapılan atamalar ve atanan görevliler ile birlikte günlük yevmiyeleri ile müesseselerin nerede kurulduklarına dair bilgiler verilmiştir. Ayrıca atamaların bazen kadı, bazen de nâib arzıyla yapıldığı, bazı atamaların ise şeyhülislam'ın işaretiyle yapıldığı anlaşılmaktadır. Görevler bazen babadan oğula geçerken, bazen başka birine de geçebilmektedir. Arşiv kayıtlarından anlaşılan bir diğer husus ise atamaların genel olarak ilk atama şeklinde olmasıyla birlikte bazen görevin uzatılması anlamında tecdid olarak da yapılmıştır. Çalışmada her iki atama türüne de yer verilmiştir.

3.1. Konuralp Kazasındaki Camiler

3.1.1. Abdullah bin İsmail Camii

Cami, Konuralp kazasına bağlı Avlayan köyünde bulunmaktadır. Bu köy günümüzde Düzce İlinin Cumayeri İlçesine bağlı Avlayan köyü olarak idari yapıya dahildir.

27 C. Evvel 1243 (16 Aralık 1827) tarihli 535 numaralı Hurufat Defteri kaydına göre camide hatiplik görevini Abdullah bin İsmail yapmaktadır. Bu kişi vefat edince yerine

Nâib Seyyid Mehmed arzıyla oğlu Mehmed Arif bin Abdullah atanmıştır.

3.1.2. Ahmed Ağa Camii

Ahmed Ağa Camii, Üskübî'nin Yukarıkaraköy köyünde bulunmaktadır. Bânisi Ahmed Ağa'dır. Hurufat Defterlerinden söz konusu camiye ait on üç adet atama kaydı tespit edilmiştir. Camiye imam, hatip, vaiz (şeyh), müezzin-i evvel, müezzin-i sâni gibi görevlilerin atandığı görölmektedir. Yapılan atamalar ve atama tarihleri tablo halinde sunulmuştur.

Tablo 1: Yukarıkaraköy Ahmed Ağa Camii'ne Ait Atama Kayıtları⁶⁵

Sıra	İsim	Görev	Ücret (Yevmî/ Günlük)	Tarih	D. No
1	şeyh Ali	Hatip		1 Ramazan 1126 (10 Eylül 1714)	1069
2	İbrahim Halife	Müezzin		R. Ahir 1129 (Mart/Nisan 1717)	1069
3	Hasan b. Ali	İmam, Hatip ve şeyh		1 Receb 1133 (28 Nisan 1721)	1069
4	Mehmed Halife	Müezzin-i Sâni		1 Receb 1133 (28 Nisan 1721)	1069
5	Halil	Müezzin-i Evvel		1 Ramazan 1133 (26 Haziran 1721)	1069
6	şeyh Hasan b. şeyh Ali	Vaiz ve İmam		1 Ramazan 1133 (26 Haziran 1721)	1069
7	Ömer	Müezzin		1 Muharrem 1134 (22 Ekim 1721)	1069
8	Abdullah b. Hasan	Hatip	Bir akçe	1160 (1747/1748)	1055
9	Sun'ullah b. Hasan	Hatip	Bir akçe	Ramazan 1164 (Temmuz/Ağustos s 1751)	1055

⁶⁵ VGMA, *Hurûfât Defteri*, 530, 531, 1055, 1062, 1069.

10	Mehmed	Müezzin	Bir akçe	Şevval 1164 (Ağustos/Eylül 1751)	1055
11	Sun'ullah b. Hasan	Hatip	Bir akçe	Şa'bân 1169 (Mayıs 1756)	1062
12	Şeyh Ali b. Hasan	Vaiz		20 R. Ahir 1207 (5 Aralık 1792)	530
13	Şeyh Abdüşşekur b. Şeyh Ali	İmam ve Hatip		18 Şa'bân 1215 (4 Ocak 1801)	531

3.1.3. Aksaklar Köyü Yeniçeri Mehmed Beşe Camii

Cami, Mîlan (Melen) Deresi nahiyesinin Aksaklar köyünde, Üskübî'nin hayırseverlerinden Yeniçeri Mehmed Beşe tarafından yapılmıştır. Camiye ait altı adet atama kaydı tespit edilmiştir. İmam, hatip, müezzin, kayyım⁶⁶ ve ferraş'ın atandığı söz konusu belgelerden anlaşılmaktadır. Yapılan atamalar tarih ve defter numaraları ile birlikte tablo halinde sunulmuştur.

Tablo 2: Aksaklar Köyü Yeniçeri Mehmed Beşe Camii'ne Ait Atama Kayıtları⁶⁷

Sıra	İsim	Görev	Ücret	Tarih	D. No
1	Hasan Halife	Müezzin		1 R. Evvel 1118 (13 Haziran 1706)	1069
2	Mehmed b. Ali	Kayyım		1 R. Evvel 1118 (13 Haziran 1706)	1069
3	Hasan	Hatip		Zilkâde 1118 (Şubat/Mart 1707)	1069
4	Süleyman	Kayyım		R. Ahir 1129 (Mart/Nisan 1717)	1069
5	Hasan b. Mehmed	İmam, Hatip		1 Muharrem 1130 (5 Aralık 1717)	1069

⁶⁶ Kayyım, vakıf mütevellisi ve camilerde temizlik görevlisi anlamında kullanılmakla birlikte bununla daha ziyade temizlik görevlisi ifade edilmektedir. İsmail Özmel, "Kayyım", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/107.

⁶⁷ VGMA, *Hurûfât Defteri*, 1062, 1069.

6	Mehmed bin Hasan Halife	Ferraş	Bir akçe	R.	Evvel (Kasım/Aralık 1757)	1171	1062

3.1.4. Aksaklar Köyü Camii

Cami, 1069 numaralı Hurufat Defteri kaydına göre Konuralp kazasının Aksaklar köyünde bulunmaktadır. 1 Şevval 1126 (10 Ekim 1714) tarihli kayda göre camiye hatip lazım olmuş ve mezkûr göreve Mehmed adlı kişi tayin edilmiştir.⁶⁸ Çalışma yapılan belgelerde her ne kadar bir tek atama kaydı tespit edilebilmişse de elde edilemeyen başka arşiv belgelerinde atama kayıtlarına ulaşma ihtimali vâkidir.

3.1.5. Aşıklar Köyü Yeniçeri Hacı Mehmed Beşe Camii

Yeniçeri Hacı Mehmed Beşe kurmuş olduğu vakfiyla Konuralp'in farklı yerleşim yerlerine birçok hayrat bağışlamıştır. Mılan (Melen) Deresi nahiyesi sınırları içerisinde bulunan Aşıklar Köyü Camii bu hayratlardan bir tanesidir. Tespit edebildiğimiz Hurufat Defteri kayıtlarından anlaşıldığına göre camiye ait iki adet atama kaydına rastlanılmıştır.

1069 numaralı Hurufat Defteri'nde bulunan 1 Şevval 1122 (23 Kasım 1710) tarihli kayda göre camiye devirhan⁶⁹ ihtiyacı hasıl olmuş ve görev İsmail Halife'ye tevcih edilmiştir. Aynı defterde yer alan 1 Zilkâde 1122 (22 Aralık 1710) tarihli kayda göre ise Hüseyin bin Mehmed hatip olarak atanmıştır.

3.1.6. Çayırılı Camii

Çayırılı, Konuralp'e bağlı bir köy konumundadır. 1 Zilkâde 1122 (22 Aralık 1710) tarihli arşiv belgesine göre camide müezzin olarak görev yapan Ahmed adlı kişi vefat etmiş yerine Mustafa adlı kişiye görev tevcihi yapılmıştır.⁷⁰

3.1.7. Çilmi Divanı Camii

Çilmi Divanı, Konuralp'e bağlı olan bir yerleşim yeridir. Arşiv kayıtlarından bu caminin merkez cami hüviyetinde olan

⁶⁸ VGMA, *Hurûfât Defteri*, 1069.

⁶⁹ Devirhan, bir camide devamlı olarak Kur'an okumak ve hatim indirmekle görevli kimseye denir. Bahattin Turgut, *Ahuska'da Osmanlı Vakıfları*, (İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2021), 158.

⁷⁰ VGMA, *Hurûfât Defteri*, 1069.

bir ibadethane olduğu anlaşılmaktadır. Camiye yapılan atamalar tablo halinde özetlenmiştir.

Tablo 3: Çilmi Divanı Camii'ne Ait Atamalar⁷¹

Sıra	İsim	Görev	Ücret	Tarih	D. No
1	Ömer	Müezzin-i Sâlis (Cuma için)		1 Muharrem 1119 (4 Nisan 1707)	1069
2	Yusuf Halife	Müezzin-i Sâni		1 Safer 1119 (4 Mayıs 1707)	1069
3	İsmail	Hatip		Receb 1168 (Nisan/Mayıs 1755)	1062
4	Ömer b. Mustafa	Hatip		7 Zilkâde 1214 (2 Nisan 1800)	31
5	Hüseyin bin Ömer	Hatip		25 Zilkâde 1215 (9 Nisan 1801)	31

3.1.8. Çilmi Köyü Dilâver Ağa Cami

Konuralp'in hayırseverlerinden biri olan ve birçok hayratı olan Dilâver Ağa, Konuralp kazasına bağlı olan Çilmi köyüne de bir cami yaptırmıştır.

Receb 1156 (Ağustos/Eylül 1743) tarihli, 1055 numaralı Hurufat Defteri kaydına göre camiye Mehmed Halife adlı kişi imam olarak tayin edilmiştir.

3.1.9. Fidâni Divanı (Köyü) Camii

Fidâni Divanı Konuralp'e bağlı olan bir yerleşim yeridir. Burada divanın adıyla müsemma bir cami yapılmıştır. Fidâni bazı kayıtlarda köy olarak geçmekle birlikte bazı kayıtlarda divan olarak geçmektedir. Tabloda belirtildiği üzere camiye hatip, müezzin, Cuma müezzini ve ferrař⁷² atanmıştır.

⁷¹ VGMA, *Hurûfât Defteri*, 531, 1062, 1069.

⁷² Ferraş, cami ve medrese gibi vakıf eserlerinin temizlik işleriyle ilgilenen görevlidir. Tahsin Yazıcı-Mehmet İpşirli, "Ferraş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/408.

Tablo 4: Fidâni Divanı Camii'ne Ait Atamalar⁷³

Sıra	İsim	Görev	Ücret	Tarih	D. No
1	Hasan	Müezzin		R. Evvel 1158 (Nisa/Mayıs 1745)	1055
2	Hüseyin bin Mehmed	Hatip		18 C. Ahir 1217 (16 Ekim 1802)	531
3	Ahmed	Cuma Müezzini		Zilkâde 1163 (Ekim 1750)	1055
4	Mehmed ve Mustafa bin İbrahim	Ferraş		Şevval 1170 (Haziran/Temmu z 1757)	1062

3.1.10. Hacı Mehmed Beşe (Yeniçeri Mehmed) Camii

Hacı Mehmed Beşe günümüzde Beçi Yörük köyü olarak bilenen köye de bir cami inşa etmiştir. Cami bazı kayıtlarda mescid olarak geçmekle birlikte daha ziyade cami olarak zikredilmektedir.

Tablo 5: Beçi Yörük Köyü Hacı Mehmed Beşe Camii'ne Ait Atama Kayıtları⁷⁴

Sıra	İsim	Görev	Ücret	Tarih	D. No
1	İbrahim Halife	İmam		1 Zilhicce 1132 (4 Ekim 1720)	1069
2	Hüseyin Halife	Müezzin	Bir akçe	Şevval 1140 (Mayıs/Haziran 1728)	1144
3	Selam Halife	Hatip	Bir akçe	Şa'bân 1168 (Mayıs/Haziran 1755)	1062
4		Ferraş		Zilhicce 1168 (Eylül/Ekim 1755)	1062
5	Mustafa b. Mehmed vefat edince yerine oğulları	Hatip		15 Receb 1205 (20 Mart 1791)	530

⁷³ VGMA, *Hurûfât Defteri*, 531, 1055, 1062,

⁷⁴ VGMA, *Hurûfât Defteri*, 530, 531, 1062, 1069, 1144.

	Mehmed, Ali, Numan, Yahya ve Mustafa tayin				
6	Yahya vefat edince	Hatip		22 Şevval 1209 (12 Mayıs 1795)	530
	Mehmed, Ali, Numan ve Mustafa tayin				
7	Mehmed- Mustafa İbrahim	Ferraş b.		17 C. Evvel 1212 (7 Kasım 1797)	531

3.1.11. Dilâver Ağa Camii

Dilâver Ağa Camii, Konuralp'in merkezinde olup Düzce fatihi Konuralp Bey'in yadigarıdır. Caminin fetihle birlikte kiliseden dönüştürüldüğüne dair rivayetler mevcuttur. Cami, 17. yüzyılda Dilâver Ağa tarafından esaslı bir tamirattan geçmiş ve onun adıyla kayıtlara geçmiştir. Günümüzde Konuralp Merkez Camii olarak hizmet etmeye devam etmektedir. Arşiv belgelerinden tespit edilen atama kayıtları tablo halinde sunulmuştur.

Tablo 6: Dilâver Ağa Camii'ne ait Atama Kayıtları⁷⁵

Sıra	İsim	Görev	Tarih	D. No
1	Mehmed Halife	Sala müezzini	1 R. Ahir 1122 (30 Mayıs 1710)	1069
2	Mehmed	Kayyım	1 Muharrem 1123 (19 Şubat 1711)	1069
3	Mustafa Halife	İmam ve Hatip	1 Receb 1134 (17 Nisan 1722)	1069
4	Abdullah	İmam	Şevval 1139 (Mayıs/Haziran 1727)	1143
5	Osman Halife b. Mustafa	İmam	15 Receb 1160 (23.07.1747)	1055

⁷⁵ VGMA, *Hurûfât Defteri*, 530, 531, 533, 535, 1055, 1060, 1062, 1069, 1143.

6	Hafız Mehmed	İmam	Ramazan 1162 (Ağustos/Eylül1749)	1055
7	İbrahim	İmam	Zilhicce 1163 (Kasım 1750)	1055
8	Hafız Mehmed	İmam	Zilhicce 1163 (Kasım 1750)	1055
9	Osman b. Mustafa	Hatip	Zilhicce 1163 (Kasım 1750)	1055
10	Osman b. Mustafa	İmam ve Hatip	Zilkâde 1166 (Ağustos/Eylül 1753)	1055
11	Mehmed b. Ahmed	Müezzin	Zilkâde 1166 (Ağustos/Eylül 1753)	1055
12	Mehmed Hıfzı	İmam, Hatip ve Vaiz	Zilhicce 1166 (Eylül/Ekim 1753)	1055
13	İsmail	Hatip	Zilhicce 1166 (Eylül/Ekim 1753)	1055
14	Osman b. Mustafa	İmam	R. Ahir 1167 (Ocak/Şubat 1754)	1055
15	Osman b. Mustafa	İmam ve Hatip	Şa'bân 1167 (Mayıs/Haziran 1754)	1055
16	Osman b. Mustafa	İmam ve Hatip	R. Ahir 1168 (Ocak/Şubat 1755)	1062
17	Osman b. Mustafa	İmam ve Hatip	Receb 1188 (Eylül/Ekim 1774)	1065
18	Şey Ahmed	Vaiz	20 R. Evvel 1200 (21 Ocak 1786)	1060
19	Ali bin Hüseyin	Kayyım	11 Receb 1203 (7 Nisan 1789)	1060
20	Hacı Hüseyin	Müezzin	15 Ramazan 1205 (18 Mayıs 1791)	530
21	Mahmud b. Hüseyin	Müezzin	25 Ramazan 1209 (15 Nisan 1795)	530
22	Osman b. Ahmed	Müezzin	20 C. Evvel 1211 (21 Kasım 1796)	531

23	Ahmed b. Ahmed	İmam ve Hatip	17 Zilhicce 1216 (20 Nisan 1802)	531
24	Abdülhalim bin İsmail	İmam ve Hatip	14 Safer 1225 (21 Mart 1810)	533
25	Mehmed bin Ahmed	İmam ve Hatip	2 Zilhicce 1242 (27 Haziran 1827)	535

3.1.12. Keteler Mahalle Camii

Cami Konuralp'e bağlı Karaköy divanında bulunmaktadır. 19 Şa'bân 1211 (17 Şubat 1797) tarihli ve 531 numaralı Hurufat Defteri kaydına göre camide Ahmed bin Salih adlı kişi hatip olarak görev yapmakta iken vefat etmiştir. Ondan boşalan göreve Nâib Hüseyin arzıyla İbrahim bin Süleyman atanmıştır.

3.1.13. Mâmiire Camii

Cami, Konuralp'e bağlı Günvermişler köyünde bulunmaktadır. R. Ahir 1163 (Mart/Nisan 1750) tarihli kayda göre camide müezzin olmadığı için Nâib Seyyid Abdulvahhab arzıyla müezzinlik görevine İsmail bin Habib adlı kişi atanmıştır.⁷⁶

3.1.14. Fidâni, Polatlı ve Malatyalı Köyleri Mâmuriye Camii

Konuralp'in Fidâni, Polatlı ve Malatyalı köylerinde Mâmuriye Camii adıyla üç adet cami bulunmaktadır. Cami isminin aynı olması dolayısıyla tek cami kaydı altında tablo halinde ifade edilecektir.

Tablo 7: Fidâni, Malatyalı ve Polatlı Köyleri Mâmuriye Camilerine Ait Atama Kayıtları⁷⁷

Sıra	İsim	Görev	Köy	Tarih	D. No
1	Mehmed Halife	Hatip	Polatlı	Zilkâde (Şubat/Mart 1707)	1118 1069
2	Mustafa	Müezzin	Polatlı	1 Şevval (10 Ekim 1714)	1126 1069

⁷⁶ VGMA, *Hurûfât Defteri*, 1055.

⁷⁷ VGMA, *Hurûfât Defteri*, 1055, 1062, 1069, 1144.

3	Mehmed Halife	Müezzın	Malatyalı	1	Muharrem 1133 (4 Kasım 1720)	1069
4	Ali	Feraş	Fidâni	1	Ramazan 1133 (26 Haziran 1721)	1069
5	Halil b. Mehmed	Müezzın	Fidâni		Şa'bân (Mart/Nisan 1728)	1140 1144
6	Halil b. Mehmed	Müezzın	Polatlı		Şa'bân (Mart/Nisan 1728)	1140 1144
7	Halil Halife	Hatip	Polatlı		Safer (Ağustos/Eylül 1729)	1142 1144
8	Hüseyin Halife	Hatip	Fidâni		Safer (Ocak/Şubat 1750)	1163 1055
9	Hasan Halife	Hatip			Şa'bân (Nisan/Mayıs 1757)	1170 1062

3.1.15. Mescidi Atik Camii

Mescid-i Atik Camii, Fidâni divanı Süleymanlar köyünde bulunmaktadır. Camiye ait atama kayıtları tabloda özetlenmiştir.

Tablo 8: Mescidi Atik Camii'ne Ait Atama Kayıtları⁷⁸

Sıra	İsim	Görev	Tarih	D. No
1	İbrahim Mustafa	b. Hatip	C. Ahir (Nisan/Mayıs 1751)	1164 1055
2	Osman	Hatip	Şa'bân (Mayıs/Haziran 1755)	1168 1062
3	Ahmed b. Mustafa	Hatip	Receb (Eylül/Ekim 1774)	1188 1065

⁷⁸ VGMA, *Hurûfât Defteri*, 533, 1055, 1062, 1065.

4	Mehmed oğulları Hatip Süleyman ve Mehmed	17 C. Evvel 1224 (30 Haziran 1809)	533

3.1.16. Mîlan (Melen) Deresi Köyü Camii

Mîlan (Melen) Deresi Köyü bazı kayıtlarda köy olarak geçmekte iken daha ziyade bazı köylerin kendisine bağlı olduğu Mîlan divanı olarak kayıtlarda yer almaktadır. Burada yerleşim yerinin ismiyle bilinen camisi bulunmaktadır. Hurufat Defteri kayıtlarına göre camiye yapılan atamalar özet halinde sunulmuştur.

Tablo 9: Mîlan (Melen) Deresi Köyü Camii'ne Ait Atama Kayıtları⁷⁹

Sıra	İsim	Görev	Köy	Tarih	D. No
1	Mehmed	Hatip		1 Zilhicce 1115 (6 Nisan 1704)	1069
2	İsmail b. Mehmed	Hatip		Zilkâde 1162 (Ekim Kasım 1749)	1055
3	İsmail	Hatip	Bir akçe	R. Evvel 1169 (Aralık/Ocak 1755/1756)	1062
4	İsmail	Hatip	Bir akçe	R. Evvel 1171 (Kasım/Aralık 1757)	1062
5	İsmail	Hatip	Bir akçe	Receb 1188 (Eylül/Ekim 1774)	1065
6	Süleyman b. İsmail	Hatip		22 Ramazan 1216 (26 Ocak 1802)	531
7	Hafız Hasan b. Süleyman	Hatip	Bir akçe	16 Şevval 1224 (24 Kasım 1809)	533

3.1.17. Ortaköy Mehmed Beşe Camii

Mehmed Beşe kurmuş olduğu vakfiyla Konuralp'in Ortaköy köyüne de bir cami yaptırmıştır. Muharrem 1139 (Ağustos/Eylül 1726) tarihli arşiv kaydına göre camide

⁷⁹ VGMA, *Hurûfât Defteri*, 531, 533, 1055, 1062, 1065, 1069.

müezzin olarak görev yapan Hasan adlı kişi vefat etmiş yerine Hüseyin Halife'ye görev tevcihi yapılmıştır.⁸⁰

3.1.18. Orta Vakıf Camii

Cami, Konuralp'e bağlı olan Mılan nahiyesinde yer almaktadır. 1 Şa'bân 1135 (7 Mayıs 1723) tarihli ve 1069 numaralı Hurufat Defteri kaydına göre camide müezzin olarak görev yapan Halil Efendi vefat etmiş yerine oğlu Hasan'a görev tevcihi yapılmıştır.

3.1.19. Nasrullah Köyü Camii

Nasrullah köyü Konuralp'e bağlı Sarıkamışlar divanında bulunmaktadır. Camiye yapılan atamalar şu şekildedir.

Şevval 1140 (Mayıs/Haziran 1728) tarihli Hurufat Defteri kaydından Nasrullah köyü camiine Mustafa bin Hüseyin'in devirhan olarak atandığı,⁸¹ Şa'bân 1168 (Mayıs/Haziran 1755) tarihli kayıttan ise caminin ferraşlığını yapan İsmail adlı kişinin görevinin yenilendiği anlaşılmaktadır.⁸²

3.1.20. Sultan Orhan Camii (Mescidi)

Cami, Fidani divanına bağlı köylerin ortasında yer almaktadır. Banisi Orhangazi olup Cuma camisidir. Bazı kayıtlarda mescid olarak da geçen caminin cemaati kalabalık olması dolayısıyla ileriki süreçte camiye dönüştürüldüğü tahmin edilmektedir.

R. Evvel 1162 (Şubat/Mart 1749) tarihli arşiv kaydına göre Nâib Hüseyin Efendi arzıyla Mehmed Efendiye müezzin-i sânilik görevi tevcih edilmiştir.⁸³ 16 Muharrem 1210 (2 Ağustos 1795) tarihli kayda göre ise caminin hatipliğini yapan Hasan bin Hasan vefat etmiş yerine Nâib Ahmed Tahir arzıyla Mustafa bin İsmail atanmıştır.⁸⁴

⁸⁰ VGMA, *Hurûfât Defteri*, 1143; Zeynel Özlü, *Batı Karadenizde Antik Bir Osmanlı Kenti Prusias Ad Hypium Üskübü (Konuralp)*, (İstanbul: Ufuk Reklamcılık Matbaacılık, 2009), 114.

⁸¹ VGMA, *Hurûfât Defteri*, 1144.

⁸² VGMA, *Hurûfât Defteri*, 1062.

⁸³ VGMA, *Hurûfât Defteri*, 1055.

⁸⁴ VGMA, *Hurûfât Defteri*, 531.

3.1.20. şahsuvar Köyü Hacı Mehmed Camii

şahsuvar Köyü Hacı Mehmed Camii, Konuralp'e bağlı Mln (Melen) nahiyesinde bulunmaktadır. Tespit edilen arşiv kayıtlarına göre yapılan atamalar tabloda gösterilmiştir.

Tablo 10: şahsuvar Köyü Hacı Mehmed Camii'ne Ait Atama Kayıtları⁸⁵

Sıra	İsim	Görev	cret	Tarih	D. No
1	Hasan Halife	Müezzin		1 Safer 1117 (25 Mayıs 1705)	1069
2	Ömer Halife	İmam		1 Safer 1117 (25 Mayıs 1705)	1069
3	Hasan	Hatip	Bir akçe	1 Safer 1117 (25 Mayıs 1705)	1069
4	Hurrem Halife	Cuma Müezzini	Bir akçe	1 Muharrem 1118 (15 Nisan 1706)	1069
5	Ahmed b. Hasan	Hatip	Bir akçe	1 şevval 1122 (23 Ksım 1710)	1069
6	İbrahim b. Musa	Hatip	Bir akçe	R. Evvel 1191 (Nisan/Mayıs 1777)	1065
7	Ahmed b. İbrahim	Hatip		25 Zilhicce 1226 (10 Ocak 1812)	533

3.1.21. Yahya Bekir Camii

skb'de Yahya Bekir Camii bulunmaktadır. C. la 1135 (7 şubat 1723) tarihli kayda göre caminin ihtiyaçları Seyyid Mehmed Ağa vakfı tarafından karşılanmaktadır. Camide dersim olarak görev yapan İsmail adlı kişinin görevinde ehil olmadığı gerekçesiyle görev kendisinden alınarak Mustafa adlı kişiye tevcih edilmiştir.⁸⁶

⁸⁵ VGMA, *Hurûfât Defteri*, 533, 1065, 1069.

⁸⁶ VGMA, *Hurûfât Defteri*, 1069.

3.1.22. Yusuf Beşe Camii

Yusuf Beşe Camii, Konuralp'e bağlı Nasrullah köyünde bulunmaktadır.

Tablo 11: Yusuf Beşe Camii'ne Ait Atama Kayıtları⁸⁷

Sıra	İsim	Görev	Ücret	Tarih	D. No
1	Mehmed Halife	Müezzin		Zilhicce 1155 (Ocak/Şubat 1743)	1055
2	Hüseyin b. Hasan	İmam	Bir akçe	Şa'bân 1165 (Haziran/ Temmuz 1752)	1055
3	Mehmed	Müezzin		R. Evvel 1169 (Aralık/Ocak 1755/1756)	1062
4	Kâsım Halife	İmam ve Hatip	Bir akçe	Receb 1189 (Ağustos/Eylül 1775)	1065
5	İbrahim	Hatip		15 R. Evvel 1206 (12 Kasım 1791)	530
6	Tahir b. Kasım Ömer	İmam	Bir akçe	21 Safer 1215 (14 Temmuz 1800)	531
7	Seyyid Hüseyin Necib b. el-Hac Ali	İmam	Bir akçe	4 Şevval 1215 (18 Şubat 1801)	531

Sonuç

Bu incelemede Konuralp'e (Üskübî) ait 13 adet Hurufat Defteri kaydı incelenmiştir. İncelenen defter kayıtlarına göre kentin en hayırsever adamlarının Dilâver Ağa, Yeniçeri Mehmed Beşe ve Hacı Ahmed Ağa olduğu anlaşılmaktadır. Belgelerden Konuralp'te 24 adet cami, 30 adet mescit, 6 adet mektep, 3 adet zaviye, 1 adet tekke, 16 adet mezra, 1 adet cami vakfı mütevellî ataması, 2 adet köprü ve 1 adet şadırvan vakfı tespit edilmiştir. Bu yapılarla birlikte mahkemede görev yapan

⁸⁷ VGMA, *Hurûfât Defteri*, 530 531, 1055, 1062,1065.

muhzırlar, ahi babaları ve sokak münâdilerinin atamalarına dair kayıtlar da tespit edilmiştir.

Bu arşiv kayıtları sayesinde Konuralp'in sosyo kültürel ve ekonomik yapısı ile şehirdeki vakıf yapılarından haberdar olmaktadır. İncelenen Hurufat Defteri kayıtlarından camilere genel olarak vaiz, imam, hatip, müezzin gibi görevlilerin tayin edildiği, bazı camilere ise kayyım, ferraş ve devirhan gibi görevlilerin atandığı görülmektedir. Bu görevler genelde babadan oğula geçmekle birlikte bazen kardeşler arasında müşterek yürütülmüş bazen de sadece bir kardeş tarafından görev icra edilmiştir. Vefat eden görevlinin çocuğu veya bir yakını yok ise aile dışından birinin atandığı da kayıtlardan anlaşılmaktadır.

Bu atamalara ilişkin olarak bir kişi bazen sadece imamlık görevini icra ederken başka biri imam ve hatiplik görevini birlikte yürütmüştür. Bazen de bu iki görevle birlikte vaizlik görevinin de tevdi edildiği görülmektedir. Cami görevlerinin aldığı ücretlerin genel olarak günlük yarım akçe ile başlayıp yukarıya doğru arttığı görülmektedir. Kadı ve nâibler tarafından yapılan atamaların ölüm, kasr-ı yed ve feragat neticesinde yapıldığı görülmekle birlikte bazen de kişinin görevinden uzaklaştırılması şeklinde olduğu anlaşılmaktadır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

- VGMA, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi. *Hurûfât Defteri*. No. 530.
VGMA, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi. *Hurûfât Defteri*. No. 531.
VGMA, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi. *Hurûfât Defteri*. No. 533.
VGMA, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi. *Hurûfât Defteri*. No. 534.
VGMA, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi. *Hurûfât Defteri*. No. 535.
VGMA, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi. *Hurûfât Defteri*. No. 1055.
VGMA, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi. *Hurûfât Defteri*. No. 1060.
VGMA, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi. *Hurûfât Defteri*. No. 1062.
VGMA, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi. *Hurûfât Defteri*. No. 1065.
VGMA, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi. *Hurûfât Defteri*. No. 1066.
VGMA, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi. *Hurûfât Defteri*. No. 1069.
VGMA, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi. *Hurûfât Defteri*. No. 1143.
VGMA, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi. *Hurûfât Defteri*. No. 1144.

Salnameler

Müstakil Bolu Sancağı Salnâmesi 1334/1916.

Kitap ve Makaleler

- Akis, Metin – Tektuna, Mehmet. “Hurufat Defterlerine Göre 17.-19. Yüzyıllarda Kilis’te Yönetim ve Dini Yapılar”, *Sosyal Bilimler Dergisi* 7/14 (Aralık 2017), 88-103.
- Asan, Hakan. *547 No’lu Vakıf Defterine Göre Konuralp Vakıfları Tarihi*. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Demirtaş, Hasan. “Vakıf Araştırmalarında Kaynak Olarak Hurûfât Defterleri: Kangırı Örneğı”. *Vakıflar Dergisi* 37 (Haziran 2012), 47-92.
Düzce Ticaret Borsası, Düzce Ticari Hayatı ve Üretim Durumu Raporu, 2020.
- Günay, Hacı Mehmet. “Vakıf”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 42/475-479. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Oğur, Özcan. “Konya Hurufat Defterleri ve Muhteva Analizi (1692-1835 Yılları Arası)”. *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 4/7 (Temmuz 2018), 131-151.
- Özçelik, Fatih. “Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti Döneminde Düzce’nin İdari Yapısına Genel Bir Bakış”. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3 / 1 (Temmuz 2016), 86-108.
- Özlı, Zeynel. *Batı Karadenizde Antik Bir Osmanlı Kenti Prusias Ad Hypium Üskübü (Konuralp)*. İstanbul: Ufuk Reklamcılık Matbaacılık, 1. Basım, 2009.
- Özmel, İsmail. “Kayyım”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 25/107. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Tanık, Saliha. “Üsküdar Hurufat Defterlerine Göre Gebze (Gekboze) Kasabasındaki (Nahiyesindeki) Vakıf Eserleri (1060-1061-1063-1065-1067-1068) Numaralı Hurufat Defterleri”. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Sayı:53 (2021), 281-302.
- Turgut, Bahattin. *Ahıska’da Osmanlı Vakıfları*. İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 1. Basım, 2021.
- Yazıcı Tahsin - İpşirli Mehmet. “Ferraş”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 12/408-109. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

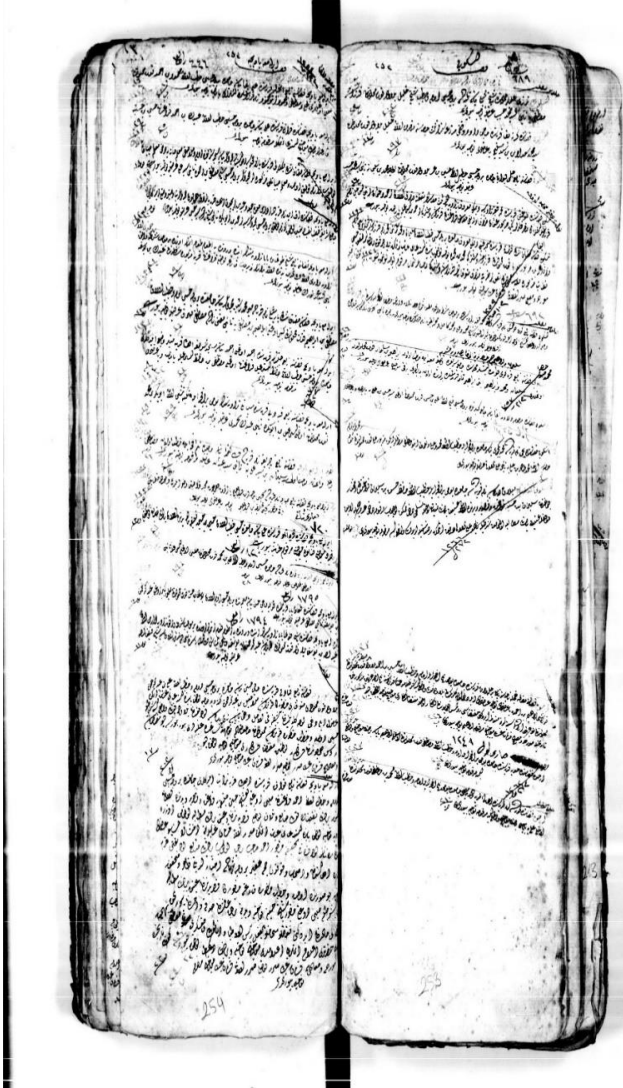
Elektronik Kaynaklar

Düzce Valiliği. İl Kùltür ve Turizm Müdürlüğü. “Tarihçe”.

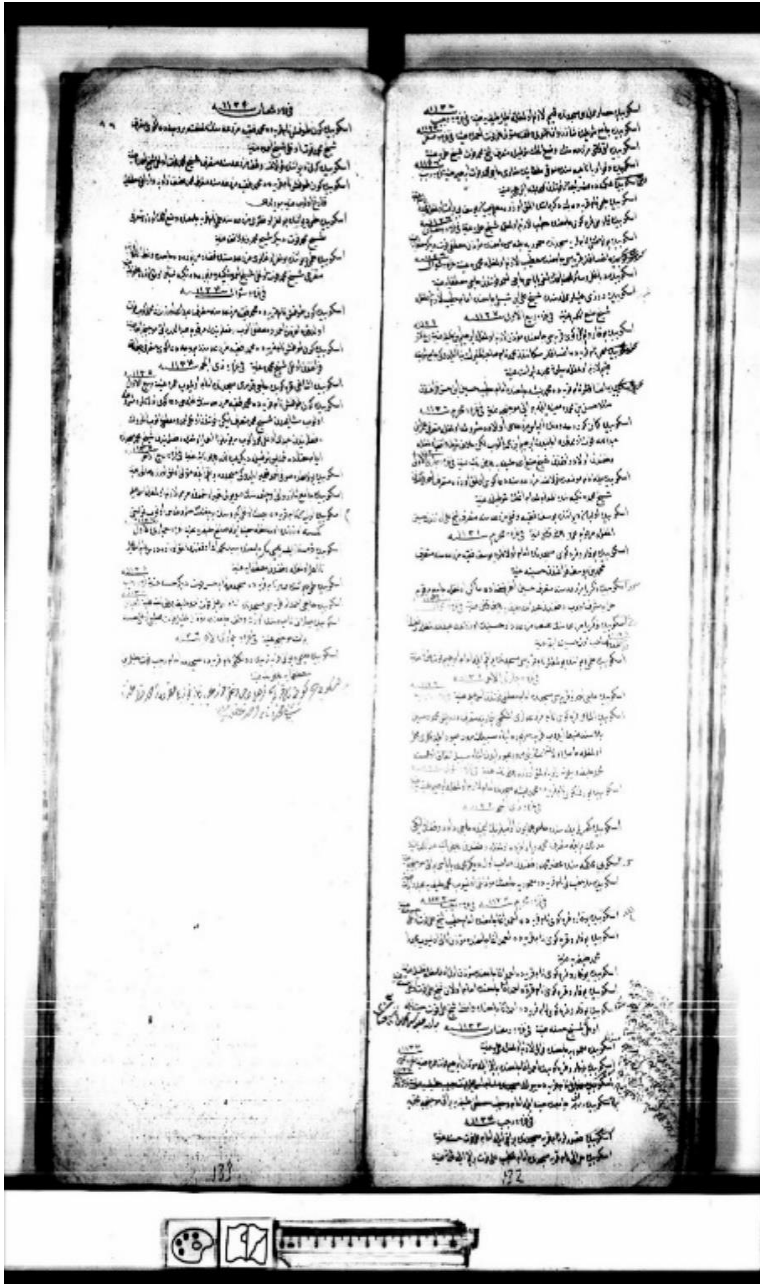
(Erişim 21 Nisan 2023).

<http://www.duzce.gov.tr/tarihce>

Ek 1: 534 Numaralı Hurufat Defteri.

Ek 2: 1069 Numaralı Hurufat Defteri.

ÖĞRETMENLERİN BİRLEŞTİRİLMİŞ SINIFLARDA KARŞILAŞTIKLARI SORUNLARIN TESPİT EDİLMESİNE YÖNELİK ÇALIŞMALARIN İÇERİK ANALİZİ*

Furkan DOĞRU*

Fatih İRAP**

Asım ÇOBAN***

Öz

“İlköğretim okulları birinci kademedede, aynı anda birden çok sınıfın bir öğretmen tarafından yetiştirilmesine birleştirilmiş sınıf öğretimi denilmektedir” (Köksal, 2006, s. 17). Birleştirilmiş sınıflara ihtiyaç; öğrenci sayısının azlığı, derslik sayısının azlığı ve öğretmen sayısının azlığı gibi başlıca temel sebeplerden doğmuştur. Türk eğitim sisteminde ilk kez 1968 programında ele alınıp uygulamaya geçilen birleştirilmiş sınıf uygulaması ülkemizde uzun yıllar boyunca devam eden bir uygulamadır. Zorunluluktan doğan bu uygulama birçok sorunu da beraberinde getirmiştir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de “Birleştirilmiş Sınıflarda Öğretmenlerin Karşılaştıkları Sorunlar” başlığı kapsamında yapılan, Yüksek Öğretim tez merkezi ve Google akademik sayfalarından bulunan lisansüstü tezleri ve makaleleri; üniversite, araştırma amacı, araştırma yöntemi, çalışma grubu, katılımcı sayısı, veri toplama araçları ve araştırma önerileri açısından incelemektir. Bu amaç doğrultusunda, “Birleştirilmiş Sınıflarda Öğretmenlerin Karşılaştıkları Sorunlar” bağlamında yapılan 6 yüksek lisans tez çalışması, 1 tezsiz yüksek lisans bitirme projesi ve 7 makale üzerinde betimsel içerik analizi yapılmıştır. Yapılan araştırmalar

* Bu çalışma 27-28 Nisan 2023 tarihinde Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları-I Öğrenci Sempozyumu’nda sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

* Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi furkandogru603@gmail.com; Orcid: 0009-0005-7228-6903

** Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi corumlufatih19@gmail.com; Orcid: 0009-0006-8411-7506.

*** Prof. Dr. Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi asim.coban@amasya.edu.tr; Orcid: 0000-0002-7860-7561.

sonucu incelenen yazınların en çok Fırat üniversitesi (n=2), Gaziantep üniversitesi (n=2) ve Pamukkale Üniversitesi'nde (n=2) hazırlandığı tespit edilmiştir. Araştırmalarda çalışma grubu olarak en fazla öğretmenlerle çalışılmış, katılımcı sayısı en az 1 ve en çok 308 aralığında tutulmuştur. Çalışmalarda araştırma yöntemi olarak en fazla (n=13) Nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. İncelenen 14 farklı çalışmanın çoğunda tek bir veri toplama aracı kullanılmış olup en fazla görüşme formu (n=8) kullanılmıştır. İncelenen araştırmalar; araştırma amacına göre değerlendirildiğinde en çok (n=9) Birleştirilmiş sınıflarda görev yapan öğretmenlerin karşılaştıkları sorunlar ve buna ek olarak bazı çalışmalarda çözüm önerilerini tespit etmek çalışmanın amacını oluşturmuştur. Araştırmaların önerileri incelendiğinde en fazla birleştirilmiş sınıflı okulların fiziki eksiklikleri ve sınıfların materyal eksikliği başlığı altında öneriler sunulmuştur. Buna ek olarak araştırma önerileri; öğretmenlere hizmet içi eğitim, birleştirilmiş sınıflarda staj, nitelikli öğrenme ortamı, Birleştirilmiş sınıfa uygun kitap ve müfredat, aile- öğretmen ilişkisi, öğretmenin sahip olması gereken nitelik ve yeterlilikler, öğretmen adaylarına verilen birleştirilmiş sınıf dersleri ve birleştirilmiş sınıflı okullara ayrılan ödenek gibi önerilerden oluşmaktadır. Sonuç olarak, birleştirilmiş sınıflı okulların fiziki koşullarının daha yeterli hale getirilmesi, birleştirilmiş sınıflara özel bir müfredatın tasarlanması, öğretmen adaylarının birleştirilmiş sınıflı okullarda daha fazla staj uygulaması görmesi gerektiği gibi konuların önemi üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Birleştirilmiş Sınıf, İçerik Analizi, Öğretmenlerin Karşılaştıkları Sorunlar

Content Analysis of Studies on Identifying the Problems that Teachers Encounter in Multigrade Classes

Abstract

In primary schools, the training of more than one class at the same time by a teacher is called combined classroom teaching or multigrade classroom. c multigrade classrooms arises from the several reasons such as the low number of students, the

low number of classrooms and the low number of teachers. Combined classroom practice was first discussed in the Turkish education system in the 1968 program and was put into practice. The combined classroom application is an application that has been going on for many years in our country. It has brought many problems along with the combined classroom practice arising from necessity.

The purpose of this study is the postgraduate theses and articles made in Turkey within the scope of "Problems Encountered by Teachers in Multigrade Classes", found in the Higher Education thesis center and Google academic pages; University, research purpose, research method, study group, number of participants, data collection tools and research proposals. For this purpose, descriptive content analysis was conducted on 6 master's thesis studies, 1 non-thesis master's graduation project and 7 articles in the context of "Problems Encountered by Teachers in Multigrade Classrooms". As a result of the researches, it was determined that the literatures examined were mostly prepared in Firat University (n=2), Gaziantep University (n=2) and Pamukkale University (n=2). In the studies, the most teachers were employed as the study group, and the number of participants was kept at least 1 and at most 308. Qualitative research method was used the most (n=13) as the research method in the studies. Considering that more than one data collection tool was used in a few of the 14 different studies examined, the interview form (n=8) was used the most as a data collection tool.

Examined studies; When evaluated according to the purpose of the research, the most (n=9), the problems faced by the teachers working in multigrade classes, and in addition to this, determining the solution proposals in some studies constituted the aim of the study. When the suggestions of the studies were examined, suggestions were presented under the heading of the physical deficiencies of the schools with multigrade classes and the lack of materials in the classes. In addition, research proposals; It consists of suggestions such as in-service training for teachers, internship in multigrade classrooms, qualified learning environment, books and

curriculum suitable for multigrade classrooms, parent-teacher relationship, qualifications and competencies that teachers should have, combined classroom lessons given to teacher candidates, and allowance allocated for multi-class schools.

As a result, the importance of issues such as making the physical conditions of multi-class schools more adequate, designing a special curriculum for multi-grade classes, and the need for pre-service teachers to see more internships in multi-class schools are emphasized.

Keywords: Unified Class, Content Analysis, Problems Faced by Teachers.

Giriş

Birleştirilmiş sınıflar, çeşitli nedenlere bağlı olarak farklı yaş ve sınıf seviyesindeki öğrencilerin tek bir öğretmen tarafından eğitim alması anlamına gelmekte ve “birden fazla sınıfın bir arada öğrenim görmesi” (Yıldız, 2009, s. 167) olarak tanımlanmaktadır. İlköğretim programına göre ilköğretim seviyesinde birden fazla sınıfın bir araya getirilerek bir grup oluşturmak suretiyle bir öğretmen tarafından öğretim yapılmasına birleştirilmiş sınıf öğretimi denir (Erdem, 2019, s. 13). Birleştirilmiş sınıf öğrenci sayısının azlığı, coğrafi ve ekonomik koşullardan dolayı ilköğretimdeki farklı sınıf seviyesindeki öğrencilerin aynı derslikte bir araya getirilerek bir öğretmen tarafından yetiştirilmesiyle oluşan eğitim ortamıdır (Köksal, 2009). Nüfusun seyrek olduğu şehir merkezinden uzak köylerde her sınıf seviyesi için ayrı ayrı derslik açmak, köylerdeki yaşam şartlarının zor olmasından dolayı kente göç hareketliliğinin fazla olması, öğretmen sayısının yetersizliği, taşınabilir olarak faaliyet gösteren köylerde yeniden okul açılması gibi sebepler birleştirilmiş sınıf uygulaması yapılmasını zorunlu hale getiren ekonomik ve sosyal sebeplerdir (Sidekli vd 2015: s. 312). Birleştirilmiş sınıflar, çoğunlukla köylerde ve kırsal kesimlerde görülür ve birleştirilmiş sınıfların kendine özgü öğretim biçimi vardır. Birleştirilmiş sınıflarda, öğretmen birden fazla sınıfa aynı anda farklı dersler anlatamayacağından dolayı, öğretmenin dersleri

ödevli ve öğretmenli olmak üzere iki farklı şekilde yürütmesini gerektirmektedir. Ödevli derslerde, öğretmen öğrencileri ödevlendirerek onların bireysel çalışmalarını sağlarken; öğretmenli derslerde öğretmen bir sınıf seviyesinin derslerine daha fazla zaman ayırır ve o grupta daha fazla etkileşim halinde bulunur (Köklü, 2000; Samancı, 2015; Şahin, 2010).

“Türkiye’nin kendine özgü sosyoekonomik ve coğrafi şartları zorunlu eğitimin tek bir öğretim şekli ve tek tip okul yapısı ile gerçekleştirilmesini güçleştirmektedir. Zorunlu eğitim tam zamanlı ya da iki zamanlı olarak, taşınabilir, yatılı veya birleştirilmiş sınıflı ilköğretim uygulamaları şeklinde gerçekleştirilmektedir” (Taşdemir; 2012, s. 48). Köylerde yaşayan ilköğretim çocuklarının her gün şehir merkezlerine servislerle gidip gelmeleri çocukları çok yormakta ve eğitimlerini olumsuz etkilemektedir. Bu da birleştirilmiş sınıfın taşınabilir eğitime tercih edilmesinin sebeplerinden bir tanesidir. Nüfus bakımından küçük olan yerleşim birimleri olduğu müddetçe birleştirilmiş sınıflara olan ihtiyacımız da bitmeyecektir. (Erdem, 2015). Türk eğitim sisteminde farklı nedenlere bağlı olarak ortaya çıkan ve genellikle bir sorun olarak algılanan birleştirilmiş sınıf uygulamaları alan yazında farklı gelişim ve seviyedeki öğrencilerle birlikte etkileşim sağlanarak gerçekleştirilen eğitsel değeri yüksek bir öğretim modeli olarak da görülmektedir (Taşdemir, 2012, s. 47).

Birleştirilmiş sınıf uygulaması sadece ülkemizde değil dünya genelinde kullanılan bir uygulamadır. Birleştirilmiş sınıf uygulamasının Dünya’daki uygulamasına bakıldığında; 19. yüzyılın ikinci yarısında, Kuzey Amerika ve Avrupa’da birleştirilmiş sınıf uygulaması ilköğretimde yaygın olarak kullanılmıştır. Sanayi devrimi ve şehirleşme ile birlikte birleştirilmiş sınıf uygulaması, yerini klasik sisteme bırakmıştır ancak kırsal kesimlerde birleştirilmiş sınıf uygulaması devam etmiştir. 1960’larda birleştirilmiş sınıflı okulları kaldırmak için taşınabilir eğitime başlanmıştır. Fakat 1980’lerden itibaren çeşitli nedenlerden dolayı birleştirilmiş sınıf uygulaması tekrar işlevselliği kazanmıştır. (Bayar, 2009).

Ülkemizde ise; “1930 yılında, köyde yaşayan çocukları köy şartlarına ve ihtiyaçlarına göre yetiştirmek amacıyla “Köy

Mektepleri Müfredat Programı” çıkarılmıştır. 1939’da toplanan 1. Milli Eğitim Şurası’nda üç sınıflı, tek öğretmenli köy okulları beş sınıfa çıkarılmış ve bu okullar için hazırlanan “Köy İlkokul Program Projesi” 1948 yılına kadar uygulanmıştır. 1948’de şehir ve köy okullarının programları birleştirilip geliştirilerek “1948 İlkokul Programı” hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur. 1968 yılına kadar bağımsız sınıflar programı birleştirilmiş sınıflarda da 20 yıl uygulanmıştır.” (Tekişik, 2000, s.1). 1962 yılında ilkokul program taslağı hazırlanmıştır, hazırlanan ilkokul program taslağı 1968 yılına kadar belirlenen okullarda uygulanmıştır. Altı yıl boyunca yapılan uygulama sonuçlarına göre değerlendirilip geliştirildikten sonra, Talim ve Terbiye Kurulu’nun 1 Temmuz 1968 tarih ve 171 sayılı kararı ile “1968 İlkokul Programı” olarak kabul edilmiştir (Tekişik, 2000, s.1). 2000–2001 öğretim yılına kadar uygulanan program, Talim ve Terbiye Kurulu’nun 18.05.2000 tarih ve 122 sayılı kararıyla 2000–2001 öğretim yılından itibaren değiştirilmiştir. Yapılan bu değişiklikle normal sınıflarda uygulanan program birleştirilmiş sınıflarda da uygulanmaya başlamıştır (Yıldırım, 2008).

Türkiye’de birleştirilmiş sınıf uygulamasını zorunlu kılan üç temel neden vardır diyebiliriz. Bunlar; şube başına düşen öğrenci sayısının azlığı, öğretmen sayısının azlığı ve köy ilköğretim okullarındaki derslik sayısının yetersizliğidir.

Birleştirilmiş sınıflar uygulaması yıllardır kullanılan bir uygulama olduğu için bu konu hakkında oldukça fazla araştırma yapılmıştır. Yüksek Öğretim tez merkezi ve Google akademik sayfalarında “Birleştirilmiş Sınıflarda Öğretmenlerin Karşılaştıkları Sorunlar” başlığı altında yaptığımız arama sonucunda bu alanda yazılmış; 6 yüksek lisans tez çalışması, 1 tezsiz yüksek lisans bitirme projesi ve 7 makale çıktı.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de “Birleştirilmiş Sınıflarda Öğretmenlerin Karşılaştıkları Sorunlar” başlığı kapsamında yapılan, Yüksek Öğretim tez merkezi ve Google akademik sayfalarından bulunan lisansüstü tezleri ve

makaleleri betimsel içerik analizi yöntemiyle incelemektir. Bu amaçla aşağıdaki alt problemlere yanıtlar aranmıştır:

Türkiye’de “Birleştirilmiş Sınıflarda ğretmenlerin Karşılaştıkları Sorunlar” başlığı kapsamında yapılan çalışmaların;

1. Yapıldıkları niversitelere göre dağılımı nasıldır?
2. Araştırma amacına göre dağılımı nasıldır?
3. Araştırma yöntemine göre dağılımı nasıldır?
4. Çalışma grubuna göre dağılımı nasıldır?
5. Katılımcı sayısına göre dağılımı nasıldır?
6. Veri toplama araçlarına göre dağılımı nasıldır?
7. Araştırma nerilerine göre dağılımı nasıldır?

1. YÖNTEM

Bu araştırmada, öğretmenlerin birleştirilmiş sınıflarda karşılaştıkları sorunlar konusuyla ilgili yapılan makale ve lisansüstü tezlerin incelenmesi amacına yönelik olarak doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. “Doküman inceleme, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar” (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s.189). Nitel araştırmalarda kullanılan önemli bilgi kaynaklarından olan dokümanların incelenmesi ile araştırmacının ihtiyaı olan veri, gözlem veya görüşme yapmaya gerek kalmadan elde edilebilir. Bu sayede doküman inceleme, araştırmacıya zaman ve para tasarrufu sağlamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

1.1. Evren ve rneklem

Bu çalışmanın evrenini, YÖK tez ve Google akademik platformlarında “Birleştirilmiş Sınıf” konusunda bulunan çalışmalar oluşturmuştur. Çalışmanın rneklemine incelenen 6 yüksek lisans tez çalışması, 1 tezsiz yüksek lisans bitirme projesi ve 7 makale oluşturmuştur.

1.2. Dokümanlara Ulaşma

Öğretmenlerin birleştirilmiş sınıflarda karşılaştıkları sorunlar konusunda yapılan çalışmalara YÖK tez ve Google akademik platformlarından ulaşılmıştır. alışmalara ulaşılabilmek için ilgili platformların arama motoruna “Birleştirilmiş sınıf” anahtar kelimesi ile tarama yapılmış ve bulunan sonuçlar tek tek incelenmiştir. İncelenen

çalışmalardan “Öğretmenlerin birleştirilmiş sınıflarda yaşadıkları sorunlar” problemine yönelik olan çalışmalar seçilmişti. Toplam 15 adet çalışma seçilmiş bu çalışmalardan 1’i araştırma sorularına cevap bulunamadığı için incelenmemiş, 14 çalışma ile araştırma yürütülmüştür.

1.3. Dokümanların Analizi

Araştırmada ele alınan çalışmalar betimsel içerik analizi yöntemi kullanılarak incelenmiştir. İçerik analizinde birbirine benzeyen veriler belirli kodlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirilir ve okuyucunun anlayabileceği biçimde düzenlenerek yorumlanır (Gündoğmuş, 2018). Literatür taraması sonucunda veri grubunda yer alan çalışmalar bilgisayara indirilmiştir. Bu çalışmalar; üniversitelere, araştırma amacına, araştırma yöntemine, çalışma grubuna, katılımcı sayısına, veri toplama araçlarına ve araştırma önerilerine göre incelenmiş ve bulunan sonuçlar tablolastırılarak çalışmada sunulmuştur.

2. BULGULAR

Araştırma sonucunda bulgular, daha rahat ve kolay anlaşılabilmesi için araştırma sorularının sıralamasına göre açıklanmıştır.

2.1. Birinci Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Yapılan çalışmanın birinci araştırma sorusu olan “incelenen çalışmaların yapıldıkları üniversitelere göre” dağılımına yönelik bulgular Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1: incelenen çalışmaların yapıldıkları üniversitelere göre dağılımı

Üniversite	f	%
Bolu Abant İzzet Baysal	1	%7,1
Fırat	2	%14,2
Kocaeli	1	%7,1
Gaziantep	2	%14,2
Trakya	1	%7,1
Pamukkale	2	%14,2
Amasya	1	%7,1
Erciyes	1	%7,1

Atatürk	1	%7,1
Zirve	1	%7,1
Belirtilmemiş	1	%7,1
Toplam	14	%100

Tablo 1 incelendiğinde Birleştirilmiş sınıflarda öğretmenlerin karşılaştıkları sorunları ele alan çalışmalar incelendiğinde en çok çalışma yapılan üniversiteler %14,2 oranla Fırat, Gaziantep ve Pamukkale üniversitesidir. Bu üniversitelerde ikişer çalışma yapılmıştır. Sonuç olarak bu konuda 11 farklı üniversitede çalışma yürütölmüştür.

2.2. İkinci Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Çalışmanın ikinci araştırma sorusu olan “incelenen çalışmaların araştırma amacına göre” dağılımına yönelik bulgular Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2: incelenen çalışmaların araştırma amacına göre dağılımı

Araştırma amacı	f	%
Öğretmen yeterliliklerinin incelenmesi	1	%7,1
Sınıf yönetimi ile ilgili görüşlerin incelenmesi	2	%14,2
Birleştirilmiş sınıflı ilkokulların yönetsel sorunlarının tespiti	1	%7,1
Birleştirilmiş sınıflarda karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerilerinin belirlenmesi	3	%21,4
Birleştirilmiş sınıfları okutan öğretmenlerin karşılaştıkları sorunları belirlemek	6	%42,8
Birleştirilmiş sınıfta görev yapan öğretmenlerin ihtiyaçlarını belirlemek	1	%7,1
Toplam	14	%100

Tablo 2 incelendiğinde Birleştirilmiş sınıflarda öğretmenlerin karşılaştıkları sorunları ele alan çalışmalar araştırma amaçları kapsamında ele alındığında; en fazla ele alınan amaç %42,8 oranla “Birleştirilmiş sınıfları okutan öğretmenlerin karşılaştıkları sorunları belirlemek” olmuştur. Sonuç olarak incelenen çalışmalarda 6 farklı amaç ele alındığı gözlenmiştir.

2.3. Üçüncü Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Çalışmanın bir diğer araştırma sorusu olan “İncelenen çalışmaların araştırma yöntemine göre” dağılımına yönelik bulgular Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3: İncelenen çalışmaların araştırma yöntemine göre dağılımı

Araştırma yöntemi	f	%
Karma yöntem	1	%7,1
Nitel araştırma yöntemi	13	%92,8
Toplam	14	%100

194

Tablo 3 incelendiğinde Birleştirilmiş sınıflarda öğretmenlerin karşılaştıkları sorunları ele alan çalışmalarda 2 farklı araştırma yöntemi kullandığı belirlenmiştir. Bu yöntemlerden %92,8 oranla Nitel araştırma yöntemlerinin en fazla sayıda kullanıldığı görülmüştür.

2.4. Dördüncü Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Çalışmanın bir diğer araştırma sorusu olan “İncelenen çalışmaların çalışma grubuna göre” dağılımına yönelik bulgular Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4: İncelenen çalışmaların çalışma grubuna göre dağılımı

Çalışma grubu	f	%
Sınıf Öğretmenleri	13	%92,8
Sınıf Öğretmeni adayları	1	%7,1
Toplam	14	%100

Tablo 4 incelendiğinde Birleştirilmiş sınıflarda öğretmenlerin karşılaştıkları sorunları ele alan çalışmalarda

Öğretmenler ve Sınıf Öğretmeni adaylarından oluşan 2 farklı çalışma grubu kullanılmıştır.

2.5. Beşinci Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Çalışmanın bir diğer araştırma sorusu olan “İncelenen çalışmaların katılımcı sayısına göre” dağılımına yönelik bulgular Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5: İncelenen çalışmaların katılımcı sayısına göre dağılımı

Katılımcı sayısı	f	%
0-99	11	%78,5
100-199	2	%14,2
200-299	0	%0
300-399	1	%7,1
Toplam	14	%100

Tablo 5 incelendiğinde Birleştirilmiş sınıflarda öğretmenlerin karşılaştıkları sorunları ele alan çalışmalar baz alındığında her bir çalışma farklı katılımcı sayısını içerdiği için belirli kategoriler oluşturulmuş (0-99, 100-199, 200-299, 300,399) ve çalışmalar bu kategorilerde gruplandırılmıştır. Sonuç olarak incelenen çalışmaların katılımcı sayısının en fazla %78,5 oranla 0-99 aralığında katılımcı ile gerçekleştirildiği görülmüştür.

2.6. Altıncı Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Çalışmanın bir diğer araştırma sorusu olan “İncelenen çalışmaların veri toplama araçlarına göre” dağılımına yönelik bulgular Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6: İncelenen çalışmaların veri toplama araçlarına göre dağılımı

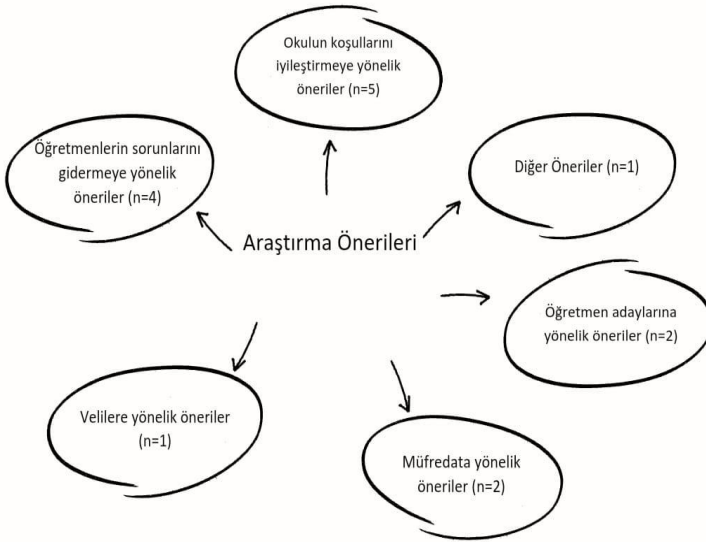
Veri toplama araçları	f	%
Ölçek	2	%12,5
Görüşme formu	8	%50
Anket	6	%37,5
Toplam	16	%100

Tablo 6 incelendiğinde Birleştirilmiş sınıflarda öğretmenlerin karşılaştıkları sorunları ele alan çalışmalar veri toplama araçlarına göre incelendiğinde, çalışmalarda 3 farklı veri toplama aracı kullanıldığı ve bu araçlardan en çok %50 oranla Görüşme formunun çalışmalarda veri toplama aracı olarak kullanıldığı görülmüştür.

2.7. Yedinci Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Çalışmanın bir diğer araştırma sorusu olan “İncelenen çalışmaların araştırma önerilerine göre” dağılımına yönelik bulgular Şekil 1’de sunulmuştur.

Şekil 1: İncelenen çalışmaların araştırma önerilerine göre dağılımı

Şekil 1’de incelenen çalışmaların araştırma önerilerinin ana başlıkları ele alınmıştır. Araştırma önerileri yapılan çalışmaların daha anlaşılabilir olması açısından önemli bir yere sahiptir. Bu sebeple araştırma önerileri konusunda

yukarda verilen kodlar alt önerilere ayrılmış ve tek tek incelenmiştir.

2.7.1 Okulun koşullarını iyileştirmeye yönelik öneriler

Okulun koşullarını iyileştirmeye yönelik öneriler, araştırma önerileri temasında en çok (n=5) tekrar eden araştırma önerisi kodudur. Bu kod altında ele alınan alt öneriler şunlardır;

- Okulun fiziki koşulları iyileştirilebilir.
- Okulların araç-gereç ve materyal eksiklikleri giderilebilir.
- Okullarda nitelikli öğrenme ortamı oluşturulabilir.
- Taşıma merkezli okulların sayısı arttırılabilir.
- Birleştirilmiş köy okulları için ayrılan ödenek arttırılmalıdır.

2.7.2. Öğretmenlerin sorunlarını gidermeye yönelik öneriler

İncelenen çalışmaların araştırma önerileri kısmında en çok tekrar eden ikinci kod (n=4) Öğretmenlerin sorunlarını gidermeye yönelik öneriler kodudur. Bu kod altında ele alınan alt öneriler şunlardır;

- Sınıf yönetiminde zorlandıkları konularda öğretmenlere hizmet içi eğitim imkânı sağlanabilir.
- Birleştirilmiş sınıflı okullarda ikinci bir öğretmen görevlendirilebilir.
- Birleştirilmiş sınıf öğretmeni; girişimcilik, etkili iletişim ve problem çözme becerilerine sahip olmalıdır.
- Birleştirilmiş sınıf öğretmeni teknolojiyi doğru kullanmalıdır.

2.7.3. Öğretmen adaylarına yönelik öneriler

İncelenen çalışmaların araştırma önerileri kısmında ele alınan “Öğretmen adaylarına yönelik öneriler” kodu aşağıdaki gibi alt önerilerden oluşmaktadır.

- Birleştirilmiş sınıflı okullarda, öğretmen adayları staj yapmalıdır.
- Sınıf öğretmen adaylarına birleştirilmiş sınıflı ele alan dersler daha fazla verilmelidir.

2.7.4. Müfredata yönelik öneriler

İncelenen çalışmaların araştırma önerileri kısmında ele alınan “Müfredata yönelik öneriler” kodu aşağıdaki gibi alt önerilerden oluşmaktadır.

- Birleştirilmiş sınıflara uygun müfredat ve kaynak kitaplar hazırlanmalıdır.
- Birleştirilmiş sınıfla öğretimin yapıldığı köy okullarında okuyan öğrenciler için “gezici rehber öğretmen” uygulaması başlatılmalıdır.

2.7.5. Velilere yönelik öneriler

İncelenen çalışmaların araştırma önerileri kısmında ele alınan “Velilere yönelik öneriler” kodu aşağıdaki gibi alt önerilerden oluşmaktadır.

- Aileler ve öğretmen daha yakın temasta olmalıdır

2.7.6. Diğer Öneriler

İncelenen çalışmaların araştırma önerileri kısmında ele alınan önerilerden herhangi bir gruba dahil edilmeyen öneriler “diğer öneriler” kodu altında ele alınmıştır. Bu öneriler;

- Birleştirilmiş sınıflarla ilgili daha detaylı araştırmalar yapılabilir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Türkiye’de “Öğretmenlerin birleştirilmiş sınıflarda karşılaştıkları sorunlar” araştırma konusunu ele alan çalışmalar; üniversite, araştırma amacı, araştırma yöntemi, çalışma grubu, katılımcı sayısı, veri toplama aracı ve veri toplama araçlarına göre incelenmiştir. İncelenen çalışmalar; 6 yüksek lisans tez çalışması, 1 tezsiz yüksek lisans bitirme projesi ve 7 makaleden oluşmaktadır. Benzer şekilde, Güler ve Aygün (2019) birleştirilmiş sınıf konusunda yapılan 29 tezi incelemiştir. Bu bağlamda, Türkiye’de birleştirilmiş sınıf konusunda yapılan çalışmaların incelendiği 1 adet çalışma olmakla birlikte; Türkiye’de Öğretmenlerin birleştirilmiş sınıflarda karşılaştıkları sorunları ele alan çalışmaları inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Yaptığımız çalışmanın literatürde bulunan eksikliği gidereceği ve yapılacak diğer çalışmalara öncülük edeceği umulmaktadır. Birleştirilmiş sınıf konusu günümüzde, geçmişte olduğu kadar

popüler bir konu olmasa da bundan sonra yapılacak çalışmaların literatür adına önemli olduğu ve literatürde bu konuda bir eksiklik olduğu görülmektedir.

Türkiye'deki 11 farklı üniversite de birleştirilmiş sınıf konusunda çalışma yapıldığı ve bu konuda en çok çalışmanın Fırat, Gaziantep ve Pamukkale Üniversitesi'nde yapıldığı görülmektedir. Çalışmalar araştırma yöntemine göre incelendiğinde en fazla (n=13) Nitel araştırma yöntemine göre yazıldığı görülmüştür. Çalışma grubuna göre incelendiğinde çalışmalarda çalışma grubu olarak en fazla (n=13) olarak öğretmenlerle çalışıldığı görülmüştür. Bu sonucun sebebinin birleştirilmiş sınıf konusunda duruma en hâkim kişinin öğretmen olmasından dolayı kaynaklandığı düşünülmektedir. Çalışmalarda katılımcı sayısı ağırlıklı olarak 0-100 aralığında tutulmuştur. Çalışmalarda veri toplama aracı olarak, bazı çalışmalarda birden fazla veri toplama aracı kullanıldığı dikkate alınarak; ölçek(n=2), görüşme formu (n=8) ve anket (n=6) kullanılmıştır. Veri toplama araçlarının araştırma yöntemine uygun seçildiği gözlenmiştir. Çalışmalar araştırma amacına yönelik incelendiğinde en fazla (n=6) "Birleştirilmiş sınıfları okutan öğretmenlerin karşılaştıkları sorunları belirlemek" amacına yönelik çalışmaların yapıldığı görülmüştür. Bulgular kısmında öğretmenlerin sorunlarını gidermeye yönelik bulguların fazlaca yer alması, bulguların araştırma amacına yönelik ortaya konduğunu göstermektedir.

İncelenen çalışmalarda verilen öneriler; öğretmenlerin sorunlarını gidermeye yönelik öneriler, okulun koşullarını iyileştirmeye yönelik öneriler, öğretmen adaylarına yönelik öneriler, müfredata yönelik öneriler, velilere yönelik öneriler ve diğer öneriler ana başlığı altında gruplandırılmıştır. Öğretmenlerin sorunlarını gidermeye yönelik öneriler başlığı altında en çok sayıda verilen öneri, sınıf yönetiminde zorlandıkları konularda öğretmenlere hizmet içi eğitim imkânı sağlanabilir (Ocakçı ve Samancı, 2019; Karayel, 2017; Erdem, Kamacı ve Aydemir, 2013; Tabur, 2023) önerisidir. Öğretmenlere yönelik önerilerden bir diğeri, Birleştirilmiş sınıflarda ikinci bir öğretmen görevlendirilebilir (Ocakçı ve Samancı, 2019). Öğretmenlerin sorunlarını gidermeye yönelik

öneriler başlığı altında ele alınan önerilerden bazıları yukarıda örneklerle desteklenmiştir.

İncelenen çalışmalarda verilen önerilerde sayıca fazla olmasıyla dikkat çeken öneriler “okulun koşullarını iyileştirmeye yönelik öneriler” başlığı altında ele alınan önerilerdir. Okulun fiziki koşullarının iyileştirilmesine yönelik önerilerden birçok çalışmada bahsedilmiştir (Ocakçı ve Samancı, 2019; Erdem, Kamacı ve Aydemir, 2013; Elma, 2013; Tabur, 2023; Gönül, 2019; Göçer, 2014). Okulun koşullarını iyileştirmeye yönelik diğer öneriler; Okulların araç- gereç ve materyal eksiklikleri giderilebilir, Nitelikli öğrenme ortamı oluşturulabilir, Taşıma merkezli okulların sayısı arttırılabilir ve birleştirilmiş sınıflı köy okulları için ayrılan ödenek arttırılabilir önerileridir. Bu öneriler incelendiğinde; önerilerin birbirini tamamlar nitelikte olduğu ve birleştirilmiş sınıflarda verilen eğitimde karşılaşılan en önemli sorunlardan birinin okulun koşulları olduğu gözlenmiştir.

Çalışmalarda incelenen bir diğer öneri başlığı öğretmen adaylarına yönelik önerilerdir. Bu başlık altında birleştirilmiş sınıflı okullarda staj yapılmalıdır (Yıldırım ve Amaç, 2020; Karayel, 2017; Tabur, 2023; Abay, 2006) ve sınıf öğretmen adaylarına birleştirilmiş sınıf dersleri daha fazla verilebilir önerileri sunulmuştur. Öneriler incelendiğinde birleştirilmiş sınıflı okullar hakkında öğretmenlerin lisans eğitimleri sürecinde yeterli düzeyde bilgilendirilmeleri gerektiği vurgulanmıştır. Literatüre eklenecek yeni derslerin ve staj uygulamasının birleştirilmiş sınıflı eğitime yönelik olması gerektiği önerilerde vurgulanmıştır.

Öneriler başlığı altındaki bir diğer öneri başlığı ise müfredata yönelik önerilerdir. Birleştirilmiş sınıflara uygun müfredat ve kaynak kitaplar hazırlanmalıdır (Summak, Gelebek ve Summak, 2011; Tabur, 2023; Gönül, 2019; Abay, 2006; Göçer, 2014). Müfredata yönelik öneriler incelendiğinde; birleştirilmiş sınıflı okullarda uygulanabilir bir müfredata ihtiyaç olduğu gözlenmiştir. Birleştirilmiş sınıflı okulların fiziki koşullarının ve maddi imkanlarının diğer okullara göre farklılık gösterdiği bu sebepten dolayı özel bir programa ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir.

İncelenen çalışmaların öneriler kısmında ele alınan son iki ana başlık; velilere yönelik öneriler ve diğere öneriler başlıklarıdır. “Aileler ve öğretmen daha yakın temasta olmalıdır” önerisi velilere yönelik öneriler kapsamında ele alınırken, “birleştirilmiş sınıflarla ilgili daha detaylı araştırmalar yapılabilir” önerisi diğere öneriler kapsamında ele alınmıştır. Bu öneriler incelendiğinde birleştirilmiş sınıflar konusunda yapılan çalışmaların yetersiz olduğu, aile ve öğretmen ilişkisinin çocuğun eğitimi için önemli bir noktada olduğu belirtilmiştir.

Bu önerilere ve sonuçlara yönelik olarak; birleştirilmiş sınıflar konusunun günümüz eğitim sisteminde gereken önemi görmediğı düşünölmektedir. 2018 yılında ilgili dersin zorunlu ders kategorisinden seçmeli ders kategorisine geçmesi bu durumu destekler niteliktedir. Öğretmen adaylarının bu dersi almıyor olması birleştirilmiş sınıfların önemini azaltmaktadır. Birleştirilmiş sınıflar konusunda bilgisi ve tecrübesi kısıtlı öğretmenlerin görev alması, donanımsız bir şekilde göreve başlamaları birleştirilmiş sınıflarda verilen eğitimi olumsuz yönde etkilemektedir. Birleştirilmiş sınıf uygulaması Türk eğitim sistemi için göz ardı edilemeyecek bir gerçektir. Bulgular kısmında ele alındığı gibi; birleştirilmiş sınıflarda eğitimin daha kaliteli ve sistemli bir şekilde yürütölebilmesi için öğretmen adaylarına bu konuda daha fazla eğitim verilmeli, birleştirilmiş sınıflarda görev yapacak öğretmenlerin gerekli ilgi ve beceriye sahip olması sağlanmalı, birleştirilmiş sınıflı okulların fiziki imkân ve koşulları iyileştirilmelidir.

Eğitimin en önemli parçalarından birisi olan öğretim programı; her sınıf ve okul kademesinde değışiklik gösterebileceğı gibi birleştirilmiş sınıflar için de farklı bir program ve müfredat hazırlanmalıdır. Öğretmen adayları hazırlanabilecek bu programlar hakkında bilgilendirilmelidir. Hali hazırda bu okullarda görev yapan öğretmenler Hizmet içi eğitim eşliğinde program ve müfredat konusunda bilgilendirilmelidir. Programı uygulayan en önemli kişi öğretmen olsa da tek başına karar verici ve yönetici unsur değıildir. Öğretmen-aile ilişkisi eğitimin her boyutunda olduğu

gibi birleştirilmiş sınıf boyutunda da önemli bir yere sahiptir. Öğretmen aileyi birleştirilmiş sınıf uygulaması hakkında bilgilendirmeli, Öğretmen ve aile iş birliği içinde öğrencinin eğitimini daha anlamlı hale getirmelidir.

Kaynakça

- Abay, S. (2006). *Birleştirilmiş Sınıf Uygulamasında Öğretmenlerin Öğretme-Öğrenme Sürecinde Karşılaştığı Sorunlar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Bayar, S., A (2009). *Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Anabilim Dalı 4. Sınıf Öğrencilerinin Birleştirilmiş Sınıflar Hakkındaki Görüşleri: Gazi Üniversitesi Örneği*. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Bozdoğan, E., Polat, S. (2022). “Birleştirilmiş Sınıflarda Yaşanan Yönelimsel Sorunlar ve Çözüm Önerileri”. *Disiplinlerarası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2022; 6(11);76-89.
- Çıkrık, M. (2017). *Birleştirilmiş Sınıflarda Görev Yapan Öğretmenlerin Sorunları (Denizli ve Erzurum Örnekleri)*. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Elma, C. (2013). “Birleştirilmiş Sınıflı Okullarda Görev Yapan Öğretmenlerin Yönetim ve Eğitim Sürecinde Karşılaştıkları Sorunlar”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt: 23, Sayı: 1, Sayfa: 75-87, Elazığ-2013
- Erdem, A. R. (2015). *Birleştirilmiş Sınıflarda Öğretim* (yeni programa göre gözden geçirilmiş 7. baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Erdem, A. R. (2019). *Birleştirilmiş Sınıflarda Öğretim* (Genişletilmiş 8. baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Erdem, A.R., Kamacı, S. ve Aydemir, T. (2013). “Birleştirilmiş Sınıfları Okutan Sınıf Öğretmenlerinin Karşılaştıkları Sorunlar”. *Eğitimde Kuram ve Uygulama* Cilt 1 Sayı 1-2 Sayfa 3-13
- Göçer, V. (2014). *Birleştirilmiş Sınıflarda Karşılaşılan Problemler: Malatya Örneği*. Zirve Üniversitesi, SBE, YYLT, Gaziantep.

- Gönül, İ. (2019). *Birleştirilmiş Sınıfta Görev Yapan Öğretmenlerin Uygulamada Karşılaştıkları Sorunlara İlişkin Görüşler*. Yüksek Lisans Tezi, Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Amasya.
- Gündoğmuş, D. H. (2018). “Okuduğunu Anlama İle İlgili Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi”. *Electronic Turkish Studies*, 13(3), 899-910.
- Karayel, E. (2017). “Birleştirilmiş Sınıf Uygulaması Olan İlkokullarda Görevli Öğretmenlerin Yaşadığı Sorunlar”. *Uluslararası Liderlik Eğitimi Dergisi*, 1 (1), 26-39
- Köklü, M. (2000). *Birleştirilmiş Sınıfların Yönetimi Ve Öğretim*. İstanbul: Beta.
- Köksal, K. (2006). *Birleştirilmiş Sınıflarda Öğretim* (4.baskı). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Köksal, K. (2009). *Birleştirilmiş Sınıflarda Öğretim* (5. Baskı), Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Ocaklı E., Samancı O. (2019). “Birleştirilmiş sınıf öğretmenlerinin sınıf yönetimi yeterlilikleri ve sınıf yönetimi ile ilgili görüşlerinin incelenmesi”. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19 (2), 604-620.
- Samancı, O. (2015). *Birleştirilmiş Sınıflarda Öğretim* (2. baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Sidekli, S., Coşkun, İ. ve Aydın, Y. (2015). “Köyde Öğretmen Olmak: Birleştirilmiş Sınıf”. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (1), 311-331.
- Summak, M. S. , Gören Summak, A. E. ve Gelebek, M. S. (2011). “Birleştirilmiş Sınıflarda Karşılaşılan Sorunlar Ve Öğretmenlerin Bakış Açısından Olası Çözüm Önerileri (Kilis İli Örneği)”. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2011 10(3):1221 -1238
- Şahin, Ç. (2010). “Birleştirilmiş sınıflara ilişkin temel bilgiler”. Çavuş Şahin (Ed.), *Birleştirilmiş Sınıflarda Öğretim* içinde (ss.2-30). Ankara: Pegem Akademi.
- Tabur, B. (2023). *Birleştirilmiş Sınıflarda Görev Yapan Öğretmenlerin Karşılaştıkları Sorunlar: Bir Anlatı Araştırması*. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.

- Taşdemir, M. (2012). *Birleştirilmiş Sınıflarda Öğretim: Öğretmen El Kitabı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Tekışık, H. H. (2000). “Bağımsız Sınıf Programının Birleştirilmiş Sınıflarda Uygulanması”. *Çağdaş Eğitim Dergisi*, Eylül, 268: 1-4.
- Temizyürek, S. (2019). *Birleştirilmiş Sınıfta Görev Yapan Öğretmenlerin Karşılaştıkları Sorunların İncelenmesi (Kayseri İli Örneği)*. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.
- Yıldırım, M. (2008). *Birleştirilmiş Sınıflı İlköğretim Okullarında Ses Temelli Cümle Öğretimi Yöntemi İle İlk Okuma Yazma Öğretimi Sırasında Karşılaşılan Güçlükler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlköğretim Anabilim Dalı, Adana.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (11. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, F. ve Amaç, Z. (2020). “Sınıf Öğretmeni Adaylarının Birleştirilmiş Sınıf Uygulamaları: Görüş Ve Öneriler”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30 (2), 203-220.
- Yıldız, M. (2009). “Birleştirilmiş Sınıf Uygulamalarının Dünyadaki Durumu Üzerine Genel Bir Değerlendirme”. *Milli Eğitim Dergisi*, 182, 167-177.

İŞLEVSEL HALK BİLİMİ KURAMI BAĞLAMINDA GEÇİŞ DÖNEMLERİNDE HEDİYELEŞMENİN İŞLEVLERİ*

Rabia KAÇMAZ **

Öz

Türk milleti, bağımsızlığını sürdüren devletler arasında kültür ve gelenekleriyle varlığını sürdürmüŐtür. Türk kültürü, kültürel aktarımlar neticesinde Orta Asya'dan Anadolu'ya aktarılmıŐ, kültürün sözlü, yazılı ve dijital ortamlara yeni nesillere aktarılması ile de varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Kültür unsurlarından biri olan hediyeleşme geleneğini de daima devam etmiştir. Bilhassa geçiş dönemleri (doğum, düğün, ölüm, sünnet, askerlik vb.), bayramlarda ve özel günlerde hediyeleşmeler söz konusudur. Sürdürölen çeşitli hediyeleşmeler; hasta ziyaretleri, baharın geliŐi ve ihtiyaçlara göre ŐekillenmiŐtir. Hediyeleşmenin ekonomik, sosyo-kültürel, siyasal, dini işlevleri vardır. Toplumun kültüründe geçmişten günümüze modern yaŐantısına kadar gelenek içinde kaybolmayan hediyeleşme kültürü, sürdürölebilir olması, tarih içinde kendini yenileyerek devam etmesi bakımından Türk halk kültüründe önemli bir yere sahiptir. Halk bilgisi ürünleri, sosyal ilişkiye dayalıdır. Hediyeleşmede sosyal ilişkileri güçlendirmek, aktifleŐtirmek, yenilemek için araç olarak kullanılmıştır. Hediyeleşmenin pek çok işlevi vardır. Çalışmada, hediyeleşme kültürünü W. Bascom tarafından belirlenen folklorun dört iŐlevinden hareketle hediyeleşme kültürü incelenmiş ve örneklerle desteklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Hediyeleşme Kültürü, İŞlevsel Halk Bilimi Kuramı.

* Bu çalışma 27-28 Nisan 2023 tarihinde Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları-I Öğrenci Sempozyumu'nda sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

** Nevşehir Hacı BektaŐ Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, rabiakacmaz22@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-9223-2006>

Functions of Gift Handling in Transition Ceremonies in The Context of Functional Folk Theory

Abstract

The Turkish nation has continued its existence with its culture and traditions among the states that maintain their independence. Turkish culture has been transferred from Central Asia to Anatolia as a result of cultural transfers and will continue to exist with the transfer of culture to oral, written, and digital environments to new generations.

The tradition of giving a present, which is one of the cultural elements, has always continued. Particularly in ceremonies of transition (birth, wedding, death, circumcision, military service, etc.), presents are given on holidays and special days. Various ongoing presents; patient visits are shaped according to the arrival of spring and needs. Present giving has economic, sociocultural, political, and religious functions. The present giving culture, which has not disappeared from tradition from the past to modern life in the culture of the society, has an important place in the Turkish folk culture in terms of being sustainable and continuing by renewing itself in history. Folk products are based on social relations. It has been used as a tool to strengthen, activate and renew social relations in present giving. Present giving has many functions. In the study, present giving culture was examined and supported with examples based on the four functions of folk determined by W. Bascom.

Keywords: Culture, Presenting Culture, Functional Folk Theory.

Giriş

Problem

Hediye, henüz ticari hareketliliğın olmadığı bir atmosferde insanlar arasında “karşılılık” ilkesine bağılı bir değış tokuştur. Hediye nin tinsel bir yanı olmakla beraber sebeplerle bağılıdır. Geçmişten günümüze özel gün, tören ve nedensellik çerçevesinde gerçekte Őmiştir. Hediyeleşme, günümüz modern yaşamın temellerini oluşturduğı gibi ilkel insanın dünyayı sorgulayışını ve yüklediğı anlamları aktaran

bir fiildir. Hediye, toplumsal ilişkileri yansıtır, düzenler ve de geliştirir. (Mauss, 2018: 22-23). Hediyeye her şeyden evvel kelimenin tanımı üzerinden bakmak gerekmektedir.

Hediye, Arapça bir kelimedir. Hediye kelimesinin karşılığında farklı kelimeler önerilse de toplumda benimsenmemiştir. Hediye kelimesi, Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlükte “1. Armağın 2. Fiyat” (Türk Dil Kurumu, 2011: 1079). olarak tanımlanmıştır.

Armağın ise “Birini sevindirmek, mutlu etmek, onurlandırmak, kutlamak için verilen veya anı olarak verilen şey, hediye, türü.” (Türk Dil Kurumu, 2011: 154) şeklinde tanımlanmaktadır.

Büyük Türkçe sözlükte ise hediye maddesi şu şekilde ifade edilmiştir: “Sevgi veya saygı ifâdesi olarak karşılıksız verilen şey, armağın.” (Ayverdi, 2005: 1235).

Sözlükte hediyeleşme, “Karşılıklı hediye alıp vermek” şeklinde tanımlanmıştır. Bununla beraber “hediyelik” yer alan diğeri maddedir. Hediyelik ise “Hediye olarak verilmek üzere hazırlanmış hoşa gidecek (eşyâ)” (Ayverdi, 2005: 1235).

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi’nde yer alan “hediye” maddesinde, hediyeye ayrı bir açıdan yaklaşılmıştır. Bu maddede hediyein kültürel ve dini yönden açıklaması yer almaktadır. Arapçada “yol göstermek, doğru yola iletmek” mâniasındaki hidayet (hüdâ, hedy) kökünden türeyen hediyeye kelimesinin isim olarak kazandığı anlam, yol göstermenin temelinde bulunan lütuf ve iyilikle yakından ilgilidir. Armağın kelimesiyle de ifade edilen hediye, “insanlar arasında sevgi ve dostluk nişanesi olarak veya muaşeret kaidesi uyarınca karşılıksız verilen nesne” anlamını taşır. Mecelle’de hediye, “bir kimseye ikrâmen götürülen veya gönderilen mal” şeklinde ve hibenin bir türü olarak tanımlanır. Her hediye bir hibe olmakla birlikte yardım veya ibadet amaçlı diğeri bağışlamaları da içine alması bakımından hibe hediyeden daha geniş kapsamlıdır (Bardakoğlu 1998: 151).

Hediyeler en ilkel toplumlarda dahi izleri görülen bir kültür ürünüdür. Hediyeleşmeler bireyler arasında, birey ve Tanrı arasında, Tanrı ve toplum arasında gerçekeşebilir. Hediyeleşme, kişiler ve gruplar arasında bir iletişim kanalı

olduğu gibi ritüelleri gerçekleştirirken de değer arz etmektedir. Birine hediye sunmak, duygu ve davranışlarla, kendini hatırlatmanın, bir geleneği yinelemenin, saygı, sevgi, sevindirme gibi vazifeleri üstlenmiş bir halk kültürüdür.

Hediye ve hediyeleşmeler, ilkel insanın hediye ve hediyeleşme ritüellerinden izler barındırır ve modern dünyadaki küresel pazarlardan, ilişkilerden, kurum ve kuruluşlardan, sistemlerden etkilenerek karmaşık bir yapı haline gelmektedir. Bu karmaşık yapı çözümleyici, kişilerin bencilliklerine hizmet ettiği gibi bütünleştirici bir eylemdir. Toplumsal çizgide değerlendirildiğinde insanların üretimine, ürettikleri malların dolaşımına ve sosyal bağlarının kurulmasına hizmet eden en önemli araçlardan biridir. (Godbout: 2007).

Türk kültüründe hediye ve hediyeleşme modern dünyadaki tüm gelişmelerden etkilenerek sürekli değişim ve gelişim göstermektedir. Bu gelişmeler ekseninde bazı işlevleri üstlenir. İşlevler sayesinde hediye ve hediyeleşmeler, geleneksel kodların günümüz modern dünyasında yer bulmasını sağlamaktadır. Geçmişten günümüze geçiş törenleriyle doğrudan aktarılan hediye ve hediyeleşmeler de mevcuttur. Aynı zamanda batı kaynaklı hediyeleşme kültürü yayılma yoluyla kültürümüzde kendine yer edinmiştir. Bu hediyeleşmelerden birkaçı şu şekildedir: Yılbaşında hediye vermek, doğum gününde hediye vermek, evlenme yıldönümünde hediye vermek, üniversite personelinin akademik ünvan aldığı zaman, bir kurumdan emekli olurken, anneler gününde anneye, babalar gününde babaya hediye vermek. (Tezcan:1989,32). Türk halk kültüründe hediyeleşmeler, genellikle yakın akrabalar, eş-dost ve komşular arasında gerçekleşmektedir ve törenler aracılığıyla yapılmaktadır. Bu törenler arasında nişan, kına, düğün, doğum ritüelleri (kırk uçurma, lohusa ziyaretleri, bebek toyu), asker uğurlama, hac ziyaretleri gibi birçok tören yer almaktadır.

Hediyeleşmeler, toplumun yararına olmakla beraber doğrudan kuşaktan kuşağa aktarılarak geleneğin canlılığını korumaktadır. Hediyeğin büyüklüğü, küçüklüğü, miktarı değil, karşıdaki kişi tarafından “hatırlanmış olmak” önem arz

etmektedir. Türk halk kültüründe hediyelerin üstlendiği işlevler, bir zorunluluktan ziyade “yarım elma gönül alma” şeklinde hatırlanmanın, toplumsal ilişkileri desteklemenin, gelenekleri yaşatmanın, birlik ve beraberliğin kuvvetlenmesinde kültürel bir araçtır.

2. İşlevsel Halk Bilimi Kuramı:

İşlevsel Kuram, günümüz halk bilimi çalışmalarında en yaygın olarak kullanılan teorilerden biridir. İşlevsel yöntemin hareket noktası halk edebiyatı yaratmalarının metinlerin değil, bu metinlerin oluşturuldukları, yaratıldıkları ve yeniden yaratılıp yaratılmasının anlatılması veya söylenmesindeki temel neden, anlatıcı veya icracıların onu yaratma, aktarma ve kullanma nedenleri, dinleyicilerin o yaratmayı dinleme, anlama ve kullanma nedenleri ve bunların dışındaki nedenler işlevsel halkbilimi yönteminin temel sorunlarını oluşturmaktadır. Halk Bilgisi yaratmalarının işlevleri konusundaki araştırmalarından yararlanarak bir model oluşturan antropolog William R. Bascom’dur. William Bascom halk bilgisi ürünlerini en basit şekilleriyle açıklamaktadır. (Ekici,2019:124-125).

İşlevsel Halkbilim Kuramın önde gelen isimlerinden William Bascom “The Journey of American Folklore” dergisinde 1954 yılında “Folklorun Dört İşlevi” adlı makalesinde folklorun dört işlevi olduğunu belirtmiştir. Eğlenme, eğlendirme ve hoşça vakit geçirme işlevi Bascom’a göre en önemli işlevlerindedir. Hoşça vakit geçirme olarak görülse de halk bilimin ve gülmenin tek işlevi eğlendirmek değildir. Çoğu gülme unsurunun altında daha derin anlamlar yatmaktadır. Toplumsal kurumlara ve törenlere destek verme işlevi, halkbilimin ikinci işlevidir. Kültürlerin onaylanması ve ritüelleri gözlemleyen ve icra edenlerin ritüellerinin ve kurumlarının doğrulanmasıdır.

Eğitim ve kültürün genç kuşaklara aktarılması işlevi, halk bilgisi yaratmalarının üçüncü işlevidir. Okuma yazması olmayan toplumlarda – özellikle yazılı kültür geleneği olmayan veya sözlü kültürün tek kültür ortamı olduğu-kültürlerde eğitim işlevidir. Halk anlatmalarından masalların bir grubunu oluşturan “dev masalları çocukları disipline

etmek için kullanılır. Yine çocukların iyi birer kişilik sahibi olması için onlara masal söylenir. Toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulma işlevi, halk bilgisi yaratmalarının dördüncü işlevidir. “Fakat sıklıkla gözden kaçmış olan ve kabul edilmiş davranış örüntülerini sürdürme işlemini yerine getirir. Son iki işlev birbiriyle ilişkili olmasına rağmen, ayrılmayı hak ediyor. Davranışları, inançları, kurumları geçerli kılmak ya da doğrulamanın ötesinde halk bilgisinin bazı şekillerini sosyal baskı uygulaması ve sosyal kontrol açısından önemlidir” (Bascom: 205-137:142).

3. Türk Kültüründe Geçiş Dönemlerinde Hediyeleşme Geleneği:

Kültürel antropolojide birey genellikle doğum, evlilik ve ölüm olmak üzere üç dönemde incelenmektedir. Bir önceki dönemin bir sonraki döneme hazırlıklar içerdiği bu kutsal zaman dilimleri etrafında Türk toplumunda çok sayıda inanış ve düşünüş kalıbı mevcuttur. Bu inanış ve düşünüş kalıpları etrafından şekillendirilen törenler çoğu zaman toplumsal bir katılımı gerçekleştirilmektedir. (Aça, 2007: 391).

Geçiş dönemleri insan yaşamının önemli aşamalarındandır. Bir aşamadan başka bir aşamaya geçmeyi kolaylaştıran bu süreçte erginleşen birey, yalnız bırakılmaz. Onunla birlikte ailesi ve sevdikleri geçiş dönemine dâhil olur, hep birlikte farklı uygulamalar ve ritüeller gerçekleştirilir. Geçiş dönemlerinden doğum, evlilik ve ölüm evrensellik kazanmışken sünnet, hac, askerlik gibi dönemler ise Türk toplumuna özgü aşamalarıdır. (Yıldırım, 2019: 2).

Geçiş törenleri çerçevesinde gerçekleşen kutlamalar, toplumun kültürel değerlerine katkı sağlamaktadır. Geçiş törenleri etrafında gerçekleştirilen hediye ve hediyeleşmelerin işlevleri vardır. Hediyeleşme kültürü, geçmişten günümüze, köyden kente büyük ölçüde geçiş törenleri aracılığıyla aktarılmıştır. Belirli bir zaman ve ortak yaşantı çerçevesinde kazanılan hediyeleşme alışkanlıkları nesilden nesle aktarılarak kültürel bir kod haline gelmiştir. Hediye çeşitliliği ve hediyeleşme ritüelleri ait oldukları toplumun gelenek ve göreneklerinden izler barındırmaktadır ve hatta geleneğin kendisidir.

3.1. Doğum Bağlamında Hediye ve Hediyeleşmenin İşlevleri:

Bebek doğumlarında aile büyüklerinin bebek sahibi olan aileye götürdükleri bohça içinde bebeğin ihtiyaçlarını karşılayacak hediyeler mevcuttur. Bu hediyeler arasında zıbınlar, patikler, tulumlar, örgü yelekler, hırkalar yer almaktadır. Toplumsal kurumlara destek verme işlevi görülmektedir. Aile kurumuna yeni katılan bebeğin ilk ihtiyaçlarının eş dost, akrabalar tarafından getirilmesiyle aileye destek olunur.

Balikesir’de çocuğa ad verme törenlerinde eğer aile büyüklerinden birinin adı konuluyorsa, adı konulan kişi çocuğa altın hediye etmektedir. (Aça, 2007:394). Bu gelenek çerçevesinde toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulma işlevine dikkat çekmek gerekmektedir. Eğer çocuğa ismi konulan kişi gösterilen saygı neticesinde çocuğa bir hediye vermezse ad koyma töreni aşamaları eksik kalmış olacaktır.

Özbek halk kültüründe çocuğun dünyaya geldiğini ilk duyan kişi komşu ve akrabalara haber verir. Bu geleneğe göre haberi veren kişiye “söyinçi” denir. Söyinçi, mutlu haberi ilettiği için hediye ya da para ile sevindirilir. (Solmaz, 2018: 133). Bu hediyeleşme örneği ise eğlenme ve eğlendirme ve hoşça vakit geçirme işlevine örnektir.

Bebeğin doğumu sonrası gerçekleştirilen törenlerden biri de “kırk uçurma” törenidir. Kırk uçurma geleneğinde genellikle ekonomik olarak zengin, aynı zamanda ahlâkî iyi bir aile tercih edilerek ilk ziyaret gerçekleştirilir. Bu ziyarette bebek için yumurta, un, şeker, tuz, pirinç gibi erzaklar verilir. Bu erzakların dışında bebeğe kıyafet ve oyuncak da verilmektedir. Süslenmiş sepetler içerisinde takdim edilen bu eşyalar belirli niyetlerle verilmektedir. (Ateş, 2019: 21). Kırk uçurma törenleri, eğlenme ve eğlendirme hoşça vakit geçirme işleviyle beraber toplumsal kurumlara ve törenlere destek verme işlevini üstlenir. Bebeğin kırkını uçurmak için bir araya gelen eş dost ve akrabalar hoşça vakit geçirir. Aileye verilen bebek kıyafetleri gibi hediyeler, bebeğin ihtiyaçlarına hitap etmektedir. Böylelikle aileye destek olunmaktadır.

Antalya ve Samsun'da yaşayan yörüklerin bebekten doğduktan sonra ilk dişinin çıkmasını büyük sevinçle karşılamaktadır. Dişi çıkan bebeğe “diş köllesi” yapılmaktadır. Ailenin yakınları bir araya gelerek diş köllesini pişirirler. Beraber hoşça vakit geçirir ve bebeğin ilk dişini kutlarlar. (Kabataş Çetin, 2017:55)

3.2. Sünnet Bağlamında Hediye ve Hediyeleşmenin İşlevleri:

Aydın Yılmazköy Tahtacılarında sünnet töreni halk tarafından törenlerle kutlanır. Köy halkı davetiye ile çağrılır. Davetiyeleri aileden biri yahut tanıdık kişiler dağıtmaktadır. Sünnet töreni sahibi aile davetiyeyi dağıtan kişiye “gönlünden koparsa” hediye vermektedir. (Duman, 2019: 97). Aynı zamanda aile törene katılanlar için yemekler hazırlamaktadır. Yemekleri masalara dağıtanlar ve tören bitince boş tabakları toplayanlara aile hediye ya da para vermektedir. Bu hediyeler törenlere destek verme işlevi bağlamında değerlendirilebilir. Davetiyeleri dağıtan ve tören esnasında yemekleri dağıtan ve boş tabakları toplayanlara hediyeler verilmesi sayesinde köyde sünnet töreni tekrar gerçekleşeceği zaman destek olacak kişilerin bulunması kolaylaşmış olacaktır. Törene katılan eş dost akraba çocuğa altın veya para takmaktadır. Bu takılar, toplumsal kurumlardan biri olan aileye destek amacı taşımaktadır.

Trakya bölgesinde hediyeler, çoğu zaman sünnet olan çocuğa verilmektedir. Böylelikle sünnet olan çocuğun ekonomik birikiminin alt yapısı oluşturulmuş ve yeni konumu kutlanmış olmaktadır. (Kırımlı, 2010: 32). Sünnet töreninin çeşitli aşamalarında en fazla oranda para, ardından altın ve kol saati hediye edilmektedir. Bu takıların yanı sıra bisiklet, top, çeşitli oyuncaklar ve son zamanlarda bilgisayar gibi hediyeler çocuklara verilmektedir. (Kırımlı, 2010: 32). Hediyelerin her biri farklı işlevler üstlenmektedir. Sünnet olan çocuğa hediye edilen oyuncaklar, eğlenme ve eğlendirme ve hoşça vakit geçirme işlevine hizmet etmektedir. Ekonomik birikim arz eden takılar ise ailenin ve sünnet olan çocuğun bu takıları nasıl değerlendireceğine göre farklı işlevler üstlenecektir.

Denizli'de gerçekleşen sünnet düğünlerinde düğün ekmeği ve düğün yemekleri yapılmaktadır. Bu ekmekler ve yemekler komşu ve akraba kadınlarınca tarafından yapılmaktadır ve düğün sahibi yapılan yardımlar karşısında hediyeler vermektedir. Bu hediyeler, yapılan yardımlara karşı bir minnet göstergesidir. Hediyeler basma, havlu, yazma gibi eşyalardan oluşmaktadır. Bu hediyeler, “oku” olarak adlandırılmaktadır. (Öztürk, 2018: 86). Bu hediyeleri toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulma işlevine örnek teşkil etmektedir. Eğer yardımda bulunan kadınlara hediyeler verilmezse zahmetleri karşısında “teşekkür etmemek” olarak değerlendirilmektedir.

Denizli'de sünnet edilen çocuğa altın ve paralar takılırken çocuğun yanına akrabalarından biri oturup ve takılan takıların listesinin olduğu bir defter tutmaktadır. Bu deftere isim isim kimin ne hediye getirdiği yazılmaktadır. (Öztürk, 2018: 113). Bu defterin tutulması toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulma işlevi olarak değerlendirilebilir. Defterin tutulması sünnet törenine katılanların, ellerinden gelen en iyi miktarda takmalarına teşvik etmektedir.

3.3. Askerlik Bağlamında Hediye ve Hediyeleşmenin İşlevleri:

Asker uğurlama, karşılama Türk halk kültüründe günümüzde de sürdürülen bir gelenektir. Askerlik insan hayatında bir geçiş dönemi olması yönüyle çeşitli aşamaları yüzyıllardır tören olarak kutlanmaktadır. Askere gönderme, karşılama törenleri dinsel, toplumsal ve kişiseldir. Bu törenlerde yemek yeme, ziyafet verme, adak, kurban vb. iç içedir. (Artun, 2011: 11).

Askere uğurlanan gençler için hazırlanan bohçalarda hediyeler bulunmaktadır. Askere gidecekler harçlıklar da verilmektedir. Askere gidecek gençler çoğu zaman törenlerle uğurlanırlar. Bu törenler büyük bir coşkuyla gerçekleşmektedir. Askerin yolculuk tarihini öğrenen komşu, akraba, tanıdık kimseler asker adayının evine ziyarette bulunmaktadır. “Güle güle gitsin, gelsin” diye aileye moral verilirken getirdikleri hediyeleri de askere verilmektedir. Bunlar, çorap, çamaşır, gömlek gibi askere lazım olacak giysiler olabileceği gibi kuru

pasta, baklava gibi yiyecek de olabilir. Ayrıca “bir eksiğini giderir” düşüncesiyle para da verilmektedir. Gaziantep’in Islahiye ilçesinde ise ziyarete gidenler altın götürmektedir. (Fidan, 2008: 68).

Çarşamba ilçesinde askere genelde para verilmektedir. Cebine harçlık olsun lazım olur şeklinde düşünce yaygındır ve az ya da çok olması önemli değildir, herkes bir şey vermeye çalışmaktadır. Para verilirse belli bir miktar yoktur, kişinin gönlünden ne koparsa o verilir; hediye olarak da havlu, iç çamaşırı, patik verilmektedir. (Yıldırım, 2019: 160).

Askerlik bağlamında gerçekleşen hediyelerde genellikle toplumsal kurumlara ve törenlere destek verme işlevi görülmektedir.

3.4. Evlenme Bağlamında Hediye ve Hediyeleşmenin İşlevleri:

Türk toplumları açısından törenler önem arz etmektedir. Törenler sayesinde ilişkiler pekiştirilir. Törenlerde bir araya gelen insanlar geleneksel ritüellerini gerçekleştirir ve birlikteliğin önemi vurgulanır. Törenler yalnızca geniş kitleler arasında gerçekleşmez kimi zaman akrabalık bağı bulunan kişiler arasında gerçekleşir ve burada gerçekleşen törensel faaliyetler farklı amaçlara hizmet etmektedir. Türk toplumlarının törenlerinde gerçekleşen hediye ve hediyeleşmeler amaçlara aracılık eden maddi unsurlardan biridir.

Türk toplumlarında nişan, kına, düğün törenlerinde hediye verilmektedir. Düğünlere eli boş gidilmez. Gelin ve damat yeni bir hayata başladıkları için destek olunur. Bu hediyelerin verilmesi toplumsal kurumun en küçük yapısı olan aile kurumuna destektir. Buradan hareketle nişan, kına, düğün gibi törenlerdeki hediye ve hediyeleşmeler, işlevsel halk bilim kuramının toplumsal kurumlara ve törenlere destek verme işlevine de örnek gösterilebilir.

Türk halk kültüründe düğünlerde misafirlerin yardımlaşma amacıyla geline ve damada taktıkları paraların yörelerde farklı isimler almıştır. Bu isimlerden en bilineni saçıdır. Saçı, düğün armağanı olarak bilinip İzmir, Kırşehir, Muğla, Edirne gibi şehirlerde kullanılmaktadır. Gelin evine

girerken verilen ve Türk halk kültüründe Samsun, Burdur şehirlerinde özençülük hediyesi vardır. Buna üzençilik de denilmektedir. Geline, erkek evine geldiğinde damadın anne ve babası tarafından verilen hediyedir. Helet, Gümüşhane, İğdir, Kars, Antakya, Hatay şehirlerinde düğünde oğlan tarafının kız tarafına verdiği hediyedir. Kız tarafına verilen bu hediyelerin, kızın çeyizinin hazırlanması, hazırlanan çeyize karşılık olarak verilmektedir. (Toprak, 2007: 299). Evlenen gençlere destek olmak amacıyla verilen bu hediyelerin çoğu törensel bir şekilde gerçekleşmektedir. Saçı hediyeleri törensel bir şekilde gerçekleşen hediyeleşmelere örnek teşkil etmektedir.

Türk halk kültüründe, yeni ev alanlara veya yaptıranlara ziyarete gidilmektedir. Ev görmesi adı verilen bu ziyaretlerde evin ihtiyacı olabilecek hediyeler götürülmektedir. Yeni evlenen çiftlerin evine ziyarete giderken de evleri için henüz temin etmedikleri eksik bir eşyaları alınarak ziyaret gerçekleşmektedir. Böylelikle toplumsal kurum olan aileye destek yalnızca nişan, kına, düğün törenleriyle sınırlı kalmamaktadır. Evlilik sonrasında da aile kurumuna destek devam etmektedir.

Ahret çiçeği, Arpaç köylerinde ve Kırklareli ilinde görülen bir adettir. Gelin olacak kızın evine çalgılar ve çelgiler ile gelinir. Kızın ahretliğinin hazırladığı çiçek alınmaya gidilir. Bu çiçek evlenecek kıza ahretliğinden bir hediyedir. Çiçeğin üzerine emzik, bebek, şeker, balon gibi eğlenceli ve evlenecek çiftte imada bulunan nesnelere yerleştirilir. Çiçekle birlikte ahiret kıızı, bir de bohça hazırlanmaktadır. Ahiret kızının verdiği çiçeğe karşılık gelin de ahiret kızına çiçek almaya gidilmektedir. Bu esnada oyunlar oynanmakta ve çalgılar, çelgiler eşliğinde eğlenmektedir. (Bayraktar, 2007:339). Görüldüğü üzere düğün törenlerinde gerçekleştirilen gelenekler, eğlenme ve eğlendirme ve hoşça vakit geçirme işlevini üstlenir.

Geçiş törenlerinden biri olan düğün töreninden önce yapılan kına gecelerinde de gelen misafirlere kenarları pul, iğne oyası gibi işlemleri mendiller verilmektedir. Türk halk kültüründe yaygın olarak görülen bu hediyeleşme, eğlenceye

davettir. İşlemeleri mendiller geleneksel oyunlarda kullanılmaktadır. (Şenesen, 2007:349-350).

Çanakkale’de gerçekleşen düğün ardı eğlenceleri, eğlenme, eğlendirme ve hoşça vakit geçirme işlevine ait hediyeleşmeler görülür. Cumartesi akşamı gelin arkadaşlarını eve davet ederek onlarla yemek yemektedir. Bu yemek esnasında yemeğin olduğu siniye kaşıkla vurularak maniler, türküler söylenerek oyunlar oynanmaktadır. Gelin en sonunda kaşığı kırar. Bunun anlamı gelinin baba evinde son gecesi olmasıdır. (Güleç,2007:166). Gelin ve arkadaşları gelinin baba evindeki son akşamında keyifli vakit geçirerek eğlenir.

Düğün hediyelerinde, toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulma işlevi görülmektedir. Kapı hakkı olarak bilinen hediyeleşmede gelini almaya giden damat kız tarafından bir kişinin kapıda beklediğini görür. O kişiye bahşiş bırakır. Tokat Hatıplı bölgesinde bu hediyeye “kapı açma hediyesi” denilmektedir. Gelin alma törenlerinde gelinin kardeşleri kapıları kapatır ve gelinin dışarı çıkmasına izin vermezler. Damadın babası gelinin kardeşlerine armağanlar vererek kapının açılmasını sağlamaktadır. (Öztürk, 2007: 175). Tokat Hatıplı bölgesinde buna benzer başka hediyeleşmelerde mevcuttur. Yol kesme hediyesi, sandık hediyesi, çocuk hediyesi bu hediyeleşmelere örnek gösterilebilir. Gelin alayı, geçerken yolu kesenlere zarf içinde para verilmesine yol kesme hediyesi denilmektedir. Gelinin çeyizlerinin bulunduğu sandığın evden çıkışı esnasında verilen bahşiş sandık hediyesi olarak adlandırılmıştır. Çocuk hediyesi ise düğün esnasında gelinin kucağına bir bebeğin oturmasının ardından o bebeğin anne ve babasına verilen armağanın adıdır. (Öztürk, 2007: 175).

Sivas’ın Şarkışla ilçesine bağlı Akçakışla bucağında gençlerin anlaşarak evlenmeleri gizli gerçekleşir. Bu sebeple birbirine hediye ettikleri her şey gizli gerçekleşir. (Öztürk, 2007: 159). Bu hediyelerin gizli gerçekleşmesinin sebebi toplumsal ve kişiler baskıdır. Gizlice verilen bu hediyelere “dutu” adı verilmektedir. (Öztürk, 2007: 159). Bu yörede kızın verdiği hediye genellikle “çorap” tır. Toplumsal ve kişisel baskılar mütevellit bu çorabın yöredeki adı “oynaş çorabı”

olarak adlandırılmıştır. Kızın orabı sevdiği erkeğe verirken yakalanmamaya zen göstermesi oldukça önemlidir.

Gaziantep'te günümüzde dahi hala yaşamakta olan ve imece slne dayanan yatak biçme uygulaması hediyeleşmeyi içeren bir uygulamalardan biridir. Bu uygulamaya göre düğünden evvel evlenecek kız için çeyiz hazırlanmaktadır. Hazırlanan eyizin eksikleri yatak biçme törenine katılmaktır. Bu törene gelirken eksik olan bir şeyi getirerek eyize katkı sağlamaktadır. Törende yastık, yorgan, minder gibi eşyalar törene katılan kadınlar tarafından imece usulüyle dikilerek gelinin çeyizine koyulmaktadır. "Yatak biçme gününde tutulan çeyiz defteri uygulaması işlevi değişerek devam etmektedir. Bu deftere getirilen hediyeler kaydedilmekte, hediyelerin unutulmaması ve karşılığının geri götürülmesine zen gösterilmektedir." (Avcı, 2021: 1497). Bu hediyeleşme rneği işlevsel halk bilimi kuramı bağlamında toplumsal kurumlara ve törenlere destek işlevi, eğlenme ve eğlendirme hoşça vakit geçirme işlevi ve toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulma işlevine örnek gösterilebilir. Bir araya gelen kadınlar yatak biçme töreni sayesinde hoşça vakit geçirmektedir. Aynı zamanda imece usulüyle diktikleri yatak, yorgan, yastık gibi gerekli eşyalarla evlenecek ifte destek olmaktadır.

3.5. Hac Bağlamında Hediye ve Hediyeleşmenin Işlevleri:

Hacca gidenlere de yola çıkacakları için hediyeler verilmektedir. Aynı zamanda hacdan dönenler misafirleri için hediyeler hazırlamaktadır. Hacca gidenler için daha çok ihtiyaç çerçevesinde hediyeler seçilmektedir. Bu hediyeler arasında gömlek, eşarp, i amaşını gibi hediyeler yer almaktadır. Kimi zaman hacca gidenlere uzak bir yolculuğa çıkacakları için harçlık verilmektedir. Hacdan dönenlerin getirdiği hediyeler arasında tesbih, zemzem, hurma gibi hediyelerin yanı sıra yüzük, kolye, seccade gibi hediyeler yer almaktadır. Zemzem törensel bir şekilde içilmektedir. Zemzem, içilirken ayağa kalkılmakta, yüz kibleye dönülmektedir. Çekilen bismelenin ardından bazıları bir bazıları da üç yudumda içmektedir zemzemi. Zemzem ve

hurma ikramının ardından misafirlere, hac yüzükleri bir kâse/tepsi içinde getirilmekte; konuk, zevkine ve parmağının ölçüsüne göre bir yüzük seçmektedir. Tespih, seccade, kına gibi hediyeler paketlenerek verilmektedir. (Türkmen, 2011: 68). Hacca gidenlere verilen hediyeler ve hacdan dönenlerin verdiği hediyeler hem toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulma işlevine hem de toplumsal törenlere ve kurumlara destek işlevine örnektir. Hacca giden birine mutlaka hediye verilmelidir. Hacdan dönenlerin, kendisini ziyarete gelenlere mutlaka bir hediye hazırlaması gerekmektedir.

Malatya'da gerçekleşen hacı ziyaretlerinden sonra misafirlere “hediyelik poşeti” verilmektedir. Hediyelik poşetinin içerisinde seccade (namazlık), tesbih, misvak, kına, zenzem, hurma, çocuklar için toka ve oyuncakların yer alır. (Karaağaç, 2013:211). Bu hediyelerin her biri farklı işlevler üstelenir. Çocuklara verilen oyuncaklar, eğlenme ve eğlendirme ve hoşça vakit geçirme işlevi; misvak ve kına, eğitim ve kültürün genç kuşaklara aktarılması işlevine örnektir. Hediyelik poşetler, Malatya'da hac ziyareti sonrası verilen bu hediyeler, hacca giden kişilere epey yüklü bir masraf çıkarmaktadır. Buna rağmen hacca gidenler, misafirlerine bu poşeti hazırlamaktadır. Buradan hareketle de toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulma işlevine örnek gösterilebilir. Aynı zamanda hacdan dönen kişiler, misafirlerini hoşça karşılamak, hac anılarını paylaşmak, keyifli vakit geçirmek; hediyeler vererek bu ziyareti anlamlı istemektedir.

3.6. Ölüm Bağlamında Hediye ve Hediyeleşmenin İşlevleri:

Türk halk kültüründe hasta ziyareti ve birinin ölümünün ardından “başın sağ olsun” ziyaretleri önemlidir. Yakın veya uzak çevrede biri hastalandıysa ona mutlaka ziyarete gidilir. Hasta ziyaretlerinde, hastaların ihtiyaçları yahut meyve suyu, süt, paketli gıdalar götürülmektedir. Hasta olan kişiye ve hastalanan kişinin yakınlarına da moral olmak için hasta yoklatmak geleneği önemlidir. Erzurum'da “Komşuda hasta varsa ziyaret edilir. “geçmiş olsun” denir.

Gerekirse yemek gönderilir yahut yardım talebinde bulunulur” (Sezen, 1998: 29).

Türk halk kültüründe hasta olan bir kişiyi ziyarete gitmemek ve yakınına kaybeden birine “başın sağ olsun” dememek ayıplanır. Hasta yakınının yahut cenaze evine eli boş gitmek uygun karşılanmaz. Bu sebeple hasta ziyaretleri ve cenaze törenini etrafında gerçekleşen hediye ve hediyeleşmeler, toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulma işlevine örnektir.

Mersin’de ölünün ardından cenaze törenleri düzenlenmektedir. Bu cenaze törenlerinde ölünün başında ağıtlar söylenmektedir. Ağıtçı kadınlara, cenaze sahipleri tarafından ağıt söylemelerinin karşılığı olarak herhangi bir ücret verilmez, ancak mendil, havlu, yazma vb. hediyeler verilmektedir. (Çıblak, 2005: 206). Cenaze törenlerinde ağıt söylenmemesi yöre halkı tarafından hoş karşılanmamaktadır. Mersin’de ağıt yakan kadınlara verilen hediyeler, toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulma işlevine hizmet etmektedir. Bununla beraber, cenaze törenlere destek verme işlevi de görülmektedir.

Sonuç

Türk halk kültüründe hediyelerin ve hediyeleşmelerin örnek yelpazesi oldukça geniştir. Hediye ve hediyeleşmeler, bölgeler çerçevesinde derleme çalışmalarının önemli konularından biridir. Bu çalışmalar sayesinde hediyeleşme örneklerinin gelenekten nasıl beslendiği görülmektedir. Hediyeler, geleneğin aktarımında çeşitliliği ve yenilenebilir olması sayesinde kültürünün genç kuşaklara aktarımını sağlamaktadır.

Toplumun birlik ve beraberliğindeki rolü etkin olmakla beraber aynı coğrafyada yaşayan insanların birbirine karşı ödevlerini yerine getirmesini sağlamaktadır. Nişan, kına, düğün, asker uğurlamaları, hac ziyaretleri gibi törenler aracılığıyla kişilerin birbirinin ihtiyaçlarını hediye aracılığıyla karşıladığı görülmektedir. Bu törenler, eş dost ve akrabaların bir araya gelerek bağlarının kuvvetlendirmektedir.

Türk halk kültüründe hediye ve hediyeleşmeler her zaman maddi ve satın alınabilir şeyler çevresinde

gerçekleşmez. Örneğin Türk halk kültüründe masallar ve ninniler ortak hafızanın armağanıdır. Anneler çocuklarını, ninnilerle uyutur, masallarla büyütür. Türk masalları ve ninnileri, bir çocuğun eğitimi ve kültürün genç kuşaklara aktarmasında etkindir. Ayrıca Türk halk kültüründe hediye ve hediyeleşme örnekleri tek bir işlevi üstlenmez. Düğün törenlerinde gerçekleşen bir hediyeleşme hem toplumsal kurumlara ve törenlere destek verme işlevini üstlenirken hem toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulma işlevini üstlenir. Bununla beraber eğlenme ve eğlendirme hoşça vakit geçirme işlevi düğün törenlerinin işlevlerinden biridir.

Bu çalışmadan hareketle Türk halk kültüründe hediye ve hediyeleşme konusunun canlı ve nesilden nesle işlevleri sayesinde aktarılan bir kültür ürünü olduğu görülmektedir. Nesilden nesle aktarılma aşamasında geçiş dönemleri aracılık eden en önemli etkidir.

Hediye ve hediyeleşme bağlamında yapılan çalışmalarda işlevsel halk biliminin önemi ortaya koyulmuş yapılacak çalışmaların önü açılmıştır.

Kaynakça:

- Aça, Mustafa. *Doğum sonrasında hediyeleşme-Balikesir örneği*. İçinde E. Gürsoy & A. Naskali Koç, Hediye Kitabı İstanbul: Kitabevi Yayınları, (2007), 391-395.
- Arık, Türkan. “Azerbaycan Türk Kültüründe İlbahar Bayramı”. *Turkish Culture & Haci Bektas Veli Research Quarterly*, (2019), 89.
- Artun, Erman. “Çukurova Halk Kültüründe Törenler, Bayramlar, Şenlikler”. *III. Uluslar Arası Türk Kültür Kurultayı* (2011), 21-23.
- Ayverdi, İlhan. *Asırlar boyu târihî seyri içinde misalli büyük Türkçe sözlük*. Vol. 3. Kubbealtı Neşriyatı, 2005.
- Bardakçı, Ali. “Hediye Maddesi Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi” İstanbul, İsam Yayınları. (1998), 151-155.
- Bascom, William R. “Folklorun dört işlevi”. *Halkbiliminde kuramlar ve yaklaşımlar 2* (2010), 71-86.

- Çetin, Şeyma Kabataş. *Antalya ve Samsun'da yörüklerin geçiş dönemleri adet ve uygulamaları*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Çıblak, Nigün. "Türk Halk Kültürü İçerisinde Mersin Ağıtlarının Yeri". *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2 (2005), 14.
- Çobanoğlu, Özkul. *Halkbilimi Kuramları Ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Akçağ Yayınları, 2012.
- Duman, Ahu Zeynep. *Aydın Yılmazköy Yöresi Tahtacılarında Geçiş Dönemleri*. Uşak: Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Ekici, Metin. *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri*. Geleneksel Yayıncılık, 2019.
- Fatma Sibel Bayraktar. *Ahret Çiçeği, Hediye Kitabı*. edit. E Gürsoy, A Naskali Koç, Kitabevi Yayınları, 2007.
- Fidan, Süleyman. *Anadolu Folklorunda Askerlik. (Adana, Gaziantep, Kayseri Örneği)*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Funda, Toprak. *Düğün Hediyesi Anlamalı Kelimeler, Hediye Kitabı* edt. E Gürsoy Naskali, A Koç. Kitabevi Yayıncılık, 2007.
- Güleç, Hamdi. *Çanakkale Yöresi Düğünlerinde Hediye. Kültür Tarihimizde Çeyiz* Ed. Emine Gürsoy Naskali & Aylin Koç, Picus Yay., İstanbul, (2007), 164-169.
- Jacques T Godbout Armağan Dünyası, çev. Dilek Hattatoğlu. İletişim Yayınları, 2003.
- Karaağaç, Meryem. *Malatya'da Geçiş Dönemleri*. Malatya: Malatya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Kırımlı, Yüksel. "Yetişkin Olmaya İlk Adım Sünnet". *Antropoloji*, 24 (2010), 19-35.
- Mahmut, Tezcan. "Folklorik Ve Antropolojik Yönleriyle Hediye Geleneği Ve Türk Kültüründeki Yeri". *Ankara University Journal Of Faculty Of Educational Sciences (JFES)*, 2019: 29-36.

- Marcel Mauss. Armağan Üzerine Deneme, çev. Nihan Özyıldırım. Alfa Yayınları, 2018.
- Okuşluk Şenesen, Refiye. Mendil, Hediye Kitabı. edit. Emine Gürsoy Naskali & Aylin Koç, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007.
- Öztürk, Erol. "Evlilik Geleneğinde Hediyeleşme-Tokat Hatıplı Örneği". *Kültür Tarihimize Çeyiz*, ed. Emine Gürsoy Naskali & Aylin Koç, Picus Yay., İstanbul, (2007) , 170-176.
- Öztürk, Yadigar. *Geçmişten Günümüze Denizli Yöresinde Sünnet Törenleri*. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Sezen, Lütfi. Erzurum'da Sosyal ve Kültürel Değişmeler Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi 9, (1998) 23-30.
- Solmaz, Erhan. "Özbek halk kültüründe doğum ile ilgili pratikler." *Folklor Akademi Dergisi* 1.1 (2018): 127-136.
- Türkmen, Nilgün. Türkiye'de Hac Folkloru. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Üçüncü, Meryem. Gümüşhane Torul İlçesi Cizere Köyleri Monografisi. Ordu: Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Yıldırım, Zeynep. Dünden Bugüne Samsun-Çarşamba İlçesinde Geçiş Dönemleri (Doğum-evlenme-ölüm, sünnet-askerlik-hac). Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

CELÂL BEY İLE İPEK SULTAN HİKÂYESİNİN EPİZOT TAHLİLİ VE MOTİF YAPISI*

*Ali Sait ERASLAN***

Öz

Halk hikâyeleri bir geleneğin aktarım sürecinin en güzel örneğidir. Dede Korkut'tan Köroğlu'na kadar âşıkla ve meddahlar tarafından aktarılan halk hikâyelerinde belli başlı olaylar silsileleri mevcuttur. Hemen hemen birçok halk hikâyesinde toplumsal düzeni koruyan birtakım değerlerin aktarıldığı görülmektedir. Bu hikâyeler genellikle âşıkla tarafından derlenip icra edilmektedir. Ancak kimi halk hikâyelerinin meddahlar tarafından da tasnif edilip kahvehanelerde toplum için önem arz eden günlerde anlatıldığı bilinmektedir. Halk hikâyeleri geniş bir kültür coğrafyasına yayılmış sözlü kültür ürünleridir. Bu hikâyelerin çeşitlilik göstermelerine karşın ortak bir yöntemle hikâyeleri inceleyebilmek mümkündür. Bu tür incelemeler halk hikâyelerindeki alt metinlerin açığa çıkarılmasını sağlarken bir yandan da metinlerin çözümlenmesi bundan sonraki yapılacak olan farklı minvaldeki çalışmalar için yol açıcı olacağı ifade edebilir. Halk hikâyelerindeki motiflerin diğer halk edebiyatı ürünleri ile olan ilişkisi bu metinlerin diğer edebî metinlerdeki yansıma ve dönüşümleri gibi metinlerarasılık bağlamında değerlendirilebilecek çalışmaların yapılması çok daha kapsamlı yorumları ortaya çıkaracaktır. Bu çalışmada âşıklık geleneği hakkında kısa bir giriş, Âşık Şeref Taşlıova'nın hayatı ile ilgili özet mahiyetindeki bilgilerden sonra Şeref Taşlıova'nın kendi derlemiş olduğu Celal Bey İle İpek Sultan hikâyesi epizot tahliline ve motif yapısına göre incelenmiştir.

* Bu çalışma 27-28 Nisan 2023 tarihinde Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları-I Öğrenci Sempozyumu'nda sunulan bildirinin genişletilmiş halidir

** Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Alisaiteraslan@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0000-3529-4430>.

Anahtar Kelimeler: Halk Hikâyesi, Âşıklık Geleneği, Celal ile İpek Sultan, Epizot Tahlili, Motif Yapısı, Âşık Şeref Taşlıova.

Epizot Analysis and Motif Structure of The Story of Celâl Bey and İpek Sultan

Abstract

Folk tales are the best example of the transmission process of a tradition. There are certain sequences of events in the folk tales conveyed by the minstrels and meddahs from Dede Korkut to Köroğlu. In almost many folk tales, it is seen that some values that protect the social order are conveyed. These stories are usually compiled and performed by minstrels. However, it is known that some folk tales were classified by the meddahs and told in coffeehouses on days that were important for the society. Folk tales are oral cultural products spread over a wide cultural geography. Despite the diversity of these stories, it is possible to examine the stories with a common method. While such analyzes enable the revealing of the subtexts in the folk tales, it can also be stated that the analysis of the texts will lead to different studies to be made in the future. Conducting studies that can be evaluated in the context of intertextuality, such as the relationship of motifs in folk tales with other folk literature products, such as the reflection and transformation of these texts in other literary texts, will reveal much more comprehensive interpretations. In this study, a short introduction to the tradition of minstrelsy, after the summary information about the life of Âşık Şeref Taşlıova, the story of Celal Bey ile İpek Sultan, which was compiled by Şeref Taşlıova himself, was examined according to the episode analysis and motif structure.

Keywords: Folk Tale, Minstrel Tradition, Celal and İpek Sultan, Episode Analysis, Motif Structure, Âşık Şeref Taşlıova.

Giriş

Problem

Âşık edebiyatı geleneğinde halk hikâyelerinin önemli bir yeri vardır. Her ne kadar koşmalar, semailer, destanlar, türküler, muhammesler vd. manzum ürünlerin ön plana çıktığı görülse de aslında âşıklık geleneğinin bir ayağını da halk hikâyeleri oluşturmaktadır.

Usta-çırak ilişkisi içinde geleneği kendinden sonraki nesle aktaran âşıklar manzum ürünleriyle birlikte halk hikâyelerini de aktarmaktan geri kalmamışlardır. Burada şunu da eklemek gerekir ki halk hikâyeleri her ne kadar âşıklık geleneğinin ürünü olsa da halk hikâyelerinin meddahlar tarafından da anlatıldığı bilinmektedir, meddahlar içinde hafızasında en fazla halk hikâyesini muhafaza eden Behçet Mahir olması bunun kanıtıdır.

Gelenek içinde yetişen âşıklar ustalarının tasnif ettiği hikâyeleri hafızalarına kaydederek bunu âşık fasıllarında icra etmişlerdir. Kimi hikâyeler âşığın hayatı etrafında teşekkül ederken kimileri de Türk boyları arasında ve hatta komşu ülkelerde bilinip icra edilecek kadar tanınmaktadır. Bunlardan en meşhuru da şüphesiz Köroğlu ve Anadolu coğrafyasının çeşitli şehirlerinde anlatılan kollarıdır.

Halk hikâyelerinin kalıplaşmış belli başlı yapıları vardır. Âşığın sevgiliye kavuşma yolunda başına gelen zorlukları, serencamları hemen hemen bütün halk hikâyelerinde epizotlara ve motiflere ayrılarak incelenmektedir.

Âşık Şeref Taşlıova'dan derlenen usta malı halk hikâyeleri ve kendi tasnif ettiği halk hikâyeleri mevcuttur. Bu çalışmada incelenecek olan halk hikâyesi âşığın kendisinin tasnif ettiği Celâl Bey ile İpek Sultan adlı hikâyedir.⁸⁸

Epizot tahlili ve motif yapısını incelemeden önce Âşık Şeref Taşlıova'nın hayatı ve edebî şahsiyeti hakkında kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır.

⁸⁸ Bu çalışmada incelenen halk hikâyesi metni şu kaynaktan alınmıştır: Fikret Türkmen, Nail Tan, Mete Taşlıova, *Âşık Şeref Taşlıova Halk Hikâyeleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 3.bs., Ankara 2017, s. 427-471.

Âşık Şeref Taşlıova'nın Hayatı ve Edebî Şahsiyeti:

Bir sanatçının doğduğu çevre, yaşadığı muhit, bulunduğu toplumun kültürü ve coğrafyası onun hayatının şekillenmesinde son derece önem arz etmektedir. Nitekim âşıklar içinde buldukları kültür ortamı onların gelenekten kimi zaman doğrudan kimi zaman dolaylı olarak beslenmelerini sağladığı söylenebilir. “Âşık Edebiyatında çırak yetiştirme geleneği yüzyıllar boyu yaşatılan geleneklerden biridir. Usta âşık saza ve söze kabiliyeti olan bir genci çırak edinir, yanında gezdirir, saz ve şiir meclislerine sokar, günün gelince mahlasını verir.” (Kaya, 2000: 13).

Usta çırak ilişkisiyle âşıklık geleneğin nesilden nesile aktarılması gereği âşıkların yaşadıkları kültür muhitleri onların edebî şahsiyetlerine ve dolayısıyla eserlerine taşınmış oldukları ifade edilebilir. Bu anlamda Şeref Taşlıova'nın yaşadığı coğrafyanın âşıklık geleneği açısından oldukça zengin olması onun sanatını da etkilemiştir.

“10 Nisan 1938’de Kars’ın eskiden Çıldır ilçesine, bugün ise Arpaçay’a bağlı Gülyüzü Köyünde dünyaya geldi. Hacı Bey ve Nergis Hanım’ın üçüncü çocuğudur. Babasının soyu, Kafkasya Borçalı’dan, şair Samet Vurgun’un köyü Salahlı’dan göçmüştür. Bir süre Çıldır’ın Karakale köyünde yaşayan Salihgiller ailesi, daha sonra Gülyüzü köyüne yerleşmiştir. Kars’ta “Terekeme” olarak bilinirler. Üçüncü nesil dedesi Halil Efendi de iyi bir âşıkmiş.” (Türkmen, Tan ve Taşlıova, 2017: 13).

“Annesi köy işlerine yardım etmesi için onu okula göndermedi. Bunun üzerine öğretmeni Hasan Kartar’ın teşvikiyle âşıklığa ağırlık verdi. Âşık Şenlik’in oğlu Âşık Hasan’ın yanında çırak durdu. 1954’te Âşık Kasım’dan âşıklık geleneği üzerine ilk bilgilerini aldı. Daha sonra Âşık Gülistan ve Âşık Müdâmî’nin yanına gitti. Bu üç usta âşıktan saz çalmayı, şiir söylemeyi, hikâye anlatmayı öğrendi.” (Türkmen, Tan ve Taşlıova, 2017: 13).

Âşık Şeref Taşlıova gerek yurtiçinde gerek yurtdışında âşık edebiyatı geleneğiyle düzenlenmiş hemen her konferansa ve etkinliklere katılmıştır. Pek çok ödül alan âşık UNESCO’nun Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi kapsamında

2008’de Kùltür ve Turizm Bakanlığı tarafından ‘‘Yaşayan İnsan Hazinesi’’ seşilmiştir.

şairlik yönü: şiirlerinde daha ziyade 8 ve 11’li hece ölçüsünü kullanmış koşma, türkü ve destan türünden eserler vermiştir. şiirlerinde en çok ele aldığı temalar Allah, Kur’an, Peygamber, vatan, millet, bayrak, tabiat sevgisi, Atatürk sevgisi gibi temalardır.

Hikâyecilik yönü de hayli zengin bir âşıktır, kendisinin tasnif ettiği halk hikâyeleri göz önünde bulundurulursa geleneğe sağladığı katkısı belirginleşir. Yaklaşık 157 kadar âşık makamını bilen şeref Taşlıova bu yönüyle de dikkat çekmektedir. (Türkmen, Tan ve Taşlıova, 2017: 15-17).

Halk Hikâyelerini İnceleme Metodu

‘‘Halk hikâyelerini değişik metotlar ve bakış açılarıyla incelemek mümkün olsa da genellikle bir halk hikâyesi a) epizotlarına göre, b) motiflerine göre olmak üzere iki şekilde incelenebilir.’’ (Alptekin, 2002: 87). Ali Berat Alptekin’in inceleme tanımından hareketle bu çalışmada incelenen halk hikâyesi aşağıdaki epizotlara göre incelenmiştir:

1. Kahramanın ailesi
2. Kahramanın doğumu
3. Kahramana ad verilmesi
4. Kahramanın eğitimi
4. Kahramanın âşık olması
5. Kahramanın sevgili ile karşılaşması
6. Kahramanın gurbete çıkması
7. Sevgilinin bir başka kahramanla evlendirilmek istenmesi
9. Kahramanın memlekete dönüşü
10. Sonuç

Epizot Tahlili

1. Kahramanın ailesi

Hacı Ahmet Ağa, Celal Bey’in babasıdır. Türkmen ülkesinde yaşayan, hanedan soyuna mensup bir insan olarak tanımlanmaktadır. Gelen giden misafirleri ikramlarla karşılayan misafirlerini evinde en az bir hafta kadar ağırlamadan göndermeyen cömert bir insandır. Hayli

zenginliğe rağmen Hacı Ahmet Ağa'nın çocuğu yoktur. Bu hikâyede kahramanın babasının gurbete çıkmadığı dervişin evine konuk olarak geldiği görülmektedir. Kahramanın annesi Döne Sultan da tıpkı eşi gibi fakir fukara anası, gelen gidene hem lokman hem de bacı olarak tanımlanmaktadır. Celal Bey'in ikiz kardeşi Mahmut Bey en az onun kadar güzel olduğu ifade edilen iki genç delikanlıdan biridir.

2. Kahramanın doğumu

Günlerden bir gün Hacı Ahmet Ağa'nın evine bir derviş misafir gelir ikramlardan sonra bütün cariyeler, sarayın hizmetlileri ortadan çekildikten sonra dervişle Hacı Ahmet Ağa kalır derviş yatağına gittiğinde uyuyamaz Hacı Ahmet Ağa'ya neden yalnız olduğunu sorar. Hacı Ahmet Ağa çocuğunun neden olmadığını açıklayıp takdiri ilahi diyerek Allah'a hamd eder. Derviş çantasında bir elmanın olduğunu söyleyerek hayırlı bir bahçeden topladığını ve sahibinden izin aldığını da ekler. Elmayı götürüp besmele çektikten sonra yarısını kendisi yarısını da hanımına yedirmesini tembih etmiştir derviş.

Hacı Ahmet Ağa dervişin bulunduğu odaya geri döndüğünde bir daha dervişini yerinde bulamamıştır. Kahramanın babası ve annesi bu elmayı yedikten sonra dokuz ay, dokuz saat, dokuz saniye geçtikten sonra Döne Sultan iki evlat dünyaya getirmiştir.

3. Kahramana ad verilmesi

Bu hikâyede derviş değil de sarayda bulunanlar ad vermektedirler. Allah'ın güzel isimlerinden verilmesinde karar kılmışlardır. Celal Bey'in kardeşi Mahmut Bey'in isminin de Peygamber isminin verilmesi uygun görülmüştür.

4. Kahramanın eğitimi

Yedi hatta altı yaşlarında Celal Bey ve kardeşi Mahmut Bey tahsile başlamışlar devrin o bölgelerdeki âlimleri, hocaları toplanarak bu çocukların yetişmeleri için ellerinden geleni yapmışlardır. Dini tahsil bittikten sonra on sekiz yaşlarına geldiğinde Celal Bey'e çok iyi at binmeyi, silahşorluk eğitiminin de alınması gerektiği ifade edilerek ikiz kardeşlerin birine kır diğere doru at verilerek bu minvaldeki eğitimleri de tamamlanmıştır.

5. Kahramanın âşık olması

Celal Bey ile kardeşi eğitimi başta olmak üzere günlük hayatta yaptıkları her işte birlikte hareket edip ancak yatarken ayrılırlarmış. Celal Bey bir gün namazını kılıp duasını etmiş o devrin yapılacak her işini yaptıktan sonra odasına çekilip yatmak üzereyken kapı çalınmıştır. Gelen Derviş Baba'dır. Celal Bey'in kendisini tanıyamayacağını ifade ederek babasının onu iyi tanıyacağını söyler. Celal Bey'e önemli hediyeler getirdiğini söyler. Bir bohçanın içinden ipek gibi bir şeyin içinden tas çıkaran derviş bunu Celal Bey' verip besmele çekikten sonra nûş etmesin ister. Celal Bey ben suyum içtim deyince derviş cevap verir bu Allah'ın kudret suyudur, herkese nasip olamayacağını ifade eder. Tastaki ilk suyu içtikten sonra Celal Bey yanmaya başladı bunun aşk badesi olduğunu, İnsanın içini yaktığını söyler Derviş. Birinci bade Allah aşkına içilmiştir. İkinci badeyi uzatan derviş bunun da Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) aşkına içmesini ister. Son kadehe gelince Celal Bey sorar Derviş Baba bu kimin aşkıdır Derviş cevap verir: Semerkant Beyi Yakup Han'ın kızı İpek Sultan'ın aşkı için. Celal Bey oranın çok uzak bir diyar olduğunu söylerse de Derviş ona içmesini geri kalanına karışmamasını söylemiştir. Tekrar kuvvetli bir şekilde aşk ateşiyle yanmıştır Celal Bey daha sonra Derviş iki parmağı arasından bakmasını ister.

Celal Bey Dervişin iki parmağı arasından bakınca önce her yanı mamur ve abad bir şehir daha sonra güller, bahçeler, havuzlar içinde bir saray görür Derviş iyice bakmasını tembüh edince karşısında İpek Sultan'ı görür. Kırk cariyenin yanındadır. Havuz başında gezindiği esnada İpek Sultan'ın iki kaşından çıkan ok Celal Bey'in sinesine saplanmıştır.

Daha sonra Derviş konuyu değiştirip Celal Bey'e farklı soru sormuş cevabını almadan ortadan kaybolmuştur. Aynı şekilde bade de kaybolmuş ancak içindeki aşk ateşi yanmaya devam etmiştir. Nasıl ki Celal Bey'i âşık ettiyse Derviş Baba tayy-i mekânla Semerkand'a giderek İpek Sultan'ı da Celal Bey'in aşk ateşine tutuşturmuştur.

6. Kahramanın sevgiliyle karşılaşması

Gece yarısı Döne Sultan, oğlu Celal Bey'in yanına gelir oğlunun yataktan düştüğünü, ağzından köpükler, sular taşıdığını görmüştür. Hacı Ahmet Ağa ve bütün saray ahali Celal Bey'in derdine derman olabilmek için mücadele etmeye başlarlar. O esnada pejmürde kıyafetli biri Garip Cünun olarak bilinmektedir bu işe ne diyorsun diye danıştıklarında bunun Allah'ın bir hikmeti olduğunu, herkese nasip olmayacağını söyleyerek onun derdini bir sesle ancak anlamının mümkün olduğunu söyler. Yani saz getirilmesini talep eder. Garip Cünun sazı çalmaya başladığı an uykudan uyanmaya başlar Celal Bey, başından geçenleri terennüm eder. Garip Cünun, Celal Bey'in rüyasında bade içtiğini söyler ancak sevdiği kızın nerede olduğunu öğrenmek için tekrar karşılıklı şiirlerle duygularını terennüm ederler.

7. Kahramanın gurbete çıkması

Kahramanın âşık olduğu kesinleştikten sonra duygularını ifade ettiği şiirlerinde sevgiliye kavuşmak istediği görülmektedir. Bunun üzerine tüm oba, çevre, saray halkı toplanır tek çarenin Celal Bey'i sevgiliye kavuşturmak olduğuna karar veriler. Tek gitmesinin uygun olmayacağı söylenir, onun hâlini anlayacak birinin gönderilmesine karar verilir ki bu kişi Garip Cünun olur.

Celal Bey ve Garip Cünun gerekli tüm hazırlıkları yapıp, kılıçlarını kuşanıp, altını, yakutu da yanlarına alarak yola çıkarlar. Garip Cünun da eski bir sazını yanına almıştır. Yeri geldikçe Celal Bey karşılaştığı kişilere saz eşliğinde söylediği şiirlerle duygularını terennüm eder.

8. Sevgilinin bir başka kahramanla evlendirilmek istenmesi

Celal Bey ile İpek Sultan hikâyesinin Şeref Taşlıova'dan derlenmiş bu anlatmasında sevgilinin bir başka kahramanla evlendirilmek istemesi epizotuna rastlanmamıştır.

9. Kahramanın memlekete dönüşü

Tüm zorlukların üstesinden gelen âşık yine bir Derviş'in himmetiyle sevdiğine kavuşur, Celal Bey'in babası Hacı Ahmet Ağa ile İpek Sultan'ın babası Ali Bey eski dostu ve tanıdığı çıkar. Derhal kızının derdine derman olacak genç âşık Celal

Bey'le evlenmesine izin verir. Yine bir Şiirle duygularını terennüm eden Celal Bey memleketinde anası ve babasının merak içinde beklediklerini ifade ederek büyük bir kervanla yola koyulmuşlardır.

Sevgilisine kavuşmak için ařıĝın önüne çıkan kırk haramiler ve harami başı Deli Hasan da ne kadar altını yakutu varsa Celal Bey'in atlarına, develerine yüklemiştir.

10. Sonuç

Hacı Ahmet Aĝa rüyasında oĝlunu görür. Anası perişan bir halde oĝlunun yolunu gözler. Hanımına gece rüyasının boşa çıkmayacağını söyler. Daha sonra gelen kervanı büyük sevinçle karşılar kardeşi Mahmut Bey gelenleri selamlar. Şehre yaklaştıklarında davulla zurnayla neşeyle gelini indirilir. İpek Sultan'la Celal Bey kırk gün kırk gece düĝün yaptıktan sonra Semerkand'a gitmek üzere ayrılırlar.

Celal Bey ile İpek Sultan Hikâyesi'ndeki Şiirler

Halk hikâyeleri nazım nesir karışık bir yapıdadırlar. Genellikle kahramanların duygularını, heyecanları bu Şiirler vasıtasıyla terennüm edilir. Celal Bey ile İpek Sultan hikâyesinde ilk olarak gelenekte usta aşıkların sersuhane dedikleri bir anlamda hikâyeye geçmeden önce dinleyiciler nasihat vermek amacıyla söylenen Şiirlere yer verilmiştir. Gelenekte üç sersuhane söylendiğini ifade eden açık hikâyeyi tez menzile ulaştırmak için bir sersuhaneyle yetinmiştir. 11'li ölçüyle söylenen sersuhanenin ilk dörtlüğü şöyledir:

Muhannetin kapısından içeri

Girsen neye yarar, girmesen neye?

Sana layık olmayacak bir yeri

Görsen neye yarar, görmesen neye? (Türkmen, Tan ve

Taşlıova, 2017: 427).

Celal Bey'in Derviş elinden bade içtikten sonra saz sesiyle uyandığı esnada başından geçenleri, içini yakan aşk ateşini 15'li hece ölçüsüyle söylenen Şiirle terennüm eder.

Odama misafir geldi, garip insan bu gece

Sundu aşkın badesini bir dervişan bu gece.

Üç yüz altmış altı damar yandı aşk ataşına

Neler geldi bu başıma, hâlim yaman bu gece.

(Türkmen, Tan ve Taşlıova, 2017: 435).

Bu halk hikâyesinde 11, 12, 15’li ölçüyle söylenmiş şiirlerin bir arada bulunuyor olması dikkat çekmektedir. Ancak en çok üzerinde durulması gereken 8’li hece ölçüsüyle söylenen şiir örneklerine yer verilmiş olmasıdır. Örnek olarak Celal Bey’in âşık olduktan sonra sevdiği kıza kavuşmak için anasından ayrılırken duygularını şöyle ifade eder:

Ana hakkın helal eyle
İzin ver yâra gideyim
Sütün emdim kana kana

İzin ver yâra gideyim. (Türkmen, Tan ve Taşlıova, 2017: 437).

Genellikle 11’li hece ölçüsüyle söylenen koşmalar olmakla birlikte nadir de olsa 8’li hece ölçüsüyle söylenmiş koşmalar da vardır. Hece Sayısının az olması şiir kısımları mani şeklinde kurulmuş halk hikâyelerini hatırlatmaktadır.

“Anlatıcıları âşık olan hikâyelerimizde yer alan şiirlerin çoğunluğu 8 ve 11 heceli koşma şeklindedir. Ancak uzun çalışmalarımız neticesinde gördük ki, halk hikâyelerinde yer alan şiirlerin tamamı koşma şeklinde değildir. Bazı hikâyelerde ninniye, ağda, destana rastladığımız gibi, manilere de sık sık rastlamaktayız.” (Şimşek, 33: 36).

Her ne kadar 7’li ölçüyle bu hikâyede şiir örnekleri olmasa da hece sayısının az olması bakımından bir anlamda mani şeklinde söylenmiş şiirlerin hece sayısı az olan şiirlere de kaynaklık etmiş olabileceği veya türler arası geçişler sebebiyle âşıklar kimi zaman koşma değil de mani şeklinde de manzum kısımları terennüm etmişlerdir.

Motif Yapısı

Halk hikâyelerini inceleme metotlarından biri de motive göre incelemektir. İlk olarak bu yöntem masal çalışmalarında kullanılmıştır. Motif gerek masalarda gerek halk hikâyelerinde en küçük unsur olarak tanımlansa da işlevi bağlamında rolünün büyük olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim müstakil olarak halk hikâyeleri üzerinde ayrı ayrı motifler hususunda çalışmalar yapılmış olması bunun kanıtıdır.

“Halk nesrinde motif olabilmesi için, olağanüstülüğün olması gerekmektedir. Bu olağanüstülük, kahramanda, olayda,

zamanda, mekânda, kısacası bir nesirdeki her türlü olayda karşımıza çıkabilir.” (Alptekin, 2002: 287). Bu bağlamda halk hikâyelerindeki motiflerin masalarda bazı destanlarda da görülüyor olması bu ürünlerin özellikle destan ve halk hikâyesi, masal ve halk hikâyesi ve hatta erken dönem Tanzimat romanlarında müşterek motiflerin yer alması dikkate değerdir.

Toplumun sosyolojik manada yapısı değiştikçe edebî ürünlerinde muhteva yönünde birtakım değişikliklerin gözlenmesi doğal karşılanmalıdır. Savaşçı bir toplumun ihtiyaçları düşünüldüğünde elbette destan geleneği ve ona dayanan anlatılar, şiirler yani hamasi duyguların canlı bir şekilde toplumda yaşatılması edebî ürünlerle sağlanmıştır. Toplumun sosyal şartları değişip kendi sınırları çizildiğinde artık insanları ferdi meseleler meşgul etmeye başlamış ve bu anlamda halk hikâyeleri bu ihtiyaca cevap verecek şekilde nesilden nesile aktarılmıştır.

Celal ile İpek Sultan Hikâyesinin incelendiği bu çalışmadaki motifler Ali Berat Alptekin’in Stith Thompson’un “Motif Index of Folk-Literatüre” çalışmasından halk hikâyelerine tatbik ettiği başlıklara göre incelenmiştir.

Ana hatlarıyla belirlenen motif başlıklarından söz konusu hikâyede yer alan motif gruplarını sıraladığımızda şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır.

- C. Yasak: 1
- D. Sihir: 2
- F. Harikulâdelikler: 5
- H. İmtihanlar: 3
- J. Akıllılar ve Aptallar: 1
- L. Kaderin Ters Dönmesi: 1
- M. Geleceğin Tayini: 1
- N. Şans ve Kader: 4
- P. Cemiyet: 3
- T. Evlilik: 9
- V. Din: 5
- Z. Çeşitli Motif Grupları: 11
- R. Esirler ve Kaçaklar 1

Toplam 23 motif grubundan 13 motif grubuna rastlanmıştır. Toplam 50 motifin tespit edildiği bu çalışmada en çok motiflerin Z. Çeşitli motif grupları, F. Harikulâdelikler, T. Evlilik, N. Şans ve kader gibi motiflerin sıklıkla yer aldığı tespit edilmiştir. A Mitolojik motifler, B. Hayvanlar, E. Ölüm, G. Devler, S. Anormal Zulümler, X. Mizah gibi motiflere hiç rastlanmamıştır.

Tespit ettiğimiz motifleri şöyle sıralayabiliriz:

C751. Belirli zamanlarda bazı şeyleri yapma yasağı

Ali Bey kızı İpek Sultan'ın derdine derman bulununcaya kadar herkesin siyah giymesi emrini verir.

D981. Sihirli elma

Derviş'in hayırlı bir bahçeden izinle aldığı elmayı çantasından çıkarıp Hacı Ahmet Ağa'ya verir ve hanımıyla bunu bölüp besmele çekerek yemelerini ister.

D1040. Sihirli içecekler

Celal Bey odasında yatarken ansızın derviş gelir üç badeyi sunar ve içmesini ister ilki Allah aşkına ikincisi Peygamber üçüncüsü sevdiği kız içindir.

F571. Harikulade güzellikte kadın

İpek Sultan dünya güzeli, kalem kaşlı, sırma saçlı, uzun boylu, al yanaklı bir güzel olarak tasvir edilmektedir.

F813. Olağanüstü elma

Bu hikâyede Hacı Ahmet Ağa Derviş'ten aldığı elmayı kendisi ve hanımı yedikten sonra çocukları olur.

F1063. Realist rüyâ

Celal Bey odasındaiken Derviş gelir üç bade içirerek onu aşk ateşine tutuşturmuş olur.

F1063. Realist rüyâ

Hacı Ahmet Ağa oğlu gurbetten dönmeden önce gördüğü rüyanın boşa çıkmamasını temenni ederek misafir ağırlamak ister. Rüyası doğru çıkar içinde oğlunun da olduğu kervanı karşılar.

F1063. Realist rüyâ

Derviş Çoban'ın hanımı rüyasında evinde çiçekler bittiğini görür. Evlerine misafir olarak gelen Celal Bey ve arkadaşları bu çiçekler olduğunu anlar yaşlı kadın.

(T) H148. İsteğin şiirle ifade edilmesi

Celal Bey anasından sevdiği kıza kavuşmak için Türkmen diyarından ayrılması sevdiğini bulmak için şiirle isteklerini ifade eder.

(T) H148. İsteğin şiirle ifade edilmesi

Garip Cünun Celal Bey'e âşık olduğu kızın yerini yurdunu şiirle sorar Celal Bey şiirle isteğini ifade eder.

(T) H148. İsteğin şiirle ifade edilmesi

Celal Bey bade içip bayıldıktan bir müddet sonra sevdiği kıza kavuşmak istediğini saraydakilere şiirle ifade etmektedir.

H506. Beceriklilik İmtihanı

Celal Bey Garip Cünun'la birlikte sevdiği kıza kavuşmak için çıktığı yolda karşısına Deli Hasan ve haramileri çıkar. İkiisi mücadele eder Celal Bey galip gelir.

H1233, Derviş yardım eder

Derviş çocuğu olmayan Hacı Ahmet Ağa'ya bir elma verir.

H12.3 şiirle tanıtma

Celal Bey kendini önce ailesine sonra Deli Hasan'a tekrar Derviş'e ve daha sonra Ali Bey'e kendini şiirle tanıtmaktadır.

J110. Akıllı adamlar

Sarayda Celal Bey'in başına toplanılır, kimse Celal Bey'in bu hâline bir anlam veremez sonra Garip Cünun denilen pejmürde kılıklı yaşlı adama danışılır.

L11.1 Gurbete gidiş ve dönüş

Celal Bey ile Garip Cünun birlikte Semerkand'a giderler. İpek Sultan'la kavuşan Celal Bey sevdiğini de alıp geri dönerek Türkmen diyarına gelirler.

M300. Kerametler

Derviş önce Celal Bey'i âşık eder daha sonra tayy-i mekân ederek İpek Sultan'ın yanına gider.

N825. Yardımcı yaşlı adam

Celal Bey'i sazla uyanmasını sağlayan ve çıktığı yolda yanında yoldaşlık yapan Garip Cünun hep Celal Bey'in yanında olmuştur.

N825. Yardımcı yaşlı adam

Semer kand'a gitmek üzere yaşlı bir Derviş'le karşılaşırlar Derviş gidecekleri güzergâh hakkında Celal Bey ve Garip Cünun'a bilgi vererek onları tehlikeler hususunda uyarır.

N825. Çocuk sahibi olmayan kahramanlar

Hacı Ahmet Ağa ve hanımı Döne Sultan maddi yönden hayli zengin ve cömert insanlar olmalarına rağmen çocuk sahibi değillerdi.

N844. Yardımcı derviş

Celal Bey önce üç bade içirip onu âşık eden derviş daha sonra yolda karşılaştığı yaşlı Derviş kahramanların işlerine yardımcı olmasını sağlamaktadır.

N848. Yardımcı mukaddes adam

Derviş Celal Bey ve İpek Sultan'a bade verir.

P233. Baba ve Oğul

Celal Bey ağzı köpüklerle yerde yatarken babası Hacı Ahmet Ağa sarayda, çevrede bulunan tüm ahaliden oğlunun hastalığına derman olacak kişiyi arar.

P251. İki Erkek Kardeşler

Hacı Ahmet Ağa ve Döne Sultan'ın sihirli elmayı yediklerinden dokuz ay sonra ikiz evlatları olur bunlar Celal Bey'le Mahmut Bey'dir.

P475. Harami

Garip Cünun ile sevdiği kızı almaya giden Celal Bey yolda haramiler ve onların başı Deli Hasan'la karşılaşır ve onlarla savaşır.

T10. Âşık olma

Celal Bey ve İpek Sultan Derviş'in sunduğu badeleri nûş ettikten sonra âşık olurlar.

T75. Aşk şiiirle anlatma

Celal Bey annesi ve babasına daha sonra Derviş'e Ali Bey'e, Deli Hasan'a, Yaşlı Derviş'e aşkını şiiirle anlatmaktadır.

T75. Aşk şiiirle anlatma

İpek Sultan aşkını en yakın ve zeki arkadaşı Ayşe Sultan'a şiiirle anlatır.

T135. Düşün merasimi

Celal Bey ve İpek Sultan Türkmen diyarına davullarla zurnalarla karşılanır gelini Hacı Ahmet Ağa'nın evine getirirler.

T136. Düğünde eğlenme

İpek Sultan'la Celal Bey kırk gün kırk gece düğün yaparlar.

T511. Elma yiyerek hamile kalma

Hacı Ahmet Ağa Derviş'den aldığı elmayı hanımı Döne Sultan'a verir Döne Sultan hamile kalır.

T24. Aşk hastalığı

Derviş'in bade nûş ettirdiği İpek Sultan'ın çiçeklerden ayrılmayan rengi solar bir şey yiyip içmez, lokmanlar, hekimler, müneccim ve remilciler derman bulamazlar bu derde.

T596. Çocuklara ad verme

Döne Sultan'la Hacı Ahmet Ağa'nın ikiz erkek çocuklarına saraydakiler, çevredekiler, Celal ve Mahmut isimlerini vermişlerdir. Biri Allah'ın diğeri Hz. Peygamber'in adıdır.

V50. Duâ

Derviş Hacı Ahmet Ağa'ya elma verdikten sonra hayır duasında bulunur. İnşallah akıbetiniz hayırlı olur diye duâ eder.

V50. Duâ

Celal Bey'e yolda karşılaştığı bezirgânbaşı Allah yardımcınız olsun, inşallah dileğinize kavuşursunuz diye duâ eder.

V50. Duâ

Celal Bey Deli Hasan'la cenk etmeden önce Allah'a Eyüp, Yunus, Yusuf gibi kutlu kişi ve peygamberleri derdinden kurtardığı gibi kendisini de sevdiği İpek Sultan'a kavuşturması için beni ona hasret bırakma diye niyazda bulunur.

V56. Namaz

Celal Bey bade içmeden önce namazını kılar tam yatmaya hazırlanırken Derviş gelir.

V206. Derviş

Badeyi sunan Derviş ve yolda karşısına çıkan Yaşlı Derviş

Z71. Formülistik sayılar 3

Derviş Celal Bey'e 3 bade nûş ettirerek onu âşık eder.

Z71.0.2. Formülistik sayılar 300 ve katları

Celal Bey sevdiği kız için bade içtikten sonra 366 damarı ateş olup tutuşmaya başlar.

Z71.0.2. Formülistik sayılar 300 ve katları

Celal Bey'e yolda gördüğü Derviş İpek Sultan'ın hasta olduğunu, derdine derman bulunmadığını söylediğinde Celal Bey'in 366 damarı ateş gibi yanmıştır.

Z71.5. Formülistik sayılar 7

Ali Bey emir verir kızının derdine derman bulunması için 7 şehre 7 koldan haber verilmiştir.

Z71.5. Formülistik sayılar 7

Celal Bey'le Garip Cünun 7 gün yol gittikten sonra bir çeşme başında konaklar ve burada bezirgânbaşıyla konuşurlar.

Z71.6 Formülistik sayılar 9

Hacı Ahmet Ağa ve Döne Sultan Derviş'in verdiği elmayı yedikten sonra 9 ay, 9 gün, 9 saat, 9 dakika geçtikten sonra ikiz evlada sahip olurlar.

Z7112. Formülistik sayılar 40 gün 40 gece

Celal Bey ile İpek Sultan kavuştuktan sonra Türkmen diyarında 40 gün 40 gece düğün edip Semerkand'a geri dönerler.

Z112. Formülistik sayılar 40

Celal Bey, Dervişin iki parmağı arasında baktığında İpek Sultan'ı ve başında 40 cariyeyle birlikte görmüştür.

Z80. Sevdiğini şiirle söyleme

İpek Sultan arkadaşı Ayşe'ye, annesine, Celal Bey ise annesi, babası, Yaşlı Derviş'e, Ali Bey'e, Deli Hasan' a sevdiklerini şiirle söylemişlerdir.

Z140. Sembolik renkler

Ali Bey emir verir kızının derdine derman bulununcaya dek herkes siyah giyecek.

Z140. Sembolik renkler

Derviş Baba yeşil mendilden çıkardığı iki badeyi doldurdu.

R169. Sevgiliyi kurtarmak için kıyafet değiştirme. Bu hikâyede sevgiliyi kurtarmak için değil de sevdiği kızın memleketi Semerkand'a ayak uydurmak ve orada dikkat çekmemek için, kimliğini gizleme amacıyla tebdil kıyafet giyinir Celal Bey.

Sonuç

Halk hikâyeleri geleneğe dayanan ürünler olduğu için ve halk tabakasında canlı bir şekilde nesilden nesile aktarılması gelenekselleşmesi sebebiyle günümüze kadar gelebilmiştir. Bu metinler elbette sözlü kültür geleneği hayli zengin ve gelişmiş olan Türk kültürünün müstesna ürünleridir. Her bir halk hikâyesinde ana yapılar belirli bir seyirde devam edip sonuçlanmış olsa da alt metinlerde toplumun sosyolojisine dair birer kaynak niteliğine sahip oldukları söylenebilir.

Halk hikâyelerinde şiirler, özlü sözler bütün hikâye boyunca sezdirilmek istenen ana mesajı özetler mahiyette olabilmektedir. Bu metinler elbette edebiyat biliminin bakış açısı ile incelenebileceği gibi başta sosyoloji olmak üzere diğer disiplinlerle olan ilişkileri bağlamında da incelenmeye pek tabii müsaittir.

Bu anlamda yapılan epizot tahlili ve motif inceleme çalışmaları bu hikâyeleri unutulmaktan kurtarmaya çalışmaktadır. Aynı zamanda bu tür çalışmalar metinlerarasılık bağlamında da değerlendirilebilir. Metinlerarasılığın belli bir yapısını olduğunu ifade eden Bulut şunları da ekler. “Metinlerarası ilişkinin istemli olduğu bu yapıda, göndermeler, alıntılar ve diğer metinlerarası işlemler çoğunlukla belli bir amaca yöneliktir ve metnin başka bir formda daha doğru bir ifadeyle yeni bir bağlamda oluşabilmesi için gereklidir.” (Bulut, 2018: 9).

Halk edebiyatı ürünlerinin de aynı şekilde kendi içerisinde folklor poetikası bağlamında da kullanılması önemlidir. Nitekim başta halk hikâyeleri olmak üzere diğer folklor malzemelerindeki halk kültürüne dair unsurların tespitine yönelik yapılacak çalışmalara da ihtiyaç olduğu söylenebilir. Halk biliminin yelpazesi o kadar geniş bir

çerçeveye sahip ki bütün ürünlerin dikkatle incelenmesi son derece zengin kaynaklara ulaşmamızı sağlayacaktır.

Bu minvalde Yeni Türk Edebiyatı alanında da şiir, hikâye, roman ve tiyatro başta olmak üzere kurmaca ve hayalin ön planda olduğu edebî ürünlerde değişik dönüşümlerle bu ürünlerin iktibas edilmesi gelenekteki hikâyelerin uzun bir süre kültür dünyasında muhafaza edilmesini sağlayacaktır.

Kaynakça

- Alptekin, Ali Berat, *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, Akçağ Yayınları, 2. bs. Ankara 2002.
- Bulut, Feyza, “Metinlerarasılık Kavramının Kuramsal Çerçevesi” *Edebî Eleştiri Dergisi*, S. 1, (2018), s. 1-19.
- Kaya, Doğan, *Âşık Edebiyatı Araştırmaları*, Kitabevi Yayınları, 1.bs., İstanbul 2000.
- Şimşek, Esmâ, “Mani Şeklinde Teşekkül Eden Halk Hikâyeleri Var Mıdır” *Milli Folklor*, S. 33, s. 36-41.
- Türkmen, Fikret, Tan, Nail, Taşlıova, Mete *Âşık Şeref Taşlıova Halk Hikâyeleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 3.bs., Ankara 2017.

SURİYE TÜRKMEN TÜRKÇESİ AĞIZLARI VE BU AĞIZLAR ÜZERİNE YAPILAN ÇALIşMALAR HAKKINDA BİR BİBLİYOGRAFYA DENEMESİ*

*Asena YALNIZ***

Öz

Anadolu ağızlarının bir uzantısı olarak değerlendirilen Suriye Türkmen Türkçesi ağızları, coğrafi konum olarak Türklerin Anadolu'ya geçiş bölgelerinde konuşulmaktadır. Coğrafi bölgede, Oğuz boylarının çeşitliğinin ön plana çıktığı görölmektedir. Dolayısıyla bu çeşitlilik, Suriye Türkmenlerinin konuşuru oldukları ağızlarına ve kültürlerine yansımıştır. Zira bir toplumun dili ve kültürü arasında bulunan bağ, o toplumun millî ve kültürel kodlarını oluşturmaktadır. Bu millî ve kültürel kodlara bağlı olarak ortaya çıkan kelime veya kelime gruplarında, o dilin konuşuru olan toplumun kültürel değerlerini ve kültürel kodlarını bulmak mümkündür. Suriye Türkmen Türkçesi ağızları üzerine yapılan çalışmalarda da toplumun içinde bulunduğu kültürel ve manevi değerlerin dile yansıdığı görölmektedir. Bu bağlamda genel ağız çalışmaları başta olmak üzere Suriye Türkmen Türkçesi ağızları üzerine yapılan her bir çalışma, ağız bilimi sahası için oldukça önemlidir. Yapılan çalışmaların bir kısmının "Suriye Türkmen Türkçesi Ağızlarının Tespiti" adlı TÜBİTAK-1001 projesi çerçevesinde elde edilen verilerden meydana getirildiği tespit edilmiştir. Bu bağlamda projenin geniş kapsamlı olduğu ifade edilebilir.

Çalışmamızda, Suriye Türkmen Türkçesi ağızları ile ilgili yapılan çalışmalar makale, kitap, tez ve proje olarak tasnif edilmiş ve yapılan bu çalışmaların içeriğine değinilmiştir. Bu çalışmanın asıl amacı, diğer ağız araştırmaları gibi söz konusu ağızlar üzerine yapılan araştırmaların da literatürde önemli

* Bu çalışma 27-28 Nisan 2023 tarihinde Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları-I Öğrenci Sempozyumu'nda sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

** Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Asenayalniz13@gmail.com. <https://orcid.org/0000-0003-3767-4634>.

bir konuma sahip olduğunu belirtmek ve Suriye Türkmen Türkçesi ağızları üzerine yapılan hemen her çalışmanın Anadolu ağızları ile doğrudan ya da dolaylı olarak bir bağlantı içinde olduğunu belirtmektir. Bu amaç doğrultusunda ele alınan çalışmaların Anadolu ağızlarıyla olan ilişkisine değinilmiştir. Bununla birlikte, yapılan çalışmalardan yola çıkılarak bu sahada çalışan araştırmacıların daha önce değinmedikleri bölgeleri tespit etmek ve bundan sonra yapılacak olan çalışmalarda da daha önce hakkında çalışma yapılmayan bölgelere yönelmek doğru olacaktır. Çalışmamızın sonuç kısmında ifade edildiği üzere Hama-Humus Türkmen ağızları müstakil olarak ele alınmalı ve Suriye Türkmen Türkçesi ağızları üzerine yapılan çalışmaların Anadolu ağızları ve Türkiye Türkçesi ağızlarıyla olan ilişkisi incelenmelidir.

Anahtar Kelimeler: Ağızlar, Suriye Türkmen Türkçesi, Kültür ve Dil ilişkisi.

Syrian Turkmen Turkish Dialects and A Bibliography Essay On The Work On These Dialects

242

Abstract

Dialects of Syrian Turkmen Turkish, which are considered as an extension of Anatolian dialects, are spoken in the transition regions of Turks to Anatolia as a geographical location. In the geographical region, it is seen that the diversity of Oghuz tribes comes to the fore. Therefore, this diversity is reflected in the dialects and cultures of the Syrian Turkmen. Because the bond between the language and culture of a society constitutes the national and cultural codes of that society. It is possible to find the cultural values and cultural codes of the society that speaks that language in the words or phrases that emerge depending on these national and cultural codes. In the studies on Syrian Turkmen Turkish dialects, it is seen that the cultural and spiritual values of the society are reflected in the language. In this context, every study on Syrian Turkmen Turkish dialects, especially general dialect studies, is very important for the field of dialect science. It has been determined that some of the studies were created from the data obtained within the framework of the TUBITAK-1001

project named "Detection of the Dialects of the Syrian Turkmen Turkish". In this context, it can be stated that the project is comprehensive.

In our study, studies on Syrian Turkmen Turkish dialects were classified as articles, books, theses and projects, and the content of these studies was mentioned. The main purpose of this study is to state that the research on these dialects, like other dialect studies, has an important place in the literature and to state that almost every study on Syrian Turkmen Turkish dialects is directly or indirectly related to Anatolian dialects. For this purpose, the relationship of the studies handled with Anatolian dialects has been mentioned. However, based on the studies conducted, it would be correct to identify the regions that the researchers working in this field have not mentioned before, and to focus on the regions that have not been studied before in future studies. As stated in the conclusion part of our study, the Hama-Humus Turkmen dialect should be considered separately and the relationship of the studies on Syrian Turkmen Turkish dialects with Anatolian dialects and Turkey Turkish dialects should be examined.

Keywords: Dialects, Syrian Turkmen Turkish, Culture and Language Relations.

Giriş

Anadolu Ağızları Üzerine Yapılan Çalışmaların Tarihi

Ağız verileri üzerine yapılan araştırmalar, bir dilin söz varlığının tespit edilmesine, var olan diğerk ağızlar ile kıyaslamasının yapılmasına ve bir dilin ağız atlasının oluşturulmasına olanak sağlamaktadır. Bunlardan yola çıkılarak bir dilin arkaik unsurları belirlenebilir ve milletin etnik yapısı hakkında bilgi sahibi olunabilir. Ağız çalışmaları, özellikle bir dilin dayandığı temelleri ve arkaik unsurları belirlemede önemli kaynak niteliğindedir. Ülkemizde ağız çalışmalarına 1940'lı yıllardan sonra yoğunlaşmıştır. Anadolu ağızları üzerine yapılan çalışmalar ise 1867'de başlamıştır. Bu tarih aralığında birkaç istisnai durum dışında olan araştırmalar genellikle yabancı Türkologlar tarafından

yapılmıştır. Bu zaman aralığında var olan çalışmaların genel olarak yabancı Türkologlar tarafından yapılması ile bu dönem “Yabancı Araştırmacılar Dönemi” ya da “Yabancı Türkologlar Dönemi” olarak anılmaktadır. Maksimov’un 1867’de Hüdavendigâr ve Karamanlı ağızları üzerine yazmış olduğu *Opit Izsledovanija Tjurskich Dialektov v Chudavendgare* adlı eseri Anadolu ağızları üzerine yapılmış ilk çalışma özelliği göstermektedir. Maksimov’un yaptığı bu çalışma sonrasında yabancı Türkologlar arasında Anadolu ağızlarına olan ilginin arttığı görülmüştür. Maksimov’un bu çalışmasının peşi sıra T. Kowalski, M. Hartmann, J. Thury, I. Kunos, F. Vincze, J. Deny, M. Rasanen, V. Pisarev, Balkanoğlu, Balhassanoğlu, L. Bonelli ve F. Giese tarafından çeşitli derleme ve araştırma niteliği taşıyan yayınlar yapılmış ve bilim dünyasına sunulmuştur. Bu yayınlar 1940’lı yıllara kadar sürmüştür. Maksimov (1867)’dan 1940 yılına kadar yapılmış olan ağız çalışmaları yabancı Türkologlara aittir. Bilimsel olarak ağız araştırmalarının amacına uygun olarak ses ve şekil özelliklerin esas alındığı çalışmalar Räsänen ile başlar. Räsänen’in 1925’te Karadeniz ve çevresinde, 1933-1942 yılları arasında Orta Anadolu’da (Ankara, Konya, Sivas, Yozgat) yapmış olduğu çalışmalar, ses ve şekil özellikler tabanlı çalışmalar olması bakımından önemlidir (Korkmaz, 1995: 200-201). Çünkü o zamana kadar ele alınanlar coğrafi bölgelere göre yapılan ilk çalışmalar özelliğini taşımaktadır.

Zaman içerisinde ağızlarla ilgili fonetik ve morfolojik çalışmaların yanı sıra tasnif ve sınıflandırma çalışmalarında da denemeler yapıldığı görülmüştür. Bu türde yapılan ilk çalışma, Jean Deny ve Kaare Gronbech tarafından ele alınan *Philologiae Turcicae Fundamenta* adlı eserin Ahmet Caferoğlu tarafından hazırlanan *Die Anatolischen und Rumelischen Dialekte* adlı bölümüdür. Caferoğlu’nun bu çalışmasının yanı sıra; Tooru Hayashi’nin *Anadolu Ağızlarının Coğrafi Dağılımı Üzerine Bir Deneme Çalışması*, Piet Kral’ın ele aldığı tasnifi, İ. Kunos ve Tahsin Banguoğlu’nun tasnifleri bu konuda yapılmış olan çalışmaların başında gelmektedir. İlk çalışmalar olması dolayısıyla birtakım eksiklikler içerse de Anadolu ağızlarının sınıflandırılması bakımından temel yapı taşları olarak

görülmelidir. Sınıflandırma çalışmalarının diğeri bir önemli örneği ise 1996 yılında Leyla Karahan tarafından yazılmış olan *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması* adlı eserdir. Karahan bu çalışmasında, o tarihe kadar yapılmış olan derlemelerden yola çıkarak Anadolu ağızlarını Batı Grubu Ağızları, Doğu Grubu Ağızları ve Kuzey-doğu Grubu Ağızları olmak üzere üç ana gruba ayırmıştır. Leyla Karahan'ın bu üçlü sınıflandırması günümüzde yapılan ağız araştırmalarında ve yapılmaya devam eden ağız tasniflerinde hala geçerliliğini ve işlevselliğini korumaktadır.

Ağızların tasnifinde coğrafi bölgelerin esas alınarak ağızları bir coğrafya ile sınırlandırmayı bir yöntem sorunu olarak gören Akar, coğrafi sınırlandırma ile asıl ağız verilerine ulaşmaya engel olunduğunu ve ulaşılabilen bölgelerde yer alan ağız özelliklerinin göz ardı edildiğini belirtir. Bu durumun da ağız bilimi için eksi ve eksik bir yön olduğunu ifade eder. Akar'ın bu düşüncesinin doğrulayan en büyük kanıt ise Suriye ve Suriye'de yaşayan Türkmenler örneğidir.

Suriye Türkmenleri ve Suriye Türkmen Türkçesi Ağızları

Suriye Türkmenleri, Türkiye Cumhuriyeti dışında yaşamaktadır. Ancak Suriye Türkmenleri tarafında konuşulan dil, Anadolu ağızları ile benzerlikler göstermektedir. Suriye Türkmenleri ile kastedilen Suriye ile 20 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Ankara Antlaşması neticesinde Suriye sınırları içinde kalan ve çoğunluğu Türkmen boylarına mensup olan Türklerdir (Kirişçioğlu, 1995:131).

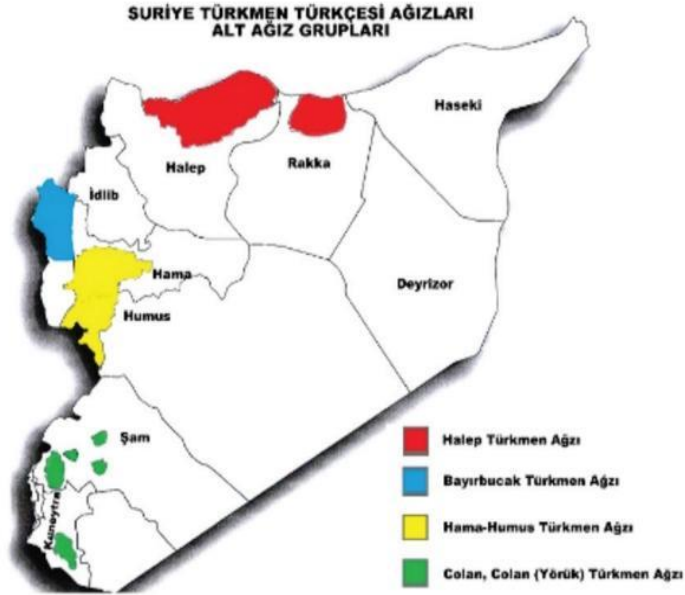
Suriye'de yaşayan Türkler çoğunlukla Lazkiye ve Halep olmak üzere iki ana bölgeye yerleşmişlerdir. Ayrıca Şam, Humus'da ve Humus- Hama-Tartus arasındaki üçgende güney Suriye'de Suveyda, Daraa ve Nava bölgesi de dahil olmak üzere diğeri bölgelerde de küçümsenmeyecek ölçüde bir Türk nüfusu vardır (Bleaney, 1993: 211; Golden, 2002: 180).

Bu durumda Anadolu ağızları ve Suriye Türkmen Türkçesi ağızları (STTA)⁸⁹ coğrafya olarak her ne kadar farklı

⁸⁹ Suriye Türkmen Türkçesi ağızları, bundan sonraki kısımlarda STTA olarak geçecektir.

konumda olsa da dil verileri bakımından bir ilişki içinde olduğu söylenebilir. Anadolu ağızları ve STTA arasındaki paralelliği ve benzer yönleri ortaya koymak amacıyla ele alınan her bir çalışmanın önemi yadsınamayacak lde büyüktür. Anadolu ağızlarıyla arasında paralellikler olan STTA, bugün Suriye-Türkiye sınırı boyunca doğuda Irak'a kadar batıda Akdeniz'e kadar olan bölgede konuşulmaktadır. Yanı sıra Suriye'nin iç kesimlerinde Hama, Humus ve şam bölgelerinde de Türkmen gruplara rastlanılmaktadır. STTA'na ait alt ağız grupları yer almaktadır. Bayırbucak, Halep, Colan, Colan Yörük ve Hama-Humus olmak üzere beş alt ağız grubu vardır.

STTA alt ağız gruplarının haritalandırılmış biçimi ise şu şekildedir;⁹⁰

⁹⁰ (Yukarıda yer alan STTA alt ağız grupları haritasının kaynağı, yürütücülüğünü Prof. Dr. Hülya Arslan Erol'un yaptığı "Suriye Türkmen Türkçesi Ağızlarının Tespiti" adlı projedir.)

STTA üzerine yapılan çalışmalar sınırlı ölçüdedir. Bu alanda doğrudan ağız araştırmalarıyla ilgili çalışma yapan araştırmacıların başında Hülya Arslan Erol gelmektedir. Bu konuda ele aldığı yayınlar konuya açıklık getirecek ölçüdedir. Erol'un yaptığı çalışmaların yanı sıra Faruk Yıldırım'ın 2018 yılında yayımladığı *Suriye Bayır-Bucak Türkmen Ağız* adlı çalışması ve diğer araştırmacıların çalışmaları da bu konuda yapılmış önemli çalışmalar arasındadır.

Bu çalışmada, STTA üzerine yapılan çalışmalar genel olarak tasnif edilecek ve yapılan bu çalışmalardan hareketle Suriye Türkmen Türkçesi ağızlarından hangi bölge üzerine daha az durulduğu tespit edilecektir. Bu tespit, bundan sonra yapılacak olan STTA üzerine olan çalışmaların yönünü tayin edecektir. Çalışmanın asıl gayesi, ağız bilimi araştırmacılarını daha çok araştırılmamış, irdelenmemiş bölgelere sevk etmek ve ağız bilimi sahasında işlenmemiş bölge bırakmamaktır. Ağızlar üzerine yapılan çalışmaların tarihi ve akışı, Anadolu ağızları üzerine yapılan çalışmaların bilgisi ve STTA'nın alt ağızları ve Anadolu ağızlarıyla ilişkisi hakkında genel bilgiler verilmiştir. Bu bilgilerden sonra STTA üzerine yapılan çalışmalar incelenecektir. Bu çalışmalar; makaleler, kitaplar, projeler ve tezler olmak üzere dört ana başlıkta ele alınacaktır.

Tasnife geçmeden önce; STTA üzerine Prof. Dr. Hülya Arslan Erol ve Atanur Özdemir tarafından yayımlanan makalelerin, yürütücülüğünü Prof. Dr. Hülya Arslan Erol'un yaptığı "Suriye Türkmen Türkçesi Ağızlarının Tespiti" adlı proje temelli olduğu bilinmelidir. Proje esnasında karşılaşılan ekler, kelime ve kelime grupları araştırmacıları bu konuda makale yayımlamaya teşvik etmiştir. STTA üzerine yayımlanan makale ve bildiriler incelendiğinde yoğunluk olarak Hülya Arslan Erol'un çalıştığı bir alan olduğu görülmektedir. Erol'un yanı sıra farklı isimlerinde bu konuda çalışmalar yaptığı unutulmamalıdır.

STTA üzerine ele alınan çalışmaların literatür taraması yapılırken geçmiş yıllardan günümüze kadar olan çalışmalar incelenmiş olup hemen her çalışmada Anadolu ağızları ve STTA arasında bir ilişkinin bulunduğu ifadesi tespit edilmiştir. Ele alınan tasnifte "Projeler" başlığı altında yer alan *Suriye*

Türkmen Türkçesi Ağızlarının Tespiti Projesi'nde elde edilen verilerle birlikte dikkat çeken morfolojik ve fonolojik unsurlar, STTA ve Anadolu ağızları arasındaki ilişkiyi daha belirgin bir duruma getirmiştir. Bugüne kadar STTA üzerine yapılan çalışmalardan ilk olarak yayımlanan makaleler ele alınacaktır;

Suriye Türkmen Türkçesi Ağızları Üzerine Yapılan Çalışmalar

A. Makaleler

1. Tuncer Gülensoy, "Bayır –Bucak (Suriye) Türkçesi Üzerine", III. Millî Türkoloji Kongresi, (Ekim- 1980).

Tuncer Gülensoy tarafından 1980 yılında İstanbul III. Milli Türkoloji Kongresi'nde sunulan bu bildiri herhangi bir kayıta bulunamamıştır. Ancak ele alınan bibliyografya eserlerinde Gülensoy'un böyle bir bildiri sunduğunu ve bu bildiriye makale olarak yayımladığını belirtilmiştir. Gülensoy'un bu makalesinin varlığından bahseden çalışmalar ise şu şekildedir; "Türkiye Türkçesi Ağızları Bibliyografyası": Tuncer Gülensoy- Ercan Alkaya, "Anadolu ve Rumeli Ağızları Bibliyografyası" Anadolu-Kıbrıs-Suriye-Irak-Bulgaristan-Yunanistan-Yugoslavya ve Romanya Ağızları": Doç. Dr. Tuncer Gülensoy ve Prof. Dr. Tuncer Gülensoy: Dr. Nevzat Özkan'dır. Çalışma hakkında detaylı olarak bilgi verilmesi de çalışma adından ve varlığından bahsetmek gerekli görülmüştür.

2. Hülya Arslan Erol, "Suriye Colan (Golan) Türkmenleri Ağzı", Modern Türklük Araştırmaları Dergisi 6/4 (Aralık 2009): 40-63.

Çalışmada, STTA'nın alt ağız gruplarından biri olan Colan (Golan) Türkmenleri ağız özelliklerinin, Anadolu ağızlarından olan Gaziantep ağızı ile paralellik gösterdiği belirtilmiştir. Gaziantep ağızı ile bulunan benzerliklerin yanı sıra; Irak Türkmen Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi arasında da bazı ses ve şekil özelliklerinin ve söz varlığının benzerlik gösterdiği ifade edilmiştir. Colan bölgesinde yaşayan Türkmenlerin en eski Türk boylarından biri olduğu ve bu Türkmenlerin varlığının hala devam ettiği bilinmektedir. Colan bölgesinin nüfusu, coğrafi konumu dolayısıyla diğer Suriye Türkmen gruplarına göre daha azdır. Bu sebeple

araştırmacıların dikkatinden kaçmıştır. Colan Türkmenlerinin en eski Türk boylarından olmasına rağmen Suriye Türkmenleri denilince ilk akla gelen boylardan olmadığını belirten yazar, Colan Türkmen Türkçesi ağzı ile Anadolu ağzı arasındaki bağın yadsınmayacak ölçüde önemli olduğunu ifade etmiştir. Yazar, Mehmet Erol'un "Suriye'deki Türkçe Yer Adları" bildirisinden hareketle Türkler' in Suriye toprakları içerisinde geniş bir alana yerleştiklerini ve bu yerleşim yerlerinin dört ana yerleşim yerine ayrılabilceğini ifade etmiştir. Bu dört yerleşim yeri ise; Halep ve evresi, Lazkiye ve evresi, Hama-Humus-Tartus ve çevresi, şam ve Kuneytra evresidir. Colan Türkmenleri ise şam ve Kuneytra çevresinde yer almaktadır.

Colan Türkmenlerinin coğrafi olarak konumu belirtildikten sonra Suriye Colan Türkmenleri ağzında bulunan bazı ses ve şekil özellikleri ile Anadolu ağızlarından Gaziantep ağzı ile arasında bulunan benzerliklere Ömer Asım Aksoy'un 3 ciltten oluşan "Gaziantep Ağzı" alışması esas alınarak örnekler verilmiştir. Gaziantep ağzında yer alan kullanımların Colan ağzında birebir ya da ufak değişikliklerle kullanıldığı belirtilmektedir. Colan Türkmenlerinin ağız özellikleri; ses bilgisi (ünlüler, ünsüzler) ve şekil bilgisi olarak iki grupta incelenmiştir. Ağız özellikleri, derlenen metinler üzerinde incelenmiş ve belirtilen benzer özellikleri yansıtan örnek kelime, cümle ve metin örnekleri sunulmuştur. Sonuç kısmında ise Colan Türkmenlerinin ağzının Gaziantep, Irak ve Azerbaycan dışında Kıpçak Türkçesi ile de örtüşen yönlerinin olduğu ifade edilmiştir. Yazar bu çalışma ile coğrafi konumu ve nüfusu dolayısıyla dikkate alınmayan Colan (Golan) Türkmenlerinin ağzına dikkat çekmiş ve içinde bulunan coğrafya ile sıkı bir bağının olduğunu ifade etmiştir.

3. Hülya Arslan Erol, "Kilis Ağzında Dönüşlülük Zamiri", Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 9/2 (2010):345-356.

STTA üzerine yapılan çalışmaların esas alındığı bu yazıda Kilis ili ağzı ile ilgili olan bu makaleye yer verilme sebepleri; Mısır- Suriye Türk Kölemen Devleti zamanında Kilis ve evresinin Oğuz boylarından teşekkül olması, Kilis'in tarih

boyunca Suriye halkı ile iç içe bulunması (coğrafi konum sebebiyle), Kilis ağzının STTA etkisinde bulunması ve Kilis söz varlığı ile STTA söz varlığının örtüşmesidir. Bu sebeplerle birlikte makalede ele alınan dönüşlülük zamiri kullanımı ile ilgili bulguların Kilis ağzı ile Colan ağzı arasında paralellik göstermesidir. Kilis, tarih boyunca Suriye Arapları ve Suriye Türkmenleri ile iç içe yaşamıştır. Hülya Arslan Erol, Kilis ve çevresi ile ilgili araştırmalarda bulunmuştur. Bu araştırmalarda yer yer STTA ile paralellik gösteren yönleri tespit etmiştir.

Bu yazıda, Kilis ili ağzıyla ilgili çalışmaların tamamına yer vermek yerine STTA ile ilişki içerisinde olduğu yönlerin tespit edildiği çalışmalara yer verilecektir. Bu sebeple, Erol'un kaleme aldığı "Kilis İli Ağzıları" adlı eserine yer verilmeyecektir. Çünkü eserde esas ele alınan konu Kilis ve Kilis ilinin ağzıdır.

Hülya Arslan Erol'un bu çalışmasında ise dönüşlülük zamiri olarak kullanılan "kendi" zamirinin Anadolu ağzlarında işaret zamiri olarak da kullanıldığını belirtip aynı zamirin Kilis ağzında yer alan kullanım alanını ele almıştır. Kilis ağzında kullanılan kendi dönüşlülük zamirinin Anadolu ağzlarından farklı olarak üçüncü şahıs çekimlerinde de kullanıldığı belirtilmiştir. Makalenin ilk bölümünde Türkçede dönüşlülük zamiri konusu işlenmiş daha sonra da Kilis ağzında yer alan dönüşlülük zamirinin işlevleri ve kullanım alanları irdelenmiştir. Kilis ağzında dönüşlülük zamirinin kullanımı; Yalın hal, ilgi hali, yükleme hali, ayrılma hali ve çokluk eki kullanımlarıyla incelenmiştir. Çalışmanın sonunda ise dönüşlülük zamiri olan kendi'nin Gaziantep, Kilis ve Hatay bölgelerinde sıklıkla kullanıldığı ve Kilis başta olmak üzere bu bölgelerin aynı zamanda STTA'ya aksettiği ifade edilmiştir.

4. Hülya Arslan Erol, "Kilis İlinde Ağız Tabakalaşması", Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic 10/15 (2015): 139-152.

Hülya Arslan Erol, diğer Kilis konulu makalelerinde olduğu gibi konuya girmeden önce Kilis ağzının bugüne kadar yapılan çalışmalarda Gaziantep ağzının alt bir dalı olarak

görüldüğünü ve Gaziantep ağızı içinde ele alındığını belirtmiştir Fakat Kilis ağızının müstakil bir şehir olduğunu ve kendine has bir ağız olduğunu ifade eden Erol Kilis ağızının ayrıca ele alınması gerektiğini ifade etmiştir. Daha sonra ise Kilis ağızının ilişki içerisinde olduğu bölgeler ve boylar hakkında bilgi vermiş ve Kilis ili ağızında yaşanan tabakalaşma konusuna giriş yapmıştır.

Yazar, Kilis ağızında tabakalaşmayı dört katman ile tespit etmiştir. Bunlar; ana katman, ikincil katman, üçüncül katman ve dördüncül katmandır. Bu katmanların ilki olan ana katmanda; Kilis ili ağızlarının genel karakterleri bakımından Oğuzca özellikler taşıdığı belirtilmiş ve Batı Türkçesinin özelliklerini yansıttığı ifade edilmiştir. Bu özelliklerden en belirginini ise, Eski Türkçede yer alan nazal n'nin varlığının korunması ve Eski Türkçede yer alan kelime başı-/ k-ünsüzünün tonlulara/ g-'ye dönüşmesi özellikleridir. İkincil katmanda ise; Kilis ağızında bulunan Kıpçak Türkçesi unsurları ve Batı Türkçesinin Doğu Oğuz grubu içinde yer alan İran, Irak, Suriye ve Azerbaycan Türkçesi unsurları ele alınmıştır. Özellikle Suriye unsurlarının Kilis ağızına yakından sirayet ettiği belirtilmiştir. Üçüncül katmanda ise; Kilis ili ağızlarında yer alan yazı dili tabakası incelenmiştir. Bu yazı dili tabakasının askerlik, eğitim, teknoloji ve kitle iletişim araçlarıyla şekillendiği belirtilmiştir. Bununla birlikte ağızlarda yer alan yazı dilinin eğitim seviyesiyle paralellik gösterdiği ifade edilmiştir.

5. Hülya Arslan Erol, "Kilis İli Ağızlarının Anadolu Ağızları İçindeki Yeri", Uluslararası Mercidabık'tan Günümüze 500 Yılda Orta Doğu Sempozyumu Bildiri Kitabı (Ekim-2017), 206-2011.

STTA üzerine yapılan çalışmaların esas alındığı bu yazıda, Kilis ili ağızı ile ilgili olan bu çalışmaya yer verilme sebebi; Kilis ağızının, Oğuzca'nın (Doğu Oğuzca'nın) son etki alanlarından biri olarak kabul edilmesi ve Doğu Oğuzca'ya Suriye başta olmak üzere Irak ve İran ağızlarının dahil edilmiş olmasıdır. Çalışmada, Kilis ağızı ile Anadolu ağızlarının paralellikleri ve örtüştüğü unsurlar ele alınmıştır. Kilis, müstakil bir il olmadan önce Leyla Karahan'ın "Anadolu

Ağzlarının Sınıflandırılması” adlı eserine göre Batı grubunda yer alan Gaziantep’in bir ilçesi konumunda olduğu bilinmektedir. Gaziantep’in ilçesi durumundan ayrılıp müstakil bir il olduğunda ise tüm ağız özelliklerinin ayrıldığını ve bağlarının koptuğunu söylemek neredeyse imkansızdır. Ancak Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu’nun “Anadolu Dialektolojisine Dair Bir Deneme” adlı eserinde Gaziantep ağzını merkez, Kilis ve yöresi, Türkmen Uruğu ağzı olarak üç alt grubu bulunduğunu ifade ederek Kilis ağzını Gaziantep ağzından ayrı tutmuştur. Prof. Dr. Leyla Karahan ise “Anadolu Ağzlarının Sınıflandırılması” adlı eserinde Kilis ağzını Gaziantep ağzının bir parçası olarak görüp ayrıca ele almamıştır. Erol, Caferoğlu ve Karahanlı’nın yaklaşımlarını ifade ettikten sonra, Gaziantep ve Kilis’in ayrı birer ağız bölgesi olarak ele alınması gerektiğini ifade eder. Kilis’in Gaziantep ağzından ayrı ele alınmasıyla Kilis üzerine detaylı bir biçimde yoğunlaşabileceğini ve bu konuda 2010 yılında Kilis 7 Aralık Üniversitesi BAP bünyesinde başlatmış olduğu “Kilis İli Ağzıları” adlı bir projesinin olduğunu ifade etmiştir.

Bugün Musabeyli, Polateli ve Elbeyli bölgelerinde ağırlıklı olarak STTA konuşulmaktadır. Suriye’de yaşanan iç savaş dolayısıyla Kilis’e Suriye Türkmen Türkleri tarafından yoğun bir göç yaşanmıştır. Özellikle Elbeyli bölgesinde yoğun bir Suriye Türkmen Türkü nüfusunun var olduğu unutulmamalıdır. Doğal olarak bu yoğun göç ile yörenin ağzında STTA özellikleri sıkça görülmektedir. Erol makalenin ilerleyen bölümlerinde Anadolu ağzlarında genel olarak Oğuz boyları (özellikle; Avşar, Bayat, Kınık, Salur, Bayındır) dil özelliklerinin etkili olduğunu belirtmiştir. Kilis ili ağzında ise Oğuz boylarının etkisiyle birlikte Kıpçak Türkçesinin etkilerinin de yer aldığını belirten Erol, STTA için de bu durumdan bahsetmiştir. Kilis ili ağzlarının da Anadolu ağzıları gibi Oğuz boylarından etkilendiği belirtilmiştir. Anadolu ağzlarında Avşar, Bayat, Kınık, Salur ve Bayındır boyları iken Kilis ili ağzında Avşar, Bayat, Bozcalu, Beydili, Harbendeli, İnallı, İzzeddinli, Alayuntlu, Yüreğir ve Bayındır boylarının etkileri görüldüğü ifade edilmiştir. Adı geçen Oğuz boylarının yanı sıra Kıpçak Türkçesinin de etkisinden bahsedilmiştir.

Yazar, Kıpçak etkisini, “Kıpçak izleri, Kilis’i de içine alan ve Biladü”ş-Şam olarak adlandırılan bölgenin tamamında uzun süre Memlûk Devletinin etkin olmasından kaynaklanıyor olmalıdır” sözleriyle ifade etmiştir.

6. Hülya Arslan Erol, “Göç Bağlamında Suriye Türkmen Türkçesi ve Türk Dili Tarihindeki Yeri”, *Mediterranean Journal of Humanities* 8/2 (Kasım- 2018): s. 33-44.

Suriye’de 2011 yılında ortaya çıkan iç savaş sonucunda Suriye Türkmen nüfusunun büyük bir kısmı Türkiye’ye gelmiştir. Uzun yıllar süren iç savaş sonucunda Suriye halkı pek çok kayıp vermiş acılar yaşamış ve yurtlarından cüda kalmıştır. Bu vahim durumun içerisinde olumlu bir cihet görmüş olan Hülya Arslan Erol, iç savaşın ortaya çıkmasıyla Suriye toprakları içerisinde yaşayan Türkmen toplumun gün yüzüne çıktığını ve Türkoloji dünyasının dikkatini çektiğini ifade eder. Savaş sonrasında Suriye Türkmenlerinin Türkiye’ye göç etmesinden önce bu konuya yeterince yoğunlaşmadığı ifade edilmiştir. Savaş sonrasında Suriye Türkmen Türkleriyle ve Suriye Türkmen Türkçesi ağızlarıyla ilgili pek çok bilimsel çalışma ortaya konmuş ve konmaya devam etmiştir. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında göç kavramına değinilmiştir. Geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelilerin ilk 10 ile göre (İstanbul, Gaziantep, Şanlıurfa, Mersin, Konya, Bursa, İzmir, Adana, Kilis ve Hatay) dağılımının verildiği harita ve 81 ile göre Suriyeli vatandaşların dağılımını gösteren bir tablo sunulmuştur. Bu tabloda ve haritada İstanbul, Gaziantep, Kilis ve Şanlıurfa illerinin yoğun ölçüde göç aldığı görülmüştür.

Çalışmada Suriye topraklarında yaşayan Oğuz Türklerinin varlıklarının başlangıcı ve süreci ifade edildikten sonra Suriye Türkmen Türkçesinin, Türkçenin tarihi süreci içerisinde önemli yapı taşı olarak görülmesi gerektiği ifade edilmiştir. Makalenin son kısmında ise var olan tarihi verilerden ve Zeynep Korkmaz’ın “Türkiye Türkçesinin Temeli Oğuz Türkçesinin Gelişimi” adlı eserinden hareketle Suriye’nin özellikle Halep, Hama, Humus, Lazkiye ve kısmen Şam bölgelerinin birer Türk yurdu olduğu ve burada yaşayan Türkmenlerin ağız özelliklerinin de bu konuya ispat

niteliğinde olduğu belirtilmiştir. Fakat Suriye Türkmenlerinin göç ettiği yerlerde dışlama ve hor görülme gibi acı durumlarla karşılaştığı gerçeği de unutulmamalıdır. Yazar, bu duruma açıklık getirmek adına Suriye Türkmen Türkü'nün ağzından şu sözleri kaydetmiştir;

“Araplar diyiler ki bizim memleketimiz ‘Arap dilini konuşiy, siz niye Türkiye’ye gitmiysiz? Şindik burıya geldik, bize Arap Arap, dedim siz ya ne yapıysiz? biz Súrıyelıyık ama Túrkmelik bíz, Túrčkük bíz, iki dünya arasında ğaldık, orda bize Túrqler dediyz, burda da bize ‘Araplar diysiz”. (Halep Türkmeni)

Yazar, bir Halep Türkmen’ine ait olan bu cümlelerle Suriye Türkmen Türkleri’nin iki dünya arasında bırakıldığına dikkat çekmiştir.

7. Atanur Özdemir-Mehmet Fatih Kara, “Suriye Türkmen Türkçesi Ağızlarının Tespitinde Derleme Yöntemlerinin Uygulanabilirliği ve Karşılaşılan Sorunlar Üzerine”, Journal of Turkish Language and Literature Littera Turca Dergisi 5/2 (Ocak 2019): 217-225.

Bu çalışmada, STTA’nın tespitinde kullanılan derleme yöntemlerinin uygulanabilirliği ve derleme çalışmaları esnasında karşılaşılan sorunlara değinmeden önce ağız çalışmalarının tarihine değinilmiştir. Kronolojik olarak yapılan çalışmaların adı zikredilmiş ve bu çalışmaların ilk olması dolayısıyla sahip olduğu eksi yönler belirtilmiştir. Ancak eksik yönleri olsa da tarihi açıdan değerinin paha biçilemez olduğu da eklenmiştir Yapılan ağız çalışmalarının sayıdan çok niteliğinin önemli olduğunu vurgulayan yazar, bu nitelik unsurunun dönemin şart ve imkanlarına göre değişebileceğini belirtmiştir. Buna rağmen her çalışmanın kıymetli olduğunu ve her geçen gün yapılan yeni çalışmalarla zenginlik kazanıldığını ifade eder. Yapılan çalışmalar esnasında karşılaşılan bazı sorunlar vardır. Bir ağız çalışmasında derlemeci (araştıran) kişiden, derleme yapılan sahadan, kaynak kişiden ya da derlemenin yönteminden kaynaklanan sorunlar olabilmektedir. Dolayısıyla bir ağız araştırmacısı sahadan inmeden önce her ne kadar detaylı olarak

plan yapsa da araştırma esnasında birtakım problemlerle karşı karşıya kalabilmektedir.

Ağız araştırmalarında yaşanan sorunların ele alındığı bu makalede, STTA üzerine yapılan ağız araştırmalarında karşılaşılabilecek sorunlar incelenmiştir. Bu sorunlar şunlardır; Doğal ortam sorunu, kaynak kişilere ulaşma sorunu, transkripsiyon işaretleri ile ilgili sorunlar ve kaynak kişilerle ilgili sorunlar. Ortaya çıkan bu sorunlar ise beraberinde başka sorunları getirmektedir. Temel olarak ortaya çıkabilecek sorunlar yürütücülüğünü Hülya Arslan Erol'un yaptığı Suriye Türkmen Türkçesi Ağızlarının Tespiti Projesi'nde (SUTAP), (TÜBİTAK 1001) projesi üzerinden ele alınmıştır. Proje esnasında yararlanılan derleme yöntemlerinin uygulanabilirliği ve derleme esnasında karşılaşılan çeşitli sorunlar üzerinde durulmuştur. Çalışmanın sonuç kısmında ise 1867 yılından bugüne dek pek çok ağız araştırmasının yapıldığından ve bu çalışmaların azımsanmayacak ölçüde olduğundan bahsedilmiştir. Özdemir ve Kara'nın son olarak değindiği ve altını çizdiği sorun ise transkripsiyon alfabesinin kullanılmasında bir birliğin olmamasıdır. Bu sorunun çalışmalarına belirsizlik yarattığını bir an önce ortak bir alfabenin kullanılması gerektiği ifade etmişlerdir.

8. Leylâ Karahan, "Suriye Türk (Men) Ağızlarının Türkiye Türkçesi Ağızları İçindeki Yeri", Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri, (Ekim-2019): 387-394.

Tarih boyunca tüm toplumlarda göç etme, savaş hali ve yaşamı idame ettirmek adına birtakım faaliyetlere ihtiyaç duyulması sebebiyle ortaya çıkan etkileşimin Suriye ve Anadolu'da bulunan aşiret, oymak ve boylarda da var olduğü görülmektedir. Bu etkileşim ile oluşan çeşitli ağız katmanlarının var olduğünü ifade eden Karahan, Hülya Arslan Erol'un 2015 yılında yaptığı bir çalışmayla Kilis ağzındaki ilk iki katmandan birincisinde Avşar ve Salur ağzlarının, ikinci katmanda da Kıpçak Türkçesi ile İran, Irak, Suriye ve Azerbaycan Türkçesinin varlığını işaret ettiğini belirtir. STTA açasından bakıldığında ise coğrafyanın etkisiyle bir ağız katmanlaşmasının varlığından bahsedilebildiği belirtilmiştir. Zeynep Korkmaz'ın da belirttiği gibi STTA ile Türkiye Türkçesi

ve Anadolu ağızları arasında bir bağlantıdan bahsedilmesi ve STTA'nın Türkiye Türkçesi ağızlarının bir uzantısı olması muhtemeldir. Yazar, bu benzerliği ve örtüşmeyi Bacır bucak Türkmen ağızları ile kanıtlamıştır. Çünkü Bacır bucak Türkmen ağızları, Leyla Karahan'ın tasnifine göre Batı grubu içinde yer alan Gaziantep, Kilis, Hatay ve Adana'nın da bulunduğu VII. alt ağız grubunun özelliklerini yansıtmaktadır. Bu benzerliğe diğer bir örnek ise, Colan Türkmenleri ağızları ile Doğu grubu ağızlarının paralellik göstermesidir. STTA'nın Türkiye Türkçesi ağızları ve Anadolu ağızları ile benzerlik gösterdiğini en iyi açıklayan çalışmanın ise yürütücülüğünün Hülya Arslan Erol tarafından yapılan Suriye Türkmen Türkçesi Ağızlarının Tespiti projesi olduğu ifade edilmiştir.

Karahan daha sonra STTA'nın Türkiye Türkçesi ağızları içindeki yerini incelemek adına, Bacır bucak ve Colan Türkmenleri ağızlarının Türkiye Türkçesi ağız gruplarıyla ilişkisi ele alınmıştır. Bu ilişkiyi açıklamak için bazı ek ve özellikler üzerinde durulmuştur. En sonda ise STTA üzerine yapılan çalışmaların sayısı arttıkça Türkmen ağızları ve Türkiye Türkçesi ağızları arasında bulunan ilişkinin daha net ortaya koyulacağını belirten Karahan, araştırmacıları bu alana sevk etmiştir.

9. Hülya Arslan Erol, "Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmalarında Suriye Türkmen Türkçesi Ağızlarının Yeri ve Önemi", V. Uluslararası Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri Kitabı (Kasım- 2019), 153-162.

Bu çalışmada, 9. yüzyıldan itibaren Türkmenlerin İran ve Irak'ı aşarak Suriye'ye yerleştiği belirtilmiş ve bu yerleşmenin Navekiyye Türkmenleri ile başlayıp Suriye Selçuklu Melikliği'nin kurulmasına kadar çoğalarak devam ettiği belirtilmiştir. 13. yüzyılda ise Suriye'de Memlük hâkimiyetinin kurulması ile rahata kavuşan Suriye Türkmenleri, 16. yüzyıl itibarıyla yerleştiği bölgenin Osmanlı Devleti'nin hakimiyetine geçmesiyle göç sayıları artmış ve bu sayede Suriye toprakları tam olarak bir Türk yurdu haline gelmiştir. İlerleyen dönemlerde Memlük hâkimiyeti dönemi yaşanmış ve bu dönemde Türkmen

toplulukları kalabalık gruplar halinde (yerleşik olmayarak) Suriye topraklarına göç etmiştir. Yaz gelince ise Suriye topraklarından Anadolu'ya dnmüşlerdir. 16. yz yıl itibariyle Suriye topraklarından Anadolu topraklarına yaşanan gler elbette ki blgenin diline de sirayet etmiştir. Erol, Suriye Trkmenlerinin yaşadığı g blgelerinden bahsettikten sonra 1921 tarihinde Ankara Antlaşması ile Suriye'de çizilen Trk-Arap sınırı bahsini ele almıştır. Sınırın çizilmesiyle blgenin u kısımlarında yer alan kylerde yaşamaya başlayan Trkmenler, sınırın öbür ucunda kalan bağlarını koparmamışlardır. Bu bağ özellikle dil ve kltrel unsurlardan oluşmaktadır. Bağın kopmamasını olumlu bir yn olarak gren Erol'un acı olarak grdğ durum ise; Suriye Trkmenlerinin ilgili kltrleri ve dilleri (ağız) ile ilgili ayrıntılı çalışmalar yapılamamış olmasıdır. Bu çalışmaların ihmal edilme sebebini ise şyle aklar; Suriye Trkmenlerinin yok sayılmasıdır, der. Suriye Trkmenlerinin yaşadığı tarihi sreten ve g alanlarından bahseden Erol, çalışmanın ilerleyen kısmında yrtcs olduğu “Suriye Trkmen Trkesi Ağızlarının Tespiti” konulu TBİTAK-1001 projeden bahsetmiştir. (Proje ayrıca ele alınacak olduğundan içeriğinden burada bahsedilmeyecektir.) Daha sonra, Batı Trkesinin genel dağılımından bahsedip bu dağılımda Suriye Trkmen Trkesinin yerinden bahsedilmiştir. Batı Trkesinin ltleri ve özellikleri ise Leyla Karahan'ın Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması'nda yer verdiği özelliklerden meydana gelmektedir. Leyla Karahan'ın ltleri ele alındığında ise, Suriye Trkmen Trkesi ağızlarının Batı grubu Anadolu ağızları ile pek çok ynden rtştğn grldğn ifade eden Erol, makalesinin son blmnde Suriye Trkmenlerinin iki dnya arasında çaresiz bir şekilde bırakıldığını hatırlatıp bu konuda onları grmemizi vurgulamıştır.

10. Atanur zdemir, “Suriye Trkmen Trkesi Ağızlarında “Dumağı ve Demreği” Kelimeleri zerine”, Motif Vakfı Yayınları (Aralık-2021), S. 21.

Çalışmada, konuşulan dil ile içinde bulunan kltr değerleri arasında sıkı bir bağın olduğuna değinilmiştir. Dilin,

kültürel değerleri muhafaza eden bir yapıda olduğu ifade edilmiştir. Dil ve kültür arasındaki ilişki açıklandıktan sonra STTA'da birer hastalık adı olarak kullanılan dumağı ve demreği sözcüklerinin en eski Türkçe metinlerden yer aldığı, din ve kültürün etkisiyle günümüze kadar gelmeyi başardığı ifade edilmiştir. STTA'da kullanılan bu iki hastalık adı bugün Anadolu ağızlarında da kullanılmaktadır. Ağızların yanı sıra çağdaş Türk lehçelerinde de yaşayan arkaik özellik taşıyan kelimeler olduğu görülmüştür. Kelimelerin Oğuz grubu, Karluk grubu ve Kıpçak gruplarında hala yaşadığı belirtilen lehçeye ait verilen örneklerle ispatlanmıştır. İki sözcükte Eski Türkçedeki anlamlarını muhafaza etmiş ve çağdaş Türk lehçeleri, STTA ve Anadolu ağızlarında yer alan anlamlarıyla anlam genişlemelerine uğramıştır.

Araştırma için seçilen demreği ve dumağı kelimeleriyle asıl anlatılmak istenen, göç gibi nedenler dolayısıyla birbirinden ayrılan Anadolu ağızları ve STTA'nın bağının kopmadığı bahsidir. Bugün yapılan bu çalışmalarla iki ağız grubu arasında benzerliklerin devam ettiğini ve paralelliklerin korunduğu ifade edilmiştir. Bununla birlikte Anadolu ağızları ve STTA'da hastalık adı olarak kullanılan “dumağı ve demreği” kelimelerinin arka planında taşıdığı kültür, halk inanışları ve dini inançlar o kültürün günümüze kadar ulaşmasında rol oynadığı belirtilmiştir.

11. Hülya Arslan Erol- Atanur Özdemir, “Suriye Türkmen Türkçesi Ağızlarında Ekmek/ Çörek Denk Çifti ve Bunun Bir Dil Ölçütü Olarak Görünümü”, Halk Gastronomisi Bildiri Kitabı (2022), 105-123.

STTA, Anadolu ağızlarının bir uzantısı konumunda olmakla birlikte Oğuz boylarının, Azerbaycan Türkçesinin, Türkmen Türkçesinin ve Kıpçak boylarının dil özelliklerini yansıtmaktadır. STTA'dan en çok Hama-Humus ve Colan alt ağız gruplarında Doğu Oğuz grubu özelliklerinin yer aldığını belirtilen bu çalışmada aynı zamanda yerleşim alanları daha çok Türkiye-Suriye sınırı ve Suriye'nin iç kısımlarından olan Şam, Hama-Humus şehirleri Suriye Türkmenlerinin, konuştukları Türkçe gibi yaşattıkları kültür de Anadolu kültürü ile bağdaşmakta olduğu belirtilmiştir. Anadolu kültürü

ile STTA kùltürü arasında örtüşen yönlerden en belirgi kısmı yemek içme kùltürüdür. Yeme içme kùltüründe var olan söz varlığında Anadolu ve STTA'ların paralellik gösterdiğini kanıtlayan en iyi örnek "ekmek-çörek" sözcükleridir.

Çalışmada öncelikle bu iki kùltür arasında benzeşen yönler irdelendikten sonra Standart Türkiye Türkçesinde ve Anadolu ağızlarında (Azerbaycan Türkçesinin etkisi dolayısıyla Kars ve çevresinde bulunan ağız grupları hariç) ekmek kavramının nasıl ifade edildiğı belirtilmiştir. Daha sonra ise çağdaş Türk lehçeleri içerisinde Azerbaycan ve Türkmen Türkçesinde "ekmek, çörek" terimi ile ifade edildiğı belirtilmiştir. Söz varlığı örnekleri olarak ele alınan ekmek-çörek çiftinin Türk boylarında anlam farklılığının yaşanabileceğı belirtilmiştir. Bu farklılığın ise lehçe içi ve ağız gruplarının sınıflandırılmasında da ölçüt olarak kullanılabilceğı ifade edilmiştir. Bu ölçütler açısından, "ekmek- çörek" denk çiftinin Türkiye Türkçesi Ağız Atlası (TTAA) projesinde yer alan sınırlılıkları içerebileceğı ve STTA'yı Oğuz grubunun bir kolu olan Doğı koluna bağlayan leksikoloji verilerinden olabilme ihtimali ifade edilmiştir. STTA'da, Azerbaycan ve Türkmen Türkçesi ses-şekil özelliklerinin kısmen tespit edildiğı Hama-Humus ve Colan Türkmen ağızlarında temel besin gıdası, ekmek'in yanında çörek terimi ile ifade edildiğı hatta ekmek kavramından daha çok kullanıldığı ifade dılmıştır. Bu bağlamda, STTA'da ekmek çeşitleri, ekmek için kullanılan terimler, bu terimlerin ağız gruplarına göre sıklık dereceleri ve STTA'nın ekmek- çörek denk çifti bakımından hangi Türk lehçe ve ağızlarıyla paralellik gösterdiğini detaylıca örnekler ve bölgeler üzerinden açıklanmıştır.

Son olarak çalışmada; "ekmek- çörek" denk çiftinin kullanımında olduğı gibi STTA'da (Bayırbucak, Halep, Colan Yörük Türkmen) ve Anadolu ağızlarında temel besin gıdasını karşılamak üzere ekmek teriminin sıkça kullanıldığı buna karşılık ise Oğuz grubunun Doğı koluna yakın olan Hama-Humus ve Colan Türkmen ağızında çörek kelimesinin daha çok kullanıldığı belirtilmiştir. Sonuç olarak "ekmek-çörek" denk çiftinin kullanımının bir örneğidir.

12. Hülya Arslan Erol- Atanur Özdemir, “Suriye Türkmen Türkçesi Ağızlarında Şimdiki Zaman” Prof. Dr. S. Mahmut Kaşgarlı Armağan Kitabı (Mart-2022), 47-70.

Çalışmada, uzun süre boyunca Türk hakimiyeti altında olan Suriye toprakları; Halep, Şam, Lübnan, Lazkiye ve Dürzi olmak üzere beşe ayrılmıştır. Daha sonra STTA’nda yaygın olarak kullanılan şimdiki zaman varyantları ele alınmış ve incelenmiştir. Bu incelemede bölgelerden tespit edilen veriler kullanılmıştır. Zeynep Korkmaz’ın Oğuz boylarıyla ilgili olan çalışmasında Kınık, Avşar ve Salur boylarına dair verdiği ağız özellikleriyle karşılaştırma yapılmıştır. STTA’nda yer alan şimdiki zaman ekleri genel olarak incelendikten sonra Bayırbucak Türkmen ağzında yer alan şimdiki zaman ek varyantları irdelenmiştir. Bayırbucak ağzı, Lazkiye ve çevresine yerleşen Suriye Türkmenlerinin oluşturduğu bir ağız grubudur. Bu ağızda Anadolu ağızları Batı grubuyla örtüştüğü görülmektedir. Bu gruptan özellikle Hatay, Kilis ve Adana ağızlarıyla çok fazla ortaklıklar taşıdığı tespit edilmiştir. Bu grupta -yo eki kullanıldığı belirtilmiştir. Ayrıca Avşar özelliği olan -Iy ekinin varlığı görülmüştür. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ise Halep Türkmen ağzında var olan şimdiki zaman eki tespit edilmiştir. Daha sonra Colan Yörük Türkmen ağzında şimdiki zaman ekleri incelenmiştir. Diğer ağız gruplarında yapıldığı gibi bu eklerin çokluk olumu ve çokluk olumsuz varyantları ele alınmıştır. Sonuç olarak, STTA’da şimdiki zaman ekinin çeşitlilik gösterdiği görülmüştür. Bununla birlikte Batı Türkçesinde kullanılan yorı- şimdiki zaman ekinin STTA’da da kullanıldığı görülmüş bu sayede iki ağız grubu arasında bulunan paralellik belirtilmiştir.

13. Enver Çakar, “Halep Sancağında Türkçe Yer Adları”, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi 11/11 (Haziran 2022):83-107.

Suriye Türkmenlerinin bir grubu olan Halep Türkmenlerinin yaşadığı bölgede bulunan Türkçe yer adlarının ele alındığı bu makaleye toponimi yani yer adı bilimi üzerine açıklamalar yapılmak suretiyle başlanmıştır. Türk

toplumlarının geçmişinde bulunan yer adları oldukça önemlidir. Çünkü, bir bölgeye yerleşen toplum o bölgeye tarihi, kültürü ve değerleri ile yerleşmiştir. Bundan dolayı yaşamlarını idame ettirmek için geldikleri bölgeye kültürlerinden ve dillerinden akseden adlandırmalar yapmışlardır. Bu bağlamda yer adları, bir toplumun diline ve kültürüne ayna tutan bir özelliğe sahiptir.

STTA'nın ele alındığı bu çalışmada Çakar'ın Halep'te bulunan Türkçe yer adları konulu makalesine yer verilme sebebi ise; Suriye Türkmenlerinin yoğunluk olarak yaşadığı bir bölge olan Halep'te Türkçe yer adlarının bulunmasının tesadüf olmamasıdır. Bilakis, Suriye Türkmen Türkçesinin bir etkisidir. Bir yer adında Türkçe izleri tespit etmek o bölgenin Türk etkisi altında olduğunu ve bu etkinin yer adlarına kadar yansımaları tesirli olduğunu gösteren bir başka durumdur. Çalışmada tespiti yapılan yer adlarının bulunduğu kaynaklar ise şu şekilde sıralanmıştır; Başbakanlık Arşivi'nde Tapu Tahrir Defterleri Tasnifi'nde 93, 146, 1040, 397, 454, 493 ve 610 numarada kayıtlı bulunan Haleb sancağı "mufassal" Tapu-Tahrir Defterleri ve 16. yüzyıla ait olan bu defterlerin ilki 1520, sonuncusu da 1584 tarihlidir. Çalışmada ele alınan bu defterlerden hareketle defterlerde Haleb sancağı, sancak merkezi olan Haleb Şehri (Nefs-i Haleb) ile 27 nahiyeden (bucak) oluştuğu tespit edilmiştir. Bu nahiyelerin mezralarından ilk bakışta anlamı kolaylıkla anlaşılabilen Türkçe yer adlarını değerlendirmeye esas alındığı ifade edilmiş ve bu yer adlarının toplamda 983 olduğu ifade edilmiştir.

Yazar, bu konunun bir yayınlı değil daha geniş bir biçimde ele alınmasının gerekliliğini savunurken kendi doktora tezinde daha geniş yelpazede yer verdiğini ve daha da genişletilmesi gerektiğini ifade etmiştir. (Enver Çakar, XVI. Yüzyılda Haleb Sancağı (1516-1566), Basılmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Elâzığ, 1998, s. 328- 329.)

14. Hülya Arslan Erol- Atanur Özdemir, "Suriye Türkmen Türkçesi Ağızlarında Dönüşlülük Zamiri Olarak Kullanılan

Yapılar ve Fonksiyonları”, Prof. Dr. Mehman Musaoğlu Armağanı Kitabı (Eylül-2022), 117-133.

Suriye bölgesi uzun yıllar boyunca Türk egemenliği altında yer almıştır. Çeşitli siyasi sebepler dolayısıyla Türk yurdu haline gelen Suriye bölgesi ve İran, Irak bölgeleri Türklerin Anadolu’ya açılan bir bağlantı yolu olarak görülebilir. Belirtilen bu bölgelerin ise pek çok Suriye Türkmen ve Irak Türkmen’ine yurt olduğu belirtilen bu makalede Suriye ve bölgesine yerleşen Türklerin daha çok Oğuz Türklerini oluşturan boylar olduğu da ifade edilmiştir. Makalenin ilk bölümünde STTA’nın ana ve alt ağız gruplarının bilgisi verilmiştir. İkinci bölümde ise Türkçede dönüşlülük zamirleri (kendi ve varyantları) hakkında bilgi verilmiştir. Türkiye Türkçesinde kendi olan dönüşlülük zamirinin Çağdaş lehçelerde yer aldığı biçimler sunulmuş ve kendi’nin yanı sıra öz’ün de kullanıldığı ifade edilmiştir. Türkiye Türkçesi ele alındıktan sonra STTA’da dönüşlülük için kullanılan yapılar tespit edilmiştir. Bu bağlamda kendi zamirinin Bayır bucak’ta ‘kenni’ şekliyle kullanıldığı ve STTA’da dönüşlülük zamiri göreviyle kendi zamirine göre bir alanda kullanılan şahıs zamiri+ şahıs zamiri+ hal eki şekliyle de var olduğu belirtilmektedir. STTA’da dönüşlülük için kullanılan yapıların halleri sınıflandırılmıştır. Bunlar; yalın hal, ilgi hali, belirtme hali, yönelme hali, bulunma hali, ayrılma hali, vasıta hali, çokluk durumu ve işaret fonksiyonunda kullanıldığı belirtilmiştir.

Sonuç olarak, STTA’da kendi zamirinin dönüşlülük fonksiyonu dışında işaret zamiri olarak da kullanıldığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte STTA’da kendi zamiri yer yer şahıstan çok cansız varlıkların işaret edilmesi için kullanılmıştır. Makalenin başında da zikredildiği gibi STTA ile Anadolu ağızları birbiriyle bağlantılıdır. Ve bu bağlantı kendi zamirinde de görülmüştür. Bu bağlamda STTA’da kendi zamirinin bu fonksiyonunun Kilis, Gaziantep, Hatay ve kısmi olmak kaydıyla Kıbrıs bölge ağızlarında da görüldüğu tespit edilmiştir.

15. İdris Nebi Uysal, “Beydili Boyunun Ağız Özelliklerine Dair Notlar”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten 73 (Haziran-2022): 201-216.

STTA üzerine yapılan çalışmaların içerisinde Beydili boyu ile ilgili olan bu çalışmanın dahil edilme sebebi; Ana Beydili boyundan ayrılmış Boynuincliler oymağının Kuzey Suriye’de ikamet etmiş olması ve Beydili hakkında bugüne kadar yapılan çalışmaların yetersiz olup var olan çalışmalarında Suriye iskânı üzerine olmasıdır.

Çalışmada dar bölge ağız olan Beydili boyunun ağız özellikleri ele alınmıştır. Türkiye Türkçesi ağızları gibi geniş bir konu yerine bir dil içerisinde bulunan boy ya da oymağın ağız incelenmiştir. Yazar makalesinin bu ölçütünü kıymetli görür ve genel ağız çalışmaları yerine belirlenen dar bir bölge üzerine yoğunlaşılması gerektiğini ileri sürer. Çünkü Türkiye Türkçesi ağızları üzerine yapılan çalışmalar ne kadar çok ise belli bir boy üzerine yapılan çalışma da bir o kadar azdır. Bu durumu bir eksiklik olarak gören Uysal, konuyla ilgili olarak Avşar, Kınık, Salur ve Çepni boyları üzerinde yapılan pek çok çalışmaların olmasına karşılık Beydili boyuyla ilgili yapılan yalnızca bir çalışma olduğunu ifade eder. O çalışmanın da ağız biliminden daha çok folklor bilimine kaynaklık edebilecek seviyede olduğunu söyler.

Yazar, makalesinde Halil İbrahim Özden tarafından yazılan ve danışmanlığını şahsının yapmış olduğu “Arpaçbahşış Kasabası (Mersin-Erdemli) Boynuincliler Yörükleri Ağızı” adlı yüksek lisans tez projesinden faydalandığını belirtmiştir. Uysal, tez projesinden hareketle makalesinde tezde ele alınan coğrafi bölgede bulunan Beydili boyuna ait olduğu düşünülen ağız özellikleri üzerinde durmuştur. Beydili boyunun ve Boynuincliler boyunun yaşadıkları yerler arasında Mersin ili ortak bölgedir. Boynuinclilerin yaşadığı diğer bir yer de Mersin ilinin Erdemli ilçesinin Arpaçbahşış kasabasıdır. Boynuincliler boyunun ve Beydili boyunun ağız özellikleri birebir uyumsuz. Fakat, Boynuincliler oymağında yaygın olarak kullanılan bazı ağız özelliklerinin Beydili ağızının da karakteristik ağız özelliklerinden olabileceği düşünen Uysal bu konuda şu

özellikleri sayar; kapalı e sesi, damak n'sinin korunması, ğ-k-ŋ seslerinde var olan hadise, kelime ortasında ve sonunda ç>ş, k>h değişmelerinin muhafaza edilmesi, arkaik ma/me, ok/ök, +kına/+kine yapılarında yer alan işleklik ve duyulan geçmiş zaman eki olarak -IK ekinin kullanılması. Yazarın ifade ettiğine göre; Arpaçbahşiş kasabasında yaşayan Boynuinceli oymağının ağzında Oğuz dışı Türk topluluklarına ait bir dil unsuruyla karşı karşıya gelinmemiştir. Aksine bu oymakta yaygın olan özelliklerin genelde Oğuz ağzı, özelde ise Avşar, Kınık, Salur ağzıları için de karakteristik olduğu görülmektedir. Yazar bu yazısında elde edilen sonuçların, dar bir bölgede yürütülen bir çalışmanın sonuçları olduğunu, Daha genel bir sonuca varmak için Beydili boyunun ve Boynuinceli Yörüklerinin detaylı olarak araştırılması gerektiğini belirterek araştırmacılara bu alana sevk etmiştir.

16. Hülya Arslan Erol- Atanur Özdemir, "Suriye Türkmen Türkçesi Ağızlarında Kelime Kök ve Gövdelerinde Görülen Birincil Ünlü Uzunlukları-1", Prof. Dr. Mehmet İsmail Armağanı Kitabı (Ağustos-2022), 485-531.

Ağızlar, bir dilin içerisinde yer alan arkaik özellikleri muhafaza eden en iyi kaynaktır. Ağızlar bir dile ait arkaik özellikleri korumada standart yazı dilinden daha iyi durumdadır. Ağzının bu özelliği ise uzun ünlüler konusuna ışık tutmaktadır. Türkiye Türkçesinin standart dilinde bulunmayan uzun ünlüler, Anadolu ağızlarında az da olsa bulunmaktadır. Bu da ağızların muhafazakâr bir yapısı olduğunu göstermektedir. Yazarın da belirttiği gibi uzun ünlülerin varlığı, 1948 yılında Böhtlink tarafından yayımlanan eserinden sonra dikkat çekici hale gelmiştir. Böhtlink'in yanı sıra bu konuya değinen Ligeti'dir. Bu iki araştırmacı sonrası uzun ünlüler konusu dikkat çekmiştir. Yazar, yapılan çalışmalarda Oğuz grubunun doğu kolunda düzenli olarak korunan uzun ünlülerin batı kolunda da olabileceğini ifade etmiş ve bu ifadesiyle Zeynep Korkmaz'ı hatırlatmıştır. Zeynep Korkmaz'ın uzun ünlülerle ilgili çalışmalarının bu konuda oldukça kıymetli olduğu belirtilmiştir. Yazar daha sonra STTA alt ağız gruplarından bahsetmiş ve diğer STTA üzerine olan makalelerinde belirttiği gibi bu ağızları beş grupta

incelemiştir; Bayırbucak Türkmen ağzı, Halep Türkmen ağzı, Hama-Humus Türkmen ağzı, Colan Türkmen ağzı ve Colan Yörük Türkmen ağzıdır. (Hülya Arslan Erol ve Atanur Özdemir'in diğer makalelerinde detaylıca ele alınan bu beşli STTA tasnifine burada detaylı olarak yer verilmeyecektir.) Yazar, STTA gruplara ayırdıktan sonra uzun ünlülerin bu beş ağız içerisinde aynı oranda kullanılmadığını belirtmiştir. Hama-Humus Türkmen ağzı ve Colan Türkmen ağzının uzun ünlüler açısından daha koruyucu olduğu belirtilmiş ve bu ağızlarda yoğun olarak kullanıldığı için bu çalışmada da özellikle Hama-Humus Türkmen ağzı ve Colan Türkmen ağzı ele alınmıştır. Daha sonra ise STTA'da görülen birincil ünlü uzunluklarının Eski Türkçe, Eski Anadolu Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Anadolu ağızlarında bulunan kelime örnekleriyle tanımlaması sağlanmıştır. Bu kelimelerden oluşan listeler teşekkül edilmiş ve bu listelerde Eski Türkçeden beri uzun ünlülü kullanılan kelimeler ve Anadolu ağızlarında uzun ünlülü olarak kullanılan kelimeler bir tablo haline getirilmiştir. Kelimelerin kullanım sayısı ve dönemi verilmiştir. Kelimelerin STTA'da kullanımı ve çağdaş Türk lehçelerinde ki kullanımı verilmiştir. Bu bağlamda STTA'nın yalnızca Anadolu ağızlarıyla bağlantılı olmayıp bunun yanında çağdaş Türk lehçeleriyle de bağlantı kurulabileceği belirtilmiştir.

17. Hülya Arslan Erol- Atanur Özdemir, "Suriye Türkmen Türkçesi Ağızlarında Sınırlama ve Benzerlik/ Karşılaştırma Bildiren Gaçek/ Gadak/ Gadan Yapısı", 14. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı (Ekim- 2022), 763-772.

Standart Türkçe ve ağızların karşılaştırılması ile başlayan bu makalede ağızların yapısında bulunan çoğu unsurun standart Türkçede yer almadığı belirtilmiştir. Anadolu ağızlarıyla paralellik gösteren STTA da içinde bulunduğu dilin arkaik unsurlarını ve tarihi yapısını korumuştur.

Çalışmada STTA'da yer alan "gaçek/ gadak/ gadan" yapısı üzerine bir inceleme sunulmuştur. STTA'ya has olan bu yapı incelenmeden önce tek başlarına anlamları olmayıp

kelime veya kelime gruplarından sonra gelerek bir anlam sahibi olan edatların eski Türkçeden itibaren kullanıldığı belirtilmiştir. Eski Türkçede teg ve tegi şekilleriyle kullanılan yapı zaman içerisinde çeşitlenerek artmıştır. Eski Türkçede durum böyle iken Eski Anadolu Türkçesi'nde (EAT), +A dek, +A degin nadiren de +A dan, +A çA(k) yapılarının kullanıldığı görülmüştür. Arapçanın etkisiyle +A kadar yapısının EAT 'nin sonlarına doğru kullanımda bir artış olduğu tespit edilmiştir. Erol'un, Eski Türkçe itibariyle ele aldığı bu yapının günümüz standart Türkçesinde sınırlama ve karşılaştırma işlevi olarak kullanıldığı belirtilmiştir. Standart Türkçeden daha çok bu yapıyı Anadolu ağızları ve STTA muhafaza etmiştir. Bununla birlikte Osmanlı Türkçesi döneminde kullanılan +A kadar ve +A dek(dan)/ degin/ çA(k) yapılarından ek haline geldiği düşünülen gaçek/ GadAk/ GadAn edatlarının STTA'da kullanıldığı ve bu yapının örneklerinin de yine Anadolu ağızlarında bulunduğu belirtilmiştir.

18. Hülya Arslan Erol- Fatma Kurt Yıldız, "Suriye Türkmen Türkçesi Ağızlarında Bile", Prof. Dr. Bilgehan Atsız Gökdağ Armağanı Kitabı (2023), 219-233.

Bile edatının çeşitli fonksiyonlarının olduğunu belirterek başlayan çalışmada, bile edatının hem tarihi lehçelerde hem de ağızlarda varlığının korunduğu ve yapısı dolayısıyla araştırmacıların dikkatini çektiği ifade edilmiştir. Bile edatı üzerine çeşitli görüşler yer almaktadır. Bunlardan en yaygın olanı, bu edatın biril- (birleşmek) fiilinden -e zarf- fiil ekiyle türetildiğidir. Diğer yaygın görüş ise bir+i-l-e (zarf-fiil eki) şeklinde bir sayı adı ve ile bağlacının birleşiminden oluştuğu görüşüdür. Bununla birlikte bile edatı hakkında M. Öner'in görüşü de sunulmuştur. Daha sonra bile edatının Tarihi Türk lehçelerindeki çeşitli fonetik varyantları verilmiştir. Bile edatının lehçelerdeki kullanımından yola çıkılarak Eski Türkçe döneminde "ile, beraber, birlikte" anlamıyla kullanıldığı ve bu anlam alanının Harezmi, Kıpçak ve Çağatay dönemlerinde de kullanımının devam ettiği belirtilmiştir. Tarihi Türk lehçelerinde bile edatının kullanımı bahsinin hemen ardından Çağdaş Türk lehçelerinde kullanımı ele alınmıştır. Bu lehçelerde ise bile edatı kullanımı tıpkı tarihi

Türk lehçelerinde olduğu gibidir ancak bu birliğin dışında kalan Batı Türkçesi lehçeleridir. Batı Türkçesi lehçelerinden Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi bile edatına kuvvetlendirme fonksiyonu da katarak “de, da, dahi” anlamlarıyla da kullanmaya başlamıştır.

Tarihi ve çağdaş Türk lehçelerinde bile edatının kullanım alanları ve çeşitli fonksiyonları belirtildikten sonra Anadolu ağızları ve STTA’da ki kullanımına yer verilmiştir. Bile’nin STTA’daki kullanımı ile ilgili ilk dikkat çeken nokta anlam ve fonksiyon bakımından barındırdığı çeşitlenmedir. Edat görevindeki bile ve varyantlarının STTA’nın beş ağız bölgesinin tamamında yer aldığı ifade edilmiştir. Edat görevindeki bile’nin dokuz ayrı varyantta kullanıldığı tespit edilmiştir. Edat görevi dışında da/de, dahi anlamında kuvvetlendirme fonksiyonuyla, birlikte anlamında çekim fonksiyonuyla, ile anlamında çekim fonksiyonuyla, zamir fonksiyonuyla kullanımı, dönüşlölük zamiri fonksiyonuyla kullanımı, şahıs zamiri fonksiyonuyla kullanımı ve isim fonksiyonuyla kullanımları verilmiştir. Yazar bu çalışma ile Anadolu ağızlarının Batı grubuyla büyük oranda benzerlik gösteren STTA’nın bile edatının kullanımı noktasında da ortaklıklarının olduğunu ifade etmiştir.

19. Hülya Arslan Erol, “Suriye Türkmen Türklerinde Hastalık veya Belayı Kovmada Kullanılan Yöntemler ve Bunların Adlandırılması”, Turkish Studies- Language and Literature 18/1 (Mart 2023): 59-83.

STTA, Anadolu ağızlarının Batı Grubu fonetik ve morfolojik özelliklerinin büyük bir kısmını bünyesinde barındırdığı için bu grubun bir parçası olarak kabul edilmiştir. Erol ise bu benzerliği hastalık veya belayı kovmada kullanılan söz kalıpları ve yöntemler bakımından ele almıştır. Aynı zamanda Suriye Türkmen Türkleri tarafından kullanılan bu yöntem ve adlandırmaları Anadolu ağzındaki örnekleriyle kıyaslamıştır. Yazar, bu çalışmada yer alan verilerin 2018-2020 yılları arasında TÜBİTAK-1001 projesi kapsamında tarafınca hazırlanan “Suriye Türkmen Türkçesi Ağızlarının Tespiti” adlı projeden alındığını ifade etmiştir.

STTA ile Anadolu ağızlarının dil özellikleri bakımından sahip olduğu ortaklıklar boyların kültürel yaşamına da sirayet etmiştir. Bu bağlamda STTA'da bulunan hastalık veya belayı kovmada kullanılan sözler ve yöntemler ile Anadolu'da kullanılan sözler ve yöntemlerle benzerlik gösterecektir. Çalışmada bu benzerliğin özellikle Suriye'ye komşu olan illerde daha çok kendini gösterdiği belirtilmiştir. Daha sonra söz konusu tedavi yöntemleri ve uygulamalar verilmiştir. Suriye Türkmenlerinin kullandığı tedavi yöntemleri üç ana başlıkta ele alınmıştır. Bu başlıklar; Dinî veya Büyüsel Yollarla Tedavi Yöntemleri, Fiziksel Müdahale Yoluyla Tedavi Yöntemleri ve Bitkisel, Hayvansal ve Madensel Emlerle Tedavi Yöntemleri'dir. Bu üç ana başlıkta yer alan örnekler Anadolu'daki örneklerle kıyaslanmıştır. Daha sonra hastalık veya belayı kovmada kullanılan sözlerin dizini verilmiştir. Bu dizinde; hastalık adları, sağaltma yöntemleri, belayı ve hastalığı kovma sözleri, ziyaret yerleri ve diğer sözler belirtilmiştir. Erol, bu çalışmada verilen örneklerden yola çıkarak STTA'nın gerek kültür unsurları gerekse dil unsurları bakımından Anadolu ağızları içerisinde de en çok Batı grubu ağızları ile örtüştüğünü ve Batı grubu Anadolu ağızlarının VII. alt grubunda bulunan Gaziantep, Hatay, Kilis ve Adana ağızlarıyla dil dışı unsurlar noktasında da ortaklıklarının olduğunu ifade etmiştir.

B. Tezler

1. Kadir Koç, *Halep Türkmen Ağızının Ses Bilgisi* (Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, 2020).

Danışmalığını Prof. Dr. Hülya Arslan Erol'un yaptığı "*Halep Türkmen Ağızının Ses Bilgisi*" adlı yüksek lisans tezinde, ilk olarak ağız araştırmalarının tarihi ve bu tarih sürecinde yapılan çalışmalar hakkında bilgiler verilmiştir. Daha sonra Halep şehrinin STTA içinde yer alan önemli bir coğrafya olduğu belirtilmiş ve bu bağlamda Erol'un yürütücülüğünü yaptığı SUTAP'tan bahsedilmiştir. Bu projenin STTA'nın tespiti ve ortaya çıkarılması için oldukça önemli bir çalışma olduğu ifade edilmiştir. Daha sonra Halep'in tarihi ve yerleşimi hakkında bilgiler verilmiştir.

19. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Halep şehri; Urfa, Antep, Halep, İskenderun, Antakya, Rakka, Maraş şehirlerini içine aldığı ve Osmanlı Devleti'nin büyük vilayetleri arasında olduğu ifade edilmiştir. Halep Türkmenlerinin ise, kökenlerinin Oğuz boylarından olduğunu Orta Asya'dan Anadolu'ya ve Irak, Suriye bölgesine çeşitli nedenlerle göç ettikleri açıklanmıştır. Halep bölgesinde yer alan Türk varlığının geçmişinin ne kadar köklü olduğu ve Türkmen göçlerinin önemli iskân merkezlerinden birinin Halep şehri olduğu ifade edilmiştir. Halep bölgesinde yaşayan Türk boylarının Beydili, Bayad, Köpeklü Avşarı, Gündüzlü Avşarı, İnallu, Beyliklü, Harbendelü, Peçenek ve Şah Meleklü, Oyratlu-Osmanlu-Kösecelü ve Tohtemürlü boyları olduğu belirtilmiştir. Daha sonra bu boylar ayrıntılı bir biçimde açıklanmıştır. Halep ve çevresi hakkında genel bilgiler verildikten sonra Halep ağzına ait ses bilgisi bölümüne geçilmiştir. Bu bölümde ünlüler (ünlü çeşitleri, normal uzunluktaki ünlüler,), ünsüzler (ünsüz çeşitleri), ses uyumu (ünlü uyumları), ses olayları (ünlü kalınlaşması, ünlü incilmesi, ünlü daralması, ünlü düzleşmesi, ünlü genişlemesi, ünlü yuvarlaklaşması, ünlü düşmesi, ünlü türemesi, ünlü ikizleşmesi, ünlü göçüşmesi, ünlü uzaması, sedalılışma, sedasızlaşma, süreklileşme, süreksizleşme, ünsüz benzeşmesi, ünsüz düşmesi, ünsüz türemesi, ünsüz göçüşmesi, ünsüz ikizleşmesi) incelenmiştir. Halep bölgesinden derlenen ağız materyalleri bu bağlamda incelenmiştir. Metin incelemeleri transkripsiyon alfabesine uygun olacak formda verilmiştir.

Çalışma genel olarak ses bilgisel bir çalışma olup Halep Türkmen ağzının şekil bilgisel yaklaşımına varılmamıştır. Koç, temel kaynak olarak Zeynep Korkmaz'ın *Anadolu Ağızlarının Etnik Yapı ile İlişkisi Sorunu* (Korkmaz, 1971), Ali Akar'ın *Ağız Araştırmalarında Yöntem Sorunları* (Akar, 2006) adlı makalelerini, Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni (Ankara, 1999) adlı sempozyum yayını, Metin Erendor'un *Suriye ve Türkmenler* (Erendor, 2016), Leyla Karahan'ın *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması* (Karahan, 2014) adlı kitaplarını kullandığını belirtmiş ve kullanılmıştır. Ses bilgisel incelemede Hülya Arslan-Erol'un *Kilis İli Ağızları* (Arslan-Erol,

2018), Muharrem Ergin'in *Türk Dil Bilgisi* (Ergin, 2012), Zeynep Korkmaz'ın *Grammer Terimleri Sözlüğü* (Korkmaz, 1992), Mustafa Volkan Coşkun'un *Türkçenin Ses Bilgisi* (Coşkun, 2015) adlı kitapları temel başvuru kaynağı olarak kullandığını ifade etmiştir.

Sonuç olarak Koç ele aldığı bu teziyle, Halep Türkmen ağzına ait pek çok ses bilgisel özelliğin Türkiye Türkçesi ağzlarında yer alan ses bilgisel özelliklerle paralellik içinde olduğu belirtilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırları dışında olan Halep'in Türkçe için kıymetli bir bölge olduğu ve değer taşıdığı aynı zamanda Türkçenin sistemli bir etkileşim örneği olduğu belirtilmiştir.

C. Kitaplar

1. Tuncer Gülensoy- Ercan Alkaya, *Türkiye Türkçesi Ağzaları Bibliyografyası* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2011), 222.

Gülensoy ve Alkaya tarafından kaleme alınan eserde Türkiye Türkçesi ağzaları hakkında yapılan çalışmalar sunulmuştur. Türkiye Türkçesi ağzalarının yanı sıra 245. sayfada "Suriye Türk Ağzaları" adlı bölüm de verilmiştir. Bu bölümde 6 kaynak adı sunulmuştur. Bu kaynaklar;

- i. Arslan Erol, Hülya, "Suriye Colan (Golan) Türkmenleri Ağzı", MTAD, 6 (4), S. 40-63.
- ii. Atayeva, Kh. "Türemeni Zarubejnogo Vostoka: Ocherki O Turkmenah Irana, Afganistana, Iraka, Sirii", Turtsii İ Kitaya, Ashgabat, 1993.
- iii. Gülensoy, Tuncer, "Bayır- Bucak (Suriye) Türkleri Ağzı", III. MTK'ye Sunulan Bildiri.
- iv. Halasi-Kun, T., "The Ottoman Elements In Yhe Syrian Dialects", 1969: S. 14-19.
- v. Littman, Enno, "Ein Türkisches Marchen Aus Nordsyrien", 1901: S.144-150.
- vi. Luschen, Felix Von, "Einige Türkisches Volklieder Aus Nordsyrien Und Die Bedeutung Phonographischer Aufnahmen Für Die Völkerkunde", 1904, S. 177-202.

Yukarıda adı geçen çalışmaların pek çoğu baskısı olmayan kitapların içinde yer aldığından ulaşılamamıştır. Erişilebilecek olanlara ise çalışmanın içinde yer verilmiştir.

2. Faruk Yıldırım, *Suriye Bayırbucak Türkmen Ağzı, Giriş - İnceleme- Metinler- Dizin* (Adana: Karahan Kitabevi, 2018), 782.

Faruk Yıldırım tarafından kaleme alınan *Suriye Bayırbucak Türkmen Ağzı* adlı eser, Bayırbucak Türkmenlerinin diline ait metinlerin derlenmesi, titiz bir şekilde dil incelemesinin yapılması ve dizinin hazırlanması şeklinde ortaya çıkarılmış bir eserdir. Bayırbucak Türkmen ağzının araştırılması gerektiğini ifade eden Yıldırım bu konuda kendisi bir eser ortaya koymuş olsa da diğer araştırmacıları da STTA alanında bilhassa Bayırbucak alanında çalışmaya yapmaya davet etmektedir.

Yıldırım, eserinin 1-12. Sayfalarını kapsayan giriş bölümünde araştırmasının kapsamı, sınırlılıkları, araştırma yöntemi ve Bayırbucak coğrafyası hakkında bilgi vermiştir. Giriş bölümünden sonra yer alan Ses Bilgisi incelemesi, çok geniş tutulmuş Bayırbucak Türkmen ağzındaki bütün ses ve ses olayları incelenmiştir. Biçim Bilgisi başlığı altında yine çok geniş bir inceleme yapıldığı görülmektedir. Söz yapımı, kelime türleri ve çekimler, sıfatlar, zamirler, zarflar, fiiller ve fiil çekimleri başlığı altında fiillerin zaman, görünüş, kip ve kişilere göre çekimi, birleşik fiil çekimleri, fiilimsiler, edatlar, bağlaçlar ve ünlemler tek tek derlenen metinlere göre çıkarılmış ve gerekli yerlerde kimi zaman Eski Türkçe kimi zaman da Ölçünlü Türkiye Türkçesi ile karşılaştırılmıştır. Biçim Bilgisi'nden sonra eserde sonuçlar kaynaklar, metinler ve dizin bölümleri yer almaktadır. Yazar, Bayırbucak Türkmen ağzının Türkiye Türkçesinin bir ağzı olduğunu ve ağız özellikleri bakımından Leyla Karahan'ın sınıflandırmasına göre Batı grubu ağızlarının VII. Alt grubuyla büyük ölçüde benzeştiğini ileri sürer ve sonuç olarak da "Dilbilimsel olarak büyük baskı altında olan Bayırbucak Türkmen ağzı, yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bu nedenle, araştırılması, belgelenmesi ve yeni kuşaklara öğretilmesi gerekmektedir", diye ifade etmiştir.

Yıldırım, bu eseri ile yok olma tehlikesi içinde bulunan Suriye Bayırbucak Türkmen ağzının derlemesini yapmış bunu belgelerle donatmış ve dilbilgisel incelemesini yaparak,

gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamıştır. Bu bağlamda eserin STTA'nın devamlılığını sağlayacak nitelikte olduğu söylenebilir. Faruk Yıldırım gibi diğer araştırmacılarında STTA'nın devamlılığının muhafazası için bu tür çalışmalara önem vermesi önerilmektedir.

Ç. Projeler

1. *Suriye Türkmen Türkçesi Ağızlarının Tespiti Projesi (SUTAP)*, Proje Yürütücüsü: Prof. Dr. Hülya Arslan-Erol, Araştırmacı: Prof. Dr. Mehmet Erol, Gaziantep, Ekim- 2020.

“Suriye Türkmen Türkçesi Ağızlarının Tespiti” (SUTAP) adlı proje, TÜBİTAK tarafından desteklenen oldukça önemli bir projedir. Proje de Suriye Türkmenlerinin konuşuru oldukları Türkçenin bünyesinde barındırdığı ses ve şekil özelliklerinin yapısını ortaya koymak amaçlanmıştır. Çalışmada yer alan bilgiye göre, savaş öncesinde Türkmenler çoğunlukla Suriye'nin Halep, Lazkiye, Hama-Humus ve Şam-Kuneytra illeri ile buralara bağlı köylerinde yaşamaktaydı. Bir miktar da olsa Rakka, Tartus gibi yerlerde de mevcut idiler ve bu bölgelerin bazılarında Türkmenler ağız özelliklerini muhafaza etmiş olup günlük dilde canlı bir şekilde Türkçe konuşurken bazılarında ise Türkçe zayıflamış durumdaydı. Ağız özelliklerini muhafaza eden gruplar Türkiye Türkleri ile rahatlıkla anlaşabilmektedir. Çünkü, STT ile Türkiye Türklerinin kullandığı ağız arasında pek çok benzeşen yönler vardır. Ele alınan proje de tam olarak bu özellikleri yansıtmayı amaçlamaktadır. Fakat zaman içerisinde STT'lerin bünyesinde yer alan ağız özellikleri varlıklarını yitirecek ve yerleşmiş oldukları coğrafyanın ağız özellikleriyle konuşmaya başlayacaklardır. Öngörülen bu durum ise hazine niteliği taşıyan ağız verilerinin dönüşü olmayan bir biçimde yok olmasını beraberinde getirecektir. Bu da kaybolan söz konusu kültür mirasını yeniden üretememe ve muhafaza edememe ihtimalini ortaya çıkaracaktır. Bu proje ise bahsi geçen olumsuzluklara mâni olmak adına hayata geçirilmiştir.

Proje dahilinde; Gaziantep, Hatay, Kilis, Hatay, Malatya ve Osmaniye, Kahramanmaraş ve Şanlıurfa illerinde Suriye'de meydana gelen iç savaşı sonucunda Türkiye'ye sığınan Suriye Türkmenleri ile derleme faaliyetleri gerçekleştirildiği

belirtilmiştir. Derleme alışmaları sonunda toplam 1165 kişi ile görüşülmüş ve toplam 19437 dakika (323 saat 57 dakika) derleme/ sesli belgeleme/ sesli-görüntülü belgeleme ortaya çıktığı ve sonraki süreçte elde edilen veriler deşifre edilmek suretiyle dijital ortama aktarıldığı belirtilmiştir.

Daha sonra elde edilen verilerin özümlenmesi ile Suriye Türkmen Türkçesi ilk aşamada Bayırbucak, Halep, Hama-Humus ve Colan olmak üzere dört ağız bölgesine ayrılmıştır. Fakat Colan bölgesi detaylı bir biçimde irdelenince morfolojik ve fonolojik özellikleri dolayısıyla kendi içinde Colan Türkmen Ağzı ve Colan Yörük Türkmen Ağzı olmak üzere iki bölgeye ayrıldığı tespit edilmiş ve bu sebeple başta dört olan ağız grubu sayısı beşe çıkarılmıştır. Tespiti yapılan bu beş bölgeye de müstakil olarak gramatikal dizin oluşturulmuştur. STTA üzerinden oluşturulan bu dizinlerin Anadolu ağızları ile benzerliği bahsi ele alınmıştır. Bununla birlikte STTA'nın Anadolu ağızları içerisindeki yeri tespit edilmiştir. Bu tespit sırasında Anadolu ağızlarının ses ve Şekil zellikleri için Leyla Karahan'ın *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması* kitabı esas alınmıştır. Daha sonra Batı Grubu Anadolu ağızları özellikleriyle STTA'nın özelliklerinin benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. Batı Grubu Anadolu ağızları özelliklerinin yanı sıra, bazı özelliklerde de Doğu Grubu Anadolu ağızlarının bir kısmı ile benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. Projeye, 2018 yılında başlanmış 2020 yılı içerisinde tamamlanmıştır.

Sonuç

Bir dilin önemli alanlarından biri olan ağız araştırmaları ile o dile ait olan arkaik unsurlar tespit edilebilmektedir. Bu bağlamda ağızların standart dilden (yazı dili) daha muhafazakâr bir yapıya sahip olduğu ifade edilebilir. Ağız araştırmaları, sesbilgisi, biçimbilgisi ve sözdizimi açısından dil özelliklerini yansıttığı gibi söz varlığına ilişkin doyurucu bilgiler de içermektedir. Bununla birlikte ağız çalışmalarının disiplinlerarası bir niteliğe sahip olduğu unutulmamalıdır. Ağız araştırmalarında etnik yapı mutlaka dikkate alınmalı bu konuda tarihten tarihçilerden ve arşiv çalışmalarından yararlanılmalı, coğrafyanın siyasi bölünmesinden ziyade etnik

yapısı ve konusu daha önemlidir. Ağızlarda yer alan etnik yapı, oldukça mühim bir konudur.

Ağız araştırmalarının sayısı ve niteliği konusunda ise, araştırma yapılan bölgenin konumu ve dönemin şartları şüphesiz etkilidir. Ağız araştırmaları, başlangıçta, teknolojik olanakların yetersizliği, ulaşım hizmetlerinin yetersizliği ve ağız araştırmalarının yeni başlamasından kaynaklanan olumsuzluklara rağmen bugünkü çalışmaların temelini oluşturacak bir yapıya sahiptir. Geçmişten bugüne yapılan çalışmaların sayısı her geçen gün artmaktadır. Yapılan her yeni çalışmayla sahada doldurulması gereken boşluk doldurulmakta ve var olan araştırma açığı kapatılmaya çalışılmaktadır. Ağız çalışmalarının öneminin yadsınamayacak ölçüde büyük olması ile birlikte, bir ağız çalışmasının kolay meydana gelmediği de göz ardı edilmemelidir. Türkiye Türkçesi ağızları üzerine yapılan çalışmalar dahi oldukça zorken Türkiye sınırları dışında kalan bir bölgeye gidip uygun zaman ve kaynak kişileri bularak derleme faaliyetinin gerçekleştirilmesi elbette çok daha zordur. Bu bağlamda STTA üzerine yapılan bir çalışma nitelik ya da nicelik açısından her ne kadar eksikliklerle dolu olsa da derleme sahasına ulaşmanın bir ayrı bir meziyet olduğu aşikardır.

STTA üzerine yapılan çalışmaların sayısı, Suriye topraklarında ortaya çıkan iç savaş dolayısıyla ülkemize gelen Suriye Türkmenlerinin ağzı ile Anadolu ağızları ve Türkiye Türkçesi ağızları arasında paralelliklerin tespit edilmesiyle artmıştır. STTA üzerine yapılan çalışmalarda ele alınan ağız verileri, konuştuğumuz Anadolu ağızları verileriyle fonetik, morfolojik, sentaks ve semantik olmak üzere pek çok açıdan benzerlik göstermektedir.

STTA üzerine yapılan çalışmaların değerlendirildiği bu yazıda ise, STTA bölge olarak beş ana gruba ayrılmaktadır. Bunlar; Bayırbucak Türkmen Ağzı: Lazkiye ve çevresindeki Türkmenler, Halep Türkmen Ağzı: Suriye'nin kuzeyinde yer alan Rakka, Halep, Kamışlı, Mumbuç, Bab, Carablus ve Azez gibi ilçe ve köylerde yaşayan Türkmenler, Hama-Humus Türkmen Ağzı: Hama'dan Lübnan'a kadar olan kısım ile birlikte Akdeniz kıyılarını içine alan bölge, Colan Türkmen Ağzı: Şam'ın

mahalle ve köyleri ile Kuneytra'nın köylerinde yaşayan Türkmenler ve Colan-Yörük Türkmen Ağızıdır. Bu beş ana ağız grubunun alt ağızları da bulunmaktadır. Ana ağız grupları ve alt ağız gruplarıyla ilgili çalışmalar incelendiğinde; Colan ağızı üzerine müstakil bir çalışma yer aldığı, Halep ağızı üzerine müstakil bir çalışma yer aldığı, Bayırbucak ağızı üzerine müstakil bir çalışma yer aldığı tespit edilmiştir. SUTAP başta olmak üzere yapılan diğer çalışmalar ise beş ana ağız grubunun genel olarak incelenmesiyle ortaya çıkmıştır. Faruk Yıldırım'ın kaleme aldığı "Bayırbucak Türkmen Ağızı" adlı eserde olduğu gibi her Türkmen ağızı kendi içinde ayrıca ele alınmalı ve tüm incelikleriyle işlenmelidir.

Yapılan bu çalışmada STTA ile ilgili makale, bildiri, tez, kitap ve proje çalışmaları üzerine genel değerlendirmeler yapılmıştır. Bu değerlendirme sonucunda; on dokuz makale, iki kitap, bir tez ve bir proje çalışmasının yer aldığı görülmüştür. Ele alınan çalışmalardan yola çıkararak eksik bırakılan Türkmen ağızı bölgeleri tespit edilmiştir. Değerlendirmeye alınan makale, tez, proje, bildiri ve kitaplarda elde edilen genel sonuç; STTA ile Anadolu ağızlarında sıkı bir ilişkinin yer aldığı ve bu iki ağız grubunun benzeştiğidir. Bu bağlamda, bundan sonra STTA ile ilgili yapılacak olan her çalışma, bu iki ana ağız grubunun arasında yer alan ilişkiyi daha da iyi kanıtlayacaktır. Bayırbucak, Halep ve Colan dışında kalan diğer STTA alt ağız grupları üzerine yapılacak olan araştırmaların sayısı artmalı ve önem verilmelidir.

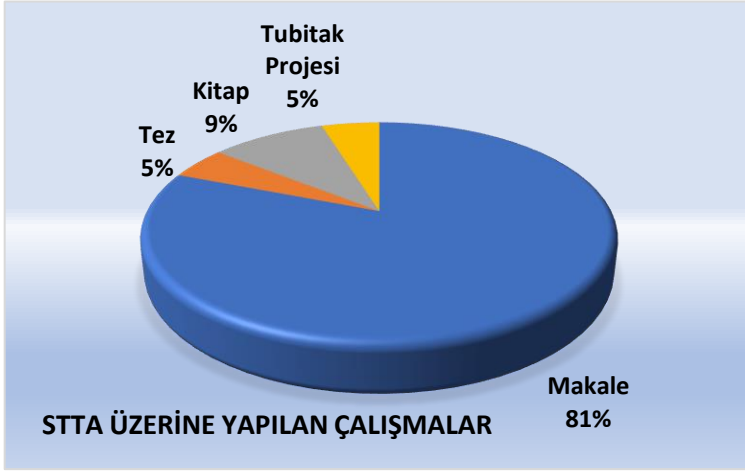
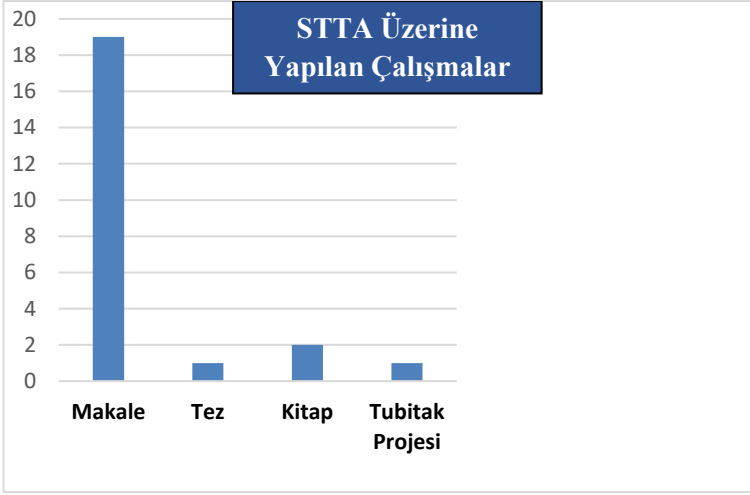
Yapılan her STTA alışması Anadolu ağızlarında yer alan eklerin, ses veya şekil bilgisinin arkaik unsurlara dayandırılarak ortaya çıkarılmasının bir kaynağıdır. Tasnifte değerlendirmeye alınan çalışmaların tamamı STTA'ya bağlı olarak fonetik ve morfolojik özellikleri yansıtan çalışmalardır. Suriye Türkmenleri'nin ağız özelliklerini ve Anadolu ağızlarıyla olan benzerliğini ifade eden bu çalışmalar haricinde Suriye Türkmenleri'nin tarihini ve coğrafi özelliklerini inceleyen pek çok çalışmanın da bulunduğu göz ardı edilmemelidir. Bu duruma örnek olarak; Bahsi geçen Türkmenler üzerine bir ağız çalışması olmasa da tarihleri ve

coğrafyaları hakkında genel bir bilgi sunan Emin ABBASOV (2016)'un "Suriyeli Türkmenler" adlı yazısı oldukça mühim ve bu konuda bir öneri niteliğindedir.

Çalışmada, STTA ile birlikte ele alınan birkaç Kilis ili ağızları çalışması ise doğrudan STTA ile ilişki içerisindedir. Bilindiği üzere Suriye ve Kilis coğrafi konum olarak birbirinden soyutlanabilecek formda değildir. Kilis ili ağızları üzerine yapılan tüm çalışmaları değil yalnızca Hülya Arslan Erol'un Kilis ve STTA'yı ilişkilendirerek ele aldığı çalışmaları değerlendirmiştir.

STTA'dan el değmemiş bir hazine gibi araştırmacılarını bekleyen bölgeler tespit edilmiş ve bundan sonraki STTA üzerine çalışan isimlerin bölge tayini yapılmaya çalışılmıştır. Yapılan çalışmalardan hareketle Hama-Humus Türkmen ağzının müstakil olarak ele alınması gereken bir bölge olduğu ve yapılan ya da yapılacak olan tüm çalışmaların Türkiye Türkçesi ağızlarıyla ve Anadolu ağızlarıyla mukayesesi yapılması gerektiği söylenebilir. Bu sayede çalışmalar, tek yönlü olmaktan kurtulacaktır. Bu bağlamda Anadolu ağızları ile STTA'nın örtüştüğü pek çok yönü daha iyi ortaya çıkarılacaktır. Bu çalışma ile STTA araştırmaları sahasına dikkat çekmeye ve yapılan çalışmaları bir arada sunarak eksik yönleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

STTA üzerine yapılan çalışmaların sayısal verilerini ve oranlarını somut bir şekilde grafikler üzerinden görebiliriz;

Bu çalışmaları göz ardı etmeyerek araştırmadan mahrum bırakılmış bölgeler üzerine çeşitli çalışmalar yapılmasını ve bir an önce STTA içerisinde açığa kavuşturulmamış bölgelerin bilimsel çalışmalarla çözümlenmesini ümit ediyoruz.

Kaynakça

- Arslan Erol, Hülya. “Suriye Türkmen Türkçesi Ağızlarının Tespiti Projesi (SUTAP)” TÜBİTAK Destekli Projeler Veri Tabanı / Proje No: 117K048, 2020.
- Banguoğlu, Tahsin. *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995.
- Bleaney C. Heather. “The Turkic Peoples of Syria”, *The Turkic Peoples of the World P. L*, (1993), 209-211.
- Ercilasun, Ahmet Bican. “Ağız Çalışmalarına Toplu Bir Bakış”. *Türk Dili Dergisi*, 2 (2000), 115-118.
- Golden, Peter B. (Çeviren: Osman Karatay) *Türk Halkları Tarihine Giriş*, Ankara: Ötüken Neşriyat, 2002.
- Gülensoy, Tuncer- Alkaya, Ercan. *Türkiye Türkçesi Ağızları Bibliyografyası*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2003.
- Karahan, Leylâ. *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1996.
- Kirişcioğlu, Mehmet Fatih. “Suriye Türkleri”. *Avrasya Dosyası*, 2 (1995), 131-143.
- Korkmaz, Zeynep. *Anadolu Ağız Araştırmalarına Toplu Bir Bakış- Türk Dili Üzerine Araştırmalar*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995.
- Korkmaz, Zeynep. *Türkiye Türkçesinin Temeli Oğuz Türkçesinin Gelişimi*. Ankara: Türk Dil Kurumu, Yayınları, 2013.

AMASYA
ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI

